

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

A MEGYEI-JÁRÁSI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK
KIALAKÍTÁSA 3. RÉSZ

NEMCSAK WEBEN LENNI, HANEM WEBBŐL LENNI:
A FUNKCIONÁLIS KÖVETELMÉNYEK METADATAMODELL-
CSALÁD NÉVTEREI ÉS A SZEMANTIKUS WEB

KI SZAVATOL A ...? HELYZETJELENTÉS
A TUDOMÁNYOS LEKTORÁLÁS ÁLLÁSÁRÓL

KOVÁCS MÁTÉ ÉS A MAGYAR ENCIKLOPÉDIA

KOVÁCS MÁTÉ ÉS A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK EGYESÜLETE

KOVÁCS MÁTÉ ERŐFESZÍTÉSEI A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS
MEGSZILÁRDÍTÁSA ÉS FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN

AZ INTERDISZCIPLINARITÁS VONZÁSÁBAN:
A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖNYVTÁRAK TUDOMÁNY-
TERÜLETI HATÁRAINAK ALAKZATAI (RECENZIO)

A FELHASZNÁLÓI BIZALOM ÉS A NÉPSZÁMLÁLÁSI
ADATOK DIGITÁLIS SZOLGÁLTATÁSA

AZ ELÍTÉLTEK OLVASÁSI ÉS KÖNYVTÁRHASZNÁLATI SZOKÁSAI

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI
INTÉZETEK BEN

HIRDESSZEN

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLÖDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2012/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2012/3

⌚ A MEGYEI-JÁRÁSI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK KIALAKÍTÁSA 2. RÉSZ ⌚
KÖNYVTÁRBUSZOS SZOLGÁLTATÁSOK HASZNOSULÁSÁNAK ELEM-
ZÉSE ⌚ TÉR, HELY, KÖNYVTÁR ⌚ HAGYOMÁNYOS ÉS/VAGY DIGITÁLIS
OLVASÁS (EGY INTERJÚS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEIBŐL) ⌚ TUDO-
MÁNY VAGY GYAKORLAT? KORABELI KÖNYVTÁRSZAKMAI GON-
DOLATOK KOVÁCS MÁTÉ ÉS MÁTRAI LÁSZLÓ PÁRHUZAMOS
ÉLETRAJZ-VÁZLATA ALAPJÁN ⌚ KÖZKÖNYVTÁR A BOLSEVIK PRO-
LETÁRDIKTATÚRA SZOLGÁLTATÁBAN (1918–1928) ⌚ „HELYTUDATOS
TECHNOLÓGIÁK” (QR-KÓDOK, RFID-CÍMKÉK) ⌚ MEGJELENT AZ
RMNY 4. KÖTETE. ⌚

A TARTALOMBÓL:

22. (58.) ÉVFOLYAM, 2012. 3. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rác Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂ Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂ Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizethető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős kiadó: dr. Sajó Andrea ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető: Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)
Library Literature and Information Science Full Text (Wilson);
LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO).
ProQuest Library Science

*A folyóirat megjelenését a Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

Nemzeti
Kulturális
Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÁNFI Szilvia (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), GEREKEN Ferenc a PPKE-BTK ny. tanára, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde (Eszterházy Károly Főiskola, BTK, Informatika Tanszék, Eger), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE Kari Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtára ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Felnőttképzési Intézet, Szeged), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (Nyugat-magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és információtudományi Tanszék, Szombathely), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), TÓTH Gyula (ny. főiskolai tanár, Szombathely), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Abstracts	433
------------------------	-----

TANULMÁNYOK

TÓTH Gyula: A megyei –járási könyvtári hálózatok kialakítása. 2. rész	437
--	-----

TÓTH Máté: Könyvtárbuszos szolgáltatások hasznosulásának elemzése	463
--	-----

KOLTAY Tibor: Tér, hely, könyvtár	495
--	-----

GEREBEN Ferenc: Hagyományos és/vagy digitális olvasás? Egy interjú vizsgálat eredményeiből	503
---	-----

MÚLTUNKBÓL

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Tudomány vagy gyakorlat? Korabeli könyvtárszakmai gondolatok Kovács Máté és Mátrai László párhuzamos életrajz-vázlata kapcsán	525
--	-----

KITEKINTÉS

SONNEVEND Péter: Közkönyvtár a bolsevik proletárdiktatúra szolgálatában (1918–1928)	549
--	-----

ANDRESEN, Leif – BRINK, Helle: Dokumentumszolgáltatás Dániában (Töm. Viszocsekné Péteri Éva)	569
---	-----

WALSH, Andrew.: A fizikai és az elektronikus könyvtár eltűnő határai. „Helytudatos” technológiák, QR-kódok és RFID-címkék (Töm.: Mohor Jenő)	579
---	-----

KÖNYVSZEMLE

Itt az RMNy negyedik kötete!

Régi magyarországi nyomtatványok 1656–1670. 4. köt.
Heltai János, Pavercsik Ilona, Perger Péter és P. Vásárhelyi
Judit (*Ism.: Bánfi Szilvia*) 585

Egy fontos és egyenetlen könyv a 21. század könyvtárügyéről

Libraries in the early 21st century. vol.1. An international
perspective. Ed. Ravindra N. Sharma. (*Ism.: Koltay Tibor*) 588

A sikeres információs tanácsadónvá válás útja

WORMELL, Irene – OLESEN, Annie Joan – MIKULÁS
Gábor: Information consulting. Guide to good practice.
(*Ism.: Lengyelne Molnár Tünde*) 590

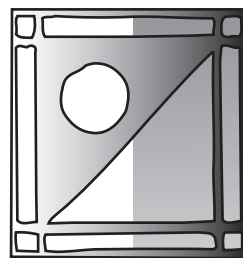
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	593
Könyvtár- és tájékoztatásügy	596
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	608
Munkafolyamatok és szolgáltatások	618
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	634
Vezetés, irányítás	638
Felhasználók és használat	645
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	650
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	656
Kapcsolódó területek	660

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Formation of library networks in counties and districts in the 50's. Part 2

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.) 2012. no. 3. pp. 437 – 461.

The second part of the study presents, using new sources, the impact of the *détente* in library policy having started as a result of political changes in 1953-54 (when Imre Nagy became Prime Minister), and the first signs of attitude change in the work of public libraries. This was also manifested in the so-called commemorative contests organised in 1954-55 in the honour of liberation with an increasing focus on quality improvement (replacing the earlier forcing of quantitative indicators and direct political influence). However, this was actually an interlude: Mátyás Rákosi's return stalled this process, and caused a regression. After the 1956 revolution positive changes appeared again. This part of the study discusses the development and growth of county libraries, and the evolution of research library features in their activities. It deals in detail with the formation and strengthening of their internal organisation, as well as with the growth and differentiation of their collections. It qualifies the start of their local history activities, their applying of the methods of library science (in publishing press bibliographies and annuals related to local knowledge etc.), the (re)emergence of open shelves, to be more precise, their spreading in libraries as a step towards the *public library*.

Analysis of the utilisation of mobile public library services

TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 463 – 494.

This paper analyses mobile library services in Hungary based on statistical data, a questionnaire survey and interviews with library managers maintaining such services. The staff of the Hungarian Library Institute investigated during the related research a) the utilisation of the four existing mobile library services (supplying 87 communities), b) the demographics of users, c) whether the service brings economic return, d) the forms how these services are utilised. Utilisation was understood not only in terms of financial returns, but also as indirect benefits underlying service provision. In some places, the services represented a value for the entire municipality. Utilisation can be measured in many ways and by several methods, however, results can never be exact. It also had to be considered during the relevant survey that the mobile libraries (the buses) have a different technological infrastructure, and as a result, can offer different services. During the analysis every service factor was investigated, and the conclusions were drawn from combined results. The mobile libraries operating in the towns Encs, Szendrő, Pécs and Cegléd are definitely serving the most deprived and disadvantaged population whose social development and integration to work constitute an important economic issue. In an economic sense, different findings were achieved depending on the principle of measurement, but, as regards the utilisation of services, 97% of the interviewees considered that mobile libraries have improved the quality of library supply in the relevant municipality.

Space, place, library

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 495 – 501.

Libraries are spaces filled with materials, librarians and users. The internet constitutes another kind of space; defined e.g. as space lacking space. The author first analyses the characteristics of space in general, and overviews the characteristics of library and virtual spaces. In the information society, the former closed space becomes an open and continuously evolving space. Parallel to space the personal

feature also becomes relative, because info-communication eliminates spatial constraints, and makes personal presence superfluous. Space can be represented in a variety of ways (e.g. through maps and buildings). There may be social, commercial and intellectual, cultural etc. spaces. Libraries, similar to other spaces carrying cultural symbols, have been established to fulfil a given socio-cultural function: to offer services to all segments of society. The use of library space is regulated by certain rules (e.g. those manifested in signs, classification systems, shelving marks etc.). Conceptual and information systems and rules allow librarians to dominate the library space. New media types create new spaces in libraries. The author shows the roles of librarians in the narrative of information society.

Traditional and/or digital reading?

GEREBEN Ferenc

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 503 – 523.

Following a summary presentation of survey data indicating a declining intensity in reading culture in Hungary, the author presents the findings of a survey based on interviews among 17 young (20-40-year-old) university students and graduates working in various field. The interviewees (regular users of the internet) underline the growing opportunities and advantages of digital reading and e-books (quickly and widely available information, practical use, environmentally friendly equipment etc.), but are strongly attached to traditional, printed forms of acquiring knowledge/reading. Several respondents mentioned positively the intimacy of retiring with books into a quiet place, the smell of books, the traditions of home libraries, their role as cultural status symbols, the „sense of reality“ and tangibility of books, the fact that they have „beginning and ending“, which means that they represent a small piece of universe: namely, that traditional, written communication modes are related to a certain „feeling of wholeness“. Among the arguments against the means transmitting writing in an electronic form (harmful to the eyes, expensive, etc.) the most important one was, perhaps, that we access the media carrying the text rather by technical tools (pressing the „mouse“ or keys) instead of personal ties.

Most of the respondents see the future in some division of functions: we are mostly going to read quick and partial information – such as the daily press, special literature and travel readings – digitally; how-

ever, we will read fiction (novels), longer and more comprehensive publications in a traditional print form.

FROM OUR PAST

Is library-related knowledge a science or only practice? Thoughts of and controversies between Máté Kovács and László Mátrai

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 525 – 548.

The study reviews the “encounters”, contact points in the professional careers of Máté Kovács and László Mátrai in the period from 1945 to 1972 (the date of professor Kovács’ death), based mainly on their bequests in the Manuscript Collection of the National Széchényi Library and the Archives of the Eötvös Loránd University (ELTE), respectively. The professional views of these two prominent figures in post-World War librarianship in Hungary differed mainly in that Mátrai (Director of the ELTE Library) denied, in contrast to Kovács (having served between 1956 and 1972 as the Head of the Library Science Department at ELTE) that library-related knowledge represents an individual discipline, and, therefore, doubted the legitimacy of LIS in university education and of a related university chair as well. According to the sources analysed, Kovács’s efforts have been opposed by others as well. Máté Kovács as head of department did a lot for consolidating, expanding and modernising LIS education within a continuously changing social, economic and technological environment, and elaborated at the same time a new concept on bibliography.

FROM ABROAD

Public libraries serving the Bolshevik proletarian dictatorship in the Soviet Union (1918–1928)

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 549 – 567.

The years after the October 1917 coup (as Stalin himself used to call the Great October Socialist Rev-

olution till 1928) are a period of political struggles by the Bolshevik Party striving for dominance, civil war, War Communism eliminating every initiative and – partly as a consequence – an unprecedented period of devastating famine. From 1921-1922, the New Economic Policy (NEP) has somewhat loosened the political pressure, but it was only by 1927-1928 that Soviet production (both industry and agriculture) had reached the earlier Tsarist level of 1913, i. e. the last year before World War I. Education and culture developed in the first ten years with extremely lot of zigzags, while the main problem continued to be illiteracy. Nadezhda Krupskaya (1869-1939, deputy minister of education) exercised a comprehensive ideological control, which manifested itself, among other things, in “cleaning” former collections (sometimes at an absurd level). From the second half of the NEP period ideological offensive attributed a greater role to libraries as a (cheap) ideological transmission sub-system of the state’s political propaganda. Nevertheless, in the first ten years librarians could discuss professional issues even in their central journal *Krasnyi bibliotekar* (Red Librarian). The lexicons published in 1928–1929 (first edition of the *Bolshaya sovetskaya entsiklopediya*, the small Soviet encyclopaedia, and the *Siberian encyclopaedia*) added a variety of interesting features to our knowledge about this period. The sociology of reading having been cultivated very intensively in the period in question also deserves attention.

ANDRESEN, Leif – BRINK, Helle: Document supply in Denmark

Interlending and Document Supply. vol. 39. 2011. no. 4. pp. 176–185.

(Reviewed by Éva Viszocsek–Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 569 – 578.

The purpose of this paper is to present the Danish inter-library lending (ILL) environment with the focus on its current status, the level of automation and future development. The paper describes Danish ILL cooperation, and finds that focusing on standards and automation delivers a better service. Danish ILL has a high level of automation. The combination of standards, interaction between systems and dedicated functions in the national system delivers an effective handling of ILL and document delivery. (Based on the original abstract)

WALSH, Andrew: Blurring the boundaries between our physical and electronic libraries. Location-aware technologies, QR codes and RFID tags

The Electronic Library. vol. 29. 2011. no. 4. pp. 429–437.

(Reviewed by Jenő Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 579 – 584.

This paper aims to consider the use of technologies including GPS, QR codes and RFID tags to personalise the learning environments in academic libraries. It reports on the use of QR codes at the University of Huddersfield, UK, including information on how the QR codes have been received by users. It also outlines other technologies used elsewhere and reported in the LIS literature. The paper finds that, although location-aware technologies are being used, for most libraries they are impractical. Instead, one could use QR codes (which have significant barriers to their use) or preferably RFID tags (already widely used for other purposes) to create smarter libraries. Libraries are increasingly using RFID tags in their holdings, occasionally as part of library or campus smart cards as well. When considering how to use, or justify the cost of, RFID tags in libraries, one should also consider the potential additional benefits outlined in this article. While most of the technologies described have been used in experimental ways within libraries, no one has yet used RFID tags for much more than circulation and control. This is the first article to suggest using them to access the wealth of data in order to personalise the learning environments of our libraries. (Based on the original abstract)

BOOK REVIEWS

Old and rare prints of Hungary. Vol. 4.: 1656-1670

Régi magyarországi nyomtatványok 1656–1670. 4. vol. / ed. by János Heltai, Ilona Pavercsik, Péter Perger, Judit P. Vásárhelyi. (Budapest, 2012.)

(Reviewed by Szilvia Bánfi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 585 – 587.

A world-wide panorama

Libraries in the early 21st century. An international perspective, vol. 1. / ed. by Ravindra N. Sharma. (Berlin ; Boston, 2011.)

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 588 – 589.

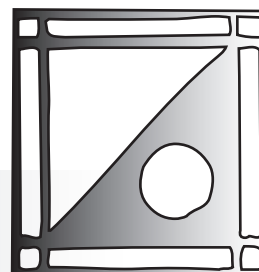
How to become a successful information consultant?

Information consulting. Guide to good practice / by Irene Wormell, Annie Joan Olesen, Gábor Mikulás. (Oxford, 2011.)

(Reviewed by Tünde Lengyel Molnár)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 3. pp. 591 – 592.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

A megyei-járási könyvtári hálózatok kialakítása

2. rész

TÓTH Gyula

Politikai változások 1953-54-ben

Alig indult el a megyei, járási könyvtári hálózatok kiépítése, s folytatódott a könyvtár nélküli településeken új könyvtárak létrehozása, hamarosan kiderült, hogy a tempót nem lehet tartani, hiányoznak hozzá a személyi, tárgyi, pénzügyi feltételek. Formálisan 1952 végére mindenütt volt megyei, valamint a járásek körülbelül fele részében járási könyvtár is. Kiderült azonban, hogy még a megyei könyvtárakban sem sikerült a mégoly szerény követelményeket teljesíteni: az állomány használható része nem érte el az előírt mennyiséget, a létszámot a két előd intézmény létszámának összeadása tette ki, az elhelyezés és a felszereltség alig volt kielégítő. Ennél rosszabb volt a helyzet a járási könyvtárakban, főleg ott, ahol nem volt körzeti vagy városi könyvtári előd intézmény. Nem véletlen, hogy 1954 elején – 1953-ban még harminc új járási könyvtárt létesítettek – úgy intézkedett a Nép-

művelési Minisztérium, hogy csak a feltételek teljesítése esetén lehet új járási könyvtárt nyitni. Az utasítás szerint járási könyvtár megnyitását a megyei és a járási tanács népművelési osztályának, illetve csoportjainak vezetőiből, a minisztérium kiküldöttéből és a megyei könyvtár vezetőjéből álló bizottság engedélyezheti. A bizottság azt vizsgálta, van-e alkalmas épület/helyiség a könyvtár elhelyezésére, rendelkezik-e a kiadott utasításban előírt, a nyitáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételekkel, betartották-e a könyvtárosok kinevezésére vonatkozó minisztériumi rendelkezést. Az utasítás felsorolta a szükséges helyiségek alapterületi és berendezési feltételeit. A nyitáshoz legalább ezer kötet kellett, ebből 500 a helyi, 500 a vidéki, falusi kölcsönzéshez (letéthez). Ha a feltételeket megteremtették vagy a hiányok pótolhatók voltak, a bizottság engedélyt adott a könyvtár megnyitására, ellenkező esetben megtagadta.¹⁰⁸

Még inkább visszafogta az alapításokat, illetve a megnyitott könyvtárak megszilárdításának lendületét az, hogy a Rákosi diktatúrát enyhítő, új politikát (benne új kultúrpolitikát) hozó Nagy Imre-korszak arra kényszerült, hogy gazdasági-pénzügyi megszorításokat vezessen be, aminek következtében kevesebb jutott könyvtárak alapítására, állományfejlesztésre, a könyvtárosi létszám növelésére. A politikai terror enyhülésével a kultúrpolitikában is megengedőbb szelek fújdogáltak, enyhült a könyvkiadásban az ideológiai nyomás, az értelmiség fellelégezhetett. Ez a könyvtárügyre is jó hatással volt: kevésbé erőltették a járási könyvtárak számának növelését, a minisztertanácsi határozatban előírt határidő tartását. A hangsúly részben a városokra és azokra a népesebb falvakra helyeződött, amelyek nem voltak járási székhelyek. 1953–54-ben önálló községi könyvtár néven függetlenített könyvtárossal (nagy)községi könyvtárak jöttek létre, bár csak évek múlva kaptak önálló szerzeményezési jogot.

A közművelődési könyvtári politika is „áthangolásra” várt. Ezt a feladatot kapta – de ugyanakkor a könyvtárügy egységének hiányát is jellemezte – az 1954-ben külön-külön tartott

területi közművelődési, szakszervezeti és szakkönyvtári tanácskozás. A Népművelési Minisztérium könyvtári főosztályának vezetője, *Mikó Zoltán* 1954 elején cikket írt az 1953. évi júliusi párthatározat és kormányprogram végrehajtását szolgáló könyvtáros-konferencia előkészítéséről, új feladatok meghatározásáról.¹⁰⁹ Kérte, hogy az általa felvetett kérdésekről az érintettek írják meg véleményüket. Közvélemény-kutatást végzett az új program s a végrehajtásához kitálalt, a felszabadulás 10. évfordulójára tervezett munkaverseny tartalmának kialakításához. Ez a verseny a könyvtárak munkájának javítását, a könyvtárosok tevékenységének fejlesztését célozta. A minisztérium azt akarta felmérni, miként lehetne a könyvtárak munkáját a műveltség, a kultúra terjesztése és a dolgozók szórakoztatása szolgálatába állítani úgy, hogy általa segítsék a kormányprogram, a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatos feladatok végrehajtását. Ilyen feladatokat említett: a könyvállomány helyes, folyamatos és a restanciákat pótoló feldolgozása; a könyvbeszerzéshez olvasói vélemények kikérése (a központilag megadott irányelvek a második helyre kerültek!); a könyvtárosok mindinkább önállóan, közvetlenül szerezhessék be az új könyveket; a megyei- és a járási könyvtáraknak elsőrendű gondja legyen a könyvcseré; a könyvtárak alkalmassá tétele az olvasók szolgálatára; a könyvtárosok szakismereteinek, műveltségének, irodalmi jártasságának fejlesztése. Csak második helyre került az olvasótábor szélesítése, a propagandamunka fokozása.

Az 1954. március 25–26-án tartott országos értekezleten, a szakszervezetek kiválása miatt¹¹⁰ a fővárosi kerületi, a megyei, a járási és a falusi, tanyai könyvtárak problémáival foglalkoztak. A mintegy 300 résztvevő¹¹¹ közül 48-an szólaltak fel, 18-ra nem kerülhetett sor.

Mikó Zoltán hangsúlyozta: a tanácskozás feladata, hogy „*az elmúlt évek eredményeire építve, hibáin okulva megjelöljük azokat a feladatokat, amelyekre a kormányprogram és a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatos párt- és kormányhatározatok maradéktalan megvalósítása érdekében elengedhetetlenül szükség van.*”¹¹²

Előadásában kritikusan szólt a könyvtárak szám-szerű eredményeiről: „*létesítésük e gyors üteme nem járt kellő gondos előkészítéssel [...]. A túl-méretezett fejlesztésnek hibás voltát már 1953-ban éreztük és 1954-ben még világosabban látjuk [...]. A könyvtárak a jelenlegi körülmények között már nem tudják megfelelően kielégíteni a lakosság fokozódó könyvigényét. [...] A minisztérium könyvtári osztálya elhanyagolta a könyvtári feldolgozó munka szorgalmazását, és túlzottan propaganda-feladatokat adott a könyvtáraknak. Ez oda vezetett, hogy a megyei könyvtárak többségében nincs katalógus, még kevésbé a járási könyvtárakban, egyes helyeken pedig a könyvtárak átlettározással foglalkoznak...*”¹¹³ Az állomány átpolitizált, „*könyvállományunk még ma is aránytalan megoszlást mutat. A magyar klasszikus irodalom és az ifjúsági irodalom hiányai mellett szembeötlő az új magyar irodalom alkotásainak csekély száma és hogy egyes szovjet könyvekből – amelyek a legkeresettebbek – szintén nem áll megfelelő példányszám rendelkezésre.*” Az elkövetett hibák/hiányosságok között említette, hogy bár a könyvtárak olvasóinak 60 százaléka ifjúsági és gyermekolvasó, keveset törődtek az ifjúsági részlegek munkájával, létesítésével. Hangsúlyozta, hogy „*lényeges kérdés a letéti alapok működtetésének jó megszervezése és a széles körű könyvcseré.*”¹¹⁴ A feladatokat öt pontban foglalta össze: 1) a könyvtárak továbbfejlesztése és újak megfelelő körülményekkel való létesítése, 2) minden erővel megerősíteni a meglévőket, 3) a tiszteletdíj-rendszer megváltoztatása, 4) a könyvtárosok képzésére és 5) nagyobb gondot kell fordítani a feldolgozásra. Azzal zárta, „*az eddigi tapasztalataink arra indítanak bennünket, hogy a legélesebben vegyük fel a harcot az elvtelen formalista kirakat-munka ellen.*”¹¹⁵ A vitában egyetértés alakult ki arról, hogy a felszabadulás 9. évfordulóján induló és a 10. évfordulóig tartó felszabadulási verseny „munkamegjavítási” mozgalom legyen, melynek a lemaradások pótlására, a hibák kiküszöbölésére kell serkentenie a könyvtárakat. A hozzászólások nagyobbik fele régi húrokat pengetett – kevésbé volt ön/kritikus. Legtöb-

ben azzal foglalkoztak, miként lehet még több embert megnyerni olvasónak, hogyan lehet minél több mezőgazdasági könyvet olvastatni. Csak áttételesen derült ki, hogy nincs elegendő jó könyv, s a könyvkiadás torzulásai képezik az egyik fő akadályt. Közben volt, aki megyei könyvtárban könyvkötő üzem létesítését szorgalmazta, más azt, hogy a járási könyvtár maga szerzeményezhessen.

Rémületet váltott ki a más hangot megütő *Bodri Ferenc* egyetemi hallgató, aki kifogásolta, hogy a népkönyvtárügyet propagandaeszköznek tekintették, és most is erről beszélnek. Javasolta, hogy az egyetemi képzés szakkönyvtári irányultsága helyett kerüljön a közművelődési könyvtárakba is több végzett szakember – a máshonnan kikopott „mozgalmárok” helyett –, és sürgette a begyűjtött, ömlesztett anyagként heverő könyvek feldolgozását, a formális munkáról a minőségi munkára való áttérést. „*A cél ne a nagyszámú olvasó, hanem a művelt, igazi olvasó emberek elérése legyen.*”¹¹⁶ Sokan nem győztek elhatárolódni Bodri Ferenc nézeteitől, az egyetemi tanszék vezetője szerint a hallgató nem közösségi véleményt tolmácsolt.¹¹⁷

Sallai István szerint az első teendő a mezőgazdasági könyvállomány átvizsgálása, az, hogy a parasztok kezébe szépirodalmi és általános műveltségüket gyarapító könyveket kell adni. *Kerekes András* szerint ne kerüljessük: az állomány nincs feldolgozva, nincs katalógus, mert nincs sem feldolgozó státus, sem megfelelően felkészült szakember. A feldolgozás attól még nem megy, ha erre egy-két órát elcsúsznak az olvasóterem nyitva tartásából, a szervező munkaidejéből. Adjanak a „*az alapvető feladatokra megfelelő személyzetet.*” *Komoly Péter* (a minisztérium népművészeti osztályáról) arról szólt, szükséges a színjátszó csoportok számára színdarabokat elkülöníteni, valamint tanácsadást is biztosítani kell a számukra. (Íme, a színműtár indoklása.)

Szőnyi László a tiszteletdíjak rendezését sürgette, mert *Kellner Béla* erre vonatkozó javaslata már egy esztendeje vajúdik. *Csörnök Magdolna* azt igazolta, hogy feltételek hiányában is hoz-

tak létre járási könyvtárt: Szerencsen a település szélén az egyetlen helyiség egyik sarka raktár, a másik sarok feldolgozó, a harmadik kölcsönző, a negyedik pedig az olvasóterem. A letéti cserealap azért nem vált be, mert amit vidékről visszahoztak az ellátó könyvtárba, az mind használhatatlan ideológiai, mezőgazdasági könyv volt. Az akkor még egyetemi hallgató Kiss Jenő a könyvtárügy egységes irányítását hiányolta (három értekezletet tartanak!), továbbá szóvá tette, hogy most is kevés szó esett a könyvtári belső munkáról.

A kritikus hangok felerősödését mutatja a Széchenyi Könyvtár által sokszorosított 1954. május 17-i keltezéssel, Sallai István, az OSZK módszertani osztályának vezetője által aláírt, az Országos Könyvtárügyi Tanács számára készült előterjesztés. Az összefoglalás az előző két év kritikája. Azt a feladatot szánták neki, hogy ennek alapján a tanács „állást foglaljon a megyei hálózat további fejlesztésének részletkérdéseiben is.”¹¹⁸ A ma szinte alig ismert anyag nagy formátumú könyvtárpolitikai látókörről, kritikus helyzetismeretről ad tanúbizonyságot.

A megyei könyvtárak szervezeti kiépítése megtörtént. „Szervezésük túl gyors üteme és a könyvtárosok szakmai képzettségének elégtelensége miatt, jelentékeny részük a mai napig sem tudott kellően megerősödni. Megyei könyvtáraink közül 11 működik elég jól. Igen gyenge megyei könyvtáraink: a szekszárdi, veszprémi, kecskeméti, hódmezővásárhelyi és a debreceni. Fejlődésük egyik gátja, a szervezési nehézségeken kívül, a megyei könyvtárak funkcióinak részbeni tisztázatlansága, valamint belső szervezetének kialakulatlansága.” Segített, hogy 1953 végén megjelent a megyei könyvtárak működési szabályzata. Ám „a megyei könyvtárak funkcióik szempontjából nem azonosak.” A környezet figyelembe vétele kívánatos: „a megyei könyvtárakat egyenként sorra véve, társadalmunk tényleges igényeiből kiindulva megállapítani azok sajátos feladatait, az ott lévő egyéb könyvtárak (egyetemi, vállalati műszaki, üzemi) figyelembevételével megállapítani fejlődésük irányait, gyűjtőkörüket. Eddig jóformán csak népműve-

lési funkciójuk volt. Fokozatosan alkalmassá kell tennünk a megyei könyvtárakat a termelés, a tudományos kutatás, az oktatás segítésére.” Az erőltetett járási könyvtáralapítást nem véletlenül fékeztek le. Jóllehet a szervezést 1954 végéig be kellett volna fejezni, „a minisztérium könyvtárossztálya az új kormányprogram szellemében, felismerve a fejlesztés túlzott üteméből előállott hibákat, meglassította a fejlődés ütemét. 1952-ben 45, 1953-ban 30 járási könyvtár alakult, a folyó évben pedig 10 szerepel a tervben.” Ahol nem alakult járási könyvtár, „ott a megyei és egyes fejlettebb járási könyvtárak területéhez több járás tartozik,” ezért túlterheltek. „A járási könyvtárak népművelési hálózatkunk leggyengébb részét teszik. [...] A 76 járási könyvtár közül csak 23 mondható kielégítően működőnek. [...] könyvtárpolitikánk legsürgősebb feladata tehát a járási könyvtárak megerősítése.” Az előterjesztés differenciált megközelítést javasolt és hibának minősítette, hogy az irányítók nem tettek a járási könyvtárak között különbséget. Sürgette számukra is működési szabályzat kidolgozását.

„A városi könyvtárak jó része az új könyvtári szervezet kiépítése során, a hálózat ökonomikus kiépítésének elvéből kiindulva a járási könyvtárak hatáskörébe került. Kérdéses, hogy ez helyes volt-e.” A járási tanács nem felettese a városinak, mint a megyeszékhelyek esetében a megyei. A városi közigazgatást megszüntették, a régi tradíciókat háttérbe szorították. Az előterjesztés készítésekor (jóllehet a 3785 népkönyvtár több mint a 3300-nál kevesebb település) 13 megye 282 községében (ebből 167 önálló tanácsú) nem volt népkönyvtár. (Somogy megyében 71-ben, vagyis a községek 30 százalékában hiányzott.) Ezért feladat a falusi könyvtárhálózat teljes kiépítése Somogy, Veszprém, Zala, Baranya és Borsod megyében – „nem hirtelen”, hanem tervszerű és fokozatos módon. Nagy jelentőségű volt az előterjesztés szerint a főhivatású könyvtárossal rendelkező könyvtárak létesítése, bár a 47-ből csak 28 működik kielégítően. „Lehetővé kell tenni a megyei könyvtárak fokozott ellenőrzésével történő önálló könyvbeszerzésüket.”

A minisztertanácsi határozat kimondta, hogy a községi könyvtárak fenntartója a helyi tanács. Azonban „a határozatnak pénzügyi végrehajtási utasítása nem jelent meg. Emiatt a községi tanácsok költségvetése könyvtárfenntartásra egy fillért sem irányozhat elő. [...] A legtöbb községi tanács a kényelmes és kevésbé kényes megoldást választja, vagyis nem támogatja a könyvtárat.” Ha a könyvtár kultúrotthonban van, ezek többsége „idegen testnek tekint, mintegy megtűri a könyvtárakat”, miközben a kultúrotthonok fenntartása biztosítva van a költségvetésben. Kettős (tanácsi-minisztériumi) irányítás alakult ki. A vidéki könyvtárak munkája elszakadt a népművelési munka többi ágától, „a kultúrotthonokban elhelyezett könyvtárak helyzete, fenntartása stb. kérdései ügyében szabályozás eddig nem történt, rendelet nem jelent meg.”

Jelentős gát a tiszteletdíjak rendezetlensége. „A könyvtári munka rendszeres, állandó munka, amit teljesen társadalmi munkában végezni a könyvtárlomány súlyos veszélyeztetése nélkül alig lehet.” Az előterjesztés ezért javasolja, minden könyvtár számára fizessenek alapdíjat, s normák alapján díjazzák a teljesítményt. Jelentős kár a társadalmi munkás könyvtárosok gyakori változása is.

A gépállomási, termelőszövetkezeti, állami gazdasági területen lévő könyvtárak helyzetének rendezésére a MEDOSZ alakítson önálló üzemi hálózatot. A tanyai lakosság könyvvéltását falusi fiókhálózat kiépítésével célszerű megoldani. (Öt év múlva művelődési autókkal oldották meg.) A megyei és járási könyvtárra nem alakított városi könyvtárak, kivéve a szegedi Somogyi-könyvtárt, önálló falusi könyvtárakra hasonlítanak, a könyvtári szervek figyelmét elkerülik, pedig Karcag, Mezőtúr, Túrkeve, Kisújszállás szocialista városok, Komló, Tata pedig bányavidéken található.

A számos szervezeti hiba, át nem gondolt megoldás mellett – minden fórum felismerte – a legfőbb gondot a gyenge felkészültségű személyzet okozta. „A Tanács legutóbbi referátuma a jelenlegi 411 vidéki hivatásos könyvtárosunk általános műveltségéről és szakmai képzettségéről

ről megdöbbenő adatokat közölt. [...] A hálózat igen gyorsan fejlődött, és a könyvtárosképzés a szükséglethez képest késve bontakozott ki. [...] A könyvtárosok egy részét nem fűti hivatástudat. Gyökeres változás egyedül a szakképzettségi rendeletről várható. Mint ahogy a Minisztérium felismerte, hogy elburjánzott a protekcionizmus és az alkalmatlan emberek könyörületből való elhelyezése a könyvtárakba, azonnal és kiméletlenül fel kell lépnie, s a könyvtárakba ilyen módon behelyezett embereket azonnal eltávolíttatnia.” Az előterjesztés készítői azt remélték, hogy jelentős javulás várható az elrendelt ún. technikai minimum vizsgáktól. Az egyetemi és a főiskolai képzés egyesítésétől és a továbbképző intézet felállításától is sokat vártak. „Vitatható azonban az 5 hónapos és a 6 hetes iskola megszüntetése és helyettük a képzésnek a megyei könyvtárakba való decentralizálása.”

Az előterjesztés foglalkozott a könyvtári belső munkával is, majd 20 pontból álló javaslati listát tartalmazott. (Kár, hogy a politikai enyhülés rövidebb ideig tartott, mintsem akár csak részben megvalósulhatott volna. Az új gondolkodás azonban formálódott, megállítani nem lehetett, s miként az 1947-es törvénytervezet – ez is később érett be.) Az előterjesztés összeállítói jól látták, hogy „a megyei könyvtári hálózat társadalmi funkcióját tekintve csaknem kizárólag, mint az általános társadalmi nevelés eszköze szerepelt.” Hozzátehettek volna, politikai propagandacélokat szolgált. Viszont kimondták, az igények „kielégítését akadályozta a régi anyag rendezetlensége (tudományos kutatásra még nincs feltárva), a modern szakanyag tervszerű fejlesztésének hiánya és a tájékoztató szolgálat kialakulatlansága.” Ez azt eredményezte, hogy a gyűjteményfejlesztésben és feltárásban, meg az olvasószolgálatban, de a módszertani vagy a tudományos munkában is más irányokat jelöltek meg. Elsősorban a megyei könyvtárban, de másutt is a minőségi munka előtérbe kerülését célozta a felszabadulási versenybe öltöztetett új irány.

A munkaverseny pénzt pótol, de eredményeket is hozott

A nehézségek leküzdését, az új irány kijelölését a Népművelési Minisztérium könyvtári főosztálya úgy próbálta megoldani – s felhívni az illetékesek figyelmét a nehézségekre –, hogy 1954–55-ben felszabadulási munkaversenyt hirdetett. Mikó Zoltán főosztályvezető hangsúlyozta: „*a versenyben annak kell érvényesülnie, hogyan tudjuk egyrészt az olvasókat segíteni, másrészt a könyvtárak munkáját hatékonyabbá tenni, tevékenységét fellendíteni.*”¹¹⁹ Az 1952–53-as évek nagy könyvtárszervezési hullámának lezajlása után, 1954-ben kezdett előtérbe kerülni a munka minősége. No, nem annyira, hogy az olvasók számának emelése és a forgalom növelése ne lett volna elsődleges.

Elmozdulást jelzett 1954 legelején Sallai István az olvasókörök helyes mederbe terelése céljából írt cikke is.¹²⁰ A körzeti könyvtári időszak erősen népnevelő és direkt propaganda célokat célzó felolvasásait nevezték olvasóköröknek. Átmeneti háttérbe szorulásuk után, újbóli megjelenésüket érzékelve, Sallai azt akarta megértetni, hogy a száz év előtti olvasókörök mások voltak. „*Az olvasókör a szó eredeti értelmében tulajdonképpen a könyvtárral egybeforrt kultúrott-hont jelent, ahova az emberek könyvet, újságot olvasni, beszélgetni, politizálni járnak. [...] Ezt a hagyományt felélesztetni, újra népszerűsíteni ott, ahol gyökerei vannak, igen fontos és komoly munkája volna a falusi kultúrmunkásoknak.*” A cséplőgépek melletti felolvasások, a politikai agitáció helyébe az olvasókörök céljaként a könyvek, az irodalom megszerettetését, általuk az általános műveltség emelését, a politikai öntudatosodást jelölte meg.

A felszabadulási verseny egyik fő célkitűzését elősegítendő Rácz Aranka a megyei könyvtárak feldolgozó munkájával foglalkozott, megjegyezve, hogy ez a könyvtárak „*mai személyzeti viszonyai mellett nem könnyű feladat*”. Azok „*szívesen vállalnak bármely feladatot, szerveznek, előadnak, tanfolyamot rendeznek, lelkesen*

végzik a propagandamunkát, csak egy munkára nem jut sose idő – ez a katalogizálás. [...] mégis azt kell mondanunk, hogy ezt a munkát minél előbb el kell kezdeni. Minél későbbre halasztják ugyanis, a megoldás annál nehezebb lesz.” Azzal érvelt, hogy (főleg a szak) katalógust nem helyettesítik a bibliográfiák, igaz, azok is segítik a könyvtárost-olvasót egyaránt. Hangsúlyozta, hogy a megyei könyvtár nem egyszerűen kölcsönkönyvtár, hanem bizonyos mértékig a tudományos könyvtár funkcióit is be kell töltenie. Hogy milyen katalógusokra van minimálisan szüksége egy megyei könyvtárnak, azt a jelenlegi erőviszonyok mellett és a könyvtár funkcióiból, könyvanyagából kiindulva kell eldönteni. Rácz Aranka szerint ez a katalógus a kölcsönzésben alkalmazott, ajánló jellegű szak-katalógus. A hiány pótlásának feladatát a megyei könyvtárak így is csak több év kitartó munkájával teljesíthetik.¹²¹

A felszabadulási versenyben a vidéki „tömegkönyvtárak” (értsd: tanácski közművelődésiek) több mint fele s egy híján valamennyi FSZEK-fiókkönyvtár vett részt. „*A ... verseny során jelentős mértékben emelkedett az olvasók és a kölcsönzések száma. 1953. évhez hasonlítva 1954-ben az olvasók száma 22 százalékkal, a kölcsönzések száma pedig 37 százalékkal nőtt.*”¹²² A cikkíró hozzátette – s ez éledező, kritikus szemléletre vall –, a kölcsönzések gyors növekedése több helyen a munka minőségének rovására történt, s az irányított olvasás és az olvasók nevelése háttérbe szorult. Feltétlenül eredmény a könyvtárak belső munkájának javulása. Alaposabbá, rendezettebbé vált a feldolgozó munka, s hozzákezdtek az ömlesztett, feldolgozatlan állomány feldolgozásához. 1954-ben csaknem minden megyei könyvtárban megindult a feldolgozó munka! (Kaposvár 30 000, Miskolc 100 000 kötetet készített elő feldolgozásra.) Az OSZK módszertani osztályának segítségével Győr 6000, Tatabánya 8300, Székesfehérvár 10 000 kötetet dolgozott már fel. A járási könyvtárak közül Sopron és Baja végzett kiemelkedő munkát. Ezeket az eredményeket persze a korábbiakhoz mérve kell értékelni, annál is inkább, mert

gyanúsán kerekítettek a számok, és a szakozás elemi feltételei – ETO táblázat, személyi feltételek – csak korlátozottan álltak rendelkezésre. A minisztérium legjobban nem a tanácsok anyagi támogatásának, mint inkább annak örült, hogy egy részük megbecsült, segítsre érdemes intézménynek tekinti már könyvtárait. Javult, erősödött a módszertani munka. Arra is ösztönzött a cikkíró, hogy a megyei könyvtárak fejlesszék módszertani lappá a versenyhíradókat, tovább gyűjtsék a helyismereti anyagot.

Az 1954. márciusi tanácskozáson a könyvtárpolitikában (is) hangsúlyeltolódás következett be. Az eredmények hajszolását, a túlpolitizáltságot kezdte felváltani a megfontolt fejlesztés, a minőség előtérbe állítása stb. A közművelődési könyvtár elsődleges feladata azonban továbbra is: az eszmei-politikai nevelőmunka, a (mezőgazdasági) termelés közvetlen segítése maradt. Csak harmadik helyre került az általános művelődési és a szórakoztatási funkció.

A második ötéves terv helyett visszarendeződés

1955-ben külön közművelődési könyvtári ötéves terv készítésén dolgoztak. (Erről egyelőre többet nem tudok!) A könyvtári törvényerejű rendeletet is már 1955-ben kiadni tervezték.¹²³ A végrehajtására készült minisztertanácsi határozattervezetében a közművelődési könyvtárak célját sokkal inkább a művelődési feladatok jegyében fogalmazták, amint azt az 1949-től a propagandát, politikai nevelési célokat szolgáló működés mutatta. „Működési területükön mindenki számára lehetővé teszik a korszerű általános műveltséghez, a társadalmi-politikai tájékozódáshoz és a szakmai ismeretek bővítéséhez szükséges irodalom használatát; elősegítik olvasóik irodalmi ízlésének fejlődését; ösztönzik a lakosságot a könyvtárak információszerzés céljából való igénybevételére; rendszeresen bővítik szolgáltatásaik hatókörét; más könyvtárak állományának és szolgáltatásainak közvetítésé-

vel, s az olvasók más könyvtárakba való átirányításával közreműködnek a könyvtári rendszer igénybevételének fokozásában.” Ehhez képest a törvényerejű rendelet 5.§ /bek/ szerint: „A közművelődési könyvtárak általános gyűjtőkörű nyilvános könyvtárak, amelyeknek feladata, hogy a lakosság széles rétegeinek igényeit a lakóhelyen vagy a munkahelyen kielégítsék.” Ez is más persze, mint az 1952-es minisztertanácsi határozat elvárása volt e könyvtáraktól. Rákosi visszatérése nyomán lényegében visszaálltak a régi kerékvágásba. Az 1956-os forradalom után egy ideig tanácstalanok voltak a könyvtárosok, mitévők legyenek. Az 1958-as művelődéspolitikai párthatározat nyomán inkább az 1960-as évtized derekától enyhült a légkör, s került előtérbe a közművelődési könyvtárak nyilvános könyvtári jegyeket mutató értelmezése, ami az elcsúsztatott második ötéves terv vonatkozásában is megmutatkozott.¹²⁴

A könyvtárosok 1955-ben hozzáláttak a második ötéves terv elkészítéséhez. A Sallai-hagyatékban találtam öt lapnyi feljegyzést *Beszámoló a vidéki állami közművelődési könyvtárak első ötéves tervének végrehajtásáról és a második ötéves tervvel kapcsolatos feladatokról*¹²⁵ címen. Az értékelésben olvasható: „nem hallgatható el, hogy a fejlesztésnek ez az üteme túl gyors volt, elsősorban azért, mert nem biztosították a könyvtárak működéséhez szükséges feltételeket.” Megtudhatjuk belőle, hogy az ötéves terv során „egy könyvtár létrehozására csak kb. 6500 Ft-ot fordítottak (beleértve a megyei és járási könyvtárakat is!). Ennek [...] a szűkös beruházásnak a következménye volt, hogy több mint kétezer népkönyvtárnak [az összesen mintegy négyezerből – TGY] még ma sincs zárható szekrénye sem. Egyéb bútorról nem is beszélve. Szorosan idetartozó kérdés, hogy a könyvek nem kis hányada (kb. 5–6 millió Ft. értékű könyv) veszett el.” A könyvtárosok színvonala öt év alatt (tehát a körzeti korszakot is beszámítva) sokat változott. Kezdetben az lett könyvtáros, aki elvállalta, most már a középiskolai végzettség és a szakmai minimumvizsga az előfeltétel. A hivatásos könyvtárosok 25–30 százaléka főiskolát, egye-

temet végzett. Az ötéves tervben sok történt a könyvtárosképzés terén. A falusi könyvtárosok, miután három évig teljesen ingyen dolgoztak, közülük 1953-ban néhányan, 1954 első felében viszont már 400-an, az év második felében pedig már 1400-an kaptak átlagosan 50–50 forintos tiszteletdíjat. 1953-ban a figyelem már a falvakra irányult. (A megyei és a járási székhelyeket nem számítva, 17 volt a városi könyvtárak száma.) *„1953-ban tértünk rá az önálló községi könyvtárak létesítésére, elsősorban a nagy (8–10 ezer lakosú) községekben 144 ilyen könyvtár működött.”* A második ötéves terv irányelvei között azt hangsúlyozták, hogy *„az önálló falusi nép-könyvtárakat a falusi kulturális munka góciává kell tenni; az által is, hogy a kultúrotthonok szerves részévé válnak (elhelyezésileg is).”* (Ez egyezett Sallai István törekvéseivel, de akkortájt a minisztérium vezetősége is hasonló elveket hangoztatott.) Darabos Pálné főelőadó szintén kiemelte, hogy a vidéki hálózat további kiépítése érdekében létre kell hozni 30 járási, 20 önálló gyermek-, 130 önálló községi, 500 letéti és 30 fiókkönyvtárt. Ilyen módon 1960-ban járási könyvtár minden székhelyen lesz, az önálló községi könyvtárak száma 256-ra emelkedik, vagyis minden 4 ezer lakosúnál nagyobb településen főfoglalkozású könyvtáros működik. Nem vitatva, hogy voltak a járási székhelyeknél nagyobb községek, felvetődik a kérdés: ha a megyei és a járási könyvtárak kapták volna ezeket az onnan (is) hiányzó státusokat, akkor ez a megyénkénti 22–23 főnyi többlet a könyvtárfejlesztésnek is más irányt szabott volna?

1956 közepén is a II. ötéves terv foglalkoztatja a szakmát. Mihályi Imre, aki a minisztérium könyvtári főosztályán ekkor a közművelődési könyvtári osztály vezetője volt, *A Könyvtárosban* arról írt, mit várnak a közművelődési könyvtárak az ötéves tervtől.¹²⁶ Írása mutatja, hogy visszatért a mennyiségi szemlélet. A Népművelési Minisztériumban mindenekelőtt nagymértékben emelni akarták az olvasók számát. *„Ha az olvasók számát a II. ötéves terv során 75 százalékkal (ami kb. 640 ezer új olvasót jelent) akarjuk emelni, ez több mint 400 új könyvtáros*

munkába állítását teszi szükségessé.” A vele járó forgalomnövekedés további létszámgigényre vezet. 1960-ra közel 3 millió új könyvre lesz szükség. Az állományvédelem megyei könyvtári könyvkötészetek létrehozásával valósítható meg. Szükséges a hiányzó járási könyvtárak létrehozása is, mert a túlterhelés miatt számos járási könyvtár mind a székhelyén, mind a területen *„silány munkát végez”*. Folytatni kívánták *„városi [fiók]könyvtárak létrehozását, fejlesztését, különös tekintettel a munkáslakta településekre (Salgótarján, Miskolc, Tatabánya, Győr stb.) könyvtári szükségleteire. A falusi lakosság könyvtári ellátását új letéti és fiókkönyvtárak szervezésével kívánjuk javítani.”* Szólt a meglévők megerősítéséről, a felszerelési tárgyak pótlásáról, a megyei és a járási könyvtárak közlekedési eszközzel (motorkerékpár!) való ellátásáról. Ez merőben mást tükrözött, mint Sallai István 1954-es előterjesztése, akár Mikó Zoltán akkori írása, vitaindítója – ha nem is tartalmazott 1952–53-beli politikai szölamokat. Az már nem szerepelt benne, hogy: *„meg kell határozni a megyei és kiemelt járási könyvtárak működési körét egyenként az adott helyi viszonyok figyelembevételével.”* Az a törekvés is halasztódott, hogy *„a helyi tanácsok költségvetésében biztosítani kell a könyvtárak fenntartási és fejlesztési költségeit.”* Később került sor a könyvbeszerzési keret emelésére és a tiszteletdíjak normarendszerének bevezetésére. A minőségi munkát szolgáló javaslatok lassan kerültek elő, ugyanúgy, mint az állomány, a forgalom és a felmerülő igények tanulmányozásának módszertana, egyáltalán a megyei és a járási módszertani munka útmutatója. Elindult, de lassan haladt a feldolgozó munka (néhol a helyszínen segített az OSZK módszertani osztályának gyakorlott szakemberekből álló brigádja). Megkezdődött *„egyelőre a megyei és a kiemelt járási könyvtárakban”* az ehhez szükséges segédkönyvtárak kialakítása, címleírási példatár elkészítése, a katalóguskartonok helyi sokszorosításának megoldása. Halasztást szenvedett viszont a hálózatszervezési hibák, a hiányosságok kijavítása – ez a feladat jórészt mind az 1960-as évtizedre maradt.

A megyei könyvtárrá válás útján

A Sebestyén Géza által megfogalmazott, majd a szabályzatban leírt modell számos tényezője csak később és fokozatosan valósulhatott meg. A megyei könyvtárak bizonyos mennyiségi és minőségi elemek teljesítésével válhattak nagy és számottevő könyvtárrá.

A belső szervezet kialakítása és megerősödése

A megyei/járási/városi könyvtárak számára 1952-ben létszámnormákat állapítottak meg.¹²⁷ Az ennek kimunkálásában résztvevő *Gerő Gyula* szerint egy megyei könyvtár létszáma 9,5–13,5 fő lehetett. (A vezető mellett – az olvasók számától és a kötetforgalomtól függően, pl. 5000 feletti olvasószám és 8–10 ezer kötetes forgalom esetén – 2 főfoglalkozású és egy 4 órás *kölcsönző könyvtáros*, a járási könyvtárak és a központi járás esetén a könyvtárak számától függően 1–3 *módszertani könyvtáros*, 1–3 *inspektor/hálózati könyvtáros*, 1–1 *gyermekkönyvtáros*, *olvasótermi könyvtáros*, *hivatalsegéd* és *takarító*.)¹²⁸ A normatíva nem számolt a gyarapító, nyilvántartó, állományfeltáró könyvtáros és a gazdasági ügyintéző feladat- és munkakörével. Nem volt szó tájékoztató és helyismereti könyvtárosról sem. A normatíva csak a gyermekek szolgálatával és a járási könyvtárak irányítására módszertani könyvtáros munkakörrel toldotta meg a volt városi és körzeti könyvtári egyesített létszámot, pedig 1952-ben a megyei-járási könyvtárak létrehozása költségtöbblettel nem járhatott.

*Veszprém*ben a megyei könyvtárban még 1954-ben is ugyanúgy 7 főfoglalkozású munkatárs dolgozott, mint 1952-ben. (A városi könyvtár 4, a körzeti 3 főt vitt az egyesített könyvtárba.) Ez arra utal, hogy a kialakított normáknak nem volt – a költségvetési tilalmak miatt nem lehetett – húzóerejük, másfelől pedig magyarázat arra, miért késett a munkaszervezet kialakítása. *Tatabányán* hat könyvtárossal indult a megyei könyvtár. A munkamegosztás, a szakosodás el-

kezdődött ugyan a könyvtárakban, a létszám s a helyettesítési kényszer miatt azonban mindenkinek minden területen kellett alapismeretekkel rendelkeznie. *Kaposváron* 1953-ban 9 fő dolgozott, számuk 1956-ra nőtt 14 főre. A vezető, a helyettes (egyúttal „módszeres”), a 2 szervező, adminisztrátor, felnőtt kölcsönző, ifjúsági kölcsönző, olvasótermi szolgálatos, „a raktár szakszerű rendjéért felelős” tette ki a létszámot. Utóbbi az érkező könyvek feldolgozásában, a kimenő könyvanyag adminisztrációjában, expedálásában is részt vett. A megyei könyvtárak vezetőinek a központi útmutatás késése miatt meg kellett küzdeniük az eltérő módszereket és technikát alkalmazó szervezet összehangolásával. A kísérletezés rányomta bélyegét az első évekre.

A kaposvári irattár 865-56-3/1953. sz. irata bizonyoság arra, hogy a megyei könyvtárak megkapták a Népművelési Minisztérium könyvtár-osztályától véleményezésre a működési szabályzat tervezetét.¹²⁹ Kifogásolták is, hogy az csak a megyei könyvtárakra vonatkozik. A tervezetben volt könyvbeszerzési, nyilvántartó és feldolgozó csoport, amely az állományt „feldolgozza (katalogizálja), azaz könyvtári használatra alkalmassá teszi. Ha ömlesztett állapotban lévő könyvanyag van [márpedig a legtöbb helyen volt! – TGY], azt is feldolgozza. Gondoskodik szak- és betűrendes olvasói, valamint szolgálati katalógus elkészítéséről. [...] a csoportba általában 2 munkaerő szükséges.”¹³⁰ Az akkori álláspont szerint az olvasó elé az ajánlott irodalmat kellett tární, az olvasói katalógus válogatott anyagot tartalmazott, csak a szolgálati volt teljes!

A korszak kölcsönkönyvtári szemlélete miatt fontos, hogy a szabályzattervezet olvasótermi és kölcsönzési csoportot említett, amely „az olvasóterem látogatóinak könyvellátásáról, a helyi kölcsönzésről, a kölcsönzés időtartama alatti tanácsadó [nem tájékoztató! – TGY] szolgálatról” gondoskodik.¹³¹ A három tagú csoport feladata, hogy gyűjtse a megyéről szóló anyagokat, „ezzel kiegészíti a könyvtár tájjellegű állományát.” A „módszertani és vándorkönyvtári (letéti könyvtári) csoport” szakmódszertani, továbbképzési,

propaganda, könyvtárszervezési feladatokat kapott (s hogy tanulmányozza a szovjet módszereket). „Mivel a módszertani munka egyik része a bibliográfiai tevékenység, egy-egy fontosabb témáról bibliográfiát készít, és gondoskodik a központi bibliográfiák felhasználásáról.”¹³² E csoport összesítette a megyei könyvtár helyi-vidéki forgalmának adatait.

Győrtől a három alapvető csoport (feldolgozó, kölcsönzési, ill. hálózati és propaganda) kialakítására 1954-ben került sor. A nagy tapasztalatú vezető mellett helyettese, Mezei György könyvtáros-főiskolát végzett, egy fő ott volt hallgató, három fő öthónapos, két fő hathetes tanfolyamot végzett. A megyei könyvtár központi járási könyvtári szerepkörében 1954-ben a tétí járás megszűntével annak könyvtárait is átvette. 1953 végére 169-ről 191-re emelkedett a népkönyvtárainak száma, s csak tíz községben nem volt könyvtár. 1955 végén 4 járási,¹³³ 2 önálló községi, 186 letéti és 14 fiókkönyvtár működött Győr-Sopron megyében.

Veszprémben csak 1955-ben szerveztek feldolgozó csoportot, ami nem csoda, mert a korábban rendszertelen feldolgozás is abbamaradt 1952 végén. 1954 végéig 4775 könyvet dolgoztak fel, akkor ezzel is leálltak, és csak 1955 második felében indították újra a munkát. A módszertani csoport még később, 1956 tavaszán jött létre.¹³⁴

Tatabányán 1953-ban a megyei szabályzat nyomán hozzáálltak a helyismereti gyűjtemény kialakításához.¹³⁵ 1954-ben (saját kezdeményezésre) tájékoztató szolgálatot állítottak fel, még ha ez eleinte csak kézikönyvek lexikális adatainak szolgáltatásából állt is. Az igények leginkább helyismeretű vonatkozásúak voltak.

„1952 őszén [Csongrád] megyében már 192 államilag szervezett népkönyvtár működött, az összesen 78 750 kötetes állományt 13 914 olvasó használta, a majd kétszáz könyvtár irányítását a két körzeti könyvtár (Szentes, Makó) már nehezen tudta ellátni.”¹³⁶ (Szentesen augusztus 20-án avatták a körzeti könyvtárból lett járási könyvtárt.) Hódmezővásárhelyen a húszezer kötettel megnyílt megyei könyvtár eleinte to-

vábbra is csak kölcsönzött, mert az eddigőtől eltérő feladat ellátására nem volt felkészülve, nem voltak megfelelő helyiségei, nem volt felkészült vezetője. Csongrád megyében – szólt a következő évi panasz¹³⁷ – amíg a három járási könyvtárvezető közül kettő a Pedagógiai Főiskola másodéves hallgatója, a harmadik pedig öthónapos könyvtárosiskolát végzett, addig a megyei könyvtár dolgozói közül csak egynek van az utóbbival egyező végzettsége. 1953–54-ben Jelencsik Sándor még ötdomagával dolgozott, 1955-ben nyolc dolgozóról tud a krónikás, 1956-os szerepük miatt több személy cserélődött, 1959-ben már 14-en voltak.

Könyvkötészet a győri megyei könyvtárban 1952-ben létesült, és az egész megyének dolgozott. 1962-ben Sopronban önálló kötészet alakult, ezzel tehermentesítve a győrit. A Pest Megyei Könyvtár valószínűleg ugyancsak az elsők között szervezett karbantartási céllal könyvkötészetet, Hódmezővásárhelyen pedig 1960. január 2-ától működtettek ilyen részleget.

A gyűjteményi helyzet alakulása

Az 1957. év végén elvégzett széles körű statisztikai adatfelvételtől is csak indirekt úton állapítható meg, hogy nem minden megyei könyvtár érte el az 50–100 000 kötet közti nagyságot. Volt két 200 ezren felüli nagyságú (valószínűleg a FSZEK és Somogyi-könyvtár) és egy 100–200 000 kötetes. Az 50–100 ezer kötetes nagyságú tartományban 11 könyvtárt mutat a statisztika. Ezek szerint legalább hét megyei könyvtár volt 50 ezernél kisebb – azért legalább, mert lehetett az 50 ezren felüliek közt nagyobb városi könyvtár is (pl. Sopron).¹³⁸ Ehhez csatlakozott 85, vélhetően járási és városi könyvtár, melyek 10 és 50 ezer kötet közötti nagyságrendűek voltak. Ez gyors növekedést jelez. A szombathelyi megyei könyvtár (mely 1956-ban kezdte az öröklött helyismereti könyvek feldolgozását) állománya így alakult 1960-ig: 1952: 4517; 1953: 9731; 1954: 13 893; 1955: 16 820; 1956: 22 929; 1957: 26 664; 1958: 32 616; 1959: 36 805; 1960: 40 258.¹³⁹

A megyei-járásai könyvtárak induláskor a politikailag megfelelő gyűjteményrészüket forgalmazhatták. Hiába volt egyes megyei könyvtárak és néhány járási könyvtár mögött jelentős régi városi könyvtár – nem sokat segített. Használhatóvá tételük éveket, néhol évtizedet igényelt, és már az első években jelentkeztek állomány(gyarapítás)i gondok is.

Az OSZK-ban az 1954 májusában az OKT számára készült – és már említett – előterjesztés külön fejezetet szánt a gyűjteményi helyzetnek.¹⁴⁰ 1949 és 1954 májusa között 2 026 346 kötet könyvet, 4342 címet szerzett be a Népkönyvtári Központ. Az utasítás 1953-ig 60% szépirodalmi és 40% ismeretterjesztő mű beszerzési arányt írt elő. Ez az arány 1954 első felében 80:20%-ra változott. Az anyag készítői hibaként rótták fel a gyarapítási politikának, hogy nem vette figyelembe a falusi olvasók kezdetleges művelődési fokát. akik számára a legvonzóbbak az egyszerűbb szépirodalmi és a legközérhetőbb ismeretterjesztő művek voltak. Különösen rossz volt a helyzet az ifjúsági könyvek területén: egy ifjúsági olvasóra mindössze 1,7 kötet jutott.

Jónak csak néhány megyei és egy-két járási könyvtár gyarapítását minősítették. Elsődleges feladatnak ítélték a szerzeményezés megerősítését, segítését. Mivel ebben a Könyvtárellátó nem sokat segített, sürgették annak könyvtárosokkal való megerősítését. Nagyobb figyelmet szorgalmaztak a tájanyag (helyismeret) gyűjtésére, a hírlapok és a folyóiratok beszerzésére. („A könyvtárak általában csak a könyvet látják, a periodikákat nem veszik tudomásul.”)

Még rosszabb volt a helyzet a feltárás területén. A körzeti könyvtárak könyvanyagukat feldolgozva kapták ugyan, de mivel nem kölcsönöztek, katalógus készítésére, a kapott cédulák beosztására sem kedvük, sem idejük nem volt: „*nélkülözhető sallangnak tekintették az ilyen fajta munkát és sajnálták rá az időt.*” A körzeti könyvtárak ezt a szemléletet, a városiak pedig nagy mennyiségű feldolgozatlan vagy avult módszerekkel feldolgozott állományt „vittek a házasságba.” Ezért egyes könyvtárakban (Miskolc, Békéscsaba) 40–50 ezer, másutt

15–20 ezer kötet feldolgozatlan állomány volt. Ráadásul a létszámnormák sem voltak körültekintőek. „*Olyan könyvtáros, aki a címleírás minden kérdését biztosan és jól oldja meg, az egész népkönyvtári hálózatban alig van kettő. [...] jól szakozó az egész hálózatban nincs. A könyvtárak egyetlen dolgozója sem olyan szakképzett és gyakorlott, hogy a feldolgozó munka menetét meg tudná szervezni.*” Megyei könyvtárvezetők sem fogadták jól a Népkönyvtári Központ vagy az OSZK módszertani osztálya kezdeményezéseit. („*A minimális munkaerőt is sajnálják a belső munkára.*”) Így nem meglepő a megállapítás: „*sok könyvtárnak (a megyeinek is) semmiféle katalógusa nincs.*” Ami volt, az hibás, hiányos vagy szakszerűtlen volt. Ebben a helyzetben csak évek múltán realizálódhatott a követelés, „*elsőrendű feladat tehát, hogy először a megyei és a nagyobb városi könyvtárakban, később pedig folyamatosan minden főhivatású könyvtárossal rendelkező könyvtárban biztosítsuk a feldolgozó munka személyi feltételeit.*” Sürgették, hogy a könyvtárak szakszerűen rendelkezjenek, használják a Könyvtárellátó által küldött és az OSZK könyvfeldolgozó osztálya által készített nyomtatott katalóguscédulákat, és hogy a hiányok pótlására megfelelő számú és felkészültségű munkaerőt foglalkoztathassanak, hogy ezeket képezzék tovább, legyenek megfelelő segédkönyveik, tájékoztató eszközeik. A helyzetet jellemzi, hogy még a rendezetlen könyvkupacok raktározási elveit is tisztázni kellett, s ezzel kapcsolatban a Módszertani Osztálynak 1953-ban útmutatót kellett kiadnia.

Az 1954-beli helyzetleírás leszögezte, hogy „*az olvasók száma sokkal nagyobb mértékben növekedik, mint a könyvállomány. Ebből következik, hogy az olvasótábor további növelése nem történhet meg az állomány erőteljes növelése nélkül. Ennek anyagi feltételei azonban nincsenek biztosítva.*” Az állományhelyzet és -használat összefüggéséből arra következtetett: „*Az állomány összetételének és a forgalom adatainak vizsgálata azt mutatja, hogy könyvtáraink ma még nem felelnek meg teljes mértékben annak a feladatnak, hogy a szocialista kultúra hordozói legyenek.*”

1958-ban Sallai István – az 1957 végi állapotokat tükröző statisztikai adatfelvétel ismeretében – tanulmányt tett közzé az állománykérdésről.¹⁴¹ Táblázatokkal bizonyította, hogy 1953-tól a közművelődési könyvtárak minden szintjén csökkent az állományfejlesztés üteme. Amíg 1953-hoz viszonyítva 1954-ben az állomány növekedése 23% volt, 1954-hez képest 1955-ben 10%-os volt, 1955 és 1957 között azonban 4% -os visszaesés következett be. (Tehát az állomány csökkent!) Amíg a megyei, a járási és a városiaknál felére, harmadára csökkent a fejlődés üteme, a letéti könyvtárak esetében 42%-ról 19%-ra zuhant.¹⁴² A helyzetképet rontotta az 1949–53-as időszak sokat kritizált, csak 1957–58-tól változó kiadáspolitikája. A könyvtárak állománya akkor fejlődött nagyobb ütemben, amikor viszonylag kevés művet adtak ki magas példányszámban. A rongálódás is nagy volt, főleg a szép- és gyermekirodalom körében. A könyvtárakban nőtt a nem használt művek aránya.

A helyzetet rontotta a túlpolitizált gyarapítási politika. Ha az arányokat a négy állománycsoportban összevetjük a forgalmi arányokkal, látható, hogy az állományban 15,6%-ot kitevő társadalomtudományi rész a forgalomból csupán 1,6%-os arányban részesedett. Az egyéb ismeretterjesztő állomány 23,0%-os részesedésével 8,2%-os forgalommutató áll szemben. A szép-irodalmi állomány 46,5%-ával szemben pedig 54,9%-os a forgalom. A 14,9%-nyi ifjúsági irodalmi állományt viszont 35,3%-os részesedéssel használták 1956-ban. A politikai irodalom – aktualitása miatt – fokozottan volt kitéve az avulásnak.¹⁴³ A kiadás és az igénybevétel összhangjáról szó sem lehetett. A legkeresettebb a klasszikus magyar irodalom, ám minél kisebb a könyvtár, annál kisebb volt ennek az állományi aránya, miközben az igénybevétele viszont annál nagyobb volt. A kultúrpolitika az orosz és a szovjet irodalom kiadását és könyvtári forgalmazását szorgalmazta. A hibás kiadáspolitikai, a gyenge művek kritikátlan lefordítása, sokat ártott olvasottságuknak. A legtragikusabb helyzet a gyermekirodalom terén, és főleg a falusi könyvtárakban alakult ki.¹⁴⁴

Az állományhelyzet rosszabbra fordulását alapvetően befolyásolta a könyvbeszerzésre fordítható hitelkeretek csökkenése. A vidéki állami könyvtárhálózatban a könyvvásárlásra fordított összegek így alakultak (ezer forintban): 1953-ban: 10 577 (100%), 1954-ben: 6293 (60%), 1955-ben: 4439 (39,8%), 1956-ban: 4735 (44,9%), 1957-ben: 3783 (35,8%). Sallai István azonban ezekhez hozzátette: 1958-ban „országosan 20–40%-kal nőtt a könyvtárak könyvbeszerzési hitele az elmúlt évhez viszonyítva.” 1957-ben megkezdődött más lehetőségek keresése is: „az elmúlt évben egyes megyei és járási könyvtárak (Tolna, Szabolcs, Szolnok megye megyei könyvtára, a kiskunhalasi Járási Könyvtár) a helyi tanácsokhoz fordultak, hogy könyvtáraikat a községefejlesztési alaphoz és egyéb költségvetésen kívüli bevételekből segítyezzék.”¹⁴⁵ Így az állami költségvetést kiegészítette a községefejlesztési alap (köfa), majd a földműves-szövetkezetek támogatása, végül a póthitelek. Mindezek sokat javítottak a gyarapítási összegek alakulásán, de rontottak is sokat a beszerzés tervszerűségén.

A megyei könyvtárakban mint a legnagyobb gyűjteményekben, hamarosan megindult a differenciálódás: állománytestek, különgyűjtemények alakítása kezdődött. Főleg a jelentős városi előzményekkel rendelkezőkben választották le az elsők között az időszak kiadványokat külön *hírlaptárba* (például Szombathelyen 1958-ban). Ezt követte a tájirodalom (helyismeret) kiemelt kezelése. (Erről a következő fejezet külön szól.) A *diafilmtárak* létrehozása, a nem-nyomtatott dokumentumok könyvtári befogadása, a multimédiás könyvtár felé tett lépés volt. Vas megyében a diafilmtár szerencsés véletlennek köszönhette kialakulását: a népművelési szervek nem használt diafilmjeiktől szabadultak meg, úgy, hogy 1955-ben átadták ezeket a könyvtáraknak. A filmeket a községi könyvtárak révén tervezték forgalmazni – a központi járásban a megyei módszertani csoport kezelte a diafilmeket (a többi járásban a járási könyvtár), s annak vezetője, *Kuntár Lajos* fantáziát látott a külön diafilmtár létrehozásában.¹⁴⁶ A minisztérium fi-

gyelemmel kísérte a vállalkozást, s a vasi tapasztalatok nyomán adta ki a művelődésügyi miniszter a 98/1957. (MK. 20) MM. számú utasítását diafilmtárak létesítéséről.¹⁴⁷ Ezeket 1958. január 1-ig kellett megszervezni a tanácsi közművelődési (a megyei, majd a nagyobb járási és városi) könyvtárakban. 1958. április 15–16-án a megyei könyvtárvezetők konferencián tárgyaltak a kezelési útmutatóról.

A miniszteri utasítás „*az ismeretterjesztő munka rendszerezésére tétele, az ismeretterjesztést szolgáló diafilmek széles körű terjesztése és felhasználása*” céljából született, jóllehet a vasi tapasztalatok szerint a használatban a mesefilmek iránti igény dominált. A diafilmtár lett az első térítéses, sőt önfenntartó könyvtári szolgáltatás. A könyvtárba beiratkozott használó az ismeretterjesztő film kölcsönzéséért 50 fillért, a mesefilmekért 1 forintot fizetett tekercsenként, majd egy hét után naponként 50 fillér késedelmi díjat. A beszedett összegeket gyarapításra fordíthatták. A filmeket kezdetben a népkönyvtárosok, kultúrotthon-igazgatók, népművelési ügyvezetők és az iskolák kölcsönöztek, rövid idő múlva azonban mindinkább a lakosság. Szombathelyen az első használó 1957. január 12-én iratkozott be, akit abban az évben 150-en követtek, és év végéig összesen 2934 filmet kölcsönöztek. 1958 első félévében már 163 olvasónak kölcsönöztek összesen 6106-ot, ebből 2858 ismeretterjesztőt és 3248 mesefilmet. A diafilmet általában több személynek vetítették, az intézményekben 50–60 személynek is. A diafilmek színesítői voltak az ismeretterjesztő, irodalmi előadásoknak, mesedélutánoknak. A fő törekvés az volt, hogy filmet és könyvet egy helyről, azonos módon lehessen kölcsönözni. Mindinkább a gyerekek érdeke dominált, így Vas megyében rövidesen az ifjúsági/gyermekkönyvtár lett a szolgáltatás színtere.

A *színműtár* 1958-ban jött létre a műkedvelő színjátszó mozgalom támogatása céljából.¹⁴⁸ A megyei feladatokat ellátó szolgáltatás hamarosan kedvelté vált, s a szakma országos lapja 1960 elején arról írt, hogy a Vas Megyei Tanács – látva a színműtár forgalmát – 1959-ben tisz-

teletdíjas szakreferens beállításával segítette a könyvtárt. A színjátszásban, rendezésben jártas új munkatárs a heti 6 óra kölcsönzési idő alatt nemcsak a választásban segített, hanem rendezői szaktanácsadással is szolgált az együtteseknek.¹⁴⁹ A szolgáltatás nem szerepkönyvet adott, hanem a megfelelő darab kiválasztásához nyújtott segítséget az együtteseknek, rendezőknek. A távol eső igénylők számára postai úton juttatták el a kért darabokat. A kiválasztást segítette az 1960-ban megjelent műsortanácsadó is.¹⁵⁰ A színműtár példa a könyvtár népművelési tevékenységére, a műkedvelő tevékenység könyvtári támogatására.

A közművelődési könyvtárak gyűjteményi, tartalmi kérdései erősen foglalkoztatták 1957–58-ban a szakmai irányító szerveket. Az OSZK módszertani osztályának rendezésében 1957. május 14–15-én, a megyei könyvtárvezetők szokásos negyedéves értekezletén gyarapítási kérdésekről és a főlőspéldányok kivonásáról tárgyaltak. 1957. november 15-én az Országos Könyvtárügyi Tanács szerzeményezési szakbizottsága megvitatta *A közművelődési könyvtárak állományának mai helyzetéről* című referátumot. 1958. január 7-én ugyanez a szakbizottság, az olvasószolgálati szakbizottsággal közösen *A közművelődési könyvtárak állományának néhány tartalmi kérdése* című referátumról tárgyalt. Ezek nyomán született Sallai István hivatkozott tanulmánya.

1957–58-ban olyan igény is felmerült, miszerint természetes lenne, „*hogy a közművelődési könyvtár, amely [...] a kultúrának a nyomtatott termékeit közvetíti, a nyomtatott betű mellett a nyomtatott hangjegyet is eljuttassa olvasóihoz.*”¹⁵¹ A szerző szerint a törvényerejű rendelet ugyan nem hozta szóba a zenei könyvtárt, de Szabó Ervinhez méltó volna, hogy a FSZEK létrehozzon ilyen intézményt. S azt is természetesnek tartaná, hogy a megyei könyvtáraknak is legyen ilyen feladatuk. De csak ott, ahol belső rend van, legfőbb feladataiknak már megfelelnek, s új vállalással nem akarják eltakarni más irányú hibáikat, hiányait. Zenei tartalmú anyag természetesen volt már e könyvtárakban, itt a kották gyűjtéséről és kölcsönzéséről van szó, s persze

valóságos igények kielégítéséről.

A helyismereti tevékenység kibontakozása

A megyei könyvtárak elődei, a nagy múltú városi könyvtárak a 19. század végétől hozzájutottak a helyi vonatkozású kiadványokhoz.¹⁵² A fővárosi, a szegedi és más közkönyvtárak ez irányú alapozó munkáját *Bényei Miklós*¹⁵³ feltárta, s az ötvenes évek közepére datálja az új szakasz kezdetét a megyei könyvtárak helyismereti tevékenységében. 1955-ben több cikk, sőt módszertani tanácsadó is megjelent.¹⁵⁴ Ezekben hangsúlyozták e tevékenység szerepét a hazafias nevelésben és annak hozadékát, hogy e könyvtárak az ilyen munka révén tudományos műhelyként működhetnek.¹⁵⁵ A tájbibliográfiákról országos ankétot szerveztek.¹⁵⁶ Jótékony hatást gyakorolt s később is mintaként szolgált a megyei könyvtárak számára a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, annak 1955. július 1-jétől ismét önálló osztállyá lett Budapest Gyűjteménye.¹⁵⁷

A megyei könyvtárak helyismereti tevékenységének indulásához meghatározó jelentőségű volt Rácz Aranka elméleti alapvetése, módszertani útmutatója. Írásában rámutatott a tevékenység gyökereire, 1950-ben, a közgyűjtemények szétválasztásakor keletkezett könyvtári hátrányokra s arra, hogy a városi könyvtárak révén örökölt tájgyűjtemények állapota a körzeti könyvtárakkal történt egyesítéskor zilált, hiányos volt. Az intézmények eltérő állapota miatt általános érvényű javaslatot nem adhatott, miként arra sem, milyen legyen a munkamegosztás a helyismereti anyagot is gyűjtő vidéki egyetemi könyvtárakkal.¹⁵⁸ Egyértelművé tette, hogy „a tájismereti anyag gyűjtésére elsősorban a közművelődési megyei, illetőleg városi könyvtárak hivatottak.” (A városi könyvtárakat azért hangsúlyozta, mert az ekkor nem megyei státusú szegedi Somogyi-könyvtár vagy a bajai, a soproni és néhány további járási, városi könyvtár is jelentős tájismereti anyaggal rendelkezett.) A feladatot nemcsak a tudományos kutatás szempontjából értelmezte, hanem rámutatott arra is, hogy ellátása „értékes

segítséget nyújthat a könyvtár nevelő feladatainak maradéktalan betöltéséhez.” Hangsúlyozta, hogy a tájismereti kutatások egyaránt irányulnak a múltra és jelenre. A gyűjtemények használói nemcsak értelmiségiek, ugyanilyen fontos és hasznos az érdeklődés a laikusok, az iskolai és iskolán kívüli oktatás, az ifjúság, és a felnőttek részéről. A tájanyag a helyi politikai, gazdasági, közigazgatási vezetők tájékoztatására felhasználható. Érzékeltette, hogy egyelőre hiányoznak a feltételek a járási és a városi könyvtáraknak a táj(hely)ismereti munkába való bekapcsolódására – erre később kerülhet sor. Ugyanakkor a megyei könyvtárak esetében – hangsúlyozta Rácz Aranka – „a feladatkörnek a betöltése szorosan összefügg a könyvtári munka általános színvonalának fejlődésével. Csak fejlett tájékoztató szolgálat mellett lehet elképzelni a helyismereti tájékoztatás olyan mértékű kifejlesztését, hogy az mind a történeti, mind a gazdasági, technikai és közigazgatási szakemberek számára értékes anyagot szolgáltasson.”

Rácz Aranka munkamegosztást javasolt a három közgyűjtemény között, alapkritériumnak tekintve az írott-nyomtatott dokumentumok könyvtári helyét. Együttműködést indítványozott, s példának hozta Székesfehérvárt, ahol a három intézmény helyi vonatkozású anyagának közös katalógusát tervezték. Tanulmányában is szinte útmutatószerűen megtárgyalta a gyűjtés földrajzi határait, fő szempontjait, a raktározás, a katalógus, a tájismereti bibliográfia kérdéseit.

Rácz Aranka írása reagálás volt a megyei könyvtári próbálkozásokra. Nem is maradt visszhang nélkül. Ám, az érthető átmeneti megtorpanás miatt a tevékenység igazán csak 1957 után lendült fel. 1958-ban *Páldy Róbert* konkrét vesztprémi eredményekről számolhatott be.¹⁵⁹ Szerinte a megyei könyvtárakban 1955-ben állt be fordulópont, miután a szervező munka javarészen túljutottak, 1954-ben belső állományrendezést hajtottak végre és jóllehet létszámelőírásukba továbbra sem tartozott feldolgozó könyvtáros, létrehozták szerzeményező és feldolgozó csoportjukat. „A megyei könyvtárakban a feldolgozó munka korszerű megszervezése tette lehetővé az

eddig kereteken túllépő, új feladatokat vállaló, a tudományos igények felé törekvő könyvtári tevékenység megindítását.” Az egyik legkisebb létszámú megyei könyvtár 11 dolgozójából 8 egyetemet vagy főiskolát végzett, s ez, meg a múltban közös vezetésű Megyei Múzeum és Könyvtár hagyománya, a helyi igények bontakoztatták ki a tudományos munkát. Hátrányos volt, hogy Veszprém (is) az intézmények szétválasztásakor (a könyvtárvezetés gyengesége miatt) a múzeumé lett a gazdag tájgyűjtemény, ezért újonnan kellett hozzálátni a szerzeményezéshez, s megállapodást kötniük arról, hogy a múzeumi anyag katalógusa a könyvtárban is hozzáférhető legyen.¹⁶⁰ Ráadásul nemcsak e két intézmény, hanem a megye területén működő két műemlékkönyvtár, a keszthelyi Helikon és a zirci Reguly Könyvtár is osztozott a feladaton s velük, valamint a megye két jelentős egyházi könyvtárával, a veszprémi katolikus püspöki és a pápai református kollégiumi könyvtárral is munkamegosztást kellett kialakítani. (Ez persze a többi megyéhez képest előnyökkel is járt.) Segítette a munkát az Eötvös Károly Helyismereti Munkaközösség, mely a megyei könyvtárral *Veszprémi Könyvek* címmel sorozatot indított, s előkészületeket tett a megyében született és működött jelentős személyek életrajzi lexikonjának kiadására. Ezzel, valamint a *Veszprémi Szemle* szerkesztése révén két év alatt a megyei könyvtár a szellemi élet középpontjába került. A könyvtár egyes munkatársai művelődés-, könyv- és könyvtártörténeti, valamint könyvtártani kutatásokba kezdtek. Megkezdődött a helyismereti anyag bibliográfiai feltárása, ám a sajtóbibliográfia közreadásához külső szakember közreműködését vették igénybe.

A helyismereti funkció tekinthető a városi könyvtár hozományának. 1951-ben a könyvtárügy irányítói a városi könyvtárakat fokozatosan tudományos színvonalra akarták fejleszteni.¹⁶¹ Sebestyén Géza a hely(táj)ismereti, természetesen tudományos, feladatokat kiegészítette könyvtártudományi (módszertani)¹⁶² feladatkörrel. Mindkettőhöz hozzáértendő a bibliográfiai és a publikációs tevékenység is. Sebestyén Géza

is megerősítette: „A megyei könyvtár bár általános gyűjtőkörű könyvtár – kifejezetten tudományos könyvtár lesz.” Hozzátette, hogy noha évek múltak el, egyelőre mégis bennük „*alig van képviselve a modern tudományos anyag. Kissé úgy fest a dolog, mintha – Szabó Ervin terminológiájával élve – egy régi tudományos könyvtárt és egy régi népkönyvtárat olvasztottunk volna össze, s még hátra lenne e könyvtár tipikus anyagának kellő mértékben való kibontása.*”¹⁶³

A tudományos tevékenységet eleinte hátráltatta a városi könyvtárak közgyűjteményi vonásának háttérbeszorítása, a kölcsönkönyvtári szerepkör szorgalmazása. A városi könyvtár által hozott értékes régi és a kurrens állomány összeolvasztását akadályozta a feldolgozók, egyáltalán a felkészült könyvtárosok hiánya. Amelyben voltak ilyenek, az a könyvtár előnyre tett szert a többivel szemben. A helyismereti tevékenység ott indult előbb, és vett erőteljesebb lendületet, ahol a városi könyvtári jelleg dominált, pl. Győrött, Kaposvárott, Székesfehérvárott, Veszprém (ben). Szombathelyen a helyismereti feladatkör kezdettől megjelent a funkciórendszerben; akkortól érződött a szándék, hogy pl. Sabariától „*kezde egészen a mai napig, minden a városra és a megyére vonatkozó írott emléket összegyűjt a Megyei Könyvtár. Ez a gyűjtés háromirányú: összegyűjtenek minden írott emléket, ami a várossal foglalkozik; összegyűjtik a szombathelyi és Vas megyei származású írók munkáit, végül rendszerezik a szombathelyi nyomdákból megjelent kiadványokat. [...] A »Sabariensis« összeállításával biztosítja a Megyei Könyvtár tájjellegét, megőrzi a város és a megye sajátos irodalmi emlékeit és ápolja a haladó hagyományokat.*” – írták 1952-ben.¹⁶⁴

Az indulás körülményeire tekintettel a megyei könyvtárak viszonylag rövid idő alatt képesek voltak eredmények felmutatására. 1956-ban megállapíthatták, „*már több megyei könyvtárunk alkalmas lenne tudományos és kutató feladatok ellátására. [...] A megyei könyvtárak munkatársainak szakmai felkészültsége egyre erősödik, a többéves gyakorlat, a szakmai továbbképzés egyre közelebb hozza a megyei könyvtárak dolgozóit a tudományos könyvtára-*

kéihoz.”¹⁶⁵ Példaként a tájismereti anyag gyűjtését és feltárását említették.

A megyei könyvtárak helyismereti tevékenysége különösen ott volt fontos, ahol hiányzott a tudományegyetemi könyvtár. „*A megyei könyvtár a múzeum és levéltár mellett tudományos működését akkor fogja biztosítani, ha gyűjtőkörén belül a könyvtár profiljának megtartásával, a tudományos jellegű történeti irodalommal együtt, irodalomtörténeti szempontból értékes kéziratokat, helytörténeti feljegyzéseket, szájhagyományok alapján összegyűjtött néprajzi és az üzemek, gyárak életére vonatkozó írásos emlékeket, fényképeket beszerzi a könyvtár adattára számára.*”¹⁶⁶ Fülöp Istvántól tudjuk, a Zalaegerszegi Megyei Könyvtár a helyismereti irodalom gyűjtését 1953-ban kezdte. Több könyvtárra is érvényes lehet, hogy erősítették, színesítették ezt a tevékenységet néprajzi indíttatású közösségek. A Zala megyei Néprajzkutató Munkaközösség Kultúrtörténeti Adattárát 1945-ben kezdte, és 127 taggal tíz év alatt közel 15 ezer lapnyi néprajzi és megyetörténeti anyagot gyűjtött össze, sőt részben elkészült a megye irodalmának bibliográfiája is.

A korszak végére beértek a gyümölcsei a helyismereti tudományos munka próbálkozásainak, sikerült megteremteni a sajtóbibliográfiák megjelentetésének feltételeit. 1957-ben kezdődött a *megyei sajtóbibliográfiák* kiadása, még ha ezeket nem is mindig megyei könyvtáriak szerkesztették, de nekik kellett a gyűjteményt alkalmassá tenni és a háttérmunkát elvégezni. „*Igazi presztízszt először a helytörténeti-helyismereti tevékenység művelése, majd az első megyei sajtóbibliográfiák megjelenése teremtette. [...] A megyei könyvtárakban helyenként megindult kutatómunka első eredményei az évkönyvekben kaptak nyilvánosságot, részeredményeinek pedig jó kísérleti eszközei, fórumai lettek az országszerte megjelenő híradók, köztük a járásiak is.*”¹⁶⁷

A *Kronológia* szerint a megyei sajtóbibliográfia kiadását a somogyiak kezdték 1957. augusztus 23-án.¹⁶⁸ A sort a veszprémiek folytatták 1958. március 12-én,¹⁶⁹ őket harmadikként Tatabánya

követe 1962 novemberében.¹⁷⁰ A sajtóbibliográfiákat a *Magyar Könyvszemlében* az egyik legnagyobb tekintély, *Dezsényi Béla*, az OSZK Hírlaptárának vezetője értékelte.¹⁷¹ Jellemző, hogy első ismertetésekor nehezen boldogult a vidéki sajtóbibliográfia újdonságával („*a gondolatok és aggodalmak egész sorát veti fel*”), de az eseményt „*a bibliográfiai irodalmak jelentős fordulópontjaként*” értékelte. Azt elismerte, hogy „*a helytörténeti forrásként elsőrendű periodika anyag feltárása, tehát a helyi (nálunk főleg a megyei) könyvtárak elsőrendű és elég tiszteletben nem részesíthető feladata.*” Módszere és formája mintául szolgált a következők számára, de a visszafogott dicséret mellett tanácsokat is adott. A veszprémit abban az összefüggésben is méltatta, hogy *Szinnyei József* az Országos Hírlapkönyvtár gyűjteményét regionális, megyei és esetleg városi gyűjteményekkel akarta körülbástyázni. „*Amilyen mértékben fokozzák megyei könyvtáraink a saját munkájukkal szemben támasztott tudományos igényeket – olyan mértékben terjed a felismerés, hogy a megye területén megjelenő időszaki sajtótermékek gyűjtése és megőrzése, majd idővel elsődleges tudományos feldolgozásuk a legsajátabb munkakörükbe vág.*” Dicsérte a teljességre törekvést és a címleírások részletességét, nagy filológiai pontosságát, a sokoldalú mutatókat.

A továbbiakhoz jó segítség volt, hogy a 164/1958. MM. sz. utasítás – a három vidéki tudományegyetemi könyvtár és a FSZEK mellett – tájékoztató funkciókkal bízta meg a miskolci megyei könyvtárt, és a feladatot a többi megyei könyvtár is megkapta.¹⁷² A művelődésügyi miniszter 1960-ban a helyi nyomdák termékeiből kötelespéldányt rendelt a megyei könyvtárak számára.

A megyei könyvtárak helyismereti – és általában: tájékoztató – munkájának más tudomány- és ismeretterületekre való kiterjesztésére is jó hatással volt, hogy az MSZMP KB-nak 1960-as határozata nyomán 1961-ben öt ipari centrumban műszaki részlegek alakultak. „*Létrehozásával könyvtárunkban nemcsak a műszaki és szakkönyvtári munka kérdése, hanem a tájé-*

*koztatómunka égető problémája is megoldást nyert. A tájékoztató szolgálat reference jellegű felvilágosítással, szaktanácsadással, irodalomkutatással, bibliográfiák összeállításával, figyelfőszolgálattal és az országos szakkönyvtárak szolgáltatásainak közvetítésével áll az olvasók rendelkezésére.*¹⁷³

A helyismereti és a tudományos munka közös térénalaként alakult ki a könyvtártörténet művelése. Figyelemre méltóan Rácz Aranka 1957 vége felé a helytörténet részeként említette az ez irányú feladatokat. *„A helytörténeti gyűjtő és bibliográfiai munkának a könyvtárakat és könyvtárosokat közelről érintő területe a vidéki közművelődési könyvtárak és közművelődési könyvtárügy története. A két probléma szoros összefüggését mutatja az a jelenség is, hogy a megyei könyvtárak közül éppen azok határozták el a megyei közművelődési könyvtárügy vagy egy-egy közművelődési könyvtár történetének megírását, amelyek a helyismereti gyűjtőmunkában is eredményesen dolgoztak.*¹⁷⁴ Valóságos problémakataszterrel látta el az érintetteket. Azért tévesen aggódott, hogy *„megvan a valószínűsége annak, hogy a könyvtártörténeti kutatás »divattá« válik.*” Nem igazán lett az. Sőt, inkább az derült ki később, hogy még a forrásképzés és forrásgyűjtés terén is mutatkoztak hiányosságok. Intése viszont változatlanul érvényes: *„a divat gyakran felületes, látszatmunkára csábít, amely inkább árt.”*

A könyvtártudományi (módszertani) tevékenység kezdetei

A másik két közgyűjtemény tudományos funkcióját nem kell indokolni. A könyvtáraké a levéltárral vagy a múzeummal való együttélésük idején szintén természetes volt. Fontos, hogy a megyei könyvtárak szervezeti szabályzata is alapvető feladatul jelölte a tudományos vonások kifejlesztését, helyismereti gyűjtő, feltáró, szolgáltató tevékenység mellett a könyvtártudományi kutatásokat és kiadványok megjelentetését. A megyei könyvtárak hamar *„belátták, hogy akkor számíthatnak a két közgyűjteményhez, a*

*múzeumhoz és a levéltárhoz hasonló megbecsülésre és tekintélyre, ha maguk is közgyűjteményi műhelyként viselkednek.*¹⁷⁵ Utólag egyértelmű, hiba volt az általános tudományos, tudományos szakkönyvtárakat szembeállítani az erre „mél-tatlan” közművelődési könyvtárakkal, a tudományos funkciót háttérbe szorítani a népművelő és agitatív feladatokkal szemben.¹⁷⁶

Könyvtáranként eltérő időben és intenzitással ugyan, de már az 1950-es évtizedben hozzákezdtek a megyei könyvtárak tudományos feladataik teljesítéséhez. Ezt segítette, hogy az 1952-es minisztertanácsi határozat a nemzeti könyvtáron belül módszertani osztály létesítését írta elő, mely Sallai István vezetésével 1952. augusztus 1-jén megkezdte működését.¹⁷⁷ Értelmező-programadó cikkében¹⁷⁸ Sebestyén Géza a módszertani munka szükségességét a gyors könyvtáralapításokkal, egyáltalában a rendszer létrejöttével, a sok képzetlen könyvtárossal indokolta. A könyvtárügyi, könyvtártudományi és bibliográfiai feladatokat az OSZK-ban osztály, a megyei könyvtárakban csoport, a járásiakban egy személy végezte. Sebestyén Géza tartalmilag a módszertani munka körébe sorolta a könyvtári munka minden ágára kiterjedő felmérő, elemző tevékenységet, a legjobb módszereknek látogatás, értekezlet, bemutatók, kiadványok (pl. módszertani levelek, periodika stb.) segítségével való elterjesztését, amelyhez felhasználják a szakirodalmat és szakajót is. (Szakkönyvtár a nemzeti könyvtárban, kézikönyvtár a megyeiben.)

A megyei-járási könyvtárakban a (tudományos) módszertani és az (inkább operatív) szervező munka kezdetektől szervezetileg összekapcsolódott és évtizedekig összekeveredett. Eleinte sok bizonytalanság jellemezte. Ezt állapíthatta meg 1954-ben az OKT-nak készített helyzetjelentés is. *„A módszertani munka központilag is szét van tagolva, mert a szorosan vett módszertani munkát az Országos Széchényi Könyvtár, az instruk-tív munkát pedig a Népkönyvtári Központ végzi. A módszertani előadók a szervező és ellenőrző munkát tekintik módszertani munkának, instruk-tív munkát gyéren, módszertanit pedig legfeljebb*

a könyvtári propaganda módszereinek terjesztésével végzik. [...] járási könyvtárainkban nem is beszélhetünk módszertani munkáról.” Ebben a helyzetben ki kellett dolgozni a megyei és a járási könyvtárak módszertani munkájának útmutatóját és a falusi könyvtárosok továbbképzésének programját, össze kellett gyűjteni a szükséges segédeszközöket. Mindenekelőtt fel kellett készíteni a könyvtárosokat a módszertani munkára. Minden mozzanat, amely a (tudományos jellegű) módszertani munkára utalt az első évtizedben, dicséretes. A hálózatszervezést befejezni, a hibákat kijavítani, a mulasztásokat pótolni kellett.

Győr lakosságát az első évtizedben a megyei könyvtár szolgálta ki. Az olvasók száma 3–5 ezer körül mozgott, elsősorban tanulók, majd munkások, s csak ezután értelmiségiek, valamint „egyebek”. A könyvtár vezetősége már az évtized közepén fontosnak tartotta vonzáskörzetének és olvasói összetételének a vizsgálatát. (Győrött a statisztikai vizsgálódásnak Bay Ferenc révén hagyományai voltak az 1930-as évekből.)¹⁷⁹ Feltűnő, hogy 1955-ben az olvasók 14,7%-a vidéki volt, s arányuk – a belváros részesedésének csökkenése mellett – 1958-ra 18,7%-ra nőtt. Olvasásvizsgálattal kezdte könyvtártudományi tevékenységét a Komárom Megyei Könyvtár: 1954-ben olvasáselemzést végzett „*Mit olvasnak Komárom megye nagy könyvtáraiban*” címmel. Az olvasási kultúra fejlesztését is szolgálták a munkaversenyek: a Komárom megyeiek 1954–1956 között negyedévente adományoztak vándorzászlót a megye legjobb járási, illetve községi könyvtárának.

Átfogóan mutatták a megyei könyvtárak tudományos érettségét az *évkönyvek*. Az első megyei könyvtári évkönyvet Kaposvár adta ki 1958. július 11-én,¹⁸⁰ ezt 1962 augusztusáig a veszprémi és a Komárom megyei évkönyv követte.¹⁸¹ Az évkönyvek (újra) kiadását 1954. február 1-jén a debreceni egyetemi könyvtár kezdte.¹⁸² 1958. december 30-án újította fel névadója által kezdet sorozatát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.¹⁸³ Néhány nappal későbbi, 1959. január 2-i keltezésű az OSZK 1957. évről szóló évköny-

ve. 1960 novemberében az Országos Műszaki Könyvtár, 1962. februárban az Országos Pedagógiai Könyvtár, 1962. november 1-jén a budapesti Egyetemi Könyvtár jelentette meg első évkönyvét. Ebben a sorba illeszkedtek a megyei évkönyvek. Negyediknek a szolnoki, ötödiknek 1964 elején a szombathelyi megyei könyvtár¹⁸⁴ jelentkezett évkönyvvél. Ez legalábbis a megyei könyvtárak egy részének a tudományos felkészültségét mutatta. Mégis az elsők visszhangtalanok maradtak.

Átfogó recenzió az első háromról együtt jelent meg.¹⁸⁵ Kiss Jenő, ekkor a SZOT könyvtári referense, érzékelt megjelenésük motívumait. „*Könyvtári folyóiratok korlátozott terjedelme, a könyvtári munka elméleti kérdéseivel foglalkozó folyóirat hiánya fokozza az évkönyvek fontosságát, hiszen jóformán csak ezekben nyílik lehetőség a könyvtári kutatások eredményeinek publikálására. [...] Ha folyik – és kell, hogy folyjék – a könyvtárakban, a megyeiekben is könyvtári kutatómunka, érdekes feldolgozásokat várhatunk az évkönyvektől.*” Megértően fogadta, hogy nem mindig megfelelő a tanulmányok színvonala. Nem tartotta biztosnak, hogy helyük van bennük helytörténeti közleményeknek, hiszen a helyismereti munka segítése ugyan könyvtári feladat, de a publikálás nem.¹⁸⁶ Jelezte, hogy érdeklődve várja a következő megyék jelentkezését, hiszen könyvtárelméletünk igényli az évkönyveket.

A szombathelyiről írt recenzió vitát váltott ki a műfajról, a könyvtárak alkalmasságáról.¹⁸⁷ Az 1962-ről szóló, 1963-as impresszummal, ám 1964-ben kiadott szombathelyi évkönyv alkalmat adott ama megjegyzésre, hogy az évkönyv az írárok nagy temetője, hiszen ezek analitikusan nincsenek feltárva, s akkor is megőrzésre kényszerítenek, ha csupán egy írásuk érdekes az olvasó számára. „*A könyvtermés hallatlan felduzzadása következtében ma már a folyóirat is kezd elavulttá válni: a korszerű kiadványtípus az önálló füzet és különnyomat.*” – írta Péter László. Egyetlen érv mellette reprezentatív volta, de ellene szól hosszú átfutási ideje, egymás írásainak kényszerítő bevárása. Mindezt még a történeti jellegű írásait is külön füzetben

kellett volna megjelentetni. A megyei könyvtári évkönyvek védelmére *Bereczky László* azt hozta fel, hogy műszaki, orvosi és alaptudományi területen is egyre inkább teret hódít az évkönyv. *Nota bene: különlenyomat, de miből? Az évkönyv nem kolligátum. Ha jól szerkesztett, akkor „Az évkönyv sajátos feladata, hogy egy adott időszakban a kiadó intézményben folyó munkáról, annak eredményeiről, az intézménnyel kapcsolatos tudnivalókról összefoglaló képet adjon.”* Majd felsorolta tartalmi követelményeket, kívánatos „rovataikat”, szerkezetüket, a közgyűjteményekben folyó munka részeredményeinek tanulmányi szinten való publikálására alkalmas voltukat – jóllehet azt nem tette hozzá, hogy az évkönyv a tudományos munka fóruma és eredménye. E kiadványtípus – ha nem is mindegyik megyében – a megyei könyvtárak attribútumává vált.

A könyvtárakban folyó munka mozgékonyabb hírnökei a *híradók* voltak. Híradók kiadását a körzeti könyvtárak kezdték, a megyei könyvtárak – kis szünet után – „csak” folytatták, s mint a hálózat működtetésének eszközét jelentették meg. Elsőként a békéscsabai 1950. augusztus 10-én. 1953. december 1-jén jelent meg az olvasók tájékoztatására *Szombathelyi Ifjú Könyvtáros* címmel négy lapnyi stencilezett füzet, 1955. július 1-jén *Borsodi Könyvtáros* címmel már a könyvtárosok számára adtak ki megyei híradót. Ezeket 1955 szeptemberében követte egy újabb lap *Népkönyvtáros* címmel Hódmezővásárhelyen, amely az 1958. december 19-étől *Csongrád Megyei Könyvtáros* nevet viselő híradónak elődje volt. 1955 október 15-én a *Tolnamegyei Könyvtáros* a felszabadulási versenyhíradók folytatásaként, 1956 márciusában a *Szolnok Megyei Könyvtáros* (kéthavonkénti megjelentetéssel) látott napvilágot. 1957 júniusában indították *Könyvtári Híradó* címmel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „közlönyét”s ugyanezen címmel december 3-án Komárom megye állami könyvtárainak tájékoztatóját. Tabányán, a hálózati-módszertani központban adták ki a negyedévente megjelenő *Könyvtári Híradót* (1962-ig élt, és az első könyvtári év-

könyv megjelenéséig a megyei könyvtárügy egyetlen publikációs fóruma volt). A módszertani munka fő feladatául 1958-ban a könyvtári állomány összetételének megváltoztatását tűzték ki: részben a szerzeményezés megváltoztatásával, részben az elavult anyag kivonásával (sok volt a rongálódott könyv, de az elavultak nagy részét is törölték).

1958 áprilisában jelent meg először a *Kisalföldi Könyvtáros* (Győr-Sopron megye közművelődési könyvtárainak tájékoztatója), 1960 áprilisában a *Borsodi Könyvtáros*. Közben 1959 májusában *Bódvavölgyi Könyvtáros* címmel Edelényben megjelent az első járási híradó is. (E híradók főleg a községi könyvtárak tanácsosítása után szaporodtak el, minthogy az önállósodó községi intézmények és fenntartóik tájékoztatása már inkább járási feladat lett.)

A szabadpolc (újbóli) megjelenése

A szabadpolc szemléletváltást, más könyvtárfelfogást testesít meg. Bevezetése a közművelődési könyvtárakban elmozdulás, távolodás a direkt módon nevelő célzatú feudális népkönyvtártól, lépés a polgári, liberális nyilvános könyvtár (public library) felé. Ez az ötvenes években bevezetett szabadpolc e kölcsönzési eljárásnak – valójában: felfogásnak – második megjelenése volt Magyarországon. Szabó Ervin az 1900-as évek elején már alkalmazta előbb a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, később a fővárosi könyvtárban.¹⁸⁸

A köztudatban úgy élt, hogy a szabadpolc 1956 után merült fel újra a hazai könyvtárügyben, de ez a vélekedés kiigazításra szorul. A szak-sajtóban 1951 végén már szakszerűen érvelő, az előnyeit és hátrányait mérlegelő, szovjet és NDK-beli tapasztalatokra hivatkozó írás jelent meg a szabadpolcokról. „*A szabadpolcos rendszer kétségkívül ösztönzőleg hat az olvasókedvre [...] és bár megvalósításánál számottevő nehézségekkel is kell számolni, úgy véljük, hogy helyes lenne népkönyvtárainkban és városi könyvtárainkban szélesebb körben megkísérelni e rendszer bevezetését.*”¹⁸⁹ Ekkor szó sem volt politikai

aggályokról, de folytatását csak 1953 első felében találhatjuk meg. Egy cikkből¹⁹⁰ kiderült, a Szegedi Egyetemi Könyvtár olvasótermi kézikönyvtárában 1951-től szabadpolcot vezettek be. *A Könyvtáros szerkesztősége* – bár „nem mindenben értett egyet a cikkel” – azt vitaindítóként közölte. Együtt kezelte a közművelődési könyvtárakban bevezetett új (kétkartonos helyett egykartonos) kölcsönzési eljárással. Azonban ez sem volt érdemi vita a szabadpolcról: „*idő előtt lezárták, s kellő megokolás nélkül a szabadpolcot elvetették, helyébe kompromisszumos megoldásként az üvegezett könyvkirakatot [üvegezett homlokzatú állványt, akkori nevén a »böködöt« – TGY] ajánlották.*”¹⁹¹

1956. november 1-jére a Népművelési Minisztérium könyvtári főosztálya ankétot tűzött ki a könyvtári állomány használata szabaddá tételének megvitatására, mivel „*a szocialista demokratizmus elvének érvényesítése szükségessé teszi a közkönyvtárak állományában lévő könyvek, folyóiratok és hírlapok szabad használatát, amelyben [...] azt fennálló törvények, nemzetközi egyezmények nem korlátozzák.*”¹⁹² Ezt követően az 1957. június 12-én újból kiadott *A Könyvtáros* című szaklap első számában kezdeményezett vitát a szabadpolcról.¹⁹³ Ez már hatásos volt.

Jóllehet a korábbi megszólalásokban is felmerült a racionálisabb munkaszervezés és az NDK példája, meg a könyvtár nevelő funkciójának dilemmája, Rácz Aranka írása más távlatba helyezte a témát, s rámutatott, hogy a századelő konzervatív népkönyvtári felfogásának és az angolszász, meg a skandináv országoknak a nevelés lényegét átértelmező könyvtárfelfogásának ütközéséről van szó. Hangsúlyozta, hogy „*a szabadpolc rendszerben nemcsak a kölcsönzés módja változik meg, hanem új arcot ölt a könyvtár egész felépítése, munkaszervezete is.*”¹⁹⁴ Felhívta a figyelmet arra, hogy a szabadpolc bevezetése alapos előkészítést igényel, számos előfeltételt kell teljesíteni megvalósításához, s azzal zárta írását, hogy „*a szabadpolccal úgy számolhatunk, mint a jövőbeni kölcsönzési formájával.*”

A számos hozzászóló¹⁹⁵ között csak egy ellenvélemény volt, – furcsa módon a Fővárosi Szabó

Ervin Könyvtár hálózatából – ő, a századelő német (Walter Hofmann, stb.) nézeteire hivatkozva vetette el a rendszert. A többség egyetértett a bevezetésével, és újabb szempontokkal gazdagította a vitát. Olyannyira, hogy Rácz Aranka vitázárójának¹⁹⁶ szerkesztői megjegyzése szerint az Országos Könyvtárügyi Tanács Olvasószolgálati Bizottsága 1957. december 4-én megtárgyalta a vitát. A szakbizottság mint legfőbb vitafórum egyhangúlag úgy foglalt állást, hogy „*a szabadpolc, a szükséges feltételek biztosítása mellett, a modern olvasószolgálati követelményeket jobban kielégíti, mint a zárt olvasószolgálati rendszer.*” Egyetértett Rácz Aranka összefoglalójával, és javasolta az eljárás kísérleti kipróbálását. A vita eldőlt, a szabadpolc zöld utat kapott. Bevezetése számos kérdést érintett (a különböző könyvtártípusok, eltérő nagyságú könyvtárak problémái, állományvédelmi gondok, térigény, az állomány átvizsgálása, a kihehelyezés szempontjai, viszonya a belső raktárral, a személyzeti feltételek, meg hogy a nevelés ne szenvedjen csorbát, csak direkt formái helyett a könyvvel hasson, stb.). Kipróbálását és fokozatos bevezetését tartották indokoltnak, s elsősorban a közművelődési könyvtári vonásaival foglalkoztak, de más típusoknak is ajánlották alkalmazását.¹⁹⁷ Az alkalmazás szélesebb körű elterjedése mégis időt vett igénybe.

„*1958. január másodikán megnyílt a Lipták Pál által szabadpolcossá alakított Békéscsabai Megyei Könyvtár; rövidesen a Bicskei Járási Könyvtár [...] követte a példát, a megyei könyvtárak közül pedig másodikként a győrit tette szabadpolcossá Mezei György. A szabadpolcos könyvtár a maga otthonosságával, lakásszerűségével korábban elérhetetlen nagy tömegeket kezdett a könyvtárak olvasótáborába vonzani, kifelé, a külföld felé pedig olyasfajta nyitottságot jelzett, amely előbb-utóbb európai partnerré tehetné és tette is a magyar könyvtárügyet.*”¹⁹⁸ Sallai a szabadpolc bevezetését joggal minősítette történelmi tettnek. A szabadpolc „*az olvasókkal való kapcsolat tekintetében – megteremtve számukra a közvetlen hozzáférés lehetőségét – teljesen új helyzetet teremtett. Bár létrejött*

*viták között zajlott le, a szabadpolcos útmutató megjelentetése¹⁹⁹ átalakította könyvtári közgondolkodást.*²⁰⁰

Az ország 1945 után épített első könyvtárát, a szekszárdi megyei könyvtárt 1961. december 14-én avatták fel. Ez ugyan szabadpolcos volt, de térigénye és beosztása miatt nem felelt meg a korszerű kialakítás elveinek. 1960. június 20–21-én a közművelődési könyvtárak építési irányelveiről tárgyaltak az OSZK-KMK-ban. A következő új megyei könyvtári építkezések már a szabadpolc jegyében történtek, a sort a Kaposvári Megyei könyvtár nyitotta meg (1964. augusztus 20.), majd a Tatabányai Megyei Könyvtár folytatta (1964. szeptember 4.). Régi épületében Győr-Sopron megye könyvtára volt a második a szabadpolc bevezetésében 1958. július 21-én, a járási könyvtárak közül pedig a bicskei tért át elsőként a szabadpolcos kölcsönzésre július 11-én, tehát még a győri megyei könyvtárt is megelőzte.

A szabadpolc bevezetésének gondolata 1953-ban a közművelődési igények hirtelen és nagymértékű növekedésével függött össze. A gyakorlat vetette fel, de „*alkalmazása vagy elvetése lényegében és végső soron elvi kérdés*” volt.²⁰¹ Figyelemre méltó, hogy az 1960-as évek elején Sallai István már a tudás, a tanulás megváltozott körülményeiből vezette le szabadpolc melletti érveit, azt hangsúlyozván, hogy a kölcsönkönyvtárból információs központtá, kényelmes otthonná, vitafórummá és az elmélyült tanulás, önképzés helyévé kell válniuk a (közművelődési) könyvtáraknak. „*Ezeknek az igényeknek a szabadpolcos rendszer felel meg a legjobban.*”²⁰² Tehát rövidesen nálunk is az egész világon zajló tanulási-művelődési paradigmaváltásnak a közművelődési könyvtárakra is kiható változásoknak a jegyében történt meg a szabadpolcra való áttérés. Megvalósítása magával hozta a helybeni használat kiterjedését, a tájékoztató szolgáltatnak a megyei könyvtárakban való megjelenését, majd kiterjesztésüket a kisebb könyvtárakra is.²⁰³ Ez azonban már a következő korszak témája.

Beérkezett: 2012. június 6.

Irodalom, jegyzetek

108. 11-1/1954. (II. 27.) Np. M. sz. utasítás a járási könyvtárak megnyitásáról. = Hatályos könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. Bp. OSZK, 1954. 42–44. p.
109. MIKÓ Zoltán: Készüljünk fel a falusi és az üzemi könyvtárak márciusi konferenciájára. = A Könyvtáros, 1954. 2. sz. 1–4. p.
110. A szakszervezetek elejétől különállásukat hangsúlyozták; már az 1947-es törvénytervezet kapcsán a SZOT elzárkózott a közös törvényi szabályozás elől, és azóta is minden alkalmat megragadott a különállás hangsúlyozására.
111. Az értekezletről készült gépiratos jegyzőkönyv és a korabeli dokumentumokból összeállított 188 lapnyi kötet az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában a 4–2218 raktári jelzeten található, az Országos könyvtáros értekezlet, 1954. március 25–26. címet viseli, s tartalmazza a vidéki résztvevők listáját is. Az értekezletről lásd még Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről. = A Könyvtáros, 1954. 4. sz. 1–14. p. Az Országos Könyvtáros Értekezlet határozata. = A Könyvtáros, 1954. 4. sz. 15. lapján olvasható. Ez voltaképpen a versenyfelhívás, a Felszabadulási Versenymozgalom meghirdetése. Ennek „*alapvető célja a könyvtárak megszilárdítása, munkájuk megjavítása, a falvak és tanyák dolgozó parasztjainak még nagyobb arányú bevonása az olvasásba.*” Ezt kiegészítették azzal, hogy „*felhívja az értekezlet a kiadói szervek figyelmét: vegyék igénybe a kiadói tervek elkészítésénél a könyvtárosok segítségét, s lássák el fokozottabban a könyvtárakat a lakosság valódi igényeinek megfelelő könyvekkel, mert dolgozó népünk kulturális szükséglete egyre több jó könyvet követel.*”
112. Országos könyvtáros értekezlet, 1954. március 25–26. 18. lap.
113. I. m. 20., majd 21., 25. p.
114. Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről. = A Könyvtáros, 1954. 4. sz. 3. p.
115. I. m. 27., ill. vö. 30–32., s végül 35. p.
116. Bodri hozzászólása az i. m. 118–123. lapjain, az idézet a 121-ikről való.
117. HARASZTHY Gyula: Egy el nem mondott felszólalás. = A könyvtáros, 1954. 5. sz. 19. p.
118. A megyei könyvtárhálózat helyzete és problémái. Bp. 1954. május 17. házi soksz. 18 lap. A Könyvtártudományi Szakkönyvtárban lévő, még rendezetlen Sallai hagyatékban található. Publikált nyomát nem leltem, s nem szerepel Sallai

- István írásainak jegyzékében sem. Létét és tárgyalását megerősítette később BARABÁSI Rezső: Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája és feladatai. = Magyar Könyvszemle, 1955. 3. sz. 224–226. p. „1954-ben A Tanács a következő ülésén A megyei könyvtárhálózat helyzete és problémái c. beszámolót vitatta meg.” Barabási írása 1955 őszén jelent meg. Jellemző, akkor már mindössze annyi hozzáfűzni valója volt: „felhívta a figyelmet arra [ti. a Tanács], hogy a kormányprogram helytelen értelmezéséből következik a politikai és ismeretterjesztő művek propagandájának lebecsülése.” (225. p.) Barabási szerint viszont a Tanács 1955. évi tevékenységének középpontjába állította a könyvtárügyi alaprendelet, de különösképpen a könyvtárak második öt éves tervének kidolgozását és összehangolását. „A könyvtáros” 1955-ben adott tudósítása az öt éves terv könyvtár típusok szerinti kidolgozását említi.
119. Országos Könyvtári Értekezlet, 1954. március 25–26. 183. p.
120. SALLAI István: Az olvasókörökről. = A könyvtáros, 1954. 1. sz. 23–25. p.
121. RÁCZ Aranka: A megyei könyvtárak katalógusa. = A könyvtáros, 1954. 5. sz. 2–4. p.
122. BERZA László: Eredményesen zárult könyvtáraink felszabadulási versenye. = A könyvtáros, 1955. 5. sz. 198–199. p. (Berza László ekkor a minisztérium Könyvtári Főosztálya Tömegkönyvtári Osztályának vezetője volt.)
123. Az OSZK-beli Kovács Máté hagyatékban találtam egy stencilezett anyagot, amely az 1955-ös évszámmal ellátott törvényerejű rendelet végrehajtására kiadandó minisztertanácsi határozat változata. A keltezetlen irat a kéziratárban 210/204/11. számon található. Ezért is fontos lenne a törvényerejű rendelet születésének körülményeit feltárni.
124. Az első 3 (1947–1949) és 5 éves (1950–1954) terv után átmeneti időszak következett, nyilván nem függetlenül Nagy Imre fellépésétől, majd leváltásától. 1958–1960 között újra 3 éves terv következett (1958–1960), s ezután következett a második öt éves terv időszaka 1961–1965 között. Ez témánk szempontjából már újabb szakasz kezdete.
125. A hagyaték egyelőre rendezetlen, így közelebbi lelőhely nem adható, csak annyi: OSZK Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Az elaborátum 1955. október 24-i keltezésű és Darabos Pálné főelőadó írta alá. Ez a cím arra utal, hogy a vidéki közművelődési könyvtárak öt éves tervén dolgoztak, vagyis könyvtár csoportonként is készültek. Ugyanakkor az első lapra ismeretlen valaki, ceruzával ezt írta: „Ha nincs együttes tervezés, nincs együttes végrehajtás sem.”
126. Mit várnak a második öt éves tervtől? MIHÁLYI Imre: A közművelődési könyvtárak. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 406–407. p.
127. A vidéki könyvtárhálózat létszámnormája. = Könyvbarát, 1952. 8. sz. 30. p.
128. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 3. p.
129. VARGA Róbert: A Kaposvári Megyei Könyvtár története 1945–1960. Kaposvár, 2005, 28–33. p.
130. Varga i. m. 29. p.
131. Varga i. m. 30. p.
132. Uo. A bibliográfia készítésekor nagy valószínűséggel ajánló bibliográfiára gondoltak.
133. A járási könyvtárak közül a soproni a volt városi és körzeti-ből 1952 októberében, a téti és a mosonmagyaróvári 1952 decemberében, a csornai 1953 júniusában megalakult. 1953 közepére már minden járási könyvtár létrejött.
134. VARGA Béla: A Veszprémi Megyei Könyvtár története. In: A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962. 29–30. p.
135. TAKÁCS Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002. Tatabánya, 2002. 212. p.
136. KŐSZEGFALVI Ferenc: Könyvtári évszázad. Hódmezővásárhely 1880–1972. Hódmezővásárhely, 2003. 44. p. Más források szerint Makóról már az előző évben Szegedre költözött a körzeti könyvtár.
137. BODROGI János: Megyei könyvtár felelős vezető nélkül. = A könyvtáros, 1953. június, 30. p.
138. DÁNYI Dezső – EKÉS Mihályné – SALLAI István: A magyar könyvtárak statisztikai adatai. (Az 1957. dec. 31-i adatfelvétel alapján.) Bp., Országos Könyvtárügyi Tanács, 1961. 10. p.
139. Az adatok az alábbi tanulmányhoz csatolt táblázatokból valók: KRAJEVSZKY Gizella: A megyei könyvtár gyűjteményének kialakulása és feltárása 1952–1969. In: A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 134–153. p.
140. A megyei könyvtári hálózat helyzete és problémái. Bp. 1954. május 17. i. m.
141. SALLAI István: A könyvvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban. = Magyar Könyvszemle, 1958. 3. sz. 224–245. p.
142. Uo. 226. és 229. p.
143. Uo. 234–235. p.

144. Uo. 238–239. p.
145. Uo. 242, 243. p.
146. Mivel később az ő ötlete volt a színműtár leválasztása is, hamar kialakult a korabeli mondóka: diatár, színműtár, Kuntár. A témáról legtöbbet írásaiból lehet megismerni. Lásd KUNTÁR Lajos: Hogyan kezelik a diafilmeket a Szombathelyi Megyei Könyvtárban? = A könyvtáros, 1956. 7. sz. 506. p. Uő: Diafilmtárak a könyvtárakban. = A könyvtáros, 1958. 3. sz. 177–179. p. Kis füzetet is szerkesztett: A Berzsényi Dániel Könyvtár filmtára. Szombathely, 1958. 48 p. (Ism.: VARSÁNYI Endréné: Kuntár Lajos: A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár diafilmtára. = A könyvtáros, 1958. 11. sz. 838. p.)
147. A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp., OKT, 1958. 52–55. p.
148. KRAJEVSZKY Gizella: A megyei könyvtár gyűjteményeinek kialakulása és feltárása. In: A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 142. p. Pontosabban 1957 decemberében kezdtek hozzá az alapozáshoz, 1958. január 4-én tartott népművelési felügyelői értekezleten határozták el az elfekvő példányoknak az összegyűjtését. Erről számolt be KUNTÁR Lajos: Diafilm- és színműtárunkról = Vasi Könyvtáros, 1958. 1. sz. 7–9. p. A beszámoló elkészítéséig 4 járásból 958 kötet gyűlt össze, s a kölcsönzést 1958. február 22-én kezdték. 1959. utolsó negyedében 108 csoport 347 kötetet kölcsönzött, 1960. januárban 59 csoport 205 művet.
149. A könyvtáros, 1960. 1. sz. hátsó, külső borítón.
150. Műsortanácsadó a színjátszó együttesek részére. Szombathely, 1960. 150 p.
151. SIMON Mária Anna: A közművelődési zenei könyvtárakról. = A könyvtáros, 1958. 5. sz. 346. p. A témát külföldi példákra hivatkozva Pethes Iván hozta szóba még A könyvtáros 1957. 3. és az 1958. 4. számában. Simon írása erre reagált.
152. „Némely intézményben az ott dolgozó, nemegyszer oda-szoruló, kiválóan felkészült, alkotó értelmiségiek jóvoltából jelentékeny tudományos munka folyt. Szegeden, Szombathelyen, Győrben, Debrecenben – hogy csak néhány példát ragadjunk ki...” (BÉNYEI Miklós: Közkönyvtárak az idő sodrában. Különös tekintettel a városi könyvtárakra. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. január, 24. p.)
153. BÉNYEI Miklós: A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története. = Könyvtári Figyelő, 2000. 4. sz. 612–630. p.
154. SEBESTYÉN Géza: A helyismereti gyűjtemény. = A Könyv, 1955. 9. sz. 405–407. p., RÁCZ Aranka: A megyei könyvtárak tájismereti anyaga. = Magyar Könyvszemle, 1955. 3. sz. 178–191. p. Uő: A tájismereti anyag gyűjtése és feldolgozása. Bp. 1955. 11 p. (Módszertani útmutató, 15. sz.) RÁCZ Aranka az útmutatóban tárgyalta a tájismereti anyag gyűjtésével kapcsolatos szervezeti kérdéseket, a gyűjtés földrajzi határait, egyáltalán mit gyűjtsenek, a tájismereti bibliográfia mint a gyűjtés és tájékoztatás segédeszköze, a tájismereti gyűjtőmunka megszervezésének, az anyag raktározásának kérdéseit, és a katalógusokat.
155. FÜLÖP István: Vidéki könyvtáraink tudományos munkája. = A Könyv, 1955. 5. sz. 211–212. p., majd később PÁLDY Róbert: A tudományos munka kialakítása a Veszprém Megyei Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle, 1958. 3. sz. 289–291. p.
156. DURZSA Sándor: Ankét a tájbibliográfiák készítéséről. = Magyar Könyvszemle, 1956. 1. sz. 87–88. p., MÓDIS László: A magyarországi tájbibliográfiák ügye. A tájbibliográfiák ankét tanulságai. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1955. Debrecen, 1956. 91–122. p.
157. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945–1998. Bp. 2008. 109. p. A Budapest Gyűjteményről részletek olvashatók az egyes korszakokról szóló fejezetekben.
158. Nem tartozik mostani témánkhoz az egyetemi könyvtárak szerepvállalása. Különösen a debreceniek tiszántúli szerepvállalása volt jelentős. Erről írt MÓDIS László: A Tiszántúli bibliográfia, s általában a tájbibliográfiák kérdései. Vitaanyag-nak szánt tervezet. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 1954. 1. rész. Debrecen, 1955. 53–107. p. Az 1955. november 26-ára összehívott ankét vitaanyagát is Módos készítette, s ezt adta közre másik írásában, már az ankét tapasztalataival együtt, sőt RÁCZ Aranka tanulmányára is hivatkozva: A magyarországi tájbibliográfiák ügye. = A DKLTE Könyvtárának évkönyve, 1955. Debrecen, 1956. 91–123. p. A vitaanyag 2. pontja szerint „A különféle jellegű tájbibliográfiák munkálatainak végzése a tájegység területén lévő tudományos könyvtárakra, valamint a megyei, járási, városi és községi könyvtárakra hárul. [...] az egyes megyéket, járásokat, községeket érintő és érdeklő tudományos tájbibliográfiák, valamint az oktatási-nevelési jellegű tájbibliográfiák készítése a megyei, járási, illetve községi könyvtárak kötelessége. [Azt belátta, hogy] A tudományos tájbibliográfiáknál így bizonyos párhuzamosság mutatkozik. [Ám nagyvonalúan elintézte azzal, hogy] Ez azonban egyrészt nem fölösleges, mert alapján véve mindegyikre szükség van, másrészt pedig a feldolgozás ökonomikus megszervezésénél aránylag könnyen elkészíthető mindegyik változat. (94. p.) A realitás az volt, hogy a megyei könyvtárak kapcsolódjanak be, de a (nagyobb) városiak is csak később.

159. PÁLDY Róbert: A tudományos munka kialakítása a Veszprémi Megyei Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle, 1958. 3. sz. 289–292. p.
160. VARGA Béla: A Veszprémi Megyei Könyvtár története. = A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962. A megyei könyvtárak történetét legelsőként tárgyaló tanulmányból kitűnik (24. p.), hogy 1950-ben, a szétválasztáskor a múzeumé maradt a 30 ezres gyűjtemény nagyobb része, így az összes aprónyomtatvány, a nagyon gazdag helyismereti gyűjtemény nagyobb része. Ezért is indult e munka akadozva, múltjához képest későn.
161. Ezzel kapcsolatosan lehet bizonyításul hívni a Népművelési Minisztérium 1951. március 24-én kelt, 1813/Ált/4-19. sz. levelét, Kardos Ferenc írását (Népkönyvtári hálózatunkról. = Könyvbarát, 1951. 1. sz. (június) 39–40. p.), erről szolt a Népgazdasági Tanács 98/4/1951. N.T. sz., 1951. július 21-én kelt határozata (tehát a minisztériumi elhatározás még magasabb szintre emelése). Valamennyi idéztem korábban Tíz év múltán i.m. írásom 2. részében (Könyvtári Figyelő, 2010. 1. sz. 89. p.). Lásd még Kégli Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron i.m. 1993.
162. A mindennapi szóhasználatban módszertani munkaként emlegették a hálózat szervezésével kapcsolatos összes tevékenységet, és gyakran szinonimaként a hálózati-módszertani tevékenység kifejezést használták. Bár az operatív és elméleti feladatvégzést nehéz elválasztani, szervezetileg is összekapcsolódtak, itt célszerű mégis megkülönböztetni. Módszertani munkának azt a felmérő – elemző – általánosító – értékelő – elterjesztő tudományos tevékenységet tekintjük, melyben a gyakorlat–elmélet–gyakorlat kapcsolatrendszerére és dialektikájára jut érvényre.
163. SEBESTYÉN Géza: A hazai könyvtárak 2. = Könyvtáros, 1956. 7. sz. 491. p.
164. DÖMÖTÖR László: A szombathelyi Megyei Könyvtár. = Könyvbarát, 1952. 10. sz. 8. p.
165. SZÖLLŐSY Tibor: A megyei könyvtárak cikk-katalógusairól. = Magyar Könyvszemle, 1956. 4. sz. 332–335. p. Az idézet a 332. lapon olvasható.
166. FÜLÖP István: Vidéki könyvtáraink tudományos munkája. = A könyv, 1955. 5. sz. 211. p.
167. Gerő: Tények, emlékek, gondolatok i.m. 7. p.
168. KELLNER Béla: Somogyi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Kaposvár, 1957. 90, 4 p. (Somogyi bibliográfiák 1.)
169. NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1820–1956. Veszprém, 1957. 170 p.
170. A Komárom megyei Hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Összeáll. Bárdos László István és Horváth Géza.
171. A somogyiakéről a Magyar Könyvszemle 1958. 1. sz. 95–96. lapon, illetve a veszprémiekéről az 1958. 3. sz. 301–302. lapon közölte.
172. Bényei: A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története i.m. 619. p.
173. NYITRAI József – SINAY Jenő: Győr-Sopron megye tanácsi közművelődési könyvtárhálózatának kialakulása és fejlődése 1945–1965. = A Kisfaludy Károly Könyvtár évkönyve 1965. Győr, 1965. 16. p. A szerzők emiatt is 1962-re datálják a Kisfaludy Károly Könyvtár helyismereti munkájának kibontakozását, külön helyismereti gyűjtemény létrehozását, s hogy megkezdődtek a megyei sajtóbibliográfia előkészületei – ami bizony Győrött sokáig tartott.
174. RÁCZ Aranka: Dolgoztassuk fel a magyar közművelődési könyvtárügy történetét. = A könyvtáros, 1957. 6. sz. (november) 401. p.
175. Gerő: Tények, emlékek, gondolatok i.m. 7. p.
176. A hibát csak az 1976-os 15. sz. tvr. tette helyre: típtusól függetlenül felkínálta a tudományos minősítést.
177. Kronológia 1. köt. 192. p.
178. SEBESTYÉN Géza: A módszertani munka. = A könyvtáros, 1953. 3. sz. 17–20. p.
179. Horváth i.m. 33–35. p.
180. A Kaposvári Megyei Könyvtár évkönyve 1957. Szerk. Kellner Béla és Kávássy Sándor. Kaposvár, 1958?
181. 1962. augusztus 7-én jelent meg A Veszprém Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Szerk. Jelencsik Sándor, majd 1962. augusztus 19-én A Komárom Megyei Könyvtár évkönyve 1952–1961. Szerk. Horváth Géza. Időközben 1960. november 16-án a somogyiak már a másodikat is közreadták (A Kaposvári Megyei Könyvtár évkönyve 1958–1959. Szerk. Kellner Béla.) majd 1963. március 18-án A Somogy Megyei Könyvtár évkönyve 1960–61. címen folytatták.
182. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. Az 1954. évről 1955. június 8-án. Majd évente sorban egymás után a többi következett. 1959-től Könyv és Könyvtár. Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények címmel folytatódott a sorozat.
183. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1956–57. új folyam-jelzéssel és besorolva a korábbi sorozatba is.
184. A Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár évkönyve 1963. Szerk. Nagy János, ill. A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve 1962. Szerk. Takács Miklós és Tóth Gyula. Időközben

- 1963 novemberében a tatabányaiak is közreadták második, 1963. évre vonatkozó évkönyvüket.
185. KISS Jenő: Három közművelődési könyvtári évkönyv. = A könyvtáros, 1963. 5. sz. 271–272. p.
186. Nem mindegyik évkönyv ütötte meg az elvárt színvonalat, s tematikájukban sem volt eleinte egyetértés. Ezt mutatja a szolnoki évkönyv recenziója. *„Kár, hogy az évkönyv nem kívánta bizonyítani, mint azt más megyék évkönyvei megtették, hogy a megyékben a hivatalos munka elvégzésén felül (! TGY) elmélyültebb tanulmányozás, önálló kutatás is folyik. Itt mindenképp helytörténeti jellegű témákra gondolunk, de olyan olvasószolgálati elemzésre is, amely sajátos, helyi tapasztalatokon, a könyvtári élet megfigyelésén, kísérleteken alapszik.”* [szlai] Zoltán: A Verseghegy Ferenc Megyei Könyvtár Évkönyve. = Könyvtáros, 1964. 10. sz. 631. p.
187. PÉTER László: A Vas megyei könyvtár első évkönyve. = Könyvtáros, 1964. 7. sz. 408–409. p. Erre reflektált BEREZSKY László: Az évkönyvek jogosultsága. = Uo. 409. p.
188. Erre 1961-ben emlékeztem: TÓTH Gyula: Régiek lapozgatása és az olvasószolgálat. = Vasi Könyvtáros, 1961. 2. sz. 3. p. Lásd még KATSÁNYI Sándor: A fővárosi könyvtárának története 1945-ig. Bp., 2004. 194. p.
189. HARASZTI György: Néhány szó a szabadpolcos könyvtárról. = Könyvbarát, 1951. 7. sz. (december), 45. p.
190. SZEKERES Pál – BÓDAY [Bóday] Pál: A kölcsönző szabadpolcra. = A Könyvtáros, 1953. 4. sz. 24–26. p.
191. BAUER József: „A Könyvtáros”, a közművelődési könyvtárak folyóirata. = Magyar Könyvszemle, 1956. 2. sz. 179. p.
192. Kronológia 1. köt. Az idézet Kondor Istvánné osztályvezetőtől való.
193. RÁCZ Aranka: Újabb a szabadpolcra. A szabadpolc az NDK könyvtáraiban és lehetőségei nálunk. = A könyvtáros, 1957. 1. sz. (június), 17–20. p. Rác Aranka akkor az OSZK módszertani osztályának helyettes vezetője, írása nyilván nem egyéni kezdeményezés volt. Hogy a korábbi vita felélesztésének szánták, jelzi, hogy lapalji jegyzetében a szerkesztőség arra hivatkozott: *„Lapunk az 1953. év folyamán már foglalkozott a »szabad polc« kérdéssel, azonban a vitát nem követték kísérletek ilyen felépítésű könyvtárak létesítésére. A nemzetközi könyvtáros közvéleményt ismét erősen foglalkoztatja a szabad polc, a kérdést tehát vitára bocsátjuk.”*
194. RÁCZ Aranka: Újra a szabadpolcra 19. p.
195. A Békéscsabai Megyei Könyvtár kölcsönzési csoportja: Könyvvédelem és szabadpolc. = A könyvtáros, 1957. 3. sz. (aug.) 180–181. p., TOMBOR Tibor: Néhány részletkérdésről. = Uo. 181–183. p., BÓDAY Pál: Elvi tisztázást. = Uo. 183–184. p., BECSKY Andorné: A jövő kölcsönzési formája? = Uo. 4. sz. (szept.) 265–266. p., CSÚRY István: A szabadpolc a különböző feladatkörű és nagyságú könyvtárakban. = Uo. 5. sz. (okt.) 332–334. p., BEREZSKY László: Könyvtártípusok és a szabadpolc. = Uo. 6. sz. (nov.) 409–410. p.
196. RÁCZ Aranka: Zárszó helyett. = A Könyvtáros, 1958. 1. sz. 15–19. p.
197. Az angol megfelelő magyarítása vitájában: nyílt, nyitott vagy szabad polc, az utóbbi nyert teret, egybeírva.
198. Gerő: Tények, emlékek, gondolatok i.m. 7. p. Vö. még a Kronológia adataival. Ezeknek a törekvéseknek ellenpróbája volt, hogy miközben névadója volt a szabadpolc első megvalósítója, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az 1959. március 11-én Dobos Piroska vezetésével tartott vita után az alkalmazás ellen döntött.
199. SALLAI István - VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. 139 p. (Ez 1963. október 10-én jelent meg.) Ugyancsak szemléletformáló volt a szabadpolc elterjesztéséhez SALLAI István: A korszerű közművelődési könyvtár c. írása (A Könyvtáros, 1961. 12. sz. 107–112. p.).
200. SALLAI István: Visszapillantás. = Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515–525. p.
201. Bóday Pál említett hozzászólásából, 183–184. p.
202. SALLAI István – VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. 12. p. Sallai István bevezetőjében rövid összefoglalást adott a szabadpolc kialakulásáról külföldön és itthon, kiemelve: *„legjellemzőbb tulajdonsága, hogy ledönti azt a választófalat, ami régebben a könyvek és az olvasók között megvolt.”* (14. p.)
203. A tájékoztatás szerény megjelenését szorgalmaztam a falusi könyvtárakban is: TÓTH Gyula: Falusi könyvtárak és a tájékoztatás. = Könyvtáros, 1965. 3. sz. 141–143. p.

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2012. szeptember —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumen- tum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

ProQuest Library Science

adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Könyvtárbuszos szolgáltatások hasznosulásának elemzése

TÓTH Máté

Bevezetés

A mozgókönyvtárak hazai történetében alapvetően három korszakot különböztethetünk meg. Az első igen rövid és szükség által vezérelt időszak a II. világháború pusztításai utáni évekre tehető. Ekkor a világégés nyomán több fiókkönyvtár is megsemmisült, így csak mobil könyvtári egységekkel, könyvtárvillamosokkal lehetett pótolni a kieső szolgáltatást (N. Kósa 2003). A második időszak a hetvenes, nyolcvanas évekre tehető, amikor több településen is (Pécssett, Érden, Cegléd) buszokkal oldották meg a környező településeken élők könyvtári ellátását (Fehér 2002, Tóth 2006). A harmadik időszak kezdete 2004, amikor a KSZR (Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer) finanszírozási és jogi lehetőségeit kihasználva elindulhattak az első modern járművek. Először az Edelényi,

majd az Encsi kistérségben, végül 2010-ben – az Európai Unió fejlesztési pénzeinek felhasználásával – Pécs környékén indulhatott meg újra a bibliobuszos ellátás. A folytonosságot a korszakok között a ceglédi könyvtárbusz jelenti, amely hála a rendszeres és szakszerű karbantartási munkálatoknak, majd három évtizeden keresztül szolgálta a város lakosságát.

A jelen kutatás legfőbb motivációját az jelenti, hogy 2012-ben a TIOP pályázati források felhasználásával további bibliobuszok állhatnak szolgálatba, valamint a legújabban megjelent könyvtárbuszos szolgáltatások életében is eltelt annyi idő, hogy mérhetővé váljon a szolgáltatások hasznosulása. Pécssett eltelt lassan egy év az indulás óta, az Edelényi kistérségben már a busz első cseréjére is sor került, Encsen és Cegléd pedig komolyan kérdésessé vált a szolgáltatások fenntarthatósága. Lehetséges és érdemes is

számvetést készíteni Magyarország valamennyi könyvtárbuszos szolgáltatásáról, azok települések és lakosok száma szerinti hasznosulásáról. A hasznosulás több oldalról, szempontból és módszerrel is mérhető. A közös bennük, hogy az eredmény egyik esetben sem teljesen egzakt. Léteznek tényszerűbben (kemény) és kevésbé tényszerűen mérhető (puha) tényezők, a bemeneti költségek pontosan megadhatók, a kimenetelre (vagyis a hasznosulásra) vonatkozóan csak nagyon közelítő, indirekt megközelítésekre alapozott becslések végezhetők. A jelen írásban igyekszünk valamennyi tényezőt számba venni és az együttes eredményekből levonni a következtetéseket. A kutatásban erre tettünk kísérletet kérdőíves kutatás, a szolgáltatások üzemeltetőivel készített mélyinterjúk és statisztikai adatok alapján. Hasznosulás-elemzésen nemcsak az anyagi megtérülés, hanem azon közvetett hatások körének a felmérését is értjük, amelyek értelmet adnak egy-egy ilyen szolgáltatás fenntartásának.

Meg kell jegyeznünk, hogy a kutatásban vizsgált szolgáltatások szakmai, szervezési és forrásbázisa, illetve az üzemeltetett jármű paraméterei minden egyes projekt esetében különbözőek. Ezért nem egy konkrét megvalósulást, hanem általában a szolgáltatási forma hatékonyságának vizsgálatát céloztuk meg konkrét hazai példákon keresztül.

A kutatás célja

A kutatás célja, hogy átfogó képet adjon a hazai könyvtárbusszal közvetített könyvtári szolgáltatások hasznosulásáról. Egyaránt cél a szigorúan vett gazdasági szempontú hasznosulásra tett közelítések készítése, és annak a vizsgálata, hogy a lakosság és a települések számára milyen formában hasznosultak ezek a könyvtári kezdeményezések.

A kutatás során a következő kérdésekre kerestük a választ:

– Kiknek a körében hasznosul a könyvtárbuszos ellátás? Mik a használók demográfiai

jellemzői (életkor, nem, foglalkozás, iskolai végzettség)?

– Milyen formában hasznosulnak a könyvtárbuszos ellátásba befektetett eszközök? Milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe a használók? Milyen formában jelentkezik számukra a megtérülés?

– Milyen mértékben és időtávon térülnek meg a könyvtárbuszos ellátásba befektetett eszközök? Melyek a hasznosulás kulcstényezői, feltételei?

Szakirodalmi előzmények

Bár a mozgókönyvtári szolgáltatások hazai történetének egészen a II. világháború végéig visszamenő előzményei vannak, meglehetősen kevés közlemény jelent meg a témában. A kistélepusi könyvtárakról, valamint az ellátásról megjelent szakirodalmi forrásokat *Fehér Miklós* (2002) igen alaposan feldolgozta, így ezzel most nem foglalkozunk. A KSZR szakmai döntéseit előkészítő anyagokban magában a szolgáltatási formában rejlő lehetőségeket elemezték, jellemzően külföldi példák alapján, de a hazai viszonyokat is szem előtt tartva. A könyvtári szolgáltatások – így a könyvtárbuszok – szabályozási környezetének változásait *Sipos Anna Magdolna* (2011) írja le. A KSZR megvalósítását előkészítő tanulmányok között az egyes országok kistélepusi ellátási gyakorlatát (Mihály 2002), és a kistélepusi ellátások alkalmazható szolgáltatási formákat (köztük a könyvtárbuszt) elemezték (Tóth 2004b). Ezekben az írásokban lényegében a nemzetközi tapasztalatok hazai adaptációjának a lehetőségét vázolták fel más típusú gyakorlatokkal együtt országonként, illetve szolgáltatási formánként.

A működő könyvtárbuszos tapasztalatok összegyűjtése kulcsfontosságú a szolgáltatások elindulása szempontjából: ennek fényében zajlott a szombathelyi könyvtárbusz-konferencia (Vajda 2005), ahol *Varga Istvánné* (2005a) az egyetlen akkor működő hazai bibliobusz tapasztalatairól számolt be. A konferencián jelen voltak a gra-

zi és a muraszombati könyvtár képviselői is. A nemzetközi tapasztalatok megismerése motiválta a skandináv könyvtárbusz trendek összegyűjtését is, szintén ebben az időszakban (Tóth 2005), és egy átfogó ismertető írását a KSZR-ről szóló módszertani útmutatóban (Tóth 2006). A nemzetközi tapasztalatok hazai adaptálását célozta az a projekt is, amelynek keretében *Kester Clarke* angol könyvtárbusz szakértővel együtt próbáltuk megtervezni a győri könyvtárbuszos ellátást. A szolgáltatás Győr-Moson-Sopron megyei bevezetése sajnos, a sikertelen közbeszerzési eljárás miatt zátonyra futott, azonban a szakértővel való együttműködés tapasztalataiból sokat profitált a hazai könyvtáros szakma (Szalai et al. 2006).

Míg a ceglédi könyvtárbuszt folyamatosan jelentek meg híradások mind szakmai fórumokon (pl. Tóth 2004a, Varga 2005a), mind pedig az országos sajtóban (Koblencz 2005, Varga 2005b), a KSZR kialakításában egyre nagyobb jelentősége lett a friss tapasztalatoknak, amelyeket az újonnan indult encsi és edelényi, majd pedig a pécsi könyvtárbuszok szolgáltatottak. *Kércsi Tibor* (2006) az Oktatási és Kulturális Minisztérium által kiadott KSZR módszertani útmutatóban jelentetett meg áttekintést az encsi szolgáltatás beindításának kezdeti tapasztalatairól. A pécsi könyvtárbusz elindítását követően *Szabolcsiné Orosz Hajnalka* több fórumon is beszámolt az első benyomásokról, a projekt előkészítéséről és megvalósításáról (Szabolcsiné 2011a, 2011b). A hazai szaksajtóban kifejezetten könyvtárbuszos szolgáltatásokról szóló hasznosulás-elemzés még nem készült, ebben a tekintetben a jelen kutatás újnak és eredetinek számít. Külföldön azonban nagy hagyománya van annak, hogy a könyvtár értékét folyamatosan megpróbálják megbecsülni és felülvizsgálni annak hatékonyságát. Többek között a híres bergeni könyvtárhajó is majdnem áldozatul esett egy ilyen felülvizsgálatnak 2008-ban, és csak a lakosság aláírásgyűjtő kampánya mentette meg a három megyét is kiszolgáló szolgáltatást.

A szakirodalmi előzmények áttekintésében most kiemelek egy hasznosulás-elemzést a nagyvilág

könyvtári szakirodalmából.

A nagy-britanniai, Suffolk megyei felmérésben azt vizsgálták, mennyiben helyettesítheti a könyvtárbusz a statikus szolgáltató-helyeket. Mind a használókat, mind pedig a fenntartókat megkérdezték erről. Kiderült, hogy a használóknak igen kevés ismerete és szerény elvárásai vannak a mozgókönyvtárakkal szemben. Amikor azt kérdezték, milyen szolgáltatásokat vennének igénybe a buszon – hiába kínáltak fel további lehetőségeket (internet, magazinok, helyi vonatkozású információ), – a legtöbben (33%) azt választották, hogy csak könyveket szeretnének kölcsönözni. Rendszerint a használók azt feltételezik, hogy új szolgáltatásokhoz valamiről le kellene mondani, ezért nem örülnének nekik.

A szolgáltatói oldal részéről általános vélemény, hogy ideiglenesen igenis képes helyettesíteni a könyvtári szolgáltatást egy könyvtárbusz. Alkalmazása állandó megoldásként ott jöhet szóba, ahol a helyi könyvtár egyébként is nagyon keveset tart nyitva, és ahol nagyon lecsökkent a népesség.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a lakosság rendszerint csak addig tiltakozik a könyvtár bezárása ellen, amíg meg nem jelenik az új, világos, nagy terekkel rendelkező, modern jármű. Előfordul, hogy úgy tekintenek a könyvtárbuszra, mint szolgáltatáscsökkentésre, ugyanakkor sok példa van arra, hogy a buszok éppen hogy hosszabb nyitva tartást és nagyobb könyvtárlományt jelentenek. Egy jó helyen megálló bibliobusz gyakran több használót vonz, mint egy rossz helyen működő könyvtár.

A kutatás végső következtetése az volt, hogy a *mozgókönyvtárak a könyvtári szolgáltatások életképes alternatíváját jelentik*. Nagy szükség lenne elosztatni a könyvtárbusszal kapcsolatos kételyeket és tudatosítani a mozgókönyvtárak előnyeit: a kínált szolgáltatások sokféleségét, szociális funkcióját, és hogy képes megszólítani a különböző társadalmi rétegeket. Jóllehet, mindenre a bibliobusz sem jelenthet megoldást, de sokkal többre használható, mint a könyvkölcsönzés (Newton, Casselden 2010).

A kutatás módszerei

Az értékszemplélet hagyományos logikája, mely szerint minden annyit ér, amennyit fizetnek érte, abban a pillanatban mond csődöt, amikor meg akarjuk keresni a szolgáltatás megrendelőjét vagy fogyasztóját. Ez utóbbi közvetlenül, természetesen a használó, de ugyanígy annak tekinthető a szolgáltatást megrendelő önkormányzat vagy az állam, amely a saját feladatát delegálja a települések szintjére. A szolgáltatások hasznosulását így csak durva közelítésekkel tudjuk kimutatni.

A hasznosuláselemzés kiindulási pontja a kulturális gazdaság kutatója, *David Thorsby* megközelítése, mely szerint „*a gazdasági érték – [...], amely nem egyenlő a pénzügyi vagy a kereskedelmi értékkel, jöllehet végtére is mind megszámlálható javakkal, mind pedig pénzben kifejezhető –, magában foglalja a kulturális javak vagy szolgáltatások, illetve bármilyen ezek által előidézett nem piaci értékek közvetlen használatát*” (Thorsby 2003). A célunk tehát az, hogy megkíséreljük pénzben is kifejezni a szolgáltatások által megtermelt értéket, ami így összevethetővé válik az azokba befektetett összegekkel.

A szolgáltatások pénzben kifejezett értékét több oldalról is megközelíthetjük, például statisztikai módszerrel, kérdőíves felméréssel, interjúkkal.

☉ Statisztikai megközelítés

- Elemeztük a könyvtárbuszos szolgáltatásokkal érintett településekre vonatkozó statisztikai adatokat. Ezeket össze tudtuk vetni a kérdőíves kutatásban a használók által megadott – a könyvtár szubjektíven érzékelt értékére vonatkozó – adatokkal.

☉ Kérdőíves kutatás

- Kérdőíves kutatást végeztünk valamennyi könyvtárbusz-szolgáltatás által érintett településen a beiratkozott olvasók és a polgármesterek körében. Ebben egyrészt olyan „puha” hasznosulási tényezőkre kérdeztünk rá, mint a szolgáltatások használata, azok szubjektív megítélése, a bevont

új használók demográfiai jellemzői, másrészt pedig rákérdeztünk arra, hogy mennyi pénzt lennének hajlandóak áldozni havonta a bibliobusz megtartására, ha a könyvtárbuszos szolgáltatást megszűnés fenyegetné. Ez utóbbiból közvetve az derül ki, hogy a használók szerint a könyvtárbusz mekkora értéket állít elő számukra. A kapott értékből kiszámítható, hogy egy főnek átlagosan, forintban mérve, mekkora értéket termel meg a szolgáltatás, ami már összevethetővé válik a befektetett pénzek nagyságával. A kérdőívek a könyvtárbuszokon voltak elérhetők 2011. június folyamán, így biztosítva volt, hogy csak olyanok tölthessék ki, akik ebben az időszakban olvasóként igénybe vették a szolgáltatást.

- Az encsi, a szendrői és a pécsi könyvtárbuszok esetében a szolgáltatás nemcsak a használók, hanem a település egésze számára is jelentős értéket termel. Ezért a polgármestereket is megkérdeztük, hogy milyen változást hozott a busz a település életében, valamint – az előzőekhez hasonlóan – mennyit lennének hajlandóak áldozni a szolgáltatás megtartására, amennyiben azt megszűnés fenyegetné. A fentiekhez hasonlóan az ellátott települések száma ismeretében mindez összevethető lett a befektetett összegekkel. A három kistérség településvezetőinek a könyvtárosok juttatták el a kérdőíveket.

☉ Interjúk

- Elsősorban a megtérülés „puha” tényezőire koncentrálna interjúkat készítettünk valamennyi könyvtárbuszos szolgáltatást fenntartó intézmény vezetőjével. Ezeket igyekeztünk személyesen végezni, egyedül a ceglédi szolgáltatás esetében készült az interjú írásos formában. Beszélgettünk a szolgáltatást működtető könyvtárosokkal, akik napi kapcsolatban állnak a használókkal, valamint a szolgáltatást megrendelő települések polgármestereivel. Az interjúkat követően megnéztük a járműveket működés közben, hogy személyes benyomásokat is szerezzünk üzemszerű működésükről.

A megtérülési tényezőket, illetve a szolgáltatás hasznosulását tehát három megközelítés alapján mértük fel: 1) a gazdasági értelemben kimutatható hasznosulás (a megtermelt érték szempontja, a helyettesített szolgáltatások értéke alapján mért hasznosulás); 2) az új szolgáltatások megjelenésében jelentkező hasznosulás (létezik-e olyan szolgáltatás, amely korábban nem volt, és a könyvtárbusz által megjelent); 3) a hasznosulás szubjektív tényezői.

A vizsgált szolgáltatások bemutatása

Az egyes könyvtárbuszos szolgáltatások messze nem azonos körülmények között működnek. Tekintve, hogy az egyes szolgáltatásokat már részletesen bemutatam a *Könyv, könyvtár, könyvtáros* hasábjain (Tóth 2012), most csak röviden jellemezem az egyes kistérségek, városok könyvtárbuszait.

Cegléden 1984 óta folyamatosan járt a jelenlegi könyvtárbusz, amelynek az utóbbi időben felvetődött a leállítása. A '80-as években még három bibliobusszal rendelkezett a Cegléd Városi Könyvtár, amelyek közül kettőt (a környező településeket kiszolgálókat) az önkormányzatok megalakulásakor le kellett állítson. A karbantartásnak köszönhetően az Ikarusz busz több évtizeden keresztül üzemképes maradt, azonban az igények változásával párhuzamosan a megállóhelyek száma is folyamatosan csökkent. A legújabb menetrend szerint mindössze öt külvárosi ponton lehetett elérni a jármű szolgáltatásait. Az önkormányzat döntése értelmében a szolgáltatás jelenleg szünetel, és kérdéses, hogy valaha újra fog-e indulni.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye két kistérségében (Encsi és Edélnyi) könyvtárrá átalakított mikrobuszok járnak a településeket. Encsen 2006 januárjában adták át a Volkswagen Transporter típusú bibliobuszt. Alapelv, hogy azokon a településeken, ahol még van könyvtáráépület, minimális infrastruktúra, könyvtáros és szándék

a helyben lévő könyvtári szolgáltatóhely működtetésére, ott nem járatják a könyvtárbuszt. Úgy ítélik meg ugyanis, hogy a bibliobusz nem helyettesítheti a helyben elérhető szolgáltatásokat. A szolgáltatást működtető könyvtár vezetője fontolgatja a bibliobusz leállítását, ugyanis kétséges, hogy lesz-e újra annyi pénz, hogy képesek legyenek kicserélni a jelenlegi járművet. Az Edélnyi kistérség szendrői székhellyel működő könyvtárbusz-szolgáltatása esetében pedig éppen túl vannak az első – 2004-ben vásárolt – jármű cseréjén. A Ford Transitot egy Mercedes Sprinter váltotta, amellyel úgy tűnik, hogy hosszú távon biztosított a könyvtárbusz jövője.

A két kistérségben hasonló problémákkal találkozunk: valamennyi település hátrányos helyzetű, társadalmi-gazdasági szempontból elmaradt, és az országos átlagnál magasabb munkanélküliséggel sújtott. Jelentős az elvándorlás is a térségből. Mivel jellemzően éppen a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők döntenek a távozás mellett, a vállalkozások sem szívesen jönnek a térségbe, hiszen nincsenek az igényeiknek megfelelő végzettséggel bíró munkavállalók. A tartós munkanélküliség lassan generációkon át öröklődik, így a szegénység és a kilátástalanság is újratermelődik.

Ugyancsak inkább a hátrányos helyzetű településeket szolgálja a Pécsi könyvtárbusz Baranya megyében, amely jelenleg európai szinten az egyik legmodernebb. A szolgáltatás indulásának körülményeit, a felmerülő problémákat több ízben is részletesen megírta a szaksajtóban *Szabolcsiné Orosz Hajnalka* (2011a, 2011b).

Eredmények

A használói kör összetétele

A szolgáltatások hasznosulásának elemzése szempontjából az első fontos kérdés, hogy kik a könyvtárbuszok használói, azaz kik profitálnak abból, hogy a könyvtár az ellátást kiterjeszti a környező kistérségek felé is. A kérdőíves kutatásban rákérdeztünk a válaszadók lakhelyére,

életkorára, nemére, foglalkozására és legmagasabb iskolai végzettségére.

A kutatás során 245 olvasótól és 60 polgármestől, a könyvtárbuszt üzemeltető intézmények vezetőitől kaptunk vissza kitöltött kérdőívet a következő megoszlásban.

A válaszadók száma	használók		polgármesterek	
	%	N	%	N
Encs	19	46	30	18
Szendrő	32	79	48	29
Pécs	38	93	22	13
Cegléd	11	27		
Összesen	100	245	100	60

A minta összetételére vonatkozó adatokat később részletesen ismertetem.

A könyvtárbusz szolgáltatásokat a KSZR az aprófalvas településszerkezettel bíró, jellemzően hátrányos helyzetű kistérségekben javasolja. Ezeken a területeken jellemző a fiatalok elvándorlása, amely a falvak előregedéséhez, majd elnéptelenedéséhez vezet. Jellemző a magas munkanélküliség, az alacsony iskolai végzettségűek magas aránya. Kérdés, hogy vajon a bibliobusz ezen települések lakosságának a szűk elit rétegét szolgálja, vagy képes a kultúrával és az olvasással megszólítani a helyiek lehető legszélesebb körét.

Cegléden értelemszerűen más a helyzet. Az alföldi városban a bibliobusz a külvárosok lakosságát szolgálja, immáron több évtizede. A célközönsége nem kifejezetten hátrányos helyzetű, amit az iskolai végzettség is tükröz.

A települések mérete

Valamennyi esetben rákérdeztünk, hogy a válaszoló, melyik településen él. A következő táblázat azt mutatja, hogy a mintában a válaszolók átlagosan mekkora településeken élnek.

Az adat nem azonos azzal, hogy mekkora a könyvtárbuszok által kiszolgált települések átlagos mérete. A kérdés Cegléd esetében irreleváns volt, mert a szolgáltatás nem a környező helyzetű települések lakói számára kívánja biztosítani a könyvtári ellátást.

A válaszadóink jellemzően olyan kicsi településeken élnek, amelyek önmagukban – méretükből adódóan – nem képesek biztosítani nagyon sok szolgáltatást, amely a minőségi élet alapvető feltétele (pl. könyvtár).

A VÁLASZADÓK ÁLTAL LAKOTT TELEPÜLÉSEK ÁTLAGOS MÉRETE	Encs	Szendrő	Pécs	ÖSSZESEN
fő	266	321	242	276

A nemek aránya

A nemek arányának alakulását látjuk a következő táblázatban.

NEMI MEG- OSZLÁS	Encs		Szendrő		Pécs		Cegléd		ÖSSZESEN	
	%		%		%		%		%	
férfi	39	18	25	20	25	23	37	10	29	71
nő	57	26	75	59	75	70	63	17	70	172
nem válaszol	3	2	0	0	0	0	0	0	1	2
ÖSSZESEN	100	46	100	79	100	93	100	27	100	245

Hasonlóan a könyvtárszociológiai vizsgálatok eredményeihez, (Gereben 1998) a bibliobuszok használói körében is több a nő, mint a férfi. A gyengébb nem magasabb aránya nem egyenlő mértékű az egyes helyeken, de ennek nincsen különösen nagy jelentősége a szolgáltatások hasznosulása szempontjából.

Könyvtári tagság

A könyvtárbusz által közvetített szolgáltatások hasznosulása szempontjából kulcskérdés, hogy a használói kör vajon új-e a könyvtárban vagy már voltak ennek előzményei az életében. A kistele-pülési könyvtárhasználók körében rákérdeztünk, hogy a válaszadó korábban könyvtárag volt-e.

Életkori megoszlás

A válaszadók életkori megoszlása igen széles körben szóródik. A legalacsonyabb átlagéletkor az Encsi kistérségben (31,4 év), a legmagasabb pedig a ceglédi mozgókönyvtár használói körében mérhető (52,3 év). Utóbbi szolgáltatás használói majdnem tíz évvel idősebbek a szendrői szolgáltatás használóinál (43,6 év) is. Ennek vélhetően az az oka, hogy Cegléden a fiatalabbak kevésbé vannak rászorulva a város határain belül járó könyvtárbuszra, hiszen gyalogosan vagy tömegközlekedéssel is könnyedén eljuthatnak a nagyobb állománnyal, szélesebb szolgáltatási palettával rendelkező fiókkönyvtárakba. Pécsen az átlagéletkor 35,6 év.

KORÁBBAN KÖNYVTÁR- TAG VOLT-E	igen		nem		nem válaszol		Összesen	
	%	N	%	N	%	N	%	N
Encs	7	3	91	42	2	1	100	46
Szendrő	47	37	52	41	1	1	100	79
Pécs	34	32	66	61	0	0	100	93
Összesen	33	72	66	144	1	2	100	218

A használók kétharmada számára a könyvtárbusz jelentette a találkozást a könyvtári szolgáltatásokkal. Ezzel elmondható, hogy a szolgáltatás igénybe vételével olyan új lehetőséget kaptak ezek az emberek, amelyet nehéz forintokban mérni.

Az Encsi kistérségben élő használók körében mért alacsonyabb életkort az magyarázza, hogy a kérdőívet több gyermek, illetve kisiskolás kezébe sikerült eljuttatni, mint a társadalmi összetétel tekintetében nem sokban különböző Szendrő

környéki és baranyai falvakban. A kérdőív kitöltését a könyvtárbusz személyzete végezte, így előfordulhatott, hogy településenként olykor más és más elvek szerint igyekeztek minél nagyobb számú használót megszólítani. Ez a használók életkori megoszlása és a demográfiai változók tekintetében jelenthet különbségeket, de a kutatás végeredménye szempontjából nem torzít jelentős mértékben az adatokon.

Foglalkozás

Rákérdeztünk a használók foglalkozására is, amiből következtethettünk arra, hogy a használók miből és megközelítőleg milyen jövedelmi viszonyok között élnek, milyen életkilátásokkal bírnak. Mielőtt közölnénk a kérdőíves kutatás

eredményeit, a Központi Statisztikai Hivatal (<http://www.ksh.hu>) és a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (<http://www.afsz.hu>) adatai alapján célszerűnek tartom bemutatni az érintett kistérségek foglalkoztatási viszonyait az országos adatokkal való összevetésben.

A táblázat az érintett megyék, kistérségek munkanélküliségi és foglalkoztatási rátáját mutatja be a 15 és 64 éves korosztályban. A legfrissebb adatsor 2010. decemberi volt, ami a kutatásunk szempontjából csak tájékoztató jellegűnek tekinthető. Feltételezhetjük azonban, hogy 2010 decembere és 2011 júniusa között nem történtek olyan gyökeres változások ebben a tekintetben, amelyek érdemben befolyásolnák az érintett térségek alapvető viszonyait.

Megye/ kistérség	Munkanélküliségi ráta		Foglalkoztatási ráta		Aktivitási ráta	
	%	eltérés (országos átlaghoz képest)	%	eltérés (országos átlaghoz képest)	%	eltérés (országos átlaghoz képest)
BAZ megye	18,30%	7,12%	47,50%	-8,10%	58,20%	-4,30%
Edelényi	27,75%	16,57%	41,20%	-14,40%	57,00%	-5,50%
Encsi	43,27%	32,09%	37,00%	-18,60%	65,10%	2,60%
Pest megye	8,13%	-3,05%	59,20%	3,60%	64,40%	1,90%
Ceglédi	9,91%	-1,27%	64,50%	8,90%	71,60%	9,10%
Baranya	12,46%	1,28%	55,90%	0,30%	63,80%	1,30%
Komlói	12,74%	1,56%	50,70%	-4,90%	58,00%	-4,50%
Sásdi	28,47%	17,29%	54,80%	-0,80%	76,70%	14,20%
Sellyei	25,04%	13,86%	48,10%	-7,50%	64,10%	1,60%
Siklói	20,43%	9,25%	52,10%	-3,50%	65,50%	3,00%
Szigetvári	19,23%	8,05%	51,10%	-4,50%	63,30%	0,80%
Országos átlag	11,18%	0,00%	55,60%	0,00%	62,50%	0,00%

Forrás: KSH

A táblázatból világosan látszik, hogy a legutóbbi években a KSZR keretében bevezetett szolgáltatások azokat a kistérségeket célozták meg, ahol a legmagasabb a munkanélküliek és ezzel párhuzamosan a szociális értelemben hátrányos, olykor kilátástalan helyzetben élők aránya.

Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya megyében magasabb a munkanélküliség az országos átlagnál. A foglalkoztatottak aránya Miskolc környékén kisebb, Pécs környékén árnyalattal magasabb az országos átlagnál, ugyanakkor azokban a kistérségekben, amelyekben a bibliobusz hétről hétre megjelenik, a foglalkoztatottsági mutatók különböző mértékben, de mindenütt lényegesen rosszabbak az országos átlagnál.

Ebben a tekintetben a legrosszabb helyzet Encs környékén van, ahol a 15 és 64 éves korosztálynak mindössze 37%-a tekinthető foglalkoztatottnak, illetve több mint 43% a regisztrált munkanélküliek aránya.

Pest megyében és ezen belül a Ceglédi kistérségben is nagyobb arányban vannak azok, akik munkahelyükön szerzett jövedelemből tartják el magukat és a családjukat.

A mi kutatásunkban nem a KSH módszertana alapján vizsgáltuk a foglalkoztatottságot, hiszen erre nem lettek volna meg a megfelelő eszközeink, ugyanakkor valamennyi válaszadónktól

megkérdeztük a foglalkozását, amiből bizonyos következtetések levonhatók a használók összetételére vonatkozóan. Az általunk kapott adatok egy az egyben nem vethetők össze a KSH adataival, de némileg visszaköszönnék a fentebbi táblázat arányai. A következő táblázat a válaszadóink által megjelölt foglalkozási adatok alapján készült. (lásd a lap alján lévő táblázatot)

A legelső megjegyzésünk, hogy kistérségenként, illetve szolgáltatásonként igen eltérő képet mutatnak a foglalkoztatottsági adatok. A szendrői válaszadók 52%-a rendelkezik munkahellyel. A ceglédi könyvtárbusz közönségében a nyugdíjasok dominálnak. A diákok az encsi és a pécsi kistérségben képeznek jelentős használói réteget, a szendrői és a ceglédi válaszadók között pedig alig jelennek meg. Mindezek fényében hiba lenne bármit általánosítani, helyesebb kistérségenként, illetve szolgáltatásonként vizsgálni a fenti adatokat.

Észak-Magyarország két vizsgált kistérsége, az encsi és az edelényi (Szendrő) egyaránt igen nehéz helyzetben van foglalkoztatás terén, jellemző a magas munkanélküliség, és magas a szociális segélyből élők aránya. Mindez annak köszönhető, hogy nincsenek a térségben olyan foglalkoztatók, akik az alacsony iskolai vég-

A VÁLASZADÓK FOGLALKOZÁSA	Encs		Szendrő		Pécs		Cegléd		ÖSSZESEN	
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Rendelkezik munkahellyel	30	14	52	41	32	30	30	8	38	93
Családtámogatást kap (GYED, GYES)	2	1	3	2	5	5	0	0	3	8
Közmunkás	7	3	0	0	1	1	0	0	2	4
Munkanélküli	26	12	18	14	7	6	11	3	14	35
Nyugdíjas/rokkant-nyugdíjas	2	1	16	13	18	17	52	14	18	45
Tanuló	26	12	5	4	35	32	7	2	21	50
Nem tudja/ nem válaszol	7	3	6	5	2	2	0	0	4	10
Összesen	100	46	100	79	100	93	100	27	100	245

zettséggel bíró, tartósan munkanélküliségre berendezkedett családfenntartóknak képesek lennének munkát biztosítani. A munkanélküliek Magyarországi átlaghoz képest magas aránya megjelenik mindkét szolgáltatás használói körében (26 és 18%).

Szendrő környékén a válaszadók nagyobb számban jelölték meg foglalkozást, ami arra enged következtetni, hogy rendelkeznek munkahellyel. Ezzel szemben feltűnően kevés az iskolás. A jelenség hátterében az adatfelvétel sajátosságai állhatnak: Szendrő környékén nagy számban válaszoltak a kérdéseinkre a települések polgármesteri hivatalainak munkatársai, de kisebb számban a könyvtárbusz által kiszolgált iskolások.

E két kistérség esetében a legjellemzőbb foglalkozások a polgármesteri hivatal által biztosított állásokhoz (hivatalsegéd, előadó, főelőadó, jegyző, adminisztrátor, falugondnok stb.) és az önkormányzat intézményeihez (óvodapedagógus, tanár, dadus, tanító), valamint a kistérségi szolgáltatásokhoz (házigondozó) kötődtek. Nagyon kevesen vannak, akik olyan foglalkozást jelöltek meg, amiből az önkormányzattól független munkáltatóra következtethetünk (pl. pincérnő, szakács, szobafestő, takarítónő). Mindezek mellett természetesen fennáll annak a lehetősége is, hogy sokan meglévő munkahely nélkül az egykor végzett foglalkozásukat írták le.

Az encsi kistérségben válaszoló tanulók közül tízen a fulókércsi iskola növendékei, akik vélhetően iskolaidőben, együtt jelentek meg a könyvtárbusznál és töltötték ki a kérdőívet. Mivel a szendrői könyvtárbusz is rendszeresen megjelenik a település iskoláinál, feltehető, hogy a valóságban szintén nagy arányban szerepelnek az ottani használók között is iskolások.

A pécsi könyvtárbusz szolgáltatás válaszadóinak közel harmada tanul, dolgozik, illetve nyugdíjas-ként, kismamaként, vagy munkanélküliként él a szociális ellátórendszer által biztosított támogatásokból. A munkahellyel rendelkezők között itt magasabb arányban találunk az önkormányzattól és annak intézményrendszerétől független tevékenységet végzőket (ápoló, gépkezelő, bolti eladó, váltókezelő, területi értékesítő).

A ceglédi könyvtárbusz célközönségében a nyugdíjasok dominálnak. A válaszadók több mint fele tartozik ebbe a csoportba. A munkahellyel rendelkezők és a munkanélküliek aránya megközelítőleg azonos nagyságrendet mutat az országos átlaggal.

A fentiek alapján tehát, nem tehetünk olyan általánosító kijelentést, miszerint a könyvtárbusz szolgáltatások használói jellemzően vagy az egyik vagy a másik rétegből kerülnek ki, ugyanis jelentős területi eltérések vannak. Két megjegyzést azonban tehetünk. Egyrészt az egyes régiók, kistérségek foglalkoztatási helyzete tükröződik a használók körében is, másrészt a bibliobusz valamennyi használói kör számára releváns (tanulók, munkanélküliek, aktív keresők stb.).

Azon könyvtárbusz szolgáltatások, amelyek a KSZR keretében kerültek bevezetésre elsősorban az alacsony foglalkoztatási rátájú területeken járnak, ezzel pedig a rászorulókat szólítják meg. A ceglédi busz használói pedig elsősorban azok az idősebb emberek, akiknek problémát okozna a település belső részén elhelyezkedő központi könyvtárba való bejárás.

Iskolai végzettség

Az alacsony foglalkoztatottság mellett e területek jellemzője az alacsony iskolázottság is. A két sajátosság egymással szoros összefüggésben van, hiszen a lakosság alulképzettsége miatt nem tudnak megtelepedni azok az iparágak, amelyek felsőfokú diplomával, vagy szakmával rendelkező munkaerőt igényelnek. Ez alól természetesen kivételt jelent Cegléd városa.

A KSH 2005-ös adatai alapján a Borsod-Abaúj-Zemplén és a Baranya megyei községek, valamint a Pest megyei városok lakosságára vonatkozóan állnak rendelkezésre iskolázottsági adatok a 10, a 15, a 18 és a 25 évnél idősebb korosztály számára elvárt legmagasabb kvalifikációról.

A kistérségi adatsorok hiányában kénytelenek vagyunk beérni ezekkel az adatokkal, amelyekkel a közvetlen összehasonlítás nem lehetséges, ugyanakkor tájékoztató jelleggel érdemes átfutni az alábbi arányokat.

	Általános iskola első osztályát el nem végzők aránya (10 éves és idősebb)		Általános iskolai végzettségük aránya (15 éves és idősebb)	
	%	eltérés (az országos átlaghoz képest)	%	eltérés (az országos átlaghoz képest)
BAZ községek	1,00%	0,00%	84,00%	-8,00%
Baranya köz- ségek	1,00%	0,00%	89,00%	-3,00%
Pest városok	0,00%	-1,00%	94,00%	2,00%
Országos átlag	1,00%	0,00%	92,00%	0,00%
	Középiskolai érettségivel rendelkezők (18 éves és idősebb)		Egyetemi, főiskolai stb. oklevéllel rendelkezők aránya (25 éves és idősebb)	
	%	eltérés (az országos átlaghoz képest)	%	eltérés (az országos átlaghoz képest)
BAZ községek	25,00%	-18,00%	6,00%	-9,00%
Baranya köz- ségek	22,00%	-21,00%	5,00%	-10,00%
Pest városok	47,00%	4,00%	16,00%	1,00%
Országos átlag	43,00%	0,00%	15,00%	0,00%

Forrás: KSH

A fenti adatsorok azt mutatják, hogy iskolai végzettség tekintetében a Borsod-Abaúj-Zemplén és a Baranya megyei községek vannak legnagyobb mértékben lemaradva az országos átlagtól, míg a Pest megyei városok lakossága kis mértékben, de magasabban kvalifikált, mint a hazai össz-
lakosság. A legnagyobb lemaradás az érettségizet-
tek és a diplomások körében van. A két említett
megye községeiben arányaiban alig több mint
feleannyian szereztek középiskolai érettségi bi-
zonyítvány, illetve alig több mint egyharmadni-
an rendelkeznek felsőfokú végzettséggel, mint
Magyarországon általában.

A kutatás során az iskolai végzettségre vonat-
kozó adatokat nem a KSH adatgyűjtési elvei
szerint gyűjtöttük, mert szükségünk volt a szak-
munkásképzőt végzettek adataira is. (Ez a réteg
az ugyanis, amely a helyben lévő foglalkoztatók
szempontjából a leginkább versenyképes vég-
zettséggel bír.) Továbbá azért sem, mert nem
bontottuk szét iskolai végzettség szerint a kor-
osztályokat, hanem homogén közegnek tekin-
tettük a lakosságot.

A használók általunk mért legmagasabb iskolai
végzettségét a következő táblázat mutatja be.

ISKOLAI VÉG- ZETTSÉG	Encs		Szendrő		Pécs		Cegléd		ÖSSZESEN	
	%		%		%		%		%	
általános iskola	39	18	23	18	47	44	11	3	34	164
szakmunkásképző	30	14	37	29	30	28	37	10	33	185
szakközépiskola/ gimnázium	22	10	33	26	16	15	30	8	24	138
főiskola/egyetem	9	4	7	6	7	6	22	6	9	58
ÖSSZESEN	100	46	100	79		93	100	27	100	445

A foglalkoztatási helyzethez hasonlóan, azt láthatjuk a fenti táblázatban, hogy az egyes eltérő sajátságokkal bíró kistérségekben igen nagy különbségek vannak a használók iskolai végzettsége tekintetében, ezért hiba lenne általánosan tárgyalni a fenti adatsorokat.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei két kistérség hasonló jellemzőkkel bír iskolai végzettség tekintetében, ugyanakkor a kitöltők körének különbözősége miatt két ponton jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Egyrészt az általános iskolai végzettséggel rendelkezők magasabb arányban vannak az encsi kistérségben. (Ennek az oka, hogy itt több 10 év körüli tanuló töltötte ki a kérdőívet, mint Szendrő környékén.) Az Edelényi kistérségben az érettségizettek magasabb aránya szintén a már fentebb tárgyalt jelenség miatt van, hogy az önkormányzat hivatalában – maguk is könyvtárbusz-használók lévén – többen is kitöltötték a kérdőívet.

A diplomások aránya mindkét kistérségben rendkívül alacsony, ugyanakkor megfigyelhető, hogy minden esetben magasabb az érettségivel és a felsőfokú végzettséggel bírók aránya, mint a területi átlag. Mindez arra enged következtetni, hogy aki magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, az nagyobb valószínűséggel lesz könyvtárbusz-használó.

Az encsihez hasonló az iskolai végzettség megoszlása Pécs környékén. Nagyon kevés diplomásra sok általános iskolai, kevesebb szakmunkás végzettségű, s még kevesebb érettségizett jut. Cegléden a használók döntő többsége kö-

zépiskolát végzett, a használók több mint fele rendelkezik legalább érettségi bizonyítvánnyal, és minden ötödik válaszadó diplomás. A tanulás itt is az, hogy a könyvtárlátogatók iskolai végzettség tekintetében messze fölötté van a helyi átlagnak.

A kistelepülések ellátását célul kitűző szolgáltatások jellemzően az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező rétegeket érte el azaz, hogy ezeken a területeken indították el a járműveket. Ennek abban fogalmazható meg a jelentősége, hogy ezen rétegek számára a legfontosabb az életminőség és a munkaerőpiaci érvényesülés szempontjából döntő szolgáltatásokat közvetíteni. Érdekes ugyanakkor, hogy a könyvtárszociológiai kutatások által régóta ismert tény, miszerint a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb valószínűséggel válnak könyvtárhasználóvá (Gereben 1998), ez a kutatás sem tudta megcáfolni.

Hasznosuláselemzés

A négy hazai könyvtárbuszos szolgáltatás fenntartási költsége összesen 46 millió 110 ezer forint, amelynek 49%-a (22 462 000 forint) személyi és 51%-a (23 648 000 forint) pedig dologi kiadás volt. Kérdés, hogy miként hasznosult ez az összeg: vajon megtermelt értékben, életminőség-javításban vagy konkrétan gazdasági értelemben (más szolgáltatásokkal való összevetésben) megtérült-e?

A következőkben különböző szempontok szerint elemezzük a szolgáltatásra fordított pénzek hasznosulását.

A szolgáltatások gazdasági szempontú megtérülése

A fentiek alapján láthattuk, hogy a könyvtárbusz egy a hazai átlaghoz képest mind iskolai végzettség, mind foglalkoztatás szempontjából egy olyan lemaradó, ebből következően hátrányos helyzetű használói kört ért el, amelynek a felzárkóztatása és a munkaerőpiacon való reaktiválása nemzeti gazdasági fontosságú kérdés. Ilyen értelemben a szolgáltatás gazdasági megtérülése nehezen mérhető és valószínűleg csak nem teljesen egzakt eredményekkel járhat. Az alábbiakban több módszer mentén történt számítások eredményét mutatom be.

Előtte azonban célszerű bemutatni, hogy az egyes szolgáltatások mennyibe kerülnek a könyvtárbuszokat fenntartó könyvtárak tájékoztatása alapján. Az alábbi táblázat egyszerű bontásban mutatja az évente felmerülő dologi és személyi költségeket, ezek összegét, mint a szolgáltatás fenntartásának éves költségét. A számokat közvetlenül a szolgáltatásokat működtető könyvtáraktól kaptuk. Arra kértük őket,

hogy valamennyi olyan kiadást számoljanak bele, amelyet a bibliobusz működtetésére fordítottak. (könyvbeszerzés, üzemanyag költség, karbantartás, javítás költsége, a szolgáltatások működtetéséhez szükséges informatikai infrastruktúra fenntartása stb.).

Az utolsó sor tartalmazza a járművek egyszeri bekerülési költségét 1000 forintban. A jármű becsülhető élettartama alapján ez utóbbiból tudjuk kiszámolni az amortizáció költségét. *(lásd a lap alján lévő táblázatot)*

A ceglédi könyvtárbusz esetében nem releváns adat a bekerülés egyszeri költsége, hiszen az 1983-as adatokkal bajos lenne számolni, ráadásul a jármű már régen elérte élettartama becsülhető maximumát, így az amortizáció költségét sem becsülhetjük meg.

Egy fő/egy település ellátásának költsége

Az előbbi táblázatból, meg az ellátott lakosság és a használók száma alapján számolható ki egy lakos, illetve egy könyvtárhasználó ellátásának költsége.

Az első esetben a teljes lakosság számával kal-

A szolgáltatások fenntartásának költsége (2010)	költségek (ezer Ft)		összesen (ezer Ft)	bekerülés (ezer Ft)
	dologi	személyi		
Pécs	11 662	10 338	22 000	78 990
Encs	1 750	5 000	6 750	12 000
Szendrő	9 810	5 200	15 010	12 000
Cegléd	426	1 924	2 350	
Összesen	23 648	22 462	46 110	102 990

kulálunk. A számítás mögött az húzódik, hogy mint kötelezően ellátandó feladat, akár egyetlen valós használó/használat nélkül is köteles lenne az önkormányzat biztosítani a könyvtári ellátást. A szolgáltatások fenntartásának költségei, az ellátott települések száma és a lakosság száma alapján számoltuk ki egy lakos, illetve egy község ilyen formában való ellátásának a költségét.

Meg kell jegyezni, hogy kétféle számítási móddal kell élnünk. Az első esetben nem kalkuláltunk a könyvtárbusz amortizációjával, a második esetben viszont igen. Ehhez felhasználtuk azt az adatot, amit a járművek várható élettartamáról adtak meg a szolgáltatást működtető könyvtárak vezetői. A bekerülési költséget elosztottuk a várható élettartammal, ezt hozzáadtuk az éves működtetési költséghez, és ezt osztottuk az ellátott települések és azok teljes lakosságának a számával.

A járművek várható élettartama Pécsen 10 év, Encsen és Szendrőben pedig 5–5 év. Az élettartamok becsült adatait a könyvtárak bocsátották rendelkezésünkre az eddigi tapasztalataik, valamint az elvárásaik alapján. A pécsihez hasonló méretű és minőségű járművek a nemzetközi szakirodalom szerint átlagosan 10–12 évig futnak (Pestell, 1991). Szerencsés esetben, természetesen ennek akár a többszöröse is lehet, gondoljunk csak a ceglédi járműre, amelynél

nem is tudtunk a jármű bekerülési költségével kalkulálni, mert az nem tükrözte volna a mai viszonyokat, ráadásul a jármű sokszorosan túlfutotta a „várható életkorát”, így nem volt értelme amortizációval is számolni.

A ceglédi könyvtárbusz esetében települések helyett értelemszerűen a szolgáltató helyeket vettük. (lásd a lap alján lévő táblázatot)

A fenti számok alapján azonnal szembetűnik, hogy a KSZR normatívában az egy településre számított évi 1 millió forintos költségnél átlagosan jóval kevesebbe kerül egy-egy község könyvtárbusszal való ellátása. Ez persze nem teljesen egyértelmű, hiszen az adatok szórása igen nagy. Ráadásul – az egyébként igencsak magas színvonalon operáló – pécsi jármű kissé meg is haladja ezt az értéket, magyarul a települések költségéből, csak komoly racionalizálás árán lehetne kigazdálkodni a működés költségét. A lakosság száma olyan értelemben nem befolyásolja a költségeket, hogy egy kisebb (néhány 10 fős) településen ugyanúgy egyszer kell megállnia a járműnek, mint egy nagyobb (néhány 100 fős) faluban.

A legdrágább szolgáltatásnak – nem meglepően – a legmagasabb színvonalon és Európai Unió források jóvoltából a legbiztosabb és legnagyobb finanszírozási háttérrel működtetett pécsi bibliobusz bizonyult. A legolcsóbb szolgáltatás a ceglédi városi könyvtáré. Ez utóbbi jármű csak

Egy fő/egy település ellátásának a költsége	ezer Ft/fő/év		ezer Ft/település	
	amortizáció nélkül	amortizációval	amortizáció nélkül	amortizációval
Pécs	2,73	3,72	786	1068
Encs	2	2,71	375	508
Szendrő	0,79	0,91	417	484
Cegléd	0,64	n.r.	470	n.r.
Összesen	1,35	1,85	530	689

a város határán belül közlekedve nem kell, hogy nagy távolságokat tegyen meg, ami jelentősen csökkenti a költségeket.

Érdekesség, hogy az egymás mellett elhelyezkedő két Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kistérség (az encsi és az edelényi) szolgáltatása településenként hasonló nagyságrendbe kerül, (Kb. 400 000, illetve amortizációval számolva 500 000 forint) lakosonként viszont a szendrői csak feleannyiba kerül, mint az encsi. A háttérben az a szemlélet húzódik, hogy míg az előbbi helyen a nagyobb, több mint ezer fős falvakban is megáll a jármű, addig az encsiek csak kifejezetten a legkisebb, legszegényebb helyekre járatják a bibliobuszt. A nagyobb lakosságszámnál egy fő ellátása értelemszerűen kevesebbe kerül, mint a kevesebb potenciális használó esetében.

Egy tényleges használó ellátásának költsége, egy kölcsönzés költsége

A második megközelítésben csak azokat vesszük számításba, akik valóban használják a könyvtárat. A könyvtárhasználók és a használatok adatait a szolgáltatást fenntartó könyvtárak bocsátották a rendelkezésünkre a következőképpen:

Város	Szolgáltatóhelyek száma	Lakosság száma	Beiratkozottak	Kölcsönzések
Pécs	28	8044	681	13506
Encs	18	3368	394	2049
Szendrő	36	19083	968	94962
Cegléd	5	3700	113	9379
Összesen	87	34195	2156	119896

Cegléd esetében a célközönség létszámát csak becsléssel lehetett megállapítani, hiszen a város határain belül számos más lehetőség is adódik könyvtári szolgáltatások igénybe vételére.

A hazai könyvtári ellátásban könyvtárbuszok csak igen szerény volument képviselnek. Összesen 87 település ellátásáért felelősek, ami a 2706 magyarországi településnek mindössze a 3,22%-a. Magyarország közel tízmilliós lakos-

ságának szintén kevéssel több, mint 3%-ának könyvtári ellátásáért felel ez a négy jármű.

A következő – fentiekből származtatott adatok a célközönség és a szolgáltatások igénybe vétele közötti arányokat mutatja.

Város	Szolgáltatóhelyekhez tartozó átlagos lakosságszám	Beiratkozottak a lakosság százalékában	Kölcsönzések a lakosság százalékában
Pécs	287	8,47%	167,90%
Encs	187	11,70%	60,84%
Szendrő	530	5,07%	497,63%*
Cegléd	740	3,05%	253,49%
Összesen	393	6,31%	350,62%

*A hiányzó szám a szolgáltatási modell különbözőségéből fakad.

A szolgáltatások iránti igény értékelésében mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a különböző helyeken, különböző szerepet tölt be a könyvtárbusz a települések életében.

Pécsett nemrég indult, így nem is ált rendelkezésre egy teljes év, amikor minden érdeklődő beiratkozhatott volna. A kölcsönzések közül kiindulva a lakosok igen intenzíven használják a könyvtárbusz szolgáltatásait.

Encsen régóta működik a szolgáltatás. Talán ennek köszönhető a beiratkozottak igen magas aránya, amely szerényebb kihasználtsággal párosul.

Szendrőben az adatokat elsősorban az torzíja, hogy a könyvtárbusz működő fizikai könyvtári szolgáltató helyekkel párhuzamosan jár, amelyekre letétet szállít. Az ezekből kikölcsönzött dokumentumok a könyvtárbusz állományából, annak működésének eredményeképpen kerülnek a használókhoz. A beiratkozottak aránya a teljes lakosságihoz képest azért alacsonyabb, mert gyakori, hogy a családból egy fő kölcsönöz a vele egy háztartásban élőknek.

Egy beiratkozott/ egy könyvkölcsön- zés ellátásának a költsége	ezer Ft/fő/év		ezer Ft/kölcsönzés	
	amortizáció nélkül	amortizációval	amortizáció nélkül	amortizációval
Pécs	32,3	43,9	1,63	2,21
Encs	17,1	23,2	3,29	4,46
Szendrő	15,5	18	0,16	0,18
Cegléd	20,8	n.r.	0,25	n.r.
Összesen	21,4	27,3	0,38	0,49

Cegléden szintén a párhuzamos szolgáltatások megléte eredményezheti, hogy a célközönségnek csak kis százaléka veszi igénybe a jármű szolgáltatásait.

A fenti táblázatban a regionális eltéréseknek köszönhetően igen jelentős különbségek vannak a helyi sajátosságok miatt. Az adat értelemszerűen torzít, hiszen például Pécsen a könyvtárbusz szolgáltatás teljes költségvetéséből nagyon sokféle szolgáltatást finanszíroznak, aminek értelemszerűen nagyobb a költség vonzata. A szendrői szolgáltatás esetében a letétekből vitt dokumentumokat is könyvtárbuszos könyvkölcsönzésnek számolják, ami jelentősen növeli a kölcsönzések számát, így egy kölcsönzésre nagyon alacsony költség jut.

Azért célszerű a könyvkölcsönzést kiemelni mint szolgáltatást, és arra rávetíteni a költségeket amortizációval és a nélkül, mert a használók 96%-a nyilatkozott úgy, hogy él ezzel a lehetőséggel. Tehát nyugodtan elmondhatjuk, hogy aki a könyvtárbuszt meglátogatja, az legfőképpen a kölcsönzés lehetősége miatt teszi.

Szintén meg kell jegyeznünk, hogy a pécsi könyvtárbusz esetében fél év (a 2011-es esztendő) adatait vetítettük ki a teljes esztendőre. Mivel a bibliobusz csak most indult, értelemszerűen nem kölcsönöztek adott időszak alatt annyit az emberek, mint egy bejáratott szolgáltatás esetében. (Egy egyszerű példával szemlélítve, aki csak júniusban iratkozott be, az értelem-

szerűen nem tudott annyit kölcsönözni fél év alatt, mint aki már januárban könyvtáragént érkezett a buszra.) Vélhetően ez húzódik annak a háttérben, hogy egységnyi idő alatt a pécsi busz használói kevesebbet kölcsönöztek, mint a többiekéi.

A végleges kalkulációt célszerű az összesen sorok alapján megtenni, hiszen abban valamilyen szolgáltatás eltérő jellegzetessége kompenzálódik.

A megtérülés mutatóit egy összehasonlító értékkel való összevetésben lehet kikalkulálni. Újra kétféle megközelítéssel élhetünk.

Az érték lehet egy könyv átlagára a 2010-es ünnepi könyvhéten, azaz 2753 forint. Erre gyakran úgy tekintenek, mint a könyvek aktuális árának objektív mutatójára (Dömötör, 2010).

A másik megközelítésben a könyvek átlagárának tekinthetjük a könyvtári statisztikában az éves állománygyarapodás darabszámának és értékének a hányadosát. Ez nem a Magyarországon megjelent, hanem a könyvtárak által leltárba vett könyvek értékének átlaga 2010-ben 4385 forint volt.

Amennyiben ezzel az értékkel vetjük össze a kölcsönzések átlagos költségét, akkor megkaphatjuk, hogy mennyivel olcsóbban jutott hozzá a használó az öt érdeklő művekhez a bibliobuszon, mintha a könyvesboltban vásárolta volna meg. Így lényegében egy helyettesítő termék árával való összevetést kapunk.

A könyvkölcsönzések száma és az átlag könyvtár alapján kalkulált megtérülés	megtérülési ráta a Könyvfesztivál 2010-es árai alapján		megtérülési ráta a könyvtárak által 2010-ben beszerzett dokumentumok értéke alapján	
	amortizáció nélkül	amortizációval	amortizáció nélkül	amortizációval
Pécs	1,69	1,24	2,69	1,98
Encs	0,87	0,62	1,33	0,98
Szendrő*	17,4	15,02	27,74	23,92
Cegléd	10,99	n.r.	17,5	n.r.
Összesen	7,16	5,85	11,4	9,31

* A hiányzó szám a szolgálati modell különbözőségéből fakad.

Összesen, amortizáció nélkül 7,16-szoros, amortizációval 5,85-szeres megtérülési rátával számolhatunk, ami azt jelenti, hogy amennyiben valaki a könyvesboltban szeretné ugyanazokat a dokumentumokat beszerezni, amikért jelenleg a könyvtárbuszra jár, akkor 5,57-szer annyit kellene fizetnie ugyanazért. Egy másik megközelítést alkalmazva: a hazai könyvtárak által beszerzett könyvek átlagos értékével kalkulálva, még magasabbak lesznek a megtérülési mutatók. Összesen 11,4-szeres az amortizáció tényét figyelmen kívül hagyva és 9,31-szeres a járművek fokozatos előregedését is figyelembe véve. Az egyes szolgáltatások közötti jelentős eltérések a szolgáltatások – fentebb részletezett – eltérő sajátosságaiából fakadnak. A szendrői modell jelentős különbözősége miatt ezen adatsorok lehetnek a legkevésbé irányadók.

Ezen a ponton érdemes kitérni arra is röviden, hogy az ellátott településeken élő embereknek a könyvtárbusz szolgáltatásai nélkül esélyük sem lenne hozzájutni ezekhez a dokumentumokhoz, hiszen sem könyvtár, sem pedig könyvesbolt nem érhető el a községekben. Ez az érték tehát, semmilyen formában nem forintosítható. A használók által megfogalmazott szöveges válaszokat a megtérülés szubjektív tényezőinél veszem mélyebben is górcső alá.

A lakosság és a települések számára megtermelt érték szempontja

Először a kérdőívekben feltett azon kérdésekre adott válaszokat elemezzük, hogy a használó, illetve a település, mennyi pénzt lenne hajlandó áldozni a könyvtárbusz megtartására, amennyiben azt megszűnés fenyegetné. A kérdés elméleti és kíméletlen, ugyanakkor ezzel lehet hatékonyan lemérni, hogy a használó szubjektív módon mennyi megtermelt értéket tulajdonít a könyvtárnak.

A használóktól kapott válaszokat két szempontból is érdemes megvizsgálni. Először is kérdés, hogy a használók hány százalékában van egyáltalán fizetési hajlandóság. (Sajnos, ezt sokan összekeverték a fizetési képességgel, különösen a hátrányosabb helyzetű Borsod-Abaúj-Zempléni kistérségekben.) Másrészt kérdés, hogy a használók átlagosan mennyi pénzt lennének hajlandóak előteremteni a szolgáltatás megtartása érdekében.

A dolgunkat igencsak megnehezíti, hogy magas azoknak az aránya, akik nem válaszoltak. Ezt kétféleképpen interpretálhatjuk.

Aki nem válaszolt, az nem lenne hajlandó áldozni egy fillért sem a szolgáltatásért, ha annak megtartása vagy megszüntetése lenne a tét. (Ek-

kor az átlag kiszámításánál valamennyi használó véleményét figyelembe vesszük, a nem válaszolókat 0-val.)

Aki nem válaszolt, az nem tudja, hogy mennyit áldozna a szolgáltatás megtartásáért. (Ekkor az átlag kiszámításánál csak az erre a kérdésre választ adók által megadott értékeket vesszük figyelembe)

Mindkét megközelítéssel érdemes megkísérelni egy-egy kalkulációt. Az alábbi táblázat mutatja a könyvtárhasználók fizetési hajlandóságát. Az utolsó oszlop két száma mutatja a két különböző megközelítés szerint mért átlagos értékeket.

MENNYIT ÁLDOZNA HAVONTA A KÖNYVTÁRBUSZ MEGMENTÉSÉÉRT?	válaszolt		nem válaszolt		összeg /fő/hó	
	%	N	%	N	[1]	[2]
Encs	9	4	91	42	191	587
Szendrő	23	18	77	61	223	978
Pécs	63	59	37	34	842	1328
Cegléd	59	16	41	11	289	763
Összesen	40	97	60	148	469	1075

Az első megközelítés szerint igen jelentős különbségek vannak az egyes szolgáltatások használóinak fizetési hajlandósága között. A megjelölt összegek nem annyira különböztek, inkább abból fakadnak a különbségek, hogy a válaszadók hány százaléka lenne kész bármennyit is áldozni erre a célra. A második megközelítésben az összegek jobban közelítenek egymáshoz, ennek az volt az oka, hogy aki megjelölt összeget, az hasonló nagyságrendben gondolkodott valamennyi szolgáltatás esetében.

A két Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kistérségben a fizetési hajlandóság rendkívül alacsony, melynek oka abban kereshető, hogy a nagy munkanélküliségi rátával bíró térségek alacsonyan iskolázott, foglalkoztatás szempontjából gyak-

ran reménytelen helyzetben lévő lakosai eleve úgy gondolkoznak, hogy csak az érhető el számukra, ami ingyen van. Ha már nem ingyen lenne, akkor úgysem lennének képesek az egyébként is szerény havi jövedelmükből erre a célra is áldozni, ezért erre a kérdésre nem válaszoltak, vagy azt írták, hogy nem tudnak fizetni.

Ugyanakkor feltűnő, hogy a szendrői bibliobusz használói közül több mint kétszer annyian válaszolták (9 vs. 23%), hogy valamennyit azért áldoznának a szolgáltatás megtartásáért egy ilyen elképzelt szituációban, mint az Encsi kistérség lakói. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a válasz-

adók között az előbbi térségben többen voltak rendszeres havi jövedelemmel bíró aktív keresők, mint az utóbbiban. (Az encsi válaszadók között megjelenő nagyszámú általános iskolás például mind kihagyta ezt a kérdést.)

A pécsi válaszadók között jóval többen vannak, akik hajlandóak lennének valamennyivel hozzájárulni a könyvtárbusz fenntartásához és a megjelölt összegek is magasabbak voltak. A Baranya megyei szolgáltatás nagyban különbözik az Észak-magyarországiaktól abban, hogy itt egy teljesen új könyvtárbusz és egy frissen bevezetett lehetőség kapcsán kérdeztük a használókat. Ezt kétféleképpen is magyarázhatjuk: egyrészt azzal, hogy a szolgáltatás iránt frissen támasztottak igényt, amitől – éppen a kezdeti

eufóriában – nehezen válnának meg a használók. Mindez teljesen érthető. Ennek köszönhető, hogy a többség (63%) explicit módon kinyilvánította, hogy áldozna valamennyit a buszra, és ezzel magyarázható az is, hogy viszonylag nagy összegekkel (havi egy-kétezer forinttal) is hajlandóak lennének hozzájárulni a szolgáltatás fenntartási költségeihez;

a másik szempont az új járműre vonatkozik, amelynek vonzó megjelenése sugallja, hogy valószínűleg nem lehetett olcsó sem a beszerzése sem pedig a fenntartása. Mindez értelemszerűen sugallja az embereknek, hogy amennyiben hozzájárulnak, akkor azt inkább nagyobb összegekkel tegyék.

A ceglédi busz minden eddigőtől különbözik az-
al, hogy évtizedek óta járja az utakat. A magas, explicit módon kifejezett fizetési hajlandóság (59%) magyarázata talán azzal magyarázható, hogy a fentiekkel szemben kicsit jobb helyzetben lévő, nyugdíjasként vagy aktív keresőként stabil havi bevételekkel rendelkező városi emberek könnyebben el tudnak képzelni havonta egy összegben kiadott tételt, mint az aprófalvak nagy százalékban szociális juttatásokból élő lakói. Az összegek nagyságrendje azonban jóval kisebb a pécsi buszra fordítandóknál. Ez utóbbi abban gyökerezhet, hogy az elavult jármű és a szerényebb szolgáltatási paletta nem kelti a drágaság illúzióját a külső megfigyelőben.

A települések vezetőitől is megkérdeztük, hogy vajon az önkormányzat mennyit lenne hajlan-

dó áldozni a könyvtárbusz megtartására, ha a szolgáltatást megszűnés fenyegetné. Az önkormányzatnak ugyanis, amennyiben nem lenne a könyvtárbusz, valahogy biztosítania kellene a könyvtári ellátást, ezért nagy kérdés, hogy vajon a polgármesterek készek lennének-e áldozni valamennyit a községek büdzséjéből.

Az elemzést a fenti szempontok alapján végezzük itt is el a következő táblázat alapján. (A ceglédi szolgáltatás értelemszerűen kimaradt az elemzésből, hiszen ott eleve az önkormányzat tartja fenn a szolgáltatást.) A fentiekhez hasonlóan újra kétféleképpen is kiszámoltuk az összegek átlagát. (lásd a lap alján lévő táblázatot)

Az önkormányzatok vagy reálisabban látják a saját helyzetüket, vagy nagyon érdektelenek a könyvtárbusz szolgáltatással kapcsolatosan, ugyanis a lakosokhoz képest is csak nagyon kevesen jelezték, hogy mennyit lennének hajlandóak fizetni. A kérdésre írt összegek (havi 5–10 000 forint) viszonylag magasak (tükrözik egy átlagos hazai kistélepülés kultúrára fordítható keretének nagyságrendjét).

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei válaszadóink esetében kevesebben nyilatkoztak arról, hogy mekkora anyagi áldozatot lennének hajlandók hozni a bibliobuszért. Akik viszont megjelöltek összeget, azok hasonló nagyságrendűt írtak.

A tisztán gazdasági szempontú hasznosulás elemzéssel azt számoljuk ki, hogy a fenti kér-

Mennyit áldozna a település havonta a könyvtárbusz megmen-téséért?	válaszolt		nem válaszolt		összeg /település/hó	
	%	N	%	N	[1]	[2]
Encs	22	4	78	14	1472	6625
Szendrő	21	6	79	23	862	6250
Pécs	31	4	69	9	2077	6750
Összesen	23	14	77	46	1308	6542

désre adott válaszok alapján a könyvtárbusz megtermel-e annyi értéket a lakosok, illetve a települések számára, amennyibe a fenntartása belekerül. Más megfogalmazásban, arra vagyunk kíváncsiak, hogy a szolgáltatást milyen mértékben lenne képes és hajlandó finanszírozni a település és annak lakosai. A számolást kétféleképpen is elvégeztük. Az első esetben azt feltételeztük, hogy a könyvtárbusz ténylegesen csak azoknak termel értéket, akik azt igénybe veszik. A másik esetben azt feltételeztük, hogy a bibliobusz valamennyi lakos számára megtermeli ugyanazt az értéket, amit azonban csak a tényleges használók realizálnak. A második számítási módszer értelemszerűen optimistább végkövetkeztetésekre vezet, mint az első. A két megközelítés közötti különbség lényege elvi jellegű. Az elsőben a tényleges output az elemzés alapja, a másodikban a potenciális.

A számítást a következő elvek alapján készítettük minden egyes könyvtárbuszos szolgáltatásra nézve külön-külön:

Amennyiben a tényleges használók jelentik a mérés alapját

A válaszadó használók által megadott havi összegek átlagának a 12-szeresét megszoroztuk a tényleges használók számával.

A polgármesterek által megadott havi hozzájárulási összegek átlagának a 12-szeresét megszoroztuk a szolgáltatásokat igénybe vevő települések számával.

A két kapott összeget összeadtuk és kiszámoltuk, hogy az hány százaléka az adott könyvtárbuszos szolgáltatás éves költségének.

Amennyiben az összeg vagy megegyezik, vagy magasabb, mint a szolgáltatások éves költségvetése, úgy beszélhetünk teljes vagy többszörös megtérülésről. Amennyiben ez az összeg alatta van a könyvtárbusz működtetésének éves költségeinél, úgy a szolgáltatásra fordított pénz csak részben térül meg.

Amennyiben a potenciális használók jelentik a mérés alapját

A válaszadó használók által megadott havi öz-

szegek átlagának a 12-szeresét megszoroztuk a potenciális használók számával. (Valamennyi lakossal, aki igénybe veheti a szolgáltatást.)

A továbbiakban ugyanúgy járunk el, mint az első esetben.

A következő táblázat a fenti számítási módszerrel kapott eredményeket mutatja abban az esetben, ha a fizetési hajlandóság átlagát az első módszerrel számoljuk, azaz, aki nem jelölt meg összeget, úgy vesszük, mintha 0-át írt volna.

A megtérülési ráta annyi szorosa a második esetben az elsőnek, ahány szorosa a teljes ellátandó lakosság a beiratkozottaknak. Másképpen fogalmazva, a ráta a két esetben akkor egyezne meg, ha az ellátandó lakosság teljes létszámban be lenne iratkozva a könyvtárba. Ez nem életszerű, ugyanakkor jelzi azt, hogy milyen nagy jelentősége van annak, hogy a könyvtárak mekkora erőket mozgósítanak a használók toborzására és a szolgáltatások népszerűsítésére.

A legjobb megtérülési mutatót a pécsi könyvtárbusznál látjuk, ha a beiratkozottak számát nézzük. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy ennek a használói nagy százalékban nyilatkoztak úgy, hogy megszűnés veszélye esetén sokat lennének hajlandók áldozni a busz megtartásáért. A ceglédi jármű esetében a legnagyobb a különbség a kétféle számítási eljárással, amit azzal magyarázhatunk, hogy a potenciális ellátottak körét csak közelítő becsléssel lehetett megállapítani. Ez azért is nehéz, mert ugyanakkor a városi könyvtár párhuzamosan mindenkinek a rendelkezésére áll.

Meg kell még jegyezni, hogy a beiratkozottak száma rendszerint elmarad azoktól, akik valamilyen formában előnyt látják annak, hogy a jármű időnként megjelenik a faluban. Gondoljunk csak arra, amikor a teljes család számára csak egy-egy fő kölcsönöz. (Erre a viszonylag gyakori jelenségre a szöveges válaszokban többen is utaltak, a szendrői szolgáltatást működtető könyvtárosok pedig ezt jelölték meg a szerényebb beiratkozási mutatók fő okaként.) Így a szolgáltatás olyanoknak is „termel” valamiféle értéket, akiket jelen esetben nem tekinthetünk tényleges használónak.

A szolgáltatások megtérülésének elemzése a megtermelt érték szempontjából	Encs	Szendrő	Pécs	Cegléd	Összesen
A szolgáltatás fenntartásának éves költsége (ezer forint)	6750	15010	22000	2350	46110
Beiratkozottak száma (fő)	394	968	681	113	2156
Potenciális használók száma	3368	19083	8044	3700	34195
Települések száma	18	36	28	n. r.	82
A válaszadók átlagos fizetési hajlandósága/év	2292	2676	10104	3468	18540
A települések átlagos fizetési hajlandósága/év	17664	10344	24924	n. r.	52932
A beiratkozottak számított fizetési hajlandósága/év	903	2590	6880	392	10765
A potenciális használók számított fizetési hajlandósága/év (ezer forint)	7719	51066	81277	12832	152894
A települések összes fizetési hajlandósága/év (ezer forint)	318	372	698	n. r.	1388
Megtérülési ráta a beiratkozottak körében mért adatok alapján	13%	17%	31%	17%	23%
Megtérülési ráta a települések körében mért adatok alapján	5%	2%	3%	n. r.	3%
Megtérülési ráta a beiratkozottak és a települések körében mért adatok alapján	18%	20%	34%	17%	26%
Megtérülési ráta a potenciális használók körében mért adatok alapján	114%	340%	369%	546%	332%

Összességében azt mondhatjuk, hogy a könyvtárbuszos szolgáltatások akkor térülnének meg a megtermelt érték szempontjából is, ha legalább minden 3,32-edik potenciális használó beiratkozott olvasó lenne. (Ld. az összesen sorban megjelenő 332%-os megtérülési rátát.)

Amennyiben a fizetési hajlandóság átlagát a 2. számítási módszerrel kalkuláljuk (azt feltételezzük, hogy aki nem adott meg összeget, az csak nem tudja eldönteni, hogy mennyit fizetne, de kész lenne ugyanannyit áldozni, mint, aki válaszolt erre a kérdésre), akkor a következő eredményeket kapjuk.

A szolgáltatások megtérülésének elemzése a megtermelt érték szempontjából (2)	Encs	Szendrő	Pécs	Cegléd	Összesen
A szolgáltatás fenntartásának éves költsége (ezer forint)	6750	15010	22000	2350	46110
Beiratkozottak száma (fő)	394	968	681	113	2156
Potenciális használók száma	3368	19083	8044	3700	34195
Települések száma	18	36	28	n. r.	82
A válaszadók átlagos fizetési hajlandósága/év	7040	11733	15936	9160	43869
A települések átlagos fizetési hajlandósága/év	79500	75000	81000	n. r.	235500
A beiratkozottak számított fizetési hajlandósága/év (ezer forint)	2774	11358	10852	1035	26019
A potenciális használók számított fizetési hajlandósága/év (ezer forint)	23711	223901	128189	33892	409693
A települések összes fizetési hajlandósága/év (ezer forint)	1431	2700	2268	n. r.	6399
Megtérülési ráta a beiratkozottak körében mért adatok alapján	41%	76%	49%	44%	56%
Megtérülési ráta a települések körében mért adatok alapján	21%	18%	10%	n. r.	14%
Megtérülési ráta a beiratkozottak és a települések körében mért adatok alapján	62%	94%	60%	44%	70%
Megtérülési ráta a potenciális használók körében mért adatok alapján	351%	1492%	583%	1442%	889%

Ezzel a megközelítéssel a potenciális használók körében a szendrői és a ceglédi jármű, a tényleges könyvtártagok és a települések körében pedig a szendrői szolgáltatás megtartásáért lennének hajlandók a legtöbbet fizetni azok használói.

Akármilyen megközelítést is veszünk, az önkormányzatok fizetési hajlandósága a használókéhoz képest elenyésző. A települések választott vezetői nem értékelik sokra, amit a bibliobusz a községek számára megtermel. Ezzel szemben a magánemberek erejükhöz mérten igen nagy mértékben lennének hajlandók finanszírozni egy ilyen szolgáltatást.

A szolgáltatási paletta bővülése, az életminőség javítása

A hasznosulás nem csak a gazdasági szempontokat figyelembe véve foglalható össze. Azon szolgáltatásoknak a hiánya, amelyek képesek biztosítani – ha nem is az információhoz való hozzáférés egyenlő esélyeit – de az alapvető, társadalomban való érvényesülés minimum feltételeit, negatívan befolyásolja egy-egy térség lakosainak a lehetőségeit, hosszú távon teljes kistérségek, régiók leszakadását okozva. A könyvtárbusz egy olyan szolgáltatási csomagot képes a kistépüléseken élőknek közvetíteni,

ami korábban elképzelhetetlen volt, hiszen a pár száz fős települések önkormányzatai képtelenek voltak ezt biztosítani a lakosságnak.

Külön említést érdemel Cegléd, ahol a városon belül jár a könyvtárbusz. Mivel az ellátott településrészekén élők számára nem áll rendelkezésre helyben fiókkönyvtár, lényegében ugyanaz a helyzet, mint a kistelepüléseken. Olyan személyekhez lehet így eljuttatni a könyvtár szolgáltatásait, akik egyébként nem tudnák elérni.

Jobb lett-e a könyvtári szolgáltatás a településen?

A könyvtárbusz által kínált lehetőségek szubjektív szempontú értékelésével tudják megállapítani a használók és a polgármesterek, hogy jobb lett-e a településen a könyvtári ellátás vagy nem a bibliobusz indulása óta. A kérdőív kitöltőinek csak egy igennel, vagy egy nemmel kellett erre a kérdésre felelni. Az alábbi táblázat az eredményeket mutatja be. *(lásd a lap alján lévő táblázatot)*

Cegléd esetében nem volt releváns a kérdés, hiszen a fiatalabbak nem is emlékezhetnek arra az időre, amikor nem járt a bibliobusz.

A szolgáltatás egyértelműen javította a könyv-

tári ellátás színvonalát. A nemmel felelők közül többen feltehetően félreértették a kérdést, amire a többi kérdésre adott válaszaikból következtethetünk. (Egy 9 éves fiú az utolsó kifejtős kérdésben dicséri a könyvtárat, és benne a „csodaszép könyveket”. Egy 35 éves hölgy közvetlenül az erre a kérdésre adott nemleges válasza után kijelenti, hogy havonta 2000 forintot lenne hajlandó áldozni a szolgáltatás megtartása érdekében, ha a könyvtárbuszt megszűnés fenyegetné.)

A polgármesterek véleménye szintén egyöntetűen az, hogy emelkedett a könyvtári ellátás színvonala, amióta jár a bibliobusz. Az összes polgármester közül egyedül egy nem értett ezzel egyet. Ő az Encsi kistérség egyik településének a vezetője. (A többi válaszából az derül ki, hogy ő valóban nem tartja jónak a könyvtárbuszt.)

A lakosok és a polgármesterek is alapvetően elégedettek a könyvtári ellátás színvonalának alakulásával. Kérdés azonban, hogy ez az elégedettség milyen szempontok szerint érvényesül. Mind a használóknak, mind pedig a polgármestereknek felajánlottunk öt-öt szempontot, amelyeket ötös skálán kellett értékelniük. Ebből kiderül, hogy a szolgáltatás mely részeivel elégedettek jobban, és melyekkel kevésbé.

A következő oldalon lévő táblázat a használók körében mért értékeket mutatja be.

JOBB LETT-E A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁS MIÓTA JÁR A KÖNYVTÁRBUSZ?	igen		nem		nem válaszol		Összesen	
	%	N	%	N	%	N	%	N
Encs	96	44	2	1	2	1	100	46
Szendrő	98	77	1	1	1	1	100	79
Pécs	97	90	1	1	2	2	100	93
Összesen	97	211	1	3	2	4	100	218

Ön mennyire elégedett a következőkkel?	Encs	Szendrő	Pécs	Cegléd	ÖSSZESEN
a könyvtárbusz kialakítása	4,5	4,61	4,79	4,48	4,64
a könyvtárbusz állománya	4,14	4,49	4,67	4,08	4,45
a könyvtárbusz szolgáltatásai	4,32	4,61	4,75	4,24	4,57
a könyvtárbuszon dolgozó könyvtáros	4,82	4,88	4,91	4,96	4,88
a könyvtárbusz menetrendje	4,35	4,63	4,55	4,2	4,49
ÖSSZESEN	4,43	4,64	4,73	4,39	4,61

Az elégedettség két dimenzióban is kimutatható. A táblázatból kiolvashatjuk egyrészt, hogy mely szolgáltatások a legjobban teljesítők a négyből, másrészt pedig, hogy mit értékelnek legtöbbször a használók, a járművet, az állományt, a szolgáltatásokat, a könyvtáros személyét, vagy a menetrendet. (A szolgáltatás színvonalát megítélésünk szerint ezek együttese adja vissza hitelesen.)

Azon túl, hogy alapvetően minden bibliobuszos szolgáltatással elégedettek voltak a használók, árnyalatnyi különbségek regisztrálhatók a válaszok alapján. A legszínvonalasabb szolgáltatásnak a pécsit, a legkevésbé színvonalasnak a ceglédit tartották. Mindez érthető, hiszen előbbi a hazai legújabb és legmodernebb, európai szinten is az egyik legkiválóbb szolgáltatás, az utóbbi pedig lényegében több mint húsz éve változatlan formában működik. Inkább az lehet meglepő, hogy az adott osztályzatok átlaga között szinte

csak árnyalatnyi (néhány tizednyi) különbség volt mérhető. Ennek okát a másik dimenzióban kereshetjük, abban, hogy a felsorolt – színvonalat alapvetően meghatározó – tényezők közül a könyvtáros személye kapta a legjobb értékelést. Tehát a szolgáltatásnak az az eleme, amely független a jármű típusától és a kínált szolgáltatások sokféleségétől. A könyvtáros személyét egyértelműen e szolgáltatási forma első számú sikertényezőjének is tekinthetjük.

A használók a legkritikusabbak a menetrenddel és az állománnyal voltak. Ez érthető is, hiszen ez a két legjelentősebb korlátja a szolgáltatási formának. Sem az állomány nagyságát, sem pedig a menetrendet nem lehet úgy igazítani, hogy valamennyi használó számára megfeleljen.

A polgármesterek válaszait tartalmazza a következő táblázat. Az adott osztályzatok a használókéhoz hasonló értékítéletet tükröznek.

Ön mennyire elégedett a következőkkel?	Encs	Szendrő	Pécs	ÖSSZESEN
a könyvtárbusz kialakítása	4,5	4,66	4,77	4,63
a könyvtárbusz állománya	4,39	4,52	4,61	4,5
a könyvtárbusz szolgáltatásai	4,33	4,72	4,92	4,65
a könyvtárbuszon dolgozó könyvtáros	4,72	4,97	4,92	4,88
a könyvtárbusz menetrendje	4,61	4,76	4,46	4,65
ÖSSZESEN	4,51	4,73	4,74	4,66

A szendrői és a pécsi szolgáltatások kapták a legmagasabb osztályzatokat. Mindkét helyen új, modern jármű látja el a településeket. A polgár-

mesterek is érzékelik, hogy a könyvtáros személye meghatározó, de bennük jobban tudatosul a szolgáltatások sokféleségének értéke is.

Az egyes szolgáltatások hasznosulása

A könyvtárbuszok hasznosulása – nem gazdasági értelemben – abban mérhető a leginkább, hogy milyen új szolgáltatásokat sikerült közvetíteni a használók számára. Az egyes bibliobuszok

különböző szolgáltatási portfóliókkal rendelkeznek. A legnagyobb sokféleséget a pécsi és a szendrői, a legkisebbet a ceglédi kínálja.

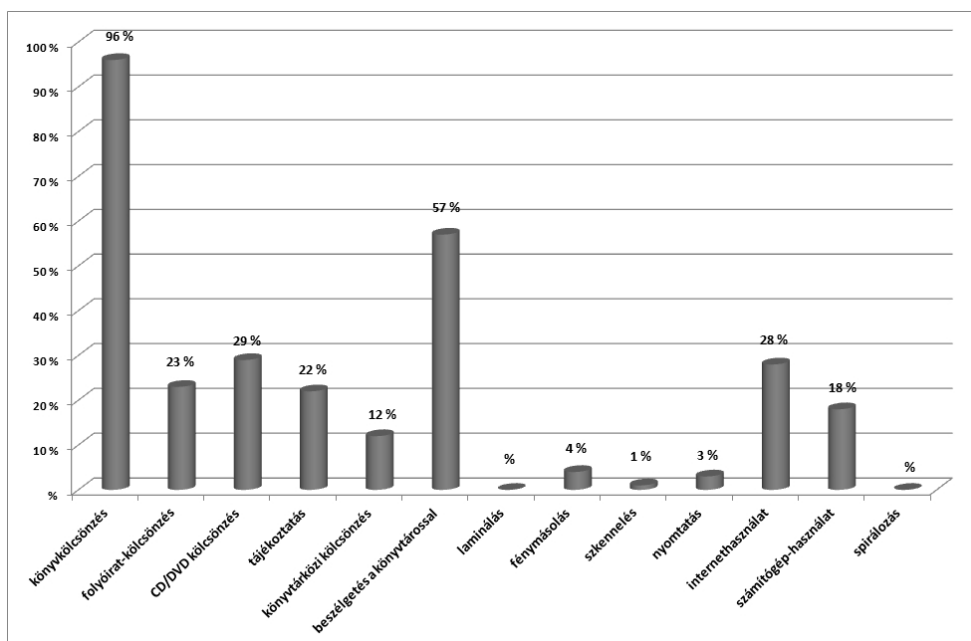
A következő táblázatban látható, hogy melyek az egyes könyvtárbuszok által kínált lehetőségek, és hogy ez a használók körében milyen mértékben hasznosul, hogy mennyien veszik igénybe ezeket ténylegesen.

SZOLGÁLTATÁSOK HASZNÁLATA	Encs		Szendrő		Pécs		Cegléd		ÖSSZESEN	
	A vá- lasz- adók %-ában	A szol- gáltatás haszná- lóiinak a száma	A vá- lasz- adók %-ában	A szol- gáltatás haszná- lóiinak a száma	A vá- lasz- adók %-ában	A szol- gáltatás haszná- lóiinak a száma	A vá- lasz- adók %-ában	A szol- gáltatás haszná- lóiinak a száma	A vá- lasz- adók %-ában	A szol- gáltatás haszná- lóiinak a száma
könyvkölcsönzés	98	45	96	74	97	90	96	26	96	235
folyóirat-kölcsönzés	4	2	25	20			48	13	23	35
CD/DVD kölcsönzés	20	9	56	44	17	16	4	1	29	70
tájékoztató	20	9	20	16	19	18	37	10	22	53
könyvtárközi kölcsönzés	13	6	11	9	13	12	7	2	12	29
beszélgetés a könyvtárossal	72	33	47	37	53	49	78	21	57	140
laminálás			0	0					0	0
fénymásolás	0	0	0	0	10	9	4	1	4	10
szkennelés	2	1	0	0	1	1	0	0	1	2
nyomtatás	0	0			2	5	0	0	3	5
internethasználat					28	26			28	26
számítógép-használat					18	17			18	17
spirálozás			0	0					0	0
Összes válaszadó	100	46	100	79	100	93	100	27	100	245

A hagyományos könyvtári szolgáltatások (különböző dokumentumtípusok kölcsönzése, tájékoztatás, internethasználat) mellett megjelennek a mindennapi életben való boldoguláshoz kínált „irodai” lehetőségek is, mint a fénymásolás, laminálás, szkennelés, spirálozás, amelyeket nem viszik ki helybe, csak közvetítik a használók felé. (Amennyiben valaki igényli, úgy megren-

deli és a busz következő látogatásakor megkapja a kért anyagot.)

A táblázat legtanulmányosabb része a válaszadók százalékában mért használat, azaz, ha valakinek felajánlanak egy-egy szolgáltatást, akkor azt milyen valószínűséggel veszi igénybe. Tehát a számításból kimaradnak azok a kérdőívkitöltők, akiknek nem is áll a rendelkezésükre az adott lehetőség.

Ezt a következő diagram teszi szemléletessé. A diagramról látható, hogy a legfontosabb szolgáltatás a könyvkölcsönzés, ezzel szinte mindenki szokott élni. A második helyen azonban a nem a további dokumentumtípusok kölcsönzése áll, vagy az internet- vagy a számítógép-használat, hanem a könyvtárral való beszélgetés, ami – különösen az idősebb korosztály tagjai számára – nagyon fontos, életminőséget meghatározó lehetőség. Az elvándorlással sokszorosan sújtott falvak előregedő lakossága számára a könyvtáros az új emberi kapcsolatok kialakításának esélyét nyújtja. Mindez gazdasági szempontból nehezen megközelíthető, de az életminőséget nagymértékben javító jelenség, amelynek hiánya megnehezítené egy-egy település lakosságának mindennapjait.

Nagy igény van az internetre és a számítógép-használatra. Erre természetesen a kéthetente megjelenő könyvtárbusz csak igen korlátozott lehetőséget biztosít, ugyanakkor úgy tűnik, hogy azok a lakosok, akik otthonukban nem rendelkeznek hálózattal, szívesen élnek ezzel az opcióval.

A további dokumentumtípusok kölcsönzésére is van igény, jóllehet a jellemzően alacsony jövedelmi viszonyok között élő falusiak vélhetően gyakran nem rendelkeznek e hordozók lejátszásához szükséges infrastruktúrával (CD és DVD lejátszóval). Hasonló mértékű igény van a tájékoztató szolgálatra.

A könyvtárbuszok a könyvtári rendszer végvárai ezeken a kicsi településeken, amelyeken keresztül a lakosok elvben a publikált tudás teljessé-

géhez kapnak hozzáférést. Kevesen, alig több mint 10% szokott élni a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével. A szolgáltatás viszonylag alacsony szintű kihasználtsága azt is jelenti, hogy a járműveken elférő pár ezer kötetes állományok kielégítik a többség – jellemzően szerény – információs és szórakozási igényeit.

Az irodai típusú szolgáltatásokat gyakorlatilag nem szokták igénybe venni. A fénymásolás lehetőségével a használók 4%, a szkenneléssel 1%, a nyomtatással 3%-uk élt már vagy szokott élni. A többi közvetített szolgáltatást (laminálás, spirálózás) jellemzően senki nem használja.

A szolgáltatások hasznosulásának szubjektív tényezői

Az emberek hogyan értékelik, milyen tényezők miatt jelent többletet, hogy jár a bibliobusz. Erre kérdeztünk rá az utolsó kifejtést igénylő kérdésben. A válaszok alapján meghatározhatók a legfontosabbnak ítélt tényezők, a hasznosulás szubjektív motívumai.

A következőkben ezeket minden számszerűsített adatsor nélkül mutatom be, néhány adatközlő által megfogalmazott jellemző véleményt idézve. Az utolsó kérdés úgy hangzott, hogy neki személy szerint miért jó, hogy jár a könyvtárbusz.

- Szeret olvasni és a könyvtárbuszon keresztül hozzájuthat az olvasnivalóhoz. „A községben nem működik könyvtár, olvasni viszont nagyon szeretek, de vásárolni könyvet csak ritkán tudok az anyagiak miatt, így a kölcsönzés nagyon jó, pláne hogy ingyenes.” (44 éves nő)
- „A szabadidőm legkellemesebb eltöltéséhez a legjobb segítség a könyvtárbusból kikölcsönzött könyvek olvasása.” (31 éves férfi)
- „Csak a buszról kivett könyveket tudom olvasni mert más lehetőség nincs.” (51 éves férfi)
- „Lehet könyvet elhozni, szépek a könyvek” (11 éves fiú)
- A könyvtáros személye. „Szeretek olvasni. Friss húst látunk a könyvtáros személyében és ez jó!!!!” (35 éves nő)
- „Mert a gyerekem elfoglalja magát és a barátnőm látja a Tibit, mert szerelmes bele.” (27 éves nő)

- Nem kell elutazni, hanem helyben is lehet könyveket kölcsönözni. „Településünkől távol van könyvtár, az utazás nehézkes és drága. Így viszont hozzájutok minden könyvhöz, mely érdekel, beleértve a szakirodalmat is, hiszen szeretek főzni, sütni és kertészkedni.” (39 éves nő)
- „Azért, mert így nem kell elmenni másikkal faluba.” (14 éves lány)
- „Mert hozzájutok olyan könyvekhez, amiért 30-40 km-t kellene utaznom.” (23 éves férfi)
- Ingyen van, ezért olyanok is tudnak olvasni, akik egyébként nem tehetnék meg. „Hozzájutok olyan könyvekhez, amiket nincs pénzem megvenni.” (68 éves nő)
- A kistélepülések életét megpezdíti. Helyben hozzájuthatnak olyan szolgáltatásokhoz, amelyekhez egyébként csak a nagyobb településeken élők tudnának. „Kórós egy kis zsáktelepülés, tehát el vagyunk „szigetelve” a külvilágtól. A könyvtárbusz kitágítja a látóterünket és kapcsolatot tart a külvilággal.” (30 éves nő)
- „Jó, mert életet hoz a faluba és műveltséget is. Szeretjük.” (20 éves férfi)
- Információkeresésben segít az iskolai feladatokhoz, munkához vagy a hobbihoz. „Ha az iskolába kell valami, itt megtalálom. Kikapcsolódáshoz is megtalálom a könyveket.” (18 éves nő)
- „Azon a településen, ahol dolgozunk nincs lehetőség szakkönyvek kölcsönzésére, és ezek könnyítik a munkánkat.” (32 éves nő)
- „Azért mert van gombáskönyve.” (39 éves férfi)
- Mozgáskorlátozottként egyébként nem lenne lehetősége könyvek kölcsönzésére. „Mozgáskorlátozás miatt nehezen tudnék könyvtárba járni.” (56 éves férfi)
- „Mozgásában korlátozott, beteg ember vagyok - létfontosságú a mozgókönyvtár. A könyvvállományra sokkal több pénz kellene.” (69 éves nő)
- Kifejezetten egy-egy szolgáltatás, dokumentumtípus miatt hasznos számára a mozgókönyvtár. „A könyvtár szolgálata, könyvtárközi szolgálat nagyon jó. Két héten belül bármelyik könyv a rendelkezésemre áll, mait kérek vagy szeretnék. Könnyen lehet informálódni, tájékozódni az interneten.” (56 éves nő)
- „Változatok a könyvek. Lehet DVD-t, CD-t kikölcsönözni.” (12 éves fiú)

A polgármestereket szintén megkérdeztük, hogy a település számára miért jó, hogy jár a könyvtárbusz. A válaszok legfőbb motívumait a fentiekhez hasonlóan a következőkben gyűjtöttem össze.

- A könyvtárba járás és a könyvkölcsönzés lehetősége rendelkezésre áll a településen. *„A településünkön eddig nem volt lehetőség könyvkölcsönzésre, a könyvtárbusz rendszeres járásával ez viszont megszűnt és bárki számára elérhető. A könyvtárbuszon minden korosztály megtalálja a számára megfelelő könyveket.”*; *„Lehetőség van helybeli kölcsönzésre, kényelmes könyvtári ellátás.”*
- Sokan fogalmaztak meg pozitív általánosságokat. *„A művelődés és az olvasásnak jó hatása van az emberekre. Szükségesnek találok a könyvtárbuszt.”*; *„Elősegíti a kulturális fejlődést, szórakozást.”*
- Egy-egy szolgáltatás kiemelése, amely bővíti a településen élők lehetőségeit. *„A fiataloknak a DVD kölcsönzés jó, mert mozi lehetőség nincs.”*; *„A lakosság az érdeklődési körének megfelelően válogathat. Mivel az internet csak korlátozott számban van jelen, a könyvtárbusz pótolja a hiányzó információkat.”*; *„Tájékoztatóval segítik a lakosságot.”*
- Gazdaságossági szempontok említése. *„A település nem tudja fenntartani a könyvtár működését. Korábban működött könyvtár a községben. A könyvtárbusz lehetőséget ad a művelődni vágyó olvasók részére.”*; *„A település anyagi lehetősége nem engedi a könyvtár működését. Igény van erre a szolgáltatásra, ezért örülünk ennek a lehetőségnek.”*
- Egy-egy használói réteg kiemelése, akiknek a körében népszerűségnek örvend a bibliobusz. *„Népszerű a fiatalok körében, hasznosan töltik el az időt. Pl. olvasás”*; *„Az iskolások körében nőtt az olvasottság.”*
- A könyvtárbusz javítja a falusi emberek életminőségét, identitást meghatározó tényezővé válik. *„Összetartja a faluközösséget, megmaradnak a falu életelemei.”*

A fentiekkel a használók és a polgármesterek leányegében leírták a szolgáltatás hasznosulásának

azon tényezőit, amelyeket a szakirodalom érvként hoz a könyvtárbusz szolgáltatás mellett.

Összegzés

A tanulmány a magyarországi könyvtárbusz szolgáltatásokat tekintette át statisztikai adatok, kérdőíves felmérés és a bibliobuszokat fenntartó könyvtárak vezetőivel készített interjúk alapján.

A kutatásban figyelembe kellett venni, hogy a könyvtárbuszok eltérő technológiai infrastruktúrával, eltérő léptékű szolgáltatásokat kínálnak, és egy esetben (Cegléd) a célközönségük is különböző (külvárosokban, lakótelepeken élők). Encsen és Szendrőben egy-egy 1500–2000 kötet befogadására alkalmas bibliomikrobusz, Pécsen egy modern, a 21. század igényeinek minden tekintetben megfelelő modern könyvtárbusz, Cegléden pedig egy több mint 25 éves jármű üzemel.

A legfontosabb kérdéseink a következők voltak:

1. Kinek a körében hasznosulnak a könyvtárbusz szolgáltatásai?
2. Gazdasági értelemben beszélhetünk-e hasznosulásról? (illetve megtérülésről)
3. Milyen formában hasznosulnak a könyvtárbusz szolgáltatásai?

A fenti kérdésekre adott válaszok a következők:

1. A könyvtárbuszok közül a kistelepüléseket ellátók valamennyi esetben a legrászorultabb rétegeket szolgálják. A célközönség és a használók is a sokszorosan hátrányos helyzetű kistérségek magas munkanélküliséggel sújtott településein élők, kulturális és egzisztenciális értelemben is gyakran reménytelen helyzetben lévő lakosság. A válaszadók körében jellemző a magas munkanélküliség, az alacsony iskolai végzettségű. A hasznosulás legjobb mutatója, hogy a jelenlegi használók 66%-a korábban nem volt könyvtári tag! Iskolázottság és foglalkoztatottság tekin-

terében a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kistelepülések lakói vannak a legrosszabb, a ceglédi külvárosok lakossága van a legjobb helyzetben a könyvtárbusz használói közül.

2. Gazdasági értelemben a különböző számítási módok eltérő mértékű megtérülési mutatókat eredményeztek. Az egyes mérési elvek mögött szubjektív megközelítések húzódnak!

a) Amennyiben azt számoljuk, hogy egy helyettesítő termékből (könyv) ugyanannyit mennyi pénzért lenne képes a használó megvásárolni, akkor a következő megtérülési rátákkal szembesülünk.

- A Könyvfesztivál 2010-es átlag könyv-árával kalkulálva a megtérülés 7,16, illetve 5,85-szörös (a jármű amortizációját figyelmen kívül hagyva, illetve azt is beleszámolva.)
- A könyvtárak által 2010-ben beszerzett könyvek átlagértékén számolva a megtérülés 11,4 (amortizáció nélkül), illetve 9,31-szeres (amortizációval).

b) A másik számítási mód lényege, hogy kérdőíven a lakosok és a települések megadhatták, hogy mekkora értéket termel meg számukra a jármű által közvetített szolgáltatási portfólió. Lényegében azt vizsgáltuk, hogy a lakosság és a települések hajlandók lennének-e finanszírozni a szolgáltatást, és

milyen mértékben, amennyiben azt megszűnés fenyegetné. Ezt összegezve és általánosítva a következő értékeket kaptuk:

- Amennyiben a könyvtárbusz által a lakosok számára megtermelt értékét általánosítjuk valamennyi potenciális használóra, akkor a megtérülés 8,9-szeres.
- Amennyiben csak a beiratkozott olvasók körében általánosítjuk a megtermelt érték szempontját, úgy nem beszélhetünk megtérülésről. (Ekkor a könyvtárbuszok a befektetett érték 70%-át termelik meg.)

3. A könyvtárbuszok által kínált szolgáltatásokat a használók 97%-a úgy értékeli, hogy javította a település könyvtári ellátásának minőségét. Az egyes szolgáltatások közül a legfontosabb a könyvkölcsönzés (96%), a második pedig a könyvtárossal való beszélgetés (57%). A többi hordozóhoz való hozzáférés lehetősége csak ezután következik. A bibliobuszok által kínált szolgáltatásokkal általában elégedettek mind a használók, mind pedig a polgármesterek. Ebben a tekintetben a legfontosabbnak a könyvtáros személye bizonyult. Ezzel a leginkább elégedettek a települések lakói.

Beérkezett: 2012. január 5.

Köszönetnyilvánítás

A szerző köszönetét fejezi ki a cikk elkészítésében nyújtott segítségért
Antalné Fóris Irmának, Pintácsiné Lugosi Tündének, Szabolcsiné Orosz Hajnalkának,
Szabó Ágnesnek, valamint Kércsi Tibornak és Ládi Lászlónak.

Irodalom

AABØ, Svanhild (2005): The value of public libraries in Norway.
= Bibliotekforum, 6. sz. <http://www.bibliotekforum.no/article.php?id=1059> [letöltve: 2011. szeptember 21.]

ANTALNÉ FÓRIS Irma (2007): Hátrányos helyzetű települések mozgókönyvtári szolgáltatása az Edelényi Kistérség Többcélú Társulása területén. Szakdolgozat. Eger, Eszterházy Károly Főiskola Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar, Médiainformatica Intézet, Informatika Tanszék

Baranya (2011): Dél-Dunántúli régió/Baranya megye. VÁTI Nonprofit Kft. https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr&xterkod=2&xmutkod=&xtabkell=1&xtertip=M [letöltve: 2011. szeptember 21.]

DÖMÖTÖR Ági (2010): Az új Eszterházy-könyv az idei Ünnepi Könyvhét szenzációja. = Origó, 2010. június 4. <http://www.origo.hu/kultura/20100603-81-unnepi-konyvhet-junius-3-7-kozott-esterhazy-peter-esti.html> [letöltve: 2011. szeptember 21.]

Edelény (2011): Észak-Magyarországi régió/Borsod-Abaúj-Zemplén megye/Edelényi kistérség. VÁTI Nonprofit Kft. <https://>

- teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr2&xterkod=3502&xmutkod=&xtabkell=l&xtertip=K [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- Encs (2011): Észak-Magyarországi régió/Borsod-Abaúj-Zemplén megye/Encsi kistérség. VÁTI Nonprofit Kft. https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr2&xterkod=3503&xmutkod=&xtabkell=l&xtertip=K [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- FEHÉR Miklós (2002): Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle. =: Könyvtári Figyelő, 48. évf. 3. sz. 374–428. p. <http://www.epa.hu/00100/00143/00042/feher.html>
- GEREBEN Ferenc (1998): Könyv, könyvtár, közönség (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 228 p.
- KÁDÁR Anita (2010): A mesebeli busz. = Ceglédi Panoráma, szeptember 11. http://www.panorama-online.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=512:a-mesebeli-busz&catid=63:csalad&Itemid=108 [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- KALÁNYOS Katalin (2006): A kistelepülések könyvtári ellátása Baranya megyében. In: Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR). Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 96–100. p.
- KÉRCSEI Tibor: Mozgókönyvtári szolgáltatás az encsi kistérségben. In: Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR). Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 68–71. p.
- N. KÓSA Judit (2003): A könyvtár csöngött egy picit = Népszabadság, június 6.
- Litera (2005) Könyvtárbusszal a 12-es sztrádán = Litera irodalmi portál <http://www.litera.hu/hirek/konyvtarbuszal-a-12-es-sztradan> [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- LŐVY-KORPONAY Bereniké (2009): Busszal érkezik a könyv = Hetek, 13. évf. 48. sz. november 27. http://www.hetek.hu/életmod/200911/busszal_erkezik_a_konyv [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- MIHÁLY Alíz (2002): Minták a kistelepülések könyvtári ellátásának megoldására külföldön. Szakirodalmi szemle = Könyvtári Figyelő, 48. évf. 3. sz. 483–509. p. <http://www.epa.hu/00100/00143/00042/mihaly.html>
- NEWTON, Karen – CASSELDEN, Biddy (2010): Reinventing the wheels? = Library and Information Update, 10. sz. 52–55. p.
- PESTELL, Robert (1991): Mobile Library Guidelines, IFLA professional reports 28. The Hague, International Federation of Library Associations, 57 p.
- SIPOS Anna Magdolna (2011): A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Alexandra kiadó, 263 p.
- SZABOLCSINÉ OROSZ Hajnalka (2011a): Új közönyvtári törekvések a pécsi Tudásközpontban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 4. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?sid=81ea95d18780706f692e88c22e9978dd&id=5476&issue_id=525 [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- SZABOLCSINÉ OROSZ Hajnalka (2011b): Baranyai Könyvtárbusz Projekt. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 20. évf. 2. sz. 26–31. p.
- SZALAI Gáborné – GÁNCSNÉ NAGY Erzsébet – TÓTH Máté (2006): Egy új könyvtári szolgáltatásról - három tételben = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 15. évf. 4. sz. 24–32. p.
- THORSTON, D. (2003): Determining the value of cultural goods: How much (or how little) does contingent valuation tell us? = Journal of Cultural Economics, 27. vol. 275–285. p.
- TÓTH Istvánné, szerk. (2004a): Emlékek a nyolcvan éves Ceglédi Városi Könyvtár életéből. Cegléd, Ceglédi Városi Könyvtár, 103 p.
- TÓTH Máté (2004b): Kistelepülési ellátási formák. Szakirodalmi Szemle. = Könyvtári Figyelő, 50. évf. 2. sz. 365–402. p.
- TÓTH Máté (2005): Mozgókönyvtári trendek Skandináviában = Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 7. sz. 42–49. p. <http://ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0507/toth.html>
- TÓTH Máté (2006): A könyvtárbusz a kistelepülések ellátásában. Múlt és jövő között – a szombathelyi konferenciától a győri könyvtárbuszig. In: Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 48–56. p.
- TÓTH Máté (2012): Könyvtárbusz szolgáltatások Magyarországon = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 21. évf. 2. sz. 26–35. p.
- VAJDA Kornél (2005): Könyvtárbusz – Szeminárium a mozgókönyvtár ellátásáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. sz. 31–32. p.
- VARGA Istvánné (2005a): A Ceglédi Városi Könyvtár Mozgókönyvtára 1984–2005. = Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 7. sz. 32–41 p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00067/varga.html> [letöltve: 2011. szeptember 21.]
- VARGA Klára (2005b): Könyvtárbusz köröz a VOLT-fesztiválon. = Magyar Nemzet Online, 2005. július 9. <http://www.mno.hu/portal/294960> [letöltve: 2011. szeptember 21.]

Függelék

A kérdőív kitöltése önkéntes!

Kérdőív

Kedves válaszadónk!

A Könyvtári Intézetben a könyvtárbusz-szolgáltatások működési tapasztalatait elemezzük. Ehhez kérjük az Ön segítségét.

A kérdőív kitöltése körülbelül 5 percet vesz igénybe.

1. Neme: ☐ férfi ☐ nő
2. Életkora: (év)
3. F o g l a l k o z á s a :
.....
4. Melyik településen lakik?
...
5. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?
 - általános iskola
 - szakmunkásképző
 - szakközépiskola/ gimnázium
 - főiskola/ egyetem
6. Tagja volt-e a települési könyvtárnak a könyvtárbusz indulása előtt?
☐ igen ☐ nem
7. Milyen szolgáltatásokat szokott igénybe venni a könyvtárbuszon? (Több válasz is aláhúzható)
 - könyvkölcsönzés
 - CD/DVD kölcsönzés
 - tájékoztatás
 - könyvtárközi kölcsönzés
 - beszélgetés a könyvtárossal
 - nyomtatás
 - fénymásolás
 - szkennelés
 - internethasználat
 - számítógép-használat
8. Ön mennyire elégedett a következőkkel? Értékelje egytől ötig! Ötöst adjon, ha nagyon elégedett, egyest, ha egyál-

talán nem elégedett!

- a könyvtárbusz kialakítása

1 2 3 4 5

- a könyvtárbusz állománya (könyvek, CD-k, DVD-k)

1 2 3 4 5

- a könyvtárbusz szolgáltatásai

1 2 3 4 5

- a könyvtárbuszon dolgozó könyvtáros

1 2 3 4 5

- a könyvtárbusz menetrendje (nyitva tartás)

1 2 3 4 5

9. Ha a könyvtárbuszt megszűnés fenyegetné, mennyi pénzt lenne hajlandó havonta áldozni a szolgáltatás megtartásáért? (forint/hó)

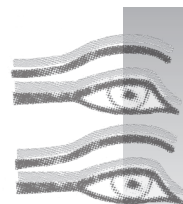
10. Jobb lett-e a könyvtári szolgáltatás a településen, amióta jár a könyvtárbusz?

☐ igen ☐ nem

11. Önnek miért jó, hogy jár a könyvtárbusz? Fejtse ki néhány mondatban!

.....

Köszönjük a válaszadást!

Tér, hely, könyvtár*

KOLTAY Tibor

A könyvtár elsősorban tér, amelyet dokumentumok, felhasználók és könyvtárosok töltenek meg. A világháló közben egy másfajta teret látszik létrehozni, vagy legalábbis képviselni. Ahogy egyre gyakrabban mozgunk ebben a térben, azaz a kibertérben, egyre inkább szükségessé válik, hogy a tér sajátosságait általános-ságban, alaposabban is megismerjük. Érdemes tehát a tér jellemzőit összevetnünk a kibertér sajátosságaival. Fontos látnunk, hogy a térnek társadalmi és kulturális dimenziója is van. Ha térről beszélünk, nem feledkezhetünk meg a teret alakító építészetéről, amivel az is jár, hogy az információ építészetéről is szólnunk kell. Végezetül meg kell vizsgálnunk a könyvtári tér néhány jellemzőjét.

Tér és kibertér

A tér, a hálózat és az információs társadalom között számos összefüggést találunk. Említsünk meg ezekből néhányat. Mindenekelőtt azt, hogy az információs társadalom kialakulása időben egybeesik a világűr, az addig ismert terektől eltérő környezet meghódításának kezdetével. Ez az időpont közismerten 1957 volt, amikor felbocsátották a Szputnyik-1 nevű szovjet műholdat. Ennek jelentősége kapcsán elég arra gondolnunk, hogy mit köszönhet a helymeghatározás a műholdaknak.¹

Aligha kérdéses, hogy az emberek térként élik meg a webet, amelyben akár el is lehet tévedni. A web tér-jellegét mutatják azok a metaforák,

* Ennek a tanulmánynak a megírását nagymértékben a Fulbright program támogatása tette lehetővé (<http://www.fulbright.hu/exchange/grantsh.htm>). 2011-ben, kutatói ösztöndíjasaként tanulmányozhattam az Information Architecture and Knowledge Management (Információépítészet és tudásmenedzsment mesterképző programot – <http://iakm.kent.edu>), amelyet az Ohio állambeli Kenti Állami Egyetem Könyvtár és Információtudományi Tanszéke (Kent State University, School of Library and Information Science – <http://www.kent.edu/slis/index.cfm>) kínál.

amelyeket vele kapcsolatban használunk. Irányt jelölünk meg, amikor azt mondjuk, hogy *rámentem a Kongresszusi Könyvtár honlapjára*. Egy másik térbeli metaforát használva hangozhat el a következő mondat: *ezt a Kongresszusi Könyvtár honlapján találtam*. Egy másik metafora-kör elemei a továbbítást megjelenítő drótok és csövek. Közben az emberek telefon és posta helyett használják a hálózatot. Az is metafora, hogy az információs szupersztrádáról beszélünk. Sokan azonban megkérdőjelezzik a metaforák hasznosságát, felvetve például azt, hogy a *navigáció* szó a webbel kapcsolatban korlátozza azt, hogy megértsük az ember-számítógép interakciót. Tény, hogy minden metaforának megvannak a maga korlátai, de megvannak az értékei is.²

Az információs társadalomban a korábbi zárt és célirányos tér nyitott, folytonos és fluid térére vált.³ A valóságos tér és idő mindazonáltal nem tűnik el, nem is válik irrelevánssá, mivel tapasztalatot jelentenek, továbbá kontextust adnak a virtuális térben és időben való mozgás érzékeléséhez. A valós térben használt szókinccset átvihetjük a virtuális környezetbe, hogy segítségével értelmezni tudjuk azt.⁴ Az infokommunikációs innováció ugyanakkor megszünteti a térbeli korlátokat, sok esetben feleslegessé téve a személyes jelenlétet. Ahol ez nem lehetséges, oda a minden eddiginél gyorsabb közlekedési eszközök segítségével juthatunk el.

A kibertér nem valamiféle új típusú tér, inkább (megint csak) egy metafora, amelynek segítségével leírhatjuk azt a paradox helyzetet, amelyről egy telefonbeszélgetés kapcsán egy naiv gyermek megkérdézheti, hogy az hol is zajlik. Az építészek és az online üzletek fejlesztői számára a világháló egy növekvő virtuális város, ahol számos építkezés folyik; ahogy növekedésnek indult, a nagy cégek és közintézmények sietve építeni kezdtek jól kidolgozott weboldalakat, amelyek nagyjából a cégek imponáló, belvárosi székházainak megfelelői. Ezzel egy időben a kereskedelmi oldalak száma is megnőtt, amelyek többnyire virtuális üzletek vagy bevásárlóközpontok alakját vették fel. A másik oldalon százazrek készítették el saját oldalukat. Ezek –

akárcsak az elővárosi családi házak előkertjei – az ön-reprezentáció eszközei és egy újfajta népművészet alkotásai. A hierarchikusan szervezett linkgyűjtemények léte ellenére a web kétdimenziós, csendes tér, amelyben nincsenek emberek: vég nélkül kalandozhatunk benne anélkül, hogy bárkivel találkoznánk.

A kibertér elnevezés az elvonatkoztatás legelembb szintjén nem más, mint bitek megszámlálhatatlan milliárdjai, amelyeket egy világméretű számítógép-hálózat csomópontjain tárolnak. A köztes szinten, a programozók szintjén webhelyek, címek és összeköttetések komplex struktúráira bomlik; a felső szinten pedig, a felhasználói felület szintjén újra feltalálja az alsó két szint testét, komplex architektúráját és összetett viszonylatrendszerét. Ez az, amit az alatt értünk, hogy belakjuk ezt a teret.⁵

Weinberger szerint a web olyan nyilvános tér, amely teljesen híján van a térnek. Anélkül tudunk az egyik helyről a másikra mozogni, hogy bármilyen távolságot megtennénk. Milliárdnyi weboldalt találunk csak egy-egy kattintásra egymástól. A mozgást az egyes oldalak révén érzékeljük. Akár arra is támaszkodhatunk, hogy az adott hely újra megtalálásához elég hozzávetőlegesen megbecsülnünk a távolságokat, például visszaemlékezve arra, hogy a keresett oldal valahonnan két kattintásnyira volt. Ez a távolság azonban nem valós. Mindig van rövidebb út vagy egy alternatív útvonal.⁶

Számos virtuális hely olyan, mint a Woodstockban megrendezett zenei fesztivál, amely sokkal híresebb, mint az azonos nevű község. A helyi lakosok csak rövid időre jelennek meg, kapcsolatba kerülnek egymással, aztán távoznak. Senki sem kockáztat sokat, főleg hosszú távon. Ez alól kivételt csak a szervezők jelentenek.⁷

A térbeliséggel együtt a személyesség is viszonylagossá vált korunkban, mivel a virtuális térben a valós tér fokozatosan elveszíti meghatározó normatíváit, szabályait és stratégiáit. A személyes kapcsolatok a virtuális térbe helyeződnek át, így maguk a kapcsolatok és a kommunikáció virtuálissá válnak. Már nem vagyunk helyhez és időhöz kötve, tehát ha van kommunikációs

szándékunk, interakcióba lépünk partnerünkkel. Az üzenet kódolására és dekódolására tértől függetlenül képesek vagyunk.⁸

A társadalmi és a kulturális tér

A világháló tér, ahol időt töltünk, másokkal interakcióba lépünk és dolgokat teszünk. A közös tér alapvetően meghatározza együttműködésünket, tehát a médium (hordozó) és a tér között nincs éles különbség. Amikor hiperlinkeket követünk, érezzük, hogy különböző szemantikai terek között mozgunk: útvonalakat és mintákat tudunk ebben a mozgásban nyomon követni, és akár el is tévedhetünk. Az összeköttetéseknek és az utaknak egyaránt van szemantikai és navigációs jellege.⁹

Ne felejtjük el azt sem, hogy a városiasodás is nagymértékben hozzájárult a térérzet és a társadalmi térhasználat megváltozásához.¹⁰

Azzal, hogy az online környezetet térnek nevezzük, meg tudjuk ragadni az ebben a környezetben zajló mozgást és tevékenységet, valamint azt a lehetőséget, hogy értelmes kapcsolatokat fedezzünk fel az ott talált elemek között. Nem válnak viszont kézzelfoghatóvá azok a sajátos módok, ahogyan az emberek maguk számára ismerőssé, sajátjukká teszik a teret, azaz helyet hoznak létre.¹¹

Castells meghatározása szerint a hely „olyan lokalitás vagy helyszín, amelynek formája, funkciója és jelentése valamely fizikailag összefüggő terület határain belül határozható meg.”¹²

Amikor tereket hozunk létre és elfoglaljuk őket, meg is határozzuk és kiaknázzuk őket abból a célból, hogy (tudatosan vagy tudat alatt) megtestesítsük kulturális kódjainkat. A tér az emberek és a természeti formák közötti interakció. A kultúra teret hoz létre, és ha ennek tudatában vagyunk, sokkal tudatosabban és célzottan tudunk ahhoz viszonyulni, amit alkotunk.¹³

Az, hogy a teret közös, megosztott entitásként kezeljük, döntő jelentőségű, amikor hellyé alakul. A hely az, ahol dolgok történnek, méghozzá fontos, emlékezetes dolgok (legyenek azok kel-

lemesek vagy kellemetlenek), amelyek a teret helyként jelölik. („*Itt történt.*”)

A térnek helyként való kezelése történhet leképezéssel, a teret ábrázoló sémák, térképek segítségével. A térkép sohasem pontos mása az ábrázolt tárgynak, hanem egyszerűsít, szelektív és sematikus, és éppen az a mód, ahogyan ezt teszi, hozza létre a helyet. Többféle térkép létezhet, abban az értelemben, hogy azok más és más helyet jelölhetnek akkor is, ha ugyanazt a teret jelölik.¹⁴

A társadalmi nyilvánosság hanyatlását *Habermas* azokra az egyre kifinomultabb kapitalista törekvésekre vezeti vissza, amelyek a kritikai szemléletű fogyasztóból kritikátlan fogyasztót csináltak. Ennek gyakorlata a 19. században kezdődött, és hatására a kereskedelmi tér kezdte elfoglalni az intellektuális tér helyét a társadalmi nyilvánosságban. A kapitalizmus egyre hatékonyabban kezdte meghatározni a teret. Azóta a kapitalizmusnak ez az új, gyorsabb és egyre kifinomultabb formája erőteljesen meg tudja határozni a kulturális teret, elsősorban úgy, hogy a profitráták növelése érdekében összesűríti az időt és a teret.

Minél gyorsabban jönnek létre az áruk, annál jobban növelnünk kell a fogyasztás sebességét, hogy csökkenjenek a raktárkészletek, a profit tehát a sebesség növelésétől függ. Történetileg a tér volt ennek a felgyorsulásnak az elsődleges akadálya. A technológia fejlődése, a vasút, a távíró, a telefon és végül az internet „összesűrítették” a teret, így gyorsabban jut el az áru a piacokra. A tőkések megtanulták, hogy a térről úgy gondolkodjanak, mint amit kommunikációs rendszerek útján összekötött forgalmazási csomópontok rendszerévé tordelhetünk szét. A modern kommunikációs technológiák lehetővé teszik, hogy szinte mindent, szinte azonnal, szinte bárholnan megtehessük. A térnek az ilyen módon történő megsemmisítése mélyreható kulturális következményekkel jár. Egyszer használatos és a profit érdekében gyorsan forgalmazható tereket hozunk létre. Ennek az is a következménye, hogy a tér egyre általánosabbá és üresebbé, tehát elvonttá válik. Az állampolgárok fogalmát

pedig egyre inkább a fogyasztóéval azonosítja a társadalom. Aki ennek ellenáll, az a tér előbb vázolt jellemzőivel kerül konfliktusba.¹⁵

Tér, építészet, architektúra

A tér az építészet útján is helyé válik, építészet alatt sok mindent értve, hiszen a nyelvnek vagy a szokásoknak is van architektúrája. Ez tartós struktúrák felépítését jelenti, amelyekben élünk, dolgozunk, vagy amelyeket csodálunk. Változtatjuk őket, és ők is megváltoztatnak minket.¹⁶ Az emberileg és társadalmilag elfogadható információs terek tervezése, megvalósítása és értékelése pedig az információépítészet.¹⁷

A teret háromféle reprezentációs formában tudjuk megismerni. A már említett térkép mellett ott van az orális érzékelés, amikor a hangzó szöveg távolságát mérjük fel. Ezen kívül mozgással is észlelhetjük a teret.¹⁸

Az információs társadalomban az áramlások teréről beszélhetünk, amely azonban szembeállítható egy olyan térbeli szerveződéssel, amely a tapasztalatokon alapul, így történelmi gyökerű, emellett logikáját a helyek határozzák meg. Mivel pedig szemben állnak az áramláster elvont anyagi természetével, az építészetre és a formatervezésre úgy tekinthetünk, mint az információs társadalom megújulásának a hordozójára.¹⁹

Az építészet ebben az értelemben nemcsak a forma és az építési folyamat előzetes tervezéséről szól, hanem az időbeli átalakulásról is, ilyen módon mindig segítünk az általunk elfoglalt tér felépítésében és a szerkezetek addig nem tekinthetők késznek, amíg nem használtuk őket valamilyen időtartamon át, tehát bizonyos értelemben sohasem mondhatjuk, hogy készek. Az architektúra itt nem annyira épületek vagy hidak építését jelenti, mint inkább arra utal, hogy architektúrákkal sokhelyütt találkozunk: a nyelvnek is van architektúrája, ahogyan a szokások vagy az összetett tevékenységek vagy játékok is felépülnek.²⁰ Közben érdemes felfigyelnünk arra, hogy az utóbbi gondolatsorban nem az építészet, hanem az *architektúra* szó fejezi ki legjobban azt, amiről beszélünk.

A szerkezetek segítik, irányítják, vagy akadályozzák a mozgást. A terek megtervezése a társadalmi érintkezéssel kapcsolatos feltételezéseket és elvárásokat közvetíti. Mivel az architektúrák irányítják mozgásunkat, annak az útját-módját is megteremtik, hogy miként hozzuk össze az embereket, vagy válasszuk őket szét. Bár természetete eltérő, a nyilvánosság és a titoktartás is köthető az architektúrához, mivel lehetővé teszi, vagy gátolja, hogy énünkre, valamint a szavakon és gondolatokon túli tevékenységeinkre fény derüljön.

A láthatóság és a dolgok rejtett volta az architektúrák átláthatóságán, áttekinthetőségén is múlik, tehát azon, hogy mit tesznek láthatóvá, és mit rejtjenek el a tárgyról és önmagukról. Ez nem azonos a nyilvánosság kérdésével, mivel amire itt fény derül, az magának az architektúrának a jellemzője.²¹

A *térkép nélküli* útmegtalálás (*wayfinding*) kifejezés azoknak az ismereteknek és tevékenységeknek a sorát takarja, amelyekre szükségünk van ahhoz, hogy az egyik helyről a másikra eljussunk, legyen szó zárt vagy nyílt térről. Ennek lépései a következők: mindenek előtt tudnunk kell, hogy hol is vagyunk. Célállomásunk ismeretében az ahhoz vezető legjobb utat kell követnünk, fel kell ismernünk, hogy elértük a célt, végül vissza kell találnunk a kiindulási pontra. Kérdés viszont, hogy az útmegtalálás elvei érvényesek-e a weben, valamint a fizikai világban működő tájékozódási és navigációs képességünknek van-e értéke a digitális világban.²² Az útmegtalálás ahhoz hasonlít, mint amikor nagy, gyakran ismeretlen épületekben, például repülőtereken kell eligazodnunk. Ehhez az információs rendszerekben szervezési, elnevezési és navigációs sémákat kell kezelni, ami az olyan tudásszervezési eszközökkel mutat hasonlóságot, mint a tárgymutatók, a teauruszok, az osztályozási rendszerek.²³ A *megtalálhatóság* kifejezés²⁴ éppen arra az örökségre épít, hogy utat tudunk találni, el tudunk igazodni a természetes és az épített környezetben, miközben felidézi bennünk a használhatóság nagyon is hálózatközpontú és gyakorlatias fogalmát. A megtalálhatóság hidat

ver a fizikai és a digitális világ közé, és lehetővé teszi, hogy fogalmakat exportáljunk és importáljunk a kettő között. Ezen a hídon még sok időt fogunk tölteni, ahogy ez a két világ egyre jobban összeforr.²⁵

A könyvtári tér

Az összetett, adaptív rendszerekként viselkedő weboldalakkal szemben a könyvtár egy viszonylag jól definiált környezet.²⁶ Olyan nyilvános tér, amelyben megvan a lehetősége annak, hogy a helyi közösségek legelevenebb részeivé váljanak, hiszen a társadalom valamennyi szegmense számára kínál szolgáltatásokat. A könyvtár az identitásképzés, a társadalom tagjai közötti kapcsolatok kialakításának egyik nélkülözhetetlen feltételét biztosítja: teret a találkozásra, úgy fizikai, mint virtuális értelemben, a világhálózathoz és annak közösségi szolgáltatásaihoz való hozzáférés nyújtásával.

A könyvtári tér történetileg abszolút tér. A katedrálisokhoz, templomokhoz és más kulturális szimbólumot hordozó terekhez hasonlóan egyetlen szociokulturális funkció betöltésére jött létre, és oly mértékben betölti identitásának lényegét, hogy többnyire ellenáll annak, hogy kisajátítsák vagy újraértelmezzék. Ebben az abszolút térben a könyvtár úgy jelenik meg, mint egy jól artikulált és erőteljesen felépített intézmény.

A könyvtári térhasználatot úgyszintén strukturálják a szabályok. Az eligazító feliratok például megmutatják, ki hova léphet be, hol kell csendben lenni. Az osztályozási rendszerek ugyanakkor a térben is kifejezett intellektuális struktúrát nyújtanak. A termék elrendezését szervező raktári jelzetekre pedig úgy tekinthetünk, mint egy-egy olyan városi vagy falusi szomszédságra, ahol hasonlóan gondolkodó emberek vegyülnek el egymással. A fogalmi és a felvilágosító rendszerek és szabályok lehetővé teszik, hogy a könyvtár és a könyvtárosok uralják a teret.²⁷

Nem kérdés, hogy a tér és annak felhasználása fontos a könyvtárak számára, amelyek állományaikkal hagyományosan nagy fizikai tereket

foglaltak el. Ugyanakkor – ahogy a gyűjtemények csökkennek – új terek használhatók fel közösségi célokra, ide értve a kávézókat, oktatótermeket és más helyiségeket. Ezek a funkciók, amelyek menedzselése már nem kíván speciális könyvtári készségeket, egyre több, eredetileg könyvtári célú teret foglalnak el.²⁸

Hellen Niegaard megfogalmazása szerint az új médiatípusok, az információs és kommunikációs technológiák segítségével, építészek és képzőművészek, valamint könyvtárosok együttműködésével a fizikai könyvtárban egy teljesen új tér jön létre, amely arra ösztönöz, hogy ott a személyes tudás- és élményszerzés új eszközeit kipróbáljuk, visszatükrözve a modern társadalom individualista természetét.²⁹

James Elmborg megítélése szerint pedig a könyvtáraknak meg kell küzdeniük a profitközpontú, kereskedelmi mércével mérő, heti hét napon, napi 24 órában „nyitva tartó” világ körülményeivel. Közben éppen hogy csak elkezdtük azokat a kifinomult kereteket kifejleszteni, amelyek elősegítik, hogy a könyvtárról, mint fizikai térről gondolkodjunk. A könyvtáráépületek azzal formálják a gyűjteményeket, hogy megfelelő tereket biztosítanak, amelyeket speciálisan az állományok elhelyezésére és azokhoz való hozzáférésre alakítottak ki. Architektúrájuk egyúttal célzatosan szimbolizálja azokat az értékeket, amelyeket a könyvtár magáénak vall.

A könyvtáraknak a felhasználókkal együttműködésben kell formálódniuk, különben vagy az uralom színtereivé vagy reménytelen, utópisztikus álmommá válnak, amelyről szó szerint azt mondhatjuk, hogy többé már nem tér. A könyvtárak választhatják a dominanciát, vagy kereskedelmi jellegű gyakorlatot valósíthatnak meg vevőszolgálatok és reklám formájában. E két választás mellett ott van a harmadik, az együttműködés, amely a (magyar könyvtári szakirodalomban is többször említett) harmadik hely³⁰ megvalósítását alapozza meg.

E mögött a gondolat mögött az az elképzelés áll, hogy a könyvtárosság gyakorlata kétféle lehet. Az egyik eshetőség az, hogy a könyvtárosságra úgy tekintünk, mint a rend és a kódok reprezentán-

sára. Ez a könyvtáros személytelen és meg van fosztva kontextusától. Emberi identitása az intézményi szerepben oldódik fel. Ha – alternatív módon – úgy tekintünk a könyvtárra, mint a kalandok és meglepetések terére, a könyvtáros a kalandvágó felhasználó kísérője vagy kalauza lehet, de szükségtelemmé is válhat.

A könyvtárnak erre a két megközelítésére tekinthetünk úgy is, mint két narratíva közötti választásra. Az elsőt *bibliográfiai narratívának* nevezhetjük, amely egy modernista, a 20. századi gondolkodás visszatükröződése, amelyben a könyvtár struktúráit (osztályozási és fogalmi rendszereit) valósnak, természetesnek és hasznosnak tekintjük. Ebben a narratívában a könyvtár anyagok gyűjteménye és azoknak az eszközöknek az összessége, amelyek az ezekhez való hozzáférést biztosítják, a könyvtárosok pedig emberi interfészt nyújtanak a gyűjteményekhez.³¹

A könyvtári tér ugyanakkor a felhasználók írástudásának is a tere, mivel a könyvtár egyike azoknak a kontextusoknak, amelyekben az írástudást használják, hasonlóan ahhoz, ahogy az írásnak is összhangban kell lennie a különböző társadalmi és kulturális kontextusokkal.³²

Ezért is nevezhetjük a másik narratívát az *információs műveltség narratívájának*. Ehhez meg kell értenünk a könyvtár és eszközei társadalmilag kódolt természetét. Az információs műveltség narratívájában a könyvtáros a könyvtár konstruált világa és az információt kereső felhasználó közötti helyet foglalja el. A könyvtárat úgy fogjuk fel itt, mint kulturális kódok gyűjteményét, amelyet nemcsak le kell fordítanunk, hanem a könyvtár és a felhasználó között húzódó határon át is kell juttatnunk. Az információs műveltség része, hogy az információt a felhasználó valós igényeinek kontextusában lássuk. Ebben a narratívában csökken a könyvtári eszközök és struktúrák fontossága. A könyvtáros kulturális munkássá válik, aki tudatában van a kulturális és személyes határoknak és annak, hogy az emberek állandóan úton vannak az egyik fejlődési fok és az azt követő között. A bibliográfiai narratívával vele jár az emberek és a tér feletti

uralom. E véglet és az általános kereskedelmi gyakorlatnak a könyvtári munkába való integrálása mellett alternatívaként ott van az együttműködés. Ez a harmadik út egy harmadik tér létrehozásának potenciálját kínálja. A harmadik tér a harmadik *hely* továbbgondolásának is tekinthető, azonban különbözik is tőle. Nem valószínű, hogy meg úgy, hogy kereskedelmi egységként jobb akarunk lenni például a könyvesboltoknál. Inkább társadalmi szerepvállalásról van szó, amely arra készlet, hogy csökkentsük az „ők” és a „mi” közötti távolságot a (társadalmi) térben. Felhasználóink gondjait és kívánságait kell szem előtt tartanunk, nem pedig a könyvtárakét.³³

Beérkezett: 2012. május 9.

Jegyzetek

1. KOLLÁNYI Bence: Térhasználat az információs társadalom korában. In: Pintér Róbert (szerk.): Az információs társadalom: az elméletől a politikai gyakorlatig. Bp. : Gondolat ; Új Mandátum, 2007.
2. MORVILLE, P.: Ambient findability. Sebastopol, CA: O'Reilly, 2005.
3. LANKSHEAR, C. – KNOBEL, M.: Blogging as participation: The active sociality of a new literacy. Paper presented to the American Educational Research Association, San Francisco, US. April 11, 2006. (14 p.) <http://everydayliteracies.net/files/bloggingparticipation.pdf> (2012. június. 20.)
4. BURBULES, N.C.: Networks as spaces and places: their importance for educational research collaboration. In: Smeyers, P.; Depaepe, M. (eds.): Educational research: networks and technologies. Dordrecht : Springer, 2007. 43–54. p.
5. Morville i. m.
6. WEINBERGER, D. Small pieces loosely joined : a unified theory of the web. Cambridge, MA: Perseus, 2002.
7. Morville i. m.
8. BÓDI Zoltán: Infokommunikációs stratégiák az információs társadalomban. = Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, 5. évf. 2010. 1. sz. 65–73. p
9. Burbules i. m.
10. Kollányi i. m.

11. Burbules i. m.
12. CASTELLS, M.: Az információ kora : gazdaság, társadalom és kultúra. 1. köt. A hálózati társadalom kialakulása. Bp. : Gondolat ; Infonia, 2005. 546. p.
13. ELMBORG, J. K.: Libraries as the spaces between us: recognizing and valuing the third space = Reference & User Services Quarterly, 50. vol. 2011. 4. no. 338–350. p.
14. Burbules i. m.
15. Elmborg i. m.
16. Burbules i. m.
17. MORVILLE, P. – ROSENFELD, L.: Information architecture for the world wide web. 2nd ed. Cambridge, MA.: O'Reilly, 2002.
18. CAREY, J. W.: Communication as culture. New York ; London: Routledge, 1992.
19. Castells i. m.
20. Burbules i. m.
21. Burbules i. m.
22. Morville i. m.
23. FRANCKE, H.: Towards an architectural document analysis = Journal of Information Architecture, 1. vol. 2009. 1. no. 16–36. p.
24. A megtalálhatósággal kapcsolatban lásd még KOLTAY Tibor: A megtalálható információk környezet = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 2012. 4. sz. 151–156. p.
25. Morville i. m.
26. Morville – Rosenfeld i.m.
27. Elmborg i. m.
28. BOSANQUET, L.: Building relevance amidst the content revolution = Library Management, 31. vol. 2010. 3. no. 133–144. p.
29. NIEGAARD, H.: Library space and digital challenges = Library Trends, 60. vol. 2011. 1. no. 174–189. p.
30. SZÓLLÁS Péter: A könyvtár, mint harmadik hely = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 19. évf. 2010. 11. sz. 2010. 3–7. p., TÓTH Máté: A könyvtár, mint találkozóhely. A PLACE projekt = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. 2009. 7. sz. 6–11. p.
31. Elmborg i. m.
32. BEARD, J. – DALE, P.: Building literacy: the relationship between academic literacy, emerging pedagogies and library design. World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Assembly. Milan : IFLA, 2009. (7 p.) <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/94-beard-en.pdf>
33. Elmborg i. m.

E-könyves infotár indult

A Könyvtári Intézet 2012 júniusában létrehozott E-könyves infotárának fő célja, hogy a könyvtárosoknak válogatott híreket, információkat nyújtson az e-könyvek világáról, segítve őket az e-könyves könyvtári szolgáltatások kialakításában. Tájékoztat a fontosabb e-könyves eseményekről, a nemzetközi trendekről, a hazai és külföldi szaksajtóban megjelent cikkekről, a megjelent e-könyvekről stb. A honlapon található kínálat: Események, hírek; Fogalmak; E-könyvkiadók és terjesztők; Könyvtári jó gyakorlat; Ajánló a szakirodalomról és a megjelent e-könyvekről.

Az infotár elérhetősége: <http://ki.oszk.hu/ekonyvek>

Új keresőportál a tudósok és kutatók szolgálatában

**200 millió dokumentum
46 európai ország könyvtárából**

The
**European
Library**

Connecting knowledge

Az új Európai Könyvtár portállal egyedülálló hozzáférés valósult meg 46 európai ország nemzeti és egyetemi könyvtárainak anyagához a kutatók számára. Az Európai Könyvtárban (www.theeuropeanlibrary.org) egy helyen érhető el közel 200 millió jó minőségű dokumentum és keresőeszköz, és a kutatók rengeteg dokumentumot (köztük digitális és multimédia tartalmakat) találhatnak meg könnyen és gyorsan.

A szolgáltatás hivatalosan a 41. LIBER konferencián, Tartuban indult 2012. június 27-én 20 órakor a 320 résztvevő jelenlétében. (Az Észti Nemzeti Könyvtár és a Tartui Egyetem is részt vett ebben a páneurópai kezdeményezésben.)

„Örülünk, hogy ez az értékes új szolgáltatás a LIBER konferencia alatt indul, és hogy részt vehetünk az Európai Könyvtárban, hiszen állományunk így sokkal jobban elérhető, mint azelőtt” – jelentette ki Ermel Malle, a tartui egyetemi könyvtár igazgatója.

Janne Andresoo, az Észti Nemzeti Könyvtár igazgatója is üdvözölte az új szolgáltatást, és kijelentette, fontos tudományos forrás lesz: „Az új Európai Könyvtár indulása izgalmas lehetőségeket biztosít a világ kutatói számára. Először fordul elő, hogy a nemzeti könyvtárak állománya mellett az egyetemi könyvtárak állományában is kereshetünk, vagyis egyidejűleg válik kereshetővé a kiváló minőségű források kritikus tömege.”

Az Európai Könyvtárban közel 10 millió digitális tétel érhető el (régí könyvek, kéziratok, képek, videók). A bibliográfiai rekordokon kívül 24 millió oldalnyi teljes szövegű tartalom is van a könyvtárban a legkülönbözőbb tudományterületekről.

„A jövő könyvtárának a létrehozásán fáradozunk” – mondta el Erland Kolding Nielsen, aki az Európai Könyvtár Irányító Bizottságának elnöke és a koppenhágai Dán Királyi Könyvtár főigazgatója, majd így folytatta: „Kutatói közösségek függnek tőlünk, és mi azért dolgozunk, hogy szolgáljuk őket; teljesen átformáltuk az Európai Könyvtár portált, hogy az megfeleljen az igényeiknek.”

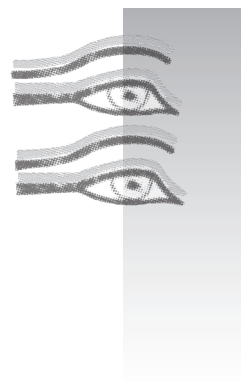
„A tudósok hozzáféréseinek kibővítése érdekében bizonyos tartalmak is ingyenesen hozzáférhetőek lettek újra-felhasználás végett a kutatási hálózatok és weboldalak révén. Ennek eredményeképpen szinte beláthatatlan új lehetőségek nyílnak a kutatás számára” – tette hozzá Louise Edwards, az Európai Könyvtár igazgatója.

Az Európai Könyvtár eredetileg 2005-ben született meg az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája (CENL) szolgáltatásaként, és egyidejű keresés révén hozzáférést biztosított Európa nemzeti könyvtárainak gyűjteményeihez. Az új Európai Könyvtár a CENL és három vezető könyvtári szervezet, a LIBER, a CERL és az Europeana Foundation közötti innovatív partnerség eredménye; gyors és egyszerű hozzáférést biztosít egy központi index segítségével Európa nemzeti könyvtárainak és egyre több egyetemi könyvtárának az anyagához.

Benne több eszköz és szolgáltatás is a tudósok rendelkezésére áll, így a rekordokat exportálni lehet és minőségi meta-adatok tölthetők le.

A <http://www.youtube.com/user/theeuropeanlibrary> címen látható videó röviden bemutatja az új Európai Könyvtárat, rövid ismertetője pedig letölthető a <http://www.europeana-libraries.eu/documents/868553/244408a6-bfa4-4d28-a26b-5617dbd6b4fd> címről.

(A Hágában 2012. június 25-én kiadott sajtóközlemény alapján)

Hagyományos és/vagy digitális olvasás?

Egy interjú vizsgálat eredményeiből¹

GEREBEN Ferenc

1. Bevezető

Az ezredforduló táján a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarán egy művelődés-szociológia órán megkérdeztem a hallgatóimat, véleményük szerint lehet-e szerelmes levelet írni e-mailben. A magam részéről meg voltam győződve arról, hogy nem, mert a gépen előállított szöveg – úgy véltem – nem rendelkezik sem a személyességgel, sem az intimitásnak a műfajhoz illő mértékével. Meglepetésemre a hallgatók (a lányok is!) magától értetődően mondtak igent. Akkor – bő tíz évvel ezelőtt – én még kézzel írtam a hivatalosságon kívül eső leveleimet, sőt a tanulmányaimat is. Azóta ez már megváltozott, és azon kapom magam, hogy ma már szinte mindent számítógépen írok, kivéve, ha jegyzetek, valamint ha karácsonyi üdvözlőlevelet vagy kondoleáló levelet írok – időskorú címzetteknek.

Érzékelhető, hogy írásbeliségünk egyre jobban elmerül a digitális kultúrában, mert igaz: e-mailben és a monitoron nagyon sok írásbeli műfaj elképzelhető, különösen a fiatalabb korosztályok számára, de azt még nem tudjuk, hogy milyen veszteségekkel jár a kézírás egyre terjedő felhagyása. (Például, mit tudnak megőrizni a jövő levéltárai az ezután következő nemzedékek levelezéséből?) A közelmúltban híre ment, az USA-ban azt tervezik, hogy az iskolából kiiktatják a kézi folyóírást, mert a gyerekek inkább a számítógép billentyűzetét használják írásra. Erre reflektálva nemrég *Hámori József* agykutató azt mondta a Kossuth Rádió egyik műsorában, hogy a kézírás szoros kapcsolatban áll agyi munkavégzésünkkel, és jobban emlékezünk egy szöveg mondandójára, ha kézzel készítünk róla jegyzeteket, mintha géppel írnánk.* (Erre a kérdésre, konkrétan a könyvolvasás vonatkozásában, később még visszatérünk.)

* Lásd még PLÉH Csaba: A webvilág kognitív következményei, avagy fényesít vagy butít-e az internet? = *Korunk*, 3. folyam, 22. évf. 2011. 8. sz. 9–19. p. <http://korunk.org/letoltolapok/Z-ZMKKorunk2011augusztus.pdf> [2012. 09. 10.]

2. Vázlatos helyzetkép a magyar olvasáskultúra jelenlegi állapotáról

Mielőtt kvalitatív mélyfúrásunk eredményeit ismertetnénk, összegeznünk kell, hogy mit tudunk a magyar olvasáskultúra helyzetéről. Jómagam kollégáimmal együtt évtizedek óta figyelemmel kísérik a magyarországi, majd a határon túli magyar olvasáskultúra szociológiai eszközökkel feltárható főbb tendenciáit. Megfigyeléseinket számos publikációban tettük közzé.² A közlemények eredményeinek részletes ismertetésétől most eltekintünk, de néhány pontban összefoglalnám a vizsgálatok által észlelt legfontosabb változási tendenciákat, illetve a jelenlegi helyzet általam legfontosabbnak tartott elemeit.

1. A rendszerváltozás előtt úgy véltük, hogy a *demokrácia* (a „hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezete”) „*olvastatni*” fogja a társadalmat. Nem úgy lett: 1985 és 2000 között a felnőtt magyarországi népességben a soha semmit nem olvasók aránya 5-ről 12%-ra nőtt, a „mindent” (különféle periodikumot és könyvet rendszeresen) olvasóké pedig 18-ról 9%-ra csökkent.
2. Csökkent a (papíralapú) *sajtótermékek* különböző műfajainak olvasottsága is, főleg a napi- és havilapoké. (A rendszeres újságolvasók aránya 1964-ben 60% volt, 2005-ben pedig csak 43%.) Az ezredfordulón a határon túli magyarok mindhárom típusú sajtóterméket (napi-, heti és havilapot) nagyobb arányban olvasták, mint a magyarországiak.
3. *Az utóbbi évtizedekben csökkent a könyvolvasás intenzitása.* A hetvenes és nyolcvanas években még csak a könyvolvasás gyakorisága (ezzel párhuzamosan az olvasásra fordított idő) ritkult meg: a rendszeres (átlagosan havonként legalább egy könyvet) olvasók aránya az 1964-ben mért 23%-ról 2000-ben 12%-ra fogyatkozott. Azóta – a némileg elmentmondásos adatok miatt – csak annyit állíthatunk nagy valószínűséggel, hogy a rendszeres olvasók aránya nem olvadt tovább.
4. A tágabb értelemben vett *könyvolvasók* szá-

ma (tehát akik egy év alatt legalább egy könyvet elolvasnak) a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években lényegében stagnált (inkább egy picit nőtt, mint csökkent), a rendszerváltozás éveiben azonban elindult a lejtőn: az 1980-as évek derekán regisztrált 60–65%-kal szemben 2000-ben a felnőtt népességnek már csak 48%-a, 2005-ben 40%-a volt könyvolvasó. Vagyis Magyarországon a könyvolvasás kisebbségi tevékenységgé vált ellentétben a környező országok (különösen Erdély és Kárpátalja) magyarságával, akik az ezredfordulón még 60–70%-os arányszámokat produkáltak. Az ezredforduló után Magyarországon folytatódott (a határon túl pedig elkezdődött) a könyvolvasók arányának az apadása. A hazai felmérési módszerek eltérései miatt csak becsülni lehet a jelenlegi reális arányszámot: véleményem szerint a hagyományos könyvek olvasóinak aránya jelenleg Magyarországon a felnőtt népesség 40–45%-át teszi ki. (A határon túli magyarság esetében újabb reprezentatív adatok hiánya miatt ennek a becslésére nem vállalkozhatunk.)

5. Ami az *olvasmányok összetételét*, az olvasói érdeklődés és ízlés milyenségét illeti, összefoglalóan annyit mondhatunk, *a praktizizálódás és kommercializálódás* több évtizedes folyamata az ezredfordulóra markáns arculatváltást eredményezett. Míg a hatvanas években Jókai vezetésével a magyar (és világirodalmi) klasszikusok, a hetvenes és nyolcvanas években a „szocialista lektűr” képviselői (főleg Berkesi és Szilvási), a kilencvenes évektől pedig az amerikai best-seller-irodalom „nemzetközi nagymesterei” (Danielle Steel, Robin Cook, Dan Brown stb.) kerültek a felnőtt magyarországi olvasók érdeklődésének homlokterébe. Az ezredfordulón a határon túli (főleg az erdélyi) magyarság olvasáskultúrája magasabb színvonalúnak mutatkozott, mint a magyarországi: a határon túli olvasmányszerkezetben nagyobb hangsúlyt kaptak az irodalmi értékkel bíró (főleg klasszikus) olvasmányok és

általában a magyar szerzők, mint a hazaiak. Az ezredforduló utáni években a legolvasottabb szerzők magyarországi listáin mintha egy árnyalattal ismét nagyobb szerepet kaptak volna (esetleg a 2005. évi Nagy Könyv program átmeneti hatásaként) a jelentősebb irodalmi értéket képviselő szerzők, de a domináns vonulatot változatlanul az amerikai bestseller-irodalom jelenti. Az ezredforduló után végzett kisebb, lokális, illetve rétegvizsgálatok jelzései szerint a határon túli magyar olvasótáborban is érzékelhetővé váltak a kommercializálódás és az amerikanizálódás globálisnak mondható tendenciái.

6. El kell mondanunk továbbá, hogy a reprezentatív felmérések során önmagukat beiratkozott *könyvtári tagnak*, illetve *könyvvásárlónak* tartó felnőtt magyarországi válaszadók aránya az utóbbi két évtizedben csökkenő tendenciát mutatott. (Pl.: a felnőtt társadalom könyvtári tagjainak aránya a nyolcvanas évekig közel egyötödni volt, az ezredforduló táján ez alig több mint egytizednyire csökkent.) Ugyanígy a felmérések során „legutóbbi olvasmányként” regisztrált könyvek között is csökkent a könyvtárból kölcsönzött és a (frissen) vásárolt könyvek aránya, ugyanakkor az olvasmányok forrásai közül növekedett a családi könyvtárak, valamint a baráti kölcsönzés (és könyvajándékozás) szerepe. A házi könyvtárak állománya több évtizedes növekedés után az ezredforduló táján – az újabb generációk könyvgyűjtési aktivitásának csökkenésével – fogyatkozni kezdett. (Ez a könyv nélküli családok arányának némi növekedésében, és a nagyobb könyvállománnyal rendelkező családok hányadának csökkenésében jelentkezett.)
7. A szabadidős tevékenységek közül az utóbbi évtizedekben az olvasás legfőbb (és győztes) riválisa (különösen a kereskedelmi tévénézés 1997-es bevezetése óta) a televízió volt, az ezredforduló óta pedig egyre inkább a *szmítógép*, illetve az internet lett.
8. Az eddigi adatok a felnőtt (18 éven felüli népességre vonatkoztak), ami a *középiskolás*

korosztályt és a *15–29 éves fiatalokat* illeti, a könyvolvasók (és napilapolvasók), valamint a rendszeres olvasók aránya körükben is csökkent, és csökkent az őket körülvevő házi könyvgyűjtemények kötetszáma is. A középiskolások olvasói érdeklődésének és ízlésének alakulásában – az iskolai kötelezőkön kívül eső mezőnyben – a vizsgálatok a klasszikus értékek, nemzeti hagyományok visszaszorulását, a könnyed (és borzongató) szórakozási vágy előretörését észlelték. A tízen- és huszoneves fiatalok ugyanakkor nagy lépéseket tettek az elektronikus adathordozók meghódítása felé: 2008-ban már 84%-uk volt internethasználó, 74%-uk rendszeresen élt a drótposta lehetőségeivel, közel fele részük pedig chetelt és fórumozott.

9. Bár a legutóbbi években *pozitív részeredmények* is adódtak (a 2009-es PISA nemzetközi kompetencia-vizsgálata során a 15 éves magyarországi diákok körében a szövegértési mutatók korábbiakhoz mérten számottevő mértékben emelkedtek; a rendszeres könyvolvasók kicsiny tábora az utóbbi években nem csökkent tovább, talán némileg emelkedett is), jól érzékelhető, hogy a hagyományos könyv- és olvasáskultúra presztízse, mutatóinak alakulása depresszív tendenciákat rajzol ki.

Felmerül a kérdés, hogy ebben a lefelé irányuló folyamatban mekkora szerepet játszik általában az írásos-olvasásos közlésmód jelentőségének (a társadalom értékrendjének és életmódjának megváltozása által motivált) csökkenése, illetve az a lehetőség, hogy az írásos szövegeket közvetítő médiumok nagymértékű átalakulása, paradigmaváltással felérő eszköz-gazdagodása³ a változóban lévő olvasási jelenségek egy részét „elnyelik” a jórészt még hagyományos olvasási szokásokra „beállított” kutatói tekintet elől. Természetesen a két tényező együttes jelentkezése sem kizárt (sőt erősen valószínűsíthető), ezért valójában a kérdés mindkét oldalát vizsgálni kellene. Ennek legadekvátabb formája egy probléma-érzékeny, az eddigieknél differenciáltabb (a régi és az új olvasási szokásokra egyaránt

nyitott) kérdésfeltevésekkel operáló országos reprezentatív kérdőíves felmérés lenne. Mostani kutatásunk egy ilyen széles körű felmérés előmunkálataként is felfogható.

3. A vizsgálatról

Mivel az olvasás jelenségét tényfeltáró jelleggel, a maga életszerű összetettségében, s nem kategóriák, zárt kérdések előre gyártott *itemjeivel* kívántuk most vizsgálni, kézenfekvőnek látszott a mélyinterjú megközelítés. A mélyinterjúkkal annak a társadalmi csoportnak a képviselőit céloztuk meg, amelyről az eddigi reprezentatív felmérések egybehangzóan bizonyították, hogy a digitális szakadék aktív oldalán állnak, vagyis fiatalok és magasan kvalifikáltak.⁴ (A hivatkozott felmérések arról is vallanak, hogy az internethasználókat nemcsak demográfiai, hanem világszemléleti és értékrendi különbségek is elválasztják a nem használóktól. Példának okáért az internethasználók az átlagosnál pozitívabb szemléletűnek, nyitottabbnak és szekularizáltabbnak stb. mutatkoztak.)

Az interjúkészítők többnyire a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egykori vagy jelenlegi szociológus hallgatói voltak.⁵ Arra kértük őket, hogy a 18–45 éves korcsoportokból válasszanak maguknak olyan interjúalanyokat, akiknél folyamatban van a felsőfokú végzettség megszerzése (vagyis főiskolai vagy egyetemi hallgatók), illetve főleg olyanokat, akik diplomájukat már meg is szerezték – tehát olyan személyeket, akikről alaposan feltételezhető volt az *olvasás digitális formáinak használói szintű ismerete*. Arra is felszólítottuk az interjúkészítőket, hogy a megadott kereteken belül igyekezzenek fiatalabb és idősebb, férfi és nő, valamint humán- és reál-végzettségű interjúalanyokat egyaránt megszólaltatni. A vizsgálatot alapvetően a fővárosban folytattuk, de sikerült néhány vidéken élő fiatallal is interjút készíteni.

Az interjúk irányított beszélgetések voltak, ezen belül az információszerzés forrásainak, a számítógép és az internet otthoni meglétének, használá-

latának kiderítésére kérték fel az interjúkészítőt. Majd az olvasási szokások feltérképezése következett: mind a sajtótermékek, mind a könyvek olvasása során egyaránt rákérdezve a hagyományos és a digitális olvasási módokra. Külön nyomasztó tárgya volt az „e-könyv” fogalma: ki mit ért rajta, milyen változatával találkozott? Végül – az olvasmánybeszerzési szokások és az audiovizuális médiumok használatának megbeszélése után – egy kis értékszociológiai „zárótétel” következett: az interjúalany vallott arról, miket tekint az élet legfontosabb dolgainak.⁶

A háromnegyed órától a másfél óráig terjedő mélyinterjúk 2010 novemberében és decemberében készültek. A 17 interjúalany közül 9 volt a nő és 8 a férfiak száma. Többségben voltak a fővárosiak, de a 11 budapesti mellett 6 fő a vidéki (dunántúli és alföldi) városokat (sőt falvakat) képviselte. Életkor szempontjából a huszonévesek voltak némi túlsúlyban (9 fő), a harmincasokat 7 fő, a negyveneseket pedig csak 1 fő képviselte, vagyis vizsgálatunk homlokterében inkább a fiatalok, mint a fiatal középkorúak álltak.

Az interjúalanyok mind főiskolát vagy egyetemet végzett diplomások, illetve (3 fő) egyetemisták vagy főiskolások voltak.⁷

4. Informálódási szokások

(„Az első az, hogy beütem a Google-ba!”)

Interjúink első témája az információk beszerzésének módja volt. A beszélgetés során igyekeztünk elkülöníteni a praktikus, hétköznapi, lexikális információk, valamint az értelmiségi munkához szükséges szakmai, tudományos információk beszerzését.

A 17 interjúalany csaknem egybehangzó állítása szerint a hétköznapi, praktikus információk elsődleges forrása számukra a világháló, amelyhez egyébként mindannyiuknak megvolt az elérési lehetősége. Egy informatikus interjúalanyunk (17. sz.) a köreikben sűrűn emlegetett angol mondást idézi: „Google is your friend, Wikipedia is your girlfriend!” Először ismerkedjünk meg néhány tömör és markáns véleménnyel. (Az

alábbiakban az interjúk szövegét kurzív szedéssel, azon belül a kérdéseket félkövér betűkkel különítjük el a tanulmány elemző részétől. Az interjúk szövegében a zárójel nélküli három pont az elbizonytalanodó, be nem fejezett közlést, a szögletes zárójelbe tett három pont a kihagyott szövegrészeket jelzi.)

Nézzük meg például egy 40 éves közalkalmazott férfi (3. sz.) válaszát:

„Leggyakrabban az internetet használom. Nekem, amik praktikus információk, azok utazással, ügyintézással (...) kapcsolatos dolgok, amik esetlegesen változóak. Ezeket az interneten szoktam megnézni, máshol igazából nem is lehet megtalálni őket, vagy sokkal nehezebben elérhetőek. Úgyhogy végül is azt mondhatom, hogy szinte minden olyan információt, ami a hétköznapiakhoz kötődik, azt majdnem csak kizárólag az interneten keresem. Mert most már meg lehet mindent találni.”

A 12. sz. interjúalany (38 éves férfi, egyetemi oktatásszervező) véleménye:

„Hát, alapvetően most már az internetről. Ha valamire kíváncsi vagyok, akkor legelőször beütem a keresőbe, és ott próbálok válogatni. „Lexikont” is, előfordul, hogy keresgélek benne, de alapvetően az internet. Szinte bármilyen természetű információról van szó, az első az, hogy beütem a Google-ba.”

A 24 éves pszichológus nő (4. sz.) válaszába némi furcsa mellékíz keveredik: főleg akkor érzi adekvátnak az internetes információkeresést, ha nem elsődleges szempont a megbízhatóság:

„Praktikus, hétköznapi információk esetén mindenképpen az internet az első. Általában ilyenkor gyorsan kellene az információk, és nem biztos, hogy pontos adatokra van szükségem, így bátran használom az internetet.”

Külön figyelmet érdemel, hogy elgépiesedett világunkban – még fiatal szakemberek körében is – mennyire megmaradt az interperszonális informálódás szokása. Egyúttal az interjúalanyok rámutatnak a világháló fő előnyeire (pl. gyorsaság), de problematikus oldalára is (például, hogy

túl sok az információ).

Nézzünk meg az 1. sz. interjúalany (24 éves egyetemi hallgató) választát:

„Hát egy, mert nagyon gyors. Otthon van, ugye internetelésünk. Kettő pedig: van a Google nevű keresőoldal, ami konkrétan minden információt pillanatokon belül megtalál, és azon belül is tudok böngészni. Úgyhogy nehéz nem találni megfelelő információt, ott információdömping van, szó szerint. Nem alig találsz, hanem éppen túl sokat találsz.”

A 7. sz. interjúalany (egy 20 éves fővárosi egyetemista fiú) már első megközelítésben is differenciált képet ad információs hálójáról, s azon belül a világháló általa igénybe vett szolgáltatásairól:

„Ha információra van szükséged, akkor hová fordulsz?”

„Az interneten tájékozódom. Újságokban, napilapokban – ha pletykára vagyok kíváncsi, akkor napilapokban. Interneten blogokat olvasok vagy hír site-okat: Indexet, Origót. Ha közösségi élettel kapcsolatos információra van szükségem, akkor Facebookot használok.

Vannak válaszadók, akik már a praktikus informálódási szakaszban is említést tesznek a könyvekről, igaz, hogy alárendelt szerepben. Például egy 27 éves egyetemi tanársegédnő (13. sz. interjúalany):

„Én nagyon sokat ülök a számítógép előtt. Gyakorlatilag, hogyha megvan rá a lehetőségem és nincsenek óráim, akkor egész nap. Egész nap megy a gépem, ilyen-olyan formában. Pont ezért az elsődleges információs forrásom is az internet. Mindenféle szempontból, szóval akár órákra készülök, akár a hírekről, eseményekről, de alapvetően én az internethez fordulok. Nagyon sok könyvem van otthon, ilyen szempontból azokat is elő szoktam venni, de hogyha gyors vagy azonnali információ kell, akkor mindenképpen csak az internet.”

Találkoztunk olyan tájékozódási stratégiákkal is, amelyek – főleg, ha már nemcsak a praktikus hétköznapi, hanem a műveltség-gyarápítással, munkával kapcsolatos szakmai informálódási szokásokkal is számolunk, amelyek a hagyományos írásbeliség eszközeinek, a szaklapoknak, szakkönyveknek, könyvtáraknak, és ismét a személyközi kapcsolatokból származó információknak is jelentős szerepet juttat – az internet mellett. Ilyen például a 9. sz. interjúalany (33 éves férfi, aki egy dunántúli faluban szakiskolai tanár):

„A műveltségbeli kérdéseknek hol nézel utána?”

„Ez is szintén ugyanaz. Könyveket és internetet, és fele-fele [...]”

„Tanuláshoz szükséges információkat honnan szerzed?”

„Vagy szakkönyvtárak[ból] vagy ismerősök[től], az adott területen jó tapasztalattal rendelkezők[től], és internet[en].”

A következő interjúalanyok válaszában már a könyvtárak is a tájékozódás fontos részévé válnak. A 10. sz. interjúalany (20 éves nő, egy vidéki tanítóképző főiskola hallgatója):

„Ha lexikális információra van szükséged, milyen forrásokat veszel igénybe?”

„Vagy az internetet, ugye az a leggyorsabb vagy pedig szintén a könyvtárban, ha tudom, hogy milyen könyvben kell keresni, illetve amelyik éppen közelebb van.”

„Ez milyen arányban oszlik meg: az internetezés és a könyvtár?”

„Hát, fele-fele arányban.”

„Ha valamilyen műveltségbeli kérdésről van szó, hol nézel utána az információnak?”

„Műveltségbeli kérdés?[...] Könyvtárban, abban biztosan inkább [...]”

„Ilyenkor magad használsz a katalógust vagy szoktál segítséget kérni?”

„Általában magam használom, és ha csak nagyon-nagyon nem talállok valamit, végső esetben szoktam a könyvtáros segítségét kérni.”

„Ha valamilyen tanuláshoz szükséges információra van szükséged, honnan szerzed be?”

„Vagy az internetről, az intézeti tanszék honlapjáról, ha van ott ilyen jellegű jegyzet vagy egyéb internetes oldalakon, amikre rátalálok, vagy ha van egy adott könyv_megadva, akkor könyvtár [...]”

A 11. sz. interjúalany (22 éves nő, vidéki egyetem mesterszakos hallgatója) elsődlegesen az internet híve, de a kérdések nyomán az is kiderül, hogy inkább a papíralapú olvasmányokat kedveli, illetve „kettős taktikát” követ: a világhálón kikeresett olvasmányt könyvesboltban vagy könyvtárban szerzi be:

„Hogyha hosszabb tanulmányt vagy könyvet kell olvasni, én azt szeretem papíralapon, mert nem szeretek gépről olvasni, kiböngészni, mondjuk ilyen pár oldalt, akkor azt letöltöm, elolvasom. Meg tulajdonképpen ilyen kettős, mert hogy kikeresem az interneten, hogy hol található meg, és akkor úgy megyek el a könyvtárba vagy a könyvesboltba. Viszont, ha egy olyan könyv, amit szeretnék megvenni, akkor általában interneten utána keresek, hogy melyik könyvesboltban van.”

„Amúgy hány oldal az, amin felül már nem szeretsz monitoron olvasni, hanem inkább kinyomtatod vagy megszerzed papíron?”

„Ilyen négy-öt oldal. Annál többet nem nagyon szeretek. Igazából nem is nagyon tudok, vagy hogy így jobban fáraszt, meg én szeretem a lényegét egyrészt kiemelni, amiből tanulmányt olvasok, és akkor ki tudom emelni. Másrészt fárasztó, hogy így nem látom át, hogy így ki van nagyítva, és ott van az a betűhalmaz [...]. Nem látom át a dolgokat! Tehát én így négy-öt oldalt azért már szeretem kinyomtatgatni.”

A fenti interjú egyébként egy fontos újabb szemponttal is gazdagította a képet. A 22 éves egyete-

mista lány, aki nyilván bőven el van látva olvasnivalóval, a 4–5 oldalnál hosszabb olvasmányt azért szereti papíron olvasni – azon kívül, hogy vizuálisan is ki akarja emelni benne a lényegét –, mert a monitoron csak fárasztó betűhalmazt lát, és nem látja át az olvasottak lényegét, és talán nem belemagyarázás – ha úgy fogalmazunk –, hogy nem látja át a mű egészét. (A 11. sz. interjúalany érdekes gondolatát most raktározzuk el magunkban azzal a szándékkal, hogy később még visszatérünk rá!)

Nézzük meg, hogy egy különleges foglalkozású ifjú hölgy (a 16. sz. interjúalany iparművész) információszerzési stratégiája milyen pillérekre nyugszik:

„Nagyon sokszor az internethez fordulok. De van olyan is, hogy nem az internethez, hanem könyvtárakhoz is. A Szabó Ervin Könyvtárhoz, az Iparművészeti Egyetem könyvtárához, ez elég jó minőségű, eléggé jól felszerelt, úgyhogy ott szoktam kutakodni. Akkor a Néprajzi Múzeumnak is nagyon jó könyvtára van. Ott is, és az Iparművészeti Múzeumnak is nagyon jó könyvtára van. Például a munkámhoz ott készítettem vázlatokat.”

„Műveltségbeli információ? Tehát, ha művelődni szeretnél, hová fordulsz?”

„Az is inkább a könyvtár, meg a könyvek. Tehát nem a szaklapok, hanem inkább a [...], tehát az is a könyvtár. Meg a házi könyvtárunk elég nagy, úgyhogy ott elég sok mindent megtalálok.”

„Nem tudom mennyire aktuális a tanulóhoz szerzett információ, de gondolom neked is kellett?”

„Ez úgy volt, hogy amikor kiadtak egy témát, akkor elkezdtünk gyűjteni. Az adott témához általában az internetről szoktunk gyűjteni anyagokat, mint például az adott trendet vagy a színvariációkat. Az illusztrációhoz általában a netet használjuk.”

Érdemes még megnézni néhány informálódással kapcsolatos véleményt. A 2. sz. interjúalany (30

éves közgazdász férfi) részletezte, hogy milyen típusú információk esetében fordul internethez, és mikor inkább könyvekhez. Itt – némileg más megközelítésből – ismét visszatér a könyv „egészségességének” már korábban is felbukkanó gondolata:

„Vannak olyan típusú könyvek, tankönyvek, amelyek egy meghatározott témakörben jól összeszedett képet, leírást nyújtanak bizonyos témákról. És ha tudom, hogy nekem csak az kell, és nem pedig mindenféle vélemény, fórum vagy csak egy-két mondat, hanem egy átfogó tanulmány kell, akkor inkább a könyvhöz fordulok. Habár, természetesen a neten keresztül is lehet könyveket olvasni, vagy hallgatni[...].”

A 3. sz. interjúalany (40 éves közalkalmazott) ismét a megbízhatóság kérdését hozza be az internet és könyvek információs értékének összehasonlításába, mégpedig az utóbbiak javára. De egyúttal arról is vall, hogy munkáját viszont szinte teljesen a neten végzi:

„Az internet ilyen szempontból szerintem nem feltétlenül annyira megbízható, mint mondjuk [a] hivatalos kiadványok, könyvek. Nekem az elsődleges forrás ilyen [lexikális] információknál papíralapú, tehát [a] nyomtatott anyagok adják. Mindenekelőtt a könyvek, tanulmányok, és ezután jön esetlegesen az internet, de hát, oda sajnos sok minden olyat fel lehet tenni, ami esetleg nélkülözi a megfelelő szakmai alapokat, a megfelelő szakmai vagy tudományos háttérrel.”

„A műveltségbeli információk esetén milyen forrást használ?”

„Azt hiszem, hogy talán mindkettőt. Tehát általában könyveket is, akárhol vannak, tehát könyvtár[ból] vagy megveszem őket vagy valakitől kölcsön kérem [...].”

„A munkám java részét az interneten végzem, mármint úgy, hogy az interneten keresztül férünk hozzá szerverekhez, amin a munkánkat végezzük.”

Egy vidéki középiskolai tanárnő (5. sz.) pedig azt részletezi, hogy oktató munkájához milyen

nagy segítséget jelent az internet, illetve a számítógép:

„Számítógépes tananyagokat csinállok a tantárgyaimhoz. Powerpointos prezentációkat csinállok. Olyan tantárgyaim is vannak, amikhez nincsen tankönyv. Nekem kell a netről összebongészni az anyagokat, ami kell hozzá. Aztán olyan oldalakat is szoktam használni, amiken animációk vannak. Földobom vele a powerpointot olyan mozgó dolgokkal, amiket szeretnek a gyerekek. Olyan feladatok is vannak, amiket órán meg lehet csináltatni a gyerekekkel, ahol „pakolj ide” feladatok vannak; ezeket az SDT-Sulinetről szoktam leszedni. [...] Kísérletbemutatás, amit amerikai honlapokról szedek. A szöveget a gyerekek nem értik, azt le kell halkítanom.”

Zárjuk le az információszerzési szokások példatárát egy olyan interjúrészlettel, amely a jövő esélyeit is latolgatja. A 13. sz. interjúalany egy vidéki egyetem tanársegédje, aki hallgatói internethasználatáról is beszél:

„Azt szoktuk mondani például a hallgatónak, hogy csak arra lehet hivatkozni az internetről, aminek van szerzője és van címe. Ez a minimum. [...] Remek plágiumokat olvasok a vizsgaidőszakokban. [...] Azt tudom, hogy használják, és akarom is, hogy használják, hogy [...] nézzenek utána, gyűjtsenek az interneten anyagot, mert olyan lehetőséget engednek ki a kezükből, hogyha nem értenek hozzá, amit azt gondolom, hogy nem engedhetnek meg maguknak. A másik pedig, hogy ez lesz a jövő!”

„Hogy gondold, hogy ez lesz a jövő? Milyen szinten lesz ez jövő? Száz százalékban átveszi a könyvek szerepét vagy kisebb mértékben?”

„Nem hiszem, hogy átveszi a könyvek szerepét, de biztos, ahogy eddig is megbolygatta, ezután is meg fogja bolygatni a könyvek jelenlétét az életünkben, de azt gondolom, hogy mehet a kettő egymás mellett. Szóval, hogy mind a kettőből kivehetjük azt, ami jó, és elhagyhatjuk azt, ami rossz.”

Interjú tapasztalataink összefoglalásául el-

mondhatjuk, hogy a fiatal, illetve fiatal középkorú értelmiség informálódási szokásai erősen internet-centrikusnak tűnnek, főleg ami a hétköznapi praktikus információk beszerzési módját illeti. De erőteljes internethasználatot indukál a munkavégzés, illetve tanulás is. Mindez nem jelenti azt, hogy az információszerzés interperszonális, valamint hagyományos írásos forrásai (szaklapok, könyvek, lexikonok, könyvtárak, könyvesboltok, stb.) ne játszanának továbbra is jelentős szerepet a megkérdezett diplomások életében. Válaszaikban a netes tájékozódás legfőbb előnyeként a gyorsaság jelent meg, de kibontakoztak hátrányai is: a megbízhatósági deficit, az információk nyomasztó és szinte áttekinthetetlen tömege, az egyes opusok egészben való megragadásának lehetetlensége, stb. A vizsgált réteg képviselőinek informálódási struktúráját sajátos kettősség jellemzi: jelentősen előrehaladtak a szerintük a jövő útját jelentő digitális technikák felé, de ugyanakkor még jól érzékelhetően kötődnek az ismeretszerzés hagyományos személyközi és papírra nyomtatott formáihoz is.

5. Sajtóolvasás

(„Jó ideje csak elektronikus formában olvasom őket...”)

Az előzőekben is többször szóba került a sajtótermékek (főleg a szaklapok) olvasása, de ez beszélgetéseink külön témáját is képezte. A vonatkozó interjúrészletekkel szemléltetni szeretnénk a sajtóolvasás különböző típusait. Az egyik markáns típus, amikor a nyomtatott sajtó helyét már szinte teljesen betöltötték a digitális hírportálok.

A 15. sz. interjúalany (26 éves férfi villamosmérnök) ebbe a kategóriába tartozik:

„Ilyen dolgok, a sajtó, nekem jelenleg most már szinte csak ilyen digitális, internetes híroldal, főleg az Index olvasása. Érdekes, hogy gimnazista koromban nem volt így, ez valószínűleg egyrészt azért volt így, mert [...] akkor még nem volt se

számítógépem, illetve nem volt internet, mert szerintem akkor még nem is volt annyira elterjedt. Illetve, a gimnáziumban és az egyetem elején, sokat tudtam bemenni az iskolai könyvtárba, illetve az egyetemi könyvtárba, ahol ki voltak téve, az aktuális napilapok, [...] és akkor átolvastam a Magyar Nemzetet, és a Nemzeti Sportot. Mostanság, még két-három éve az édesapám vett Magyar Nemzetet hétvégénként, és amikor szombat reggel otthon voltam, és megtaláltam az újságot, akkor volt, hogy belelapoztam, de ez már szinte teljesen eltűnt. [...] Valahogy jobb érzés effektíve átolvasni valami kézzelfogható dolgot, [...] hogyha megfoghatom a kezembe, [...] mégiscsak ki van nyomtatva, meg valahogy jobban esik kinyomtatva olvasni. Az interneten ide-oda görgethetek, ide váltok, oda váltok, nem olvasom végig, tehát az sokkal inkább sőt, néha túl[ságosan is] szabad. Nem tudom, [...] hogy merre menjen a szemem, vagy mit olvassak végig, vagy hol, mikor lesz vége, [a nyomtatottnál] ott én döntöm el. És jobbnak vagy [...] tartalmasabbnak, igen inkább tartalmasabbnak tartom, ha kinyomtatott dolgot olvasok, de ez már kvázi eltűnt, és csak az interneten tájékozodom a sajtó dolgairól.”

A fenti válasz külön érdekessége, hogy időbeli metszetet kapunk az interjúalany sajtóhoz való viszonyáról, és nyomon kísérhetjük érdeklődésének lecsupaszodását egy-két hírportálra. És ami külön figyelemre méltó, hogy a már letűnt világhoz tartozó nyomtatott sajtót kézzelfoghatóbbnak, sőt tartalmasabbnak találja az elektronikus közleményeknél. Ez utóbbiaknál ugyanis nagy csábítást érez arra, hogy csak bele-belekapjon a szövegbe, és ne olvassa végig.

Vannak, akik munkamegosztást alkalmaznak az elektronikus és nyomtatott sajtótermékek között: a napi híreket az előbbi módon, a hetilapokat és folyóiratokat pedig hagyományos formában olvassák, mint pl. a 6. sz. interjúalany (35 éves pénzügyi szakember):

„Van kedvenc hírportálad?”

„Igen, az Index.”

„Azért mást is meg szoktál nézni?”

„Igen, ami nekem a gyorselérésű sávban van: Index, Portfolio, Origo, Napi Gazdaság, Inforádió, Figyelőnet, Stop és Hírszerző.”

„Akkor elég széles skálán olvasgatsz a híreket.”

„Igen.”

„Azért újságot is szoktál olvasni?”

„Napilapot nem, csak interneten, tehát a Portfoliót és a Napi Gazdaságot az interneten. Hetilapot azt igen: HVG, Heti Válasz, Magyar Narancs minden héten, és az IPM-et havonta.”

A sajtóolvasás következő kategóriája szintén vegyesen, azon belül kiegyensúlyozottan olvas hagyományos és digitális formában sajtót, de a választóvonal nem az egyes sajtótermék-típusok (napilap, hetilap stb.) között, hanem azokon belül húzódik, mint például a 16. sz. interjúalany (27 éves iparművész) sajtóolvasási gyakorlatában:

„Ha összességében nézed a sajtóolvasási szokásaidat, az inkább digitális vagy inkább papíralapú?”

„Egyenlő arányban van nálam. Tehát például a híreket ugyanannyira nézem interneten, mint a papíralapú sajtót. Kb. egy szinten van. Az internet sokkal egyszerűbb, de nem szeretem annyira. Sokkal jobban szeretek újságot [a] kezembe venni. És ha érdekes cikk van benne, akkor elviszem magammal, akkor ott van a táskámban, és bárhol elővehetem. Viszont, ezért nem fogok laptopot cipelni, hogy olvassak.”

„És szerinted mi lesz a sajtótermékek jövője?”

„Szerintem nem fog megszűnni, de biztos, hogy csökkeni fog az érdeklődés, meg a kereslet is rá. Mert már mindent meg lehet kapni az interneten. Most már azért mondhatjuk, hogy Magyarországon már majdnem minden háztartásban van internet. Úgyhogy ez szerintem, ki fogja szorítani a papíralapú sajtót. De [...] a könyvek nem

fognak kihalni. Beszélgettem a saját korosztályommal, és ők is azt mondták, hogy [...] jobban szeretik a papíralapú könyvet olvasni, mert a számítógépnek ez a fénye, ez nagyon zavarja a szemet! Elég sok a szemkárosodás, hogyha sokáig olvasnak így könyvet. Úgyhogy ilyen szempontból a könyv, az meg fog maradni!”

Elvileg lenne még egy kategória a sajtóolvasási szokások tipológiájában, ahová azok kerülnének, akik (majdnem) minden általuk olvasott sajtóterméket *hagyományos*, papíralapú kivitelben fogyasztanak. Ez a típus azonban vizsgálati csoportunkban *nem akadt képviselőre*. Gyanítható, hogy korosztályukban és a hozzájuk hasonló képzettségű (városi) rétegekben hasonló tapasztalatra tenne szert egy széles körű, reprezentatív vizsgálat is.

6. Könyvolvasási szokások

(„Szürkébbnek tűnik az, hogy elolvasol egy könyvet...”)

Az előző fejezet utolsó interjúrészletében már megjelenik a könyv, és a könyv jövőjének – egyébként nagyon bizakodó – megítélése. Kutatásunk központi témája a könyvolvasás volt: a könyvolvasás mennyisége, az olvasói érdeklődés fő irányai és természetesen a két rivális, a hagyományos, nyomtatott és a különböző elektronikus adathordozókon megjelenő virtuális könyv versengésének jelenlegi állása – mindez az olvasóközönség egy speciális csoportjában, a fiatal értelmiségiek körében. A 17 interjúalany olvasói profilja meglehetősen változatos volt. Annak megfelelően, illetve annak ellenére, hogy mind diplomások (vagy diploma-várományosok), akadnak közöttük könnyvmolyok és alig olvasók egyaránt.

Nézzünk meg közelebbről néhány szorgalmas olvasót, például az 1. sz. interjúalanyt (24 éves nő), aki vidéki egyetemi hallgató:

„Én nagyon sokat olvasok. Megint attól függ, hogy kihez képest, de szerintem nagyon sokat [...]. Ez azért van, mert egyrészt sokat utazok,

és utazás közben mindig olvasok. Másrészt pedig [...] mindig elalvás előtt is olvasok. Naponta legalább egy-két órát. Az, hogy milyen témákban, változó, attól is függ, hogy tanuláshoz kell-e olvasnom vagy egyszerűen azt olvasok, amihez épp kedvem van. Legszívesebben szépirodalmat olvasok. Ezen belül is a klasszikus könyvek szinte mindegyikén átrágtam magamat. Jelenleg teljesen szerelembe estem Robert Merle irányába, [...] de szeretem a fantasy világát is. De nem a gagyit.”

A szociológia szakos egyetemi hallgató valóban sokat olvas, főleg *szépirodalmat*, no meg *ezotérikus*, *pszichologizáló* és *történelmi* könyveket és az újabb kor jelenségeként *idegen nyelvű* irodalmat is. Rendhagyó vonása, hogy szereti a terjedelmes regényeket, s ennek jegyében – szintén rendhagyó módon – még *Tolsztojt* is szívesen olvassa. Magyar írókról nem esett szó a kedvelt szerzők között.

A következő interjúrészletben a 4. sz. interjúalany (24 éves pszichológus nő) ugyancsak „könyvfalónak” mondja magát:

„Világéletemben könyvfaló voltam, diákként egy nyár alatt legalább tíz könyvet elolvastam. [...] A műfaj és a szerző abszolút hangulatfüggő. Persze nekem is vannak kedvenceim: Coelho, Jane Austen, Steinbeck. Nagyon szeretem a női sorsokról szóló könyveket: Bovaryné, Effi Briest. Nagy kedvencek a mostani népszerű kötetek, a Harry Potter, az Alkonyat-sorozat. Ha nagyon fáradt vagyok, akkor általában ezeket olvasom. [...] Attól nem leszek jobb ember, ha elmondhatom magamról, hogy minden szépirodalmi könyvet olvastam. Műveltebb leszek, de nem jobb! Sok olyan szépirodalmi könyv van, ami tele van gonoszszaggal, és „lehúz”. Ilyen szempontból nekem fontosabb a tartalom, mint a forma! [...]”

„Viszont a magyar szerzőket nem szerettem. Ez nem mindegyikre érvényes, inkább a klasszikusokra. Mikszáthttal ki tudtak volna üldözni a világból! Bizonyos kötelező olvasmányokat kinszenvedéssel olvastam el, de csak a magyar

kötelezőket. Pedig lehet, hogyha most újra olvasnám, akkor megszeretném. [...] Akkor már inkább Szerb Antal, Kosztolányi vagy egy mai, Schäffer Erzsébet.”

A fenti részlet is egy messze a magyar átlag felett olvasó női interjúalanytól származott. Nő és pszichológus mivolta egyaránt motiválhatta a női sorsok iránti olvasói érdeklődésre. Kedvencének, Paulo Coelho-nak a neve a 17 interjúból ötben szerepel a kedvelt írók sorában, ezzel vizsgálati csoportunknak – Szabó Magdát és Márai Sándort megelőzve – Coelho lett az író-favorites. Figyelemre méltó, ahogy huszonéves pszichológus interjúalanyunk *elhatárolódik a régebbi magyar irodalomtól*. Sajátos, ahogy a „tartalom és forma” esztétikai kategóriákban a műveltséget és a moralitást ütközteti azt állítva, hogy sok olyan irodalmi alkotás van, amely az általános műveltséghez hozzátartozik ugyan, de tele van gonoszossággal, és ezáltal „*lehúzza*” az olvasóját. (Vajon mit tanult az ifjú hölgy a középiskolai irodalomórán vagy az esetleges művészetpszichológia szemináriumon a katarzisz fogalmáról?)

Talán nem véletlen, hogy harmadik sokat olvasó interjúalanyunk (14. sz.) ugyancsak nő (és egyetemi hallgató):

„Hát, rengeteget olvasok, mert napi három-négy órát. Nem egyhuzamban, de [az] biztos, hogy olvasok. Szerencsére vagy sajnos, gyorsan is olvasok, tehát ez nekem nem jelent problémát. Főleg az ilyen krimit szeretem, egy kis ilyen szerelmi szállal vegyítve, vagy nem tudom. De végül is, bármilyen könyvet szívesen olvasok, mert tényleg nagyon szeretek olvasni. Tehát nekem mindegy, hogy mit adnak a kezembe, leülök és el fogom olvasni. [...] Nem szeretek kötelezőből olvasni. Tehát akkor is egy kicsit [...] megjutalmazom magam, hogy nem baj, el kell olvasni a kötelezőt, de utána még olvashatok a kis könyvecskémből [...]”

„Kik azok a szerzők, akiktől szívesen olvasol?”

„Így nagyon nehéz szerzőket mondani. [...] A

kedvencem, az mindenekelőtt Paul Coelho [...]. Őtőle mindent elolvastam, az összes könyve meg is van, de ugyanúgy ott van Dan Brown, a Da Vinci kódnak a szerzője. [...] Tőle is mindent így elolvastam, [de] teljesen különbözik [...]. Ott vannak például még a Rejtő-könyvek, amik iszonyatosan jók és felüdítőek. [...] Szégyellem egy kicsit, de a magyar írók felé nem vonzódok, tehát inkább a külföldi irodalmat részesítem előnyben. Nem tudom, hogy ennek mi az oka, nem tudom. Ami a magyarokból kötelező volt, azokat ugye, elolvastam, de úgy önmagamtól biztos, hogy nem olvastam volna.”

Az olvasásszociológia régi tapasztalata, hogy az olvasás mennyisége és minősége egyenes arányosságban áll egymással, vagyis a sokat olvasók általában nívósabb könyveket és jobb ízléssel olvasnak. A fenti interjúrészlet meggyőztet minket arról, hogy ez a tétel – mint minden társadalomtudományi törvény – csak tendenciaszerűen és erős kivételekkel érvényesül. A „*nekem mindegy, hogy mit adnak a kezembe, el fogom olvasni*” típusú *könyvfaló magatartás nemcsak a könyv iránti elkötelezettséget, hanem – felnőtt korban – a szellemi igénytelenséget is jelentheti*. És ezúttal is meg kell állapítanunk, hogy sokat olvasó interjúalanyunk kifejezetten *tartózkodónak mutatkozott a (klasszikus) magyar irodalommal szemben*.

Ifjú iparművész (grafikus) interjúalanyunk (16. sz.) szintén nő, és ugyancsak a sokat olvasók közé tartozik, de az igényesebb típusból:

„Én mindennap olvasok. Mindennap van a kezemben könyv. [...] Úgy két-három órát olvasok naponta. [...] Ez úgy az átlag. [...] Most egy két nyelvű könyvet olvasok, aminek az egyik oldala német, a másik oldala meg magyar, mert szeretném fejleszteni a német tudásomat. Ez egy Erich Kästner regény. Egy tizenkét éves fiú fordította le, tehát elég kezdőnek számít, de nagyon profi lett a fordítás. Nagyon sokat tanulok belőle.”

„És az minek köszönhető, hogy ennyi időt tudsz olvasásra szánni?”

„Rengeteget utazom, és az utazás közben meg

mindig felhasználom az időt. Útközben például már kiolvastam a Shakespeare-összest. [...] Na-
gyon szeretem a szépirodalmat és legutóbb [...] Gabriel [García] Márquez-könyveket olvastam. És azt az életrajzi regényt Gabriel Márqueztől, ami elég vastag volt, ezer oldalas, az mindig nálam volt. Elég sok mindent megtudtam. Márqueznek a nyelvezete elég speciális. Lehet, hogy ezt nem is tudnám mással párosítani. Meseszerű is egyben, meg reális. Érezni benne ezeket a hús-vér embereket, de mégis ilyen szürreális világa van. Tehát a reális és a szürreális kicsit ötvöződik nála, és ez érdekes érzéseket kelt bennem. Nagyon szeretem benne az embereket, a mentalitásukat. Én is hasonlóan érzem magam. Ezért is vonzódok a közép-amerikai és az amerikai irodalom iránt.”

„Szépirodalmi könyveket olvasol inkább vagy más könyv is előfordul a kezében?”

„Szépirodalmi regényeket is olvasok, de a pszichológiai vonal, az is nagyon leköt. [...] A Csikszentmihályi Mihálytól a Flow – az egyik kedvencem. És nagyon szeretem a hasonló témájú – a pszichológiai könyveket. Van egy folytatása, A fejlődés útjai. Ezt is nagyon szeretem...”

„Magyar íróktól vagy külföldi íróktól olvasol inkább?”

„Ez elég vegyes. A nővérem magyartanár, és ő szokott nekem ajánlani könyveket. Meg az édesanyám. Ő nagyon sokat olvas, és ezért ragadt ez rám is, mert tényleg, mindenünk megvan otthon, ami így fontos nekünk. [...]. Tehát nem mondanám, hogy csak magyart vagy csak külföldit, nagyon vegyes.”

„A környezetben mit látsz? Látsz még könyvet az emberek kezében?”

„Egyébként, nem nagyon. Elég ritka az, aki szépirodalmat olvas. Hacsak nem magyar szakos, és akkor kötelező. Tehát igen ritka. Mindig szoktak csodálkozni, hogy mennyit olvasok. Pedig szerintem magamhoz képest nem olvasok sokat. [...] És elég műveletlennek is tartom a korosztályomat emiatt.”

„Szerinted minek köszönhető, hogy a mai fiatalság keveset olvas?”

„Szerintem [...] ez a médiának a hatása. Biztos vagyok benne! Annyi minden, annyi felesleges információáramlást kapunk, hogy elvonja a figyelmet a lényegről.”

„Akkor ehhez van köze, hogy nincs a fiatalok kezében könyv?”

„Biztos. Biztos, hogy nagyon nagy hatással van. Meg ezek az internetes játékok is. Az öcsém elég sokat játszik interneten, és nem is tudom, szerintem a fél napját azzal tölti, hogy a haverjaival játszik a neten.”

Iparművész interjúalanyunk fenti nyilatkozatát azért idéztük hosszabban, mert nemcsak saját olvasói érdeklődéséről, a dél-amerikai irodalomhoz és a pszichológiai témákhoz való vonzódásáról mondott igényes mondatokat, hanem kifejtette a véleményét korosztálya szerinte se-
kélyes olvasáskultúrájáról, és a média (és az internetes játékok) kommercializáló hatásáról is. És ha már szóba került a fiatalok megcsappant olvasási kedve, mutassunk erre példákat saját vizsgálati csoportunkból is!

A 17. sz. interjúalany (egy 34 éves informatikus férfi) a következőképpen számol be olvasási szokásairól, illetve annak változásairól:

„Mivel a barátnőm elég sokat mozog ilyen pszichológiai, meg ilyen ezoterikus vonalon, ezért általában ilyen könyveket szoktam olvasgatni. És hogy milyen gyakran szoktam olvasni? Hát, mostanában azt veszem észre, hogy elkezdem olvasgatni, és nem fejezem be. Tehát elvesztem az érdeklődésemet félúton. [...] De semmilyen szakmait nem szoktam olvasni könyv formájában.”

A jelek szerint a pszichológiai jellegű és ezoterikus irodalom iránti érdeklődés nem csak a női nem sajátja: műszaki végzettségű férfi interjúalanyunk – igaz, hogy női hatásra – ugyan-
csak e műfajok kedvelője.⁸ Olvasói magatartása meglehetősen passzív: olvasmányait nem maga választja, csak kapja, és egyre gyakrabban elő-

fordul, hogy *abbahagyja* egy-egy könyv elolvasását. Ahogy ő fogalmaz: „*elvesztem az érdeklődésemet félúton*”. Immár visszatérő tapasztalatunkra rímelve ő is *elzárkózik a magyar szerzőktől* (egy nagy kedvenc, Szendi Gábor kivételével).

Egy másik műszaki érdeklődésű férfi (26 éves villamosmérnök, 15. sz. interjúalany) olvasástörténete sajátos pályát járt be, amely röviden a következőképpen foglalható össze. A fiatal villamosmérnök, aki – mint mondja – sohasem tartotta magát „nagy olvasónak”, *iskolás korának olvasottsági hiányosságait* (ami részben gyenge látásának volt tulajdonítható) *húszas éveinek derekán igyekszik pótolni*, így az indiános könyvekben, egykori kötelező olvasmányainak kései elolvasásában szinte újra éli kamaszkorát. Bizonyos mértékig az *angolszász háborús irodalom* bestsellerei és *Hemingway* is ezt a „retro” hangulatot erősíti. Ismételten megtapasztalhatjuk, hogy a *magyar irodalom iránti érdeklődés elmarad* a külföldi írók olvasása mögött.

A vizsgálati csoportban volt még egy olyan fiatalember (a 7. sz., 20 éves egyetemi hallgató), aki ugyancsak pótolni igyekszik tizenéves korának kimaradt olvasmányait: „*van otthon egy csomó könyv, és most behozok egy pár év lemaradást*” jelszóval az interjú idején *Fekete István Tüskevár* c. ifjúsági regényét olvasta (egy szakkönyv mellett).

Többen arról számoltak be, hogy olvasásra fordítható idejüket és energiáikat főleg a szakmájuk *szakirodalmának* az olvasása tölti ki. Közéjük tartozik egy vidéki város 35 éves biológia-kémia szakos középiskolai tanárnője is (5. sz. interjúalany):

„Könyveket szoktál olvasni?”

„*Igen, természettudományosakat. Ilyen egy szakbarbár ...*”

„Mi volt az utolsó könyv, amit olvastál?”

„*Az önző gén, de meg ne kérdezd, hogy ki írta.*”

„Meg tudod becsülni, hogy éves szinten hány könyvet szoktál elolvasni?”

„*Ezt nyári időszakra tudom neked megmondani, mert általában nyáron van időm olvasni. Az idei termésem 10–12 könyv.*”

„Ha nem szakirodalmat olvasol, [...], amikor csak úgy kedvtelésből olvasol, akkor mit olvasol?”

„*Szakácskönyveket szoktam. Igazából nem vagyok kibékülve a szépirodalommal. Elpuhultam. Gyerekkoromban mindent elolvastam és élveztem is. Mondjuk, akkor volt időm rá. Az anyám szerint arról voltam híres, hogy mindent elolvastam. Mostanában nem köt le. Amit még elolvasok, azok olyan történelmi témájú könyvek, mint pl. az ilyen keresztény összeesküvés-elméletek. A Hiram-kulcsot olvastam. Ezek szabadkőművesség, meg ilyen-olyan dolgok, meg a Bibliának olyan magyarázatai, ami az Egyháznak nem tetszik.*”

„Verseket olvasol?”

„*Nem szeretem a verseket.*”

Ahogy a fenti interjúrészletből kiderül, egy ifjúkori rendkívül aktív olvasói magatartás az interjúalany harmincas éveinek közepére pusztán a munkához szükséges *pragmatikus* olvasáskultúrára csupaszodott le, amelyet csak *szakácskönyvek* és az obskúrus „*történelmi*” olvasmányok egészítenek ki.

A *szakkönyvekre fókuszáló*, munka-, illetve tantárgycentrikus olvasói érdeklődés *egyetemi és főiskolai hallgató* interjúalanyainkra is jellemző volt, de nemcsak rájuk, hanem az egyetemen dolgozó idősebb kollégáikra is.

A 12. sz. interjúalany (38 éves férfi, diplomás oktatósszervező) arra is példa, hogy a munkaköri és a családi feladatok hogyan tudják *szinte teljesen elapasztani* az ifjúkori olvasási aktivitást:

„Könyvet olvasol-e?”

„*Keveset, de igen. Az a baj, hogy mire odaérek, hogy könyvet a kezembe vegyek, addigra elaluszom rajta. Tehát ilyen bekezdésenként olvasok könyvet, ez azt jelenti, hogy egy év alatt mondjuk, kettőt el bírok olvasni, kivéve a gyerekeimnek,*

illetve most még csak az egyiknek. A nagyobbik fiam, ő négy éves, ő nagyon szereti a könyveket, és vele mindig szoktunk. Ez nekem is az egyik legkedvesebb időtöltésem, meg neki is, hogy „könyvezünk”. Tudom, hogy kevés, hiányérzetem is van miatta, meg ilyen értelmiségi büntudatom is, bár nem vagyok értelmiségi, de olyan, hogy tudom, hogyan kéne, de nem megy.”

„Mikor változott ez ennyire meg? Magyar szakos voltál, elképzelhető, hogy olvastál több könyvet is, mondjuk egyetemista korodban?”

„Hát, igen, mondjuk ott a kötelezők is kiadnak annyit, amennyit a magam korabeli, műveltnek mondott olvasó, tehát ha egy magyar szakos azt elolvassa, akkor az már úgy számít, hogy a korosztályában sokat olvas. Ezeket elolvasgattam persze, aztán úgy valamikor eltűnt... Most is: könyvet venni nagyon szeretek, könyvet kapni nagyon szeretek, és mindig úgy elképzelem, hogy de jó lesz majd egyszer: lesz pár nap, amikor csak olvasásra tudom fordítani az időt, de hogy ez mikor lesz, nem tudom. Szóval, vannak az embernek ilyen álmai ...”

Sajátosnak mondható, hogy közel negyvenéves férfi interjúalanyunk – kétszakos bölcsész diplomával és egy doktori abszolutóriummal – nem tartja magát értelmiséginek. Vajon ez önbüntetésnek tekinthető (alacsony intenzitású, lényegében gyermekei által fenntartott olvasási aktivitása miatt), vagy éppen hogy e deficitesebb identitástudat eredményezte a gyenge olvasási teljesítményt?

Visszatérve az egyetemistákhoz, vizsgáljuk meg közelebről a 11. sz. interjúalany (egy vidéki egyetem szociológia szakos hallgatója) nyilatkozatát, aki saját olvasói érdeklődésének „elszakmásodásán” kívül társainak olvasási szokásairól is beszélt, és arról, hogy az olvasást ingerszegény tevékenységnek tartja:

„A hallgatótársaidnak az olvasási szokásai mennyire hasonlók a tiedhez vagy kilógsz-e a sorból valamennyire?”

„Szerintem homogenizálódtunk, ritkán van úgy, hogy – legalábbis, amit én észreveszek, – hogy valaki önszorgalomból és érdeklődésből olvas valamit. [...] Végül is, ami így kötelező, meg ajánlott, ugyanazokat olvassuk. [...] Szoktam könyvet hurcolászni magammal, és akkor, ami nem érdekel óra, azon elkezdem olvasni. Vagyunk egy páran, akik nagyon ilyen anti olvasók, de könyvmoly típus annyira azért nincs.”

„Szerinted mi lehet a mögött – mint szociológus hallgató, talán van erről elképzelésed –, hogy a hallgatók a lehető legkevesebbet olvasnak?”

„Egyrészt [ennek] van egy idő dimenziója. Valahol megértem, mert én is úgy vagyok vele mindig, hogy szeretnék leülni olvasni, de mégsem sikerül. De szerintem a másik meg az, hogy most már egyre több olyan élmény van, akár a mozi, a bulizás, bármi, [amitől] úgy mond szürkébbnek tűnik az, hogy leülsz és elolvasol egy könyvet, mint amikor elmész egy buliba, mert akkor annyi inger ér, hogy nem is tudom ...”

„Tehát az olvasás ingerszegényebb, mint az egyéb tevékenységek, amiket most a hallgatók folytathatnak?”

„Olyan szempontból ingerszegényebb, mert ha elmész valahova, és nem csinálsz semmit, mégis folyamatosan jönnek az ingerek. Ha leülsz olvasni, akkor meg tulajdonképpen el kell rajta gondolkodnod, el kell képzelned, bele kell magadat élned. Ez valamilyen szinten nem kis energiabefektetés, de azért mégiscsak valahol dolgozol azért, hogy élvezd azt a könyvet. [...] Az, hogy leülsz elolvasni egy könyvet, nem olyan intenzív dolog, mint más.”

Sajátos vélekedést hallhattunk a fenti interjúrészletben az olvasás ingerszegénységéről, ami azért érdemel figyelmet, mert úgy tűnik, hogy nem egyedi, hanem – kialakulóban lévő? – korosztályvéleményről van szó: az olvasás ebben a rohanós, „bulizós” világban azért válik „szürke” és ingerszegény tevékenységgé, mert élvezéséért keményen meg kell dolgozni. Bezzeg az egyéb, „bulizós” szabadidős tevékenységek

során semmit sem kell tenni azért, hogy sodró erejű, intenzív élmények érjenek minket! Amióta olvasáskutatással foglalkozom, az olvasásnak – közmegegyezéssel – mindig is javára írtuk, hogy *kreativitást, újratereztető fantáziát és individuális jellegű szellemi erőfeszítést igényel, illetve indukál*. Úgy látszik, hogy nemcsak az eszközhasználat, hanem az olvasási tevékenység társadalmi megítélése terén is paradigmaváltás készülődik: az újabb generációk szemében – a jelek szerint még az olvasó, értelmiségnek készülő rétegek megítélésében is – az válhat az olvasás hátrányává, ami korábban előnynek számított! Olyan tevékenységek lépnek az olvasás helyébe (vagy legalábbis kapnak az olvasásnál magasabb presztízsértéket), amelyeknek felfokozott inger- és élményvilága „munka nélkül”, közvetlenül is érzékelhető, „élvezhető”. Ebből a jelzésből is arra következtethetünk, hogy *Gerhard Schulze* német kultúrszociológus „*élménytársadalma*”⁹ immár Kelet-Közép-Európába is megérkezett! És felmerül a kérdés, hogy az „élménytársadalom” talaján nem válik-e könnyebbé a másik, az írást közvetítő digitális eszközök paradigmaváltása? A következő részben megpróbálunk közelebb kerülni a válaszhoz.

7. E-könyv vagy hagyományos könyv?

(„Lehet, hogy én leszek a legnagyobb e-book olvasó, de jelen pillanatban nem tudom elképzelni”)

Hogy a kétfajta könyvet össze tudjuk hasonlítani, először is tisztáznunk kellett, hogy az interjúalanyok mit értenek az „e-könyv” fogalmán. Az interjúkésztők olyan instrukciót kaptak, amely a fogalom rugalmas és tág kezelésére kérte fel őket, vagyis a nem hagyományos könyvtípusok: a számítógép monitorjára lehívott (letöltött), mobiltelefonon, táblagépen megjelenített, hangoskönyv formában publikált, és az ún. e-könyv olvasókon rögzített szövegek ismertetése és használatára egyaránt rákérdeztünk.

Előrebocsátjuk, hogy fiatal interjúalanyaink körében a tájékozottság és a tájékoztatlanság furcsa egyvelegét tapasztaltuk: általában volt több-kevesebb fogalmuk ezekről az eszközökről, de tájékozottságuk (a számítógép monitorját és a hangos könyvet leszámítva) *csak kivételesen támaszkodott az újabb eszközök használati tapasztalatára*.

Előre kell bocsátanunk, hogy a tizenhét interjúalany közül négy nem tudott semmi használható információt mozgósítani az „e-könyv” fogalmának megmagyarázására. Az alábbi kisebb interjúrészletek csak ízelítőt kívánnak adni az új eszközökkel kapcsolatos magatartás legmarkánsabb megnyilvánulásából, a végén viszont összefoglaljuk a még kissé bizonytalan véleményrendszer legfontosabb elemeit. (Az alábbiakban az idézetek után az egyes interjúalanyok *könyvolvasói szokásainak* legfontosabb információit is feltüntettük, hogy látható legyen, a különböző eszközökről megfogalmazott vélemények az olvasói magatartás milyen talajából sarjadzottak.)

„*Most már, az elmúlt 1–2–3 hónapban olvastam először e-bookot, de azt is csak azért, mert [...] nem lehetett megvásárolni az adott könyvet sehol. [...] Egyébként csakis kizárólag könyv formában olvasom őket, tehát nem interneten vagy gépen keresztül.*”

„*És ez miért van?*”

„*Mert hát, Úristen, van az az érzés, hogy fogod a kezeden, nem kell bámulnod egy monitort, ami süti a szemedet! Egy könyvnek illata van, és megvan az a szokás, hogy lapozgatod, [...] lehet, hogy raksz rá egy számfüzet, [megjelölve], ahol épp tartasz. [...] saját története van a könyveknek. Ezért is szeretem jobban megvenni, mint kikölcsönözni. Ha tehetem, inkább megveszem őket. Mert az az emberekhez valahogy kapcsolódik és kötődik. Nem olyan, mint az e-book, amit szó szerint az egérrel mozgatsz, és mész felfelé, és lefelé. Nincs személyes kötődés.*”

(1. sz. interjúalany, 24 éves egyetemi hallgató, aki sokat szokott olvasni, főleg hosszabb regé-

nyeket, ezoterikus, pszichológiai, idegen nyelvű stb. könyveket.)

„Mennyire jellemző az, hogy papír, illetve digitális formában olvasod ezeket a könyveket?”

„Többnyire [...] papír alapon, mivel ez elektronikus könyv még nem annyira elterjedt, és nem feltétlenül adják ki ezeket a könyveket digitalizáltan. Illetve ebből a szempontból hagyományosan szeretem, tehát szeretem megfogni, megérinteni a könyvet, aláhúzni, jegyzetelni. De ezt is csak bizonyos helyzetben, mert ha utazok, akkor digitalizálva szeretek olvasni. Hogyha otthon vagyok, és este van, és esik az eső, akkor hangulatossabb, hogyha egy könyvet fogok meg. [...] A szakirodalmat inkább preferálom elektronikusan, praktikussági okokból, mert gyorsan tudok keresni a különböző témakörök között.”

(2. sz. interjúalany, 30 éves közgazdász férfi, aki főleg vallási, történelmi, fantasztikus és tudományos könyveket olvas változó gyakorisággal.)”

„Az internet gyakorlatilag az egész világot le fogja nyelni, azt hiszem tehát minden fel fog kerülni az internetre és előbb-utóbb, minden elérhető lesz. [...] Mert, hogy ezen keresztül könnyebb lesz egyrészt megosztani az emberekkel [az információkat], másrészt befolyásolni őket ezáltal. De szerintem ez az e-book dolog jó, olyan szempontból, hogy a műveltséghez nagyon hozzá tud járulni, már ha valaki szeret olvasni. [...] Tehát nem érzem, hogy lenne különbség elektronikusan, digitális formában vagy mondjuk fizikailag a könyv formájában.”

(3. sz. interjúalany, 40 éves férfi közalkalmazott, aki a Szentírást naponta, szépirodalmi könyveket közepes gyakorisággal olvas.)

„Mit jelent számodra a fogalom, hogy e-book?”

„Nekem elsősorban a készüléket jelenti, amin el lehet olvasni könyveket. Kíváncsi vagyok,

hogy mennyire fog elterjedni. Szerintem nagyon jó ötlet, valószínűleg használni fogom, hogyha kicsit olcsóbb lesz, mert néha annyira nem tudom eldönteni, hogy mit vigyek magammal egy utazásra, mihez lesz kedvem, és akkor elcipelek 3–4 könyvet, és majdnem megszakadok. Praktikus ilyen szempontból. Persze egy könyvnek is van hangulata, érintése, jó leülni vele egy sarokba. Valószínűleg az e-bookot akkor használnám csak, hogyha utazok, akkor viszont nagyon-nagyon hasznos lenne. Arra is kíváncsi vagyok, hogy mennyire fárasztja a szemet, elvégre mégsem papír, hanem kijelző.

Hallottam még arról, hogy vannak az interneten is olyan portálok, ahol le lehet tölteni könyvet pénzért, és akkor az elektronikus formában már megvan. De ez nekem furcsa, ha már veszek könyvet, akkor az legyen megfogható, álljon a polcomon!”

(4. sz. interjúalany, 24 éves pszichológus nő, aki rendszeres olvasó, főleg a női sorsok és a külföldi irodalom érdeklik.)

„Számítógép monitorján olvastál már könyvet?”

„Nem szeretek gépen olvasni, ha nem muszáj. Kifolyik tőle a szemem.”

„Az a kütyü, az iPad, e-book. Ilyet használtál már?”

„Nem, de azt gondolom, hogy soha nem is használnám. Az a baj, hogy olyan fényes, és ha egész nap bámulom a monitort, pont elég az. Meg, szeretem a könyvnek az illatát, meg azt, hogy a kezembe veszem és lapozom és csörög. Szeretem azt az élményt, amikor valódi könyv van a kezemben.”

(8. sz. interjúalany, 31 éves közgazdász nő, aki gyakori olvasó, sci-fit és szépirodalmat olvas. Kedvence: Szabó Magda – a szaklapokon kívül.)

„Bármikor elő lehet venni bármelyik könyvet, ami fel van töltve rá, és szerintem azért a legtöbb ember úgy olvas sokszor, hogy egyszerre több

könyvet olvas, és a hangulatának megfelelően váltogatja ezeket, és nem kell magunkkal cipelni sok könyvet, és nem fognak szétesni, egyebek... Bár ugye ez most azt veti fel, hogy a könyvkiadásnak ehhez valamilyen szinten alkalmazkodnia kell, mert ugye ez mégis attól függetlenül egy termék, és ha nem is fizikai formájában, de elektronikus formában kellene térítést biztosítani, de azt tudjuk, hogy ami egyszer megjelenik elektronikusan, az bármikor ellopható, és ingyenesen hozzáférhető, esetleg illegálisan, de hozzá lehet férni. Így a könyvkereskedelem egy kicsit zsákutcába kerül.”

„Szerinted többet olvasnál, ha lenne egy ilyen szerkezeted?”

„Eleinte biztos, illetve talán függ az alkalmazásaitól is, ha lehet, mondjuk szövegrészeket aláhúzni, megjelölni, úgy elmenteni, akkor biztos. Én általában szeretem ezeket az elemző, meg értelmező olvasásokat, amelyekben kiemelek részeket. Ez sokkal jobb, mert rendes nyomtatott könyvbe az ember nem szívesen firkál bele, itt viszont igazából nem lesz nyoma.”

(9.sz. interjúalany, 33 éves férfi, kétdiplomás falusi pedagógus.)

„A tanulmányaim folytán ismerem azt az összefüggést, hogy azok a gyerekek mondjuk a kompetenciaméréseken jobban teljesítenek... Tehát kimutatható összefüggés van az otthoni könyvek száma és az akármilyen mérhető iskolai teljesítmény között.¹⁰ Na, most ezen úgy elméláztam, hogy miként nézne ki, hogy a letöltött e-bookok száma és a kompetencia-mérésbeli teljesítmény között vajon lesz-e összefüggés majd tíz év múlva vagy száz év múlva? Nem tudom...[...] Nagypapám írta ezt egyszer az önéletrajzában, hogy egyszer valamilyen polgári miliőbe jutott, ahol [...] nagyon sok könyv volt, és hogy az ember már azáltal műveltséget szerzett, hogy elolvasta a könyveknek csak a gerincét”

(12. sz. interjúalany, 38 éves férfi, egyetemi oktatásszervező, aki mostanában sokkal keveseb-

bet olvas, mint ifjúkorában.)

„Nem szeretem ezt a digitális könyvet. Tehát, én ellenzem, konkrétan. Tehát, én jobban szeretem, ha kezembe veszek egy könyvet. Akkor grafikus szemmel tudom, hogy megvan az eleje, szép borítója van stb. Szeretem az igényes dolgokat! Kicsit igénytelennek találom az internetes olvasást. [...] Bár szerintem mindenképpen jó dolog, ha valakinek van internete, és ha nem tud eljutni a könyvtárba, akkor nagyon hasznos dolognak tartom. Annak ellenére, hogy én [...] nem tudok olyan sok szöveget olvasni a neten. De azért szerintem az egész könyvtárat fel kellene valahogy rakni a netre!”

(16. sz. interjúalany, 27 éves iparművész nő, aki sokat és jó könyveket olvas.)

„(Az e-könyv) az a könyv, amit igazából nyomtatásban kapnál meg, ugye például egy könyvesboltban, [...] azt megkapod elektronikus formában. Én alapvetően ezt értem rajta. Tehát, hogy pdf formátumban van, vagy valamilyen e-bookban – Amazonas [!]formátumban, Kindle-ben, vagy a képernyődön, vagy a notebookodon, ez szerintem teljesen mindegy. Még ami plusz lehet egy ilyen e-booknál, hogy [...] lehet valamilyen szinten interaktív. Vannak benne olyan feladatok adott esetben, ami ... Tehát hogyha olyan könyvet olvasol, aminek a végén van egy teszt, és a könyvben ikszelgetsz, és akkor így a könyv végén kilesnéd, hogy sikerült-e, és ezt akarod elsajátítani [...] Az volt az extra még benne, hogy amikor megvettem az e-bookot, akkor elgondolkodtam, hogy akkor azt hogyan akadályozzák meg, hogy én ezt átvigye a haveromnak? Amikor megkaptam az e-bookot, akkor pdf-ben kaptam meg, és a láblécen, minden egyes oldalon ott volt az, hogy „ezt a copyt...”, tehát, hogy ezt a másolatot, ezt csak – az én nevem oda volt írva – hogy nekem lett eladva, és zárójelben ott volt az e-mailcímem vagy valamilyen más azonosító is. [...] És ezzel valamilyen szinten eléri az, hogy te ezt ne küldd el másnak.”

„És találkoztál már olyan digitális eszközzel, amin könyvet lehet olvasni? Nem a tábla-PC-re gondolkodok most, hanem arra, ami csak könyvolvasásra alkalmas, és nincs háttérvilágítása.”

„Igen, az az Amazon–Kindle. Polarizálnak valamit, és akkor az megjelenik a képernyőn. Csak ez nem színes. De azt hiszem, lesz színes is, legalábbis azt hallottam. És a frissítési gyorsasága az lassú. [...] Ennek az internetnek nem jó a dispoint time-ja, azaz sokat nem lehet vele nagyon csinálni. De a Sanyi azt mondta nekem – és a Sanyi mindent tud –, hogy lassan jönnek azok az e-book readerek, amik egyrészt színesek, másrészt pedig jobban frissülnek. De nem láttam még, csak képen [...] Ez arra van kihegyezve, hogy felmész az Amazonra, megveszed az Amazon–Kindle-t, megkapod ötvenezer forintért, vagy 200-300 dollárért. Abban van egy internetes kapcsolat, egy mobilinternet. Teljesen le van korlátozva az e-book olvasásra. Van egy SIM-kártya belül, és az Amazon kötött egy világméretű szerződést az AT&T-vel, hogy mindenhol lehessen ezt a SIM-kártyát használni. És hogyha megveszel valamit a neten, akkor letölti neked automatikusan a te saját Kindle-dbe. De szerintem nem lesz ez az e-book reader nagyon elterjedt Magyarországon. Egész egyszerűen az igény szint miatt. Meg a lehetőségek miatt.”

„De hogyha nagyobb lenne a képernyője, akkor például egy Szendi Gábor könyvet szívesebben vennél e-bookban, mint könyvben?”

„Jelen pillanatban nem. De aztán ki tudja? Lehet, hogy rá lehet kapni erre a feelingre. Még csak most jött ki ez az iPad. Tehát most már nem is a „tablet-PC-nél” tartunk, hanem tulajdonképpen a nagyra méretezett telefonnál. Már ilyen 10-12 incheknél tartunk, meg a Samsung Galaxy Pad, meg ezek! Igazából még csak most jöttek ki, és már látom a Westendben az embereket, hogy ülnek középen a szökőkútnál egy iPaddel, és olvasnak.”

„Akkor ezek szerint meg fogják venni?”

„Hát, igen. Mert Magyarországon van egy ilyen réteg, akinek erre igénye van. De nem hiszem,

hogy ez nagy réteg. És nem hiszem, hogy egy magyar könyv meg tud élni így.”

(17. sz. interjúalany, 34 éves informatikus férfi, aki rendszertelenül olvas, egyre több könyvet hagy abba, és a pszichológia – életmód – ezoterika témakörök érdeklik elsősorban; kedvenc írója Szendi Gábor.)

Áttekintve a fenti kiragadott vélekedéseket, elsőként talán azt állapíthatjuk meg, hogy interjúalanyainknak az e-könyvvel kapcsolatos ismereteik meglehetősen bizonytalanok. Hozzátehetjük, hogy a hiányos, illetve sematikus tudásanyagot egy-két professzionális szintű, eszközhasználaton csiszolódott vélemény egészíti ki.

Talán kissé meg is lepődhetünk, hogy a húsz- és harmincas éveikben járó, magasan kvalifikált fiatal generáció képviselői milyen erős ragaszkodással veszik körül a hagyományos könyvet, amellet, hogy mindannyian rendszeresen élnek a digitális kultúra különböző lehetőségeivel. Többen említik pozitívként a könyvek világának a hangulatát, a könyvvel való félrevonulás intimitását, a könyvek és a (házi)könyvtárak történetiségét, kulturális státusszimbólum és életmód-kijelölő szerepét.¹¹ A legmarkánsabb benyomásunk arról támadt (erre vonatkozó utalást szinte valamennyi interjúban találtunk), hogy még a felnőtt fiatalok könyv-imázsában is milyen nagy szerepet játszik – szemben a digitális eszközök virtualitásával – a könyv „valódisága”, megfoghatósága, hogy lapozgatni, simogatni lehet, hogy illata¹² és (ami szerintem nagyon fontos) „eleje és vége” van, vagyis egy kis darab univerzumot képvisel. Tehát ismét a hagyományos írásos közlésmódokhoz kapcsolódó „egészlegesség”-érzetnek korábban is fel-felbukkanó kérdésével szembesülünk. (Zárójelben azért meg kell jegyeznünk, hogy a sok szép jelző, amivel az interjúalanyok felruházták a nyomtatott könyvet, kissé megkérdőjeleződik, ha tudatosítjuk: olvasói érdeklődésük néhány főntebb vázolt ideáltipikus vonása – fantasztikum, misztikum, ezotéria stb. – ugyancsak egyfajta virtuális világ felé mutat.)

A hagyományos könyvhöz való kötődéseket egészítsük ki az elektronikus írásközvetítő eszközökkel szemben felhozott általános kifogások (*szemnek ártalmas, drága, nem színes, feltörhetőségük és másolhatóságuk* miatt bajt hoznak a könyvkiadókra, stb.) talán legfontosabbikával: *nincs személyes kötődésünk* a szöveghordozóhoz, csak az „egér” közvetítésével és gombok nyomogatásával, tehát technikai eszközök közvetítésével tudunk „lapozni”. Ehhez szorosan kapcsolódik *Anne Mangelor* norvég kutató tapasztalata *Tőszegi Zsuzsanna* tolmácsolásában: „a könyvolvasáshoz kapcsolódó mozdulatok, műveletek (a könyv kézben tartása, lapozás stb.) segítik, ezzel szemben a képernyős olvasáshoz kapcsolódók (egérkattintás, görgetés stb.) gátolják a figyelem összpontosítását. [...] A képernyőről való olvasás során az olvasó nem érzékeli az olvasott mű fizikai valóságát és alkotórészeinek egészlegességét – ez bizonyos újfajta gondolkodásmód kialakulását idézi elő.”¹³

Interjú vizsgálatunk tapasztalatai tökéletesen megerősítik *Anne Mangelor* kutatási eredményét. S hogy ama bizonyos újfajta gondolkodásmód részének kell-e tekinteni azt a korábban idézett véleményt, mely szerint az olvasás immár szürke és ingerszegény tevékenységnek számít, ezt még nem tudhatjuk pontosan.¹⁴

De nem lenne teljes a kép, ha nem említénénk meg a *digitális olvasásmódok előnyeit hangoztató* véleményeket. Így például az *e-könyvről* és „társairól” többen gondolják, hogy *praktikus* (például azért, mert sok könyvet tudnak rajta tárolni, utazás esetén nem kell egy kisebb könyvtárt magunkkal cipelni); *környezetvédő* (mert nem kell a papírkészítéshez erdőket kivágni); *nagy műveltséganyagot tesz könnyen elérhetővé*; könnyű a tárolt szövegekben a *keresés* és az elektronikus úton történő *kiemelés*, vannak már *szemkímélő* és *színes*, valamint *interaktív* változatok is stb. Ezért többen – olyanok is, akik egyébként markánsan a hagyományos könyvet részesítik előnyben – elképzelhetőnek tartják, hogy ha *olcsóbbak* lesznek, ők is *használni fogják* az e-könyvet és „testvéreit”, sőt azt is feltételezik egyesek, hogy ezek az eszközök –

legalábbis átmenetileg – *az olvasási kedvet is felpofozhatják*.

A digitális kultúra és az internet rohamos terjedése nyilván javítja az e-könyv jövőre esélyeit, ezt az interjúalanyok is nyomatékosan átérzik, de ugyanakkor még jól érzékelhetően kötődnek az ismeretszerzés/olvasás hagyományos, papírra nyomtatott formáihoz is. Ez a kötődés az igényesebb fiatal olvasókban is olyan erős, hogy az e-book készítőknél a jövőben szinte a lehetetlenre kell vállalkozniuk: sikerük érdekében *a papíralapú könyvhöz lehetőleg jobban hasonlító elektronikus szerkezetet kell létrehozniuk!* Interjúalanyaink részéről az a vélemény is elhangzott, hogy minden fejlesztés ellenére az elektronikus olvasóeszközök jövőre magyarországi hatóköre csak egy szűk, *sznob rétegre* prognosztizálható.

A hangoskönyvnek alig akadt lelkes híve a vizsgálati csoportban. Általában egyszerűen egyszerű, autós utazás közben hallottak ilyet, és úgy gondolják, hogy a műfaj nem nekik, hanem a nem olvasó öregeknek, gyengén látóknak stb. való. Érdekes volt az egyik interjúalany véleménye, akinek pedig pozitív élménye fűződött a hangos könyvhöz: „de így utólag sokkal kevesebb maradt meg belőle, mint egy olyan könyvből, amit olvastam” (4. sz.).

Végezetül válaszadóink zöme (beleértve egy aktív könyvtárs „öninterjúját” is) nem valami „kiszorítósóban”, hanem valamilyen funkcionális *munkamegosztásban* látja a jövőt: eszerint *digitálisan* fogjuk olvasni a szakirodalmat, az utazás idejére szánt olvasmányokat, a rövidebb közleményeket és rész-információkat; ugyanakkor a szépirodalmat (főleg a regényeket), a hosszabb és teljességre törekvő közleményeket pedig inkább hagyományos, *papíralapú* konténerben.

Beérkezett: 2012. július 10.

Jegyzetek

1. A vizsgálat a Közép-Európai Innovációs Központ (KEIK) megrendelésére készült, és a hasonló című kutatási jelen-

tés rövidített változata. Köszönöm a KEIK munkatársainak, Csiki Anitának és Schranecz Gábornak a kitartó inspirációt és a kutatás során nyújtott minden segítségüket!

2. Néhány olvasással foglalkozó, az ezredforduló után megjelent közlemények közül, a megjelenés sorrendjében:

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. 2. kiad. Bp.: OSZK, 2000. 228 p. <http://lhc.uw.hu/E/gereben.pdf>;

VÁRI Péter et al.: Felnőtt írásbeliség-vizsgálat = Iskolakultúra, 2001. 5. sz. 3–20. p.

GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. köt. Határterületek. (Szerk.: Horváth Tibor és Papp István) Bp.: Osiris, 2002. 17–50. p.

HARCSA István – SEBŐK Csilla: Életmód – időmérleg. A népesség időfelhasználása 1986/1987-ben és 1999/2000-ben. Bp.: KSH, 2001. 197 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúránk az ezredfordulón = Tiszatáj, 2002. 2. sz. 61–72. p.

KAMARÁS István: Olvasó a határon. Az Iskola a határon fogadtatásának és befogadásának vizsgálata. Bp.: Pont K., 2002. 259 p.

GEREBEN Ferenc – NAGY Attila: Korábbi és újabb adalékok Magyarország olvasás- és értéktérképéhez. In: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. (Szerk.: Ábrahám Barna et al.) Piliscsaba: PPKE-BTK, 2003. 257–280. p.

NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Bp.: OSZK; Gondolat K., 2003. 217 p.

FALUSSY Béla: Az időfelhasználás metszetei. Bp.: Új Mandátum K., 2004. 194 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Bp.: Lucidus K., 2005. 215 p.

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 2006. 1. sz. 31–44. p. <http://www.ki.oszk.hu/kfarchiv/2006/1/nagy.html>

KAMARÁS István: Az irodalmi mű befogadása. (Szociológiai és szociálpszichológiai megközelítés) Bp. Gondolat K., 2007. 319 p.

NAGY Attila: Olvasás és értékrend (Változási tendenciák az olvasási szokásokban) = Könyvtári Figyelő, 2007. 1. sz. 9–27. p. – <http://www.ki.oszk.hu/kf/e107plugins/content/content.php?content.37>

NAGY Attila: Észak-Európa vagy Balkán? (Tájékoztatósi

irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén) = Könyvtári Figyelő, 2008. 2. sz. 222–232. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/e107_plugins/content.php

NAGY Attila: Közelebb az olvasás és értékrend összefüggéseinek felderítéséhez = Valóság, 2008. 12. sz. 61–70. p.

PÉTERFI Rita: Az olvasás-szövegértésről két nemzetközi vizsgálat kapcsán. A PIRLS- és PISA-vizsgálatok magyar vonatkozásai = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2008. 5. sz. 16–24. p.

Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Bp.: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009. 151 p.

Gereben Ferenc (szerk.): Vallásosság és kultúra. Bp.: Faludi Ferenc Akadémia, 2009. 379, 2 p.

KAMARÁS István: Vallásosság, habitus, ízlés. (Kutatási jelentés) Bp.: Loisir K., 2009. 147 p.

GEREBEN Ferenc: A Vajdaság (és Tóthfalu) helye a Kárpát-medence magyar olvasáskultúrájában = Könyvtári Figyelő, 2010. 1. sz. 71–84. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-vajdasag-es-tothfalu-helye-a-karpat-medence-magyar-olvasaskulturajan/>

GERGELY Ferenc – EÖRSI Júlia: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Bp.: OSZK; Cognitive, 2010. (Kézirat)

Szávai Ilona (szerk.) Az olvasás védelmében. Bp.: Pont K., 2010. 185 (7) p.

NAGY Attila: Lehetünk-e ismét emelkedő nemzet? PISA 2009: eredmények, összefüggések. = Könyvtári Figyelő, 2011. 1. sz. 75–80. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2011/04/lehetunk-ismet-emelkedo-nemzet-pisa-2009-es-eredmenyek-ossze-fuggesek/>

Hagyományos és digitális olvasási szokások. Fókuszcsoporthoz interjúk elemzése. Bp.: KEIK, 2011. (Kézirat)

Nagy Attila-Imre Angéla-Köntös Nelli. (szerk.) Az olvasás osztálytárgyi feladat. Szombathely: HUNRA; Savaria University Press, 2011. 291 p. <http://mek.oszk.hu/10600/10605>

3. Tószegi Zsuzsanna véleménye szerint a könyvnyomtatás feltalálása kisebb változást jelentett az írásos adathordozók történetében (ugyanis a kódex és a nyomtatvány egyaránt „könyv”), mint a digitális információhordozók megjelenése a másfélezer éves könyvhöz képest. (TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez = Könyv és Nevelés, 2009. 4. 28. p.)

4. Például NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógéphasználat = Könyvtári Figyelő, 2006. 1. sz.

- 31–44. p., SZÉKELY András: Az internethasználat kapcsolata az egyén életminőségével, kapcsolataival – az új világ kihívása. In: Magyar lelkiállapot 2008. (Szerk.: Kopp Mária). Bp. : Semmelweis K., 2008. 406–414. p., CSEPELI György – PRAZSÁK Gergő: Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. Bp. : Jószyveg Műhely, 2010. 240 p.
5. Az interjúkészítők a Faludi Ferenc Akadémia keretében működő *Fiatal Vallás- és Értékszociológusok Körének* tagjaiból kerültek ki; név szerint: Bodacz-Nagy Boróka, Boda Zsuzsanna, Lukács Ágnes, Németh Nóra, Prehoda Anna, Szalay-Hodován Anna. Problémaérzékeny hozzáállásuk és élet közeli eseteirásaik sokat segítettek abban, hogy számomra a több generációval fiatalabb interjúalanyok információs életvilága megközelíthetővé váljék. Köszönöm alapos munkájukat! Köszönöm továbbá Piroška Lilla könyvtáros „öninterjűjét”, amelyben a kétfajta olvasásmód közkönyvtári megjelenése kapott plasztikus leírást.
6. Jelen – rövidített – dolgozatunkban *nem tudunk minden feldolgozott témára kitérni*, a hangsúlyt – az informálódási szokások mellett – a címben jelölt digitális és hagyományos olvasásmódokra helyeztük.
- A rövidítési kényszernek nemcsak egyes témák, hanem az interjú szövegének egyes részletei is áldozatul estek, az elemzés azonban igyekszik interpretálni az interjúban felmerült fontosabb témákat.
7. Szakmai megoszlásuk meglehetősen változatosan alakult: volt közöttük magas szintű közalkalmazott, nemzetközi téren foglalkoztatott közgazdász, kutató pszichológus, természettudományos tárgyakat tanító középiskolai tanár, magyar szakot végzett egyetemi oktatásszervező, közgazdász menedzser, villamosmérnök, két diplomával falun tanító szakiskolai tanár, tanító szakos főiskolai hallgató, informatikus; iparművész; szociológia szakos egyetemi hallgató és tanársegéd.
8. Ugyancsak férfi a 9. sz. (falusi pedagógus) interjúalanyunk, aki az olvasmányait tudakoló kérdésre így válaszolt: „Az utóbbi időben posztmodern vagy egy kicsit *misztikus, spirituális* beütésű könyveket.” Példaként pedig Paul Austert és Paulo Coelho-t említi.
9. SCHULZE, Gerhard: A Német Szövetségi Köztársaság kulturális átalakulása. In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Bp. Osiris K., 1998. 186–204.p., továbbá SCHULZE, G.: Die Erlebnisgesellschaft. Kulturosoziologie der Gegenwart. 3. Aufl. Frankfurt ; New York: Campus Verl., 1993. 765 p.
10. A házikönyvtár státuszjelölő szerepéről lásd ANDOR Mihály: A könyv mint a kulturális tőke mutatója = Iskolakultúra, 1999. 11. sz. 62–70. p.
11. Öt interjúban történt ezekre konkrét utalás.
12. Négy említést kapott.
13. TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez = Könyv és Nevelés, 2009. 4. sz. 33–34. p.
14. Lásd a Könyvolvasási szokások című részben a 11. számú interjú részletét!

Ötven éve kezdődött a szombathelyi népművelő-könyvtáros képzés

1962 őszén indult Szombathelyen a népművelő-könyvtáros képzés, majd tíz évre rá, 1972-ben a tanár szakkal párosított főiskolai könyvtárosképzés.

2002-ben, a kreditrendszer bevezetésével párhuzamosan a szak az informatikus könyvtáros nevet kapta. 2006-ban ezen a néven alapképzés (BA), 2009-ben pedig mesterképzés (MA) indult.

A Savaria Egyetemi Központ (SEK) erre az alkalomra meghívta az egykori hallgatókat, hogy közösen visszatekintsenek az elmúlt fél évszázadon, megosszák egymással szakmai tapasztalataikat, meséljenek pályájukról: kinek hogy alakult az élete.

Az egykori népművelő-könyvtár szakosokat dr. Csider Sándor köszöntötte, és közösen elültették a kultúra élő fáját, egy tölgyfát, Szombathely városának ajándékát. A kétnapos rendezvény egyik szimbolikus programja volt a faültetés. Felavatták a hajdani főigazgató, Szalay László tiszteletére készítette emléktáblát is.

(Forrás: http://www.vasnepe.hu/hirek/20120914_kultura_faja_szombathely_valamint_Muranyi_Peter_hire_alapjan)

Tudomány vagy gyakorlat?

Korabeli könyvtárszakmai gondolatok
Kovács Máté és Mátrai László párhuzamos
életrajz-vázlata kapcsán*

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Bevezető gondolatok a könyvtártudományról

James Thompson mára már klasszikussá vált munkájában¹ fejtette ki és bizonyította be, hogy a könyvtárak alapvető funkciója állandó, ám magától értetődően sokszor eltérő mértékben preferált avagy hangsúlyos alapelveken nyugszik. A szerző által definiált alapprincípiumok egyike pedig az, hogy a mindenkori könyvtáros-

nak – nevezhetjük őt akár írnoknak, procurator bibliothecarumnak, librariusnak, armárius testvérnek, custosnak, könyvtárőrnek, könyvtárnoknak, informatikus-könyvtárosnak vagy információs szakembernek – „képzettnek”, meghatározott ismeretekkel felvértezettnek kell lennie². A különféle történeti korok bibliotékáinak örök feladata a tudás raktározása és szétsugárzása a köz, a környező közösség, a nyilvánosság, idővel az egész társadalom számára, tehát a szolgált közösség szemében a könyvtáraknak

*A tanulmány a Kovács Máté Alapítvány emlékülésén (Győr, 2012. július 13.) elhangzott előadás bővített változata.

mindig is volt aktív erkölcsi, szociális, társadalmi, politikai és oktatási szerepe. De ahhoz, hogy ezt a funkciót be tudja tölteni, kezelőjének nem csupán (meg)őrzőjének kell lennie, hanem a mindenkori könyvtárosokat ki kell képezni a megfelelő technikai eljárások elvégzésére, fel kell készíteni őket a nevelő és (tudás)szervező szerepére is, hogy hozzá tudjanak járulni a mindenre kiterjedő tanuláshoz.

Természetesen az egymást követő tudományos paradigmák abban már eltértek, hogy mi is azon ismeretek köre, amelyre a könyvtárosnak szüksége van. A nélkülözhetetlennek ítélt tudáskincs sokáig inkább az általános műveltséget, a bölcsélet különféle ágaiban való jártasságot, olvasottságot és a nyelvtudást foglalta magában, később már elmélyült könyves (írás-, könyv- és nyomdászattörténeti) ismereteket is elvártak korabeli kollégáinktól. Mindezt a tudást a szakma leginkább *Michael Denis* könyvének címe, az *Einleitung in die Bücherkunde*³ alapján a bibliológia (könyvtudomány, könyvismeret) megnevezéssel szokta illetni, a kutatási terület leginkább a „könyv a társadalomban” kérdéskörre fókuszál.

Joris Vorstius – igaz csak a könyvtári munka egyik területére, nevezetesen a katalógizálásra vonatkozó – korszakolásában⁴ a XIX. század első fele az úgynevezett tankönyv-korszak, amikor a gyűjtemények kezelése már nem a tudóskönyvtárosok 'sine cura' elfoglaltsága, és nem csupán a hagyományban átörökölt tapasztalatokon alapul, hanem könyvtártudósok által rendszerbe foglalt metódust követ. Ezt a korszakot indítja és fémjelzi legkarakterisztikusabban *Martin Schrettinger* munkássága: szakmánk neki köszönheti tudománnyá emelését, az ő nevéhez kötődik a könyvtártudomány fogalmának megteremtése. A *Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft*⁵ az első olyan szakmonográfia, amely a könyvtártudomány foglatát adja. A könyvben tárgyalt ismeretkör Schrettinger a következőképpen határolja le: nem foglalkozik a könyvtárostól elvárt általános előképzettséggel – ezt a könyvtudományi jártasságot literátor-műveltségnek

nevezi –, hanem csak a szűken értelmezett szakmaspecifikus, vagyis könyvtártani tudnivalókat összegzi⁶. Értelmezésében a könyvismeret „csupán” előfeltétele a könyvtártudománynak, melynek definícióját a könyvre, helyesebben a benne foglalt közlemény(ek)re építi. A könyvtár „*könyvek jelentős mennyiségének gyűjteménye, amelyet úgy rendeztek el, hogy a tudásra szomjazó használó fölösleges idővesztés nélkül megtalálja a benne meglévő bármely értekezést*”⁷, ennek megfelelően a Bibliothek-Wissenschaft „*szilárd alapelveken nyugvó rendszeres foglalta mindazoknak a tanoknak, amelyek alapján a gyűjtött könyvanyag célszerű könyvtárrá szervezhető*”⁸, vagyis a schrettingeri tudományfelfogás alapkérdése a „könyv a könyvtárban”.

A XIX. század elejére tehát megszületett a könyvtártudomány fogalma. Értelmezése, a tárgykörébe tartozó témák, kutatási irányok és gyakorlati alkalmazások azonban az elmúlt több mint kétszáz esztendő alatt folyamatosan gazdagodtak: integrálódott – a teljesség igénye nélkül – az olvasásszociológia, a kommunikációelmélet, a kibernetika, az informatika és a kognitív elméletek több tétele, így bontakoztak ki a tudományos kapcsolatok és elágazások mentén a modern irányzatok, a dokumentáció, az információtudomány, az ismeretgazdálkodás – és ebbe a folyamatba szervesen illeszkedve, az előzményeket összegezve, újabb ismeretterületeket a kutatásba bevonva és a követőket inspirálva – *Kovács Máté* átfogó, a korábbiaknál sokkal szélesebben értelmezett bibliológiai nézetrendszere. *Z. Karvalics László* a vonatkozó modern kutatások szemszögéből három aspektust tekintve értékeli Kovács Máté elméletalkotó működését és nevezi őt a mai hazai 'humán információtudomány' előfutárának. Könyvtártudomány-értelmezésében Kovács Máté még nem az információt tette ugyan a vizsgálódás középpontjába, hanem a kommunikációt, illetve az üzenetet, annak hagyományos és akkoriban megjelenő, illetve elterjedő újabb hordozóival, technológiáival egyetemben, de a könyvtárban és a könyvtár körül zajló egész kommunikációs folyamatot a teljes művelődés- és tudománypo-

litikai koncepcióba illeszti, tehát nem a fizikai hozzáférés a kulcskérdés, hanem a kognitív szintű és ebben az összefüggésben a „tudásvagyongazdálkodás (*knowledge asset management*)” korai képviselőjének tekinthető).⁹

Thompson gondolatához visszakanyarodva tehát a könyvtárosnak meghatározott tudásra van szüksége feladatai ellátásához, ezek elsajátítására pedig a könyvtártudomány „klasszikus” korában kétféle lehetséges metódust mutatott be a vonatkozó szakirodalom. Schrettinger, a „könyvtártudomány atyja” azért foglalta össze szakmai tapasztalatait, hogy a könyvtáros-jelölt tankönyvét figyelmesen átolvassa, megtanulva alkalmassá váljék a gyakorlati könyvtári munkára. Vele ellentétben a könyvtárosok képzésének 1820-ban külön munkát szentelő, abban elvi-elméleti alapvetést is nyújtó *Friedrich Adolf Ebert* meghatározott előismeretek, a gyakorlat során tapasztalt kollégák mellett megszerzendő szakmai tudás és meghatározott habitus, jellemvonások meglétét várja el, illetve a mindezekről beszámoló vizsga letételét írja elő a könyvtári munkára vállalkozók, arra készülők számára¹⁰.

Kovács Máté és Mátrai László találkozásai

A történeti bevezető gondolatok adják a tudománytörténeti, elvi-elméleti háttérét Kovács Máté és *Mátrai László* kapcsolatának. Pontosabban két azonos szakmában, de eltérő stálumban tevékenykedő, különféle gyökerekkel rendelkező és más-más felfogást valló, másként gondolkodó elme, eltérő életutat bejárt személy szakmai kapcsolatának bemutatásához.

A II. világháború lezárását követő időszakról egészen Kovács Máté 1972-ben bekövetkezett haláláig a magyar könyvtári életet meghatározó két személyiség sorsa számos szállal kapcsolódott egymáshoz. Kovács Máté különféle állásokban, Mátrai László pedig mindvégig a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatójaként, de mindketten számos könyvtárpolitikai, tudomá-

nyos, szakmai szervezet tagjaként, bizottságok, szerkesztőségek, előkészítő testületek munkatársaiként, tanácsadói minőségben vagy felkért szakértőként működtek közre ennek a mozgalmas időszaknak könyvtárszakmai életében.

Bizonyára személyes indítékok, vonások is közrejátszhattak egymáshoz való viszonyulásuk alakulásában, kapcsolatuk ezen szegmense azonban csak nagyon utalásszerűen jelenik meg az általam felkutatott írásos kútfőkben, titkaikat immáron örökre homály fedi. Így jelen dolgozat „párhuzamos életrajzuk” kapcsolódási pontjai mentén tisztán tudományos, szakmai nézeteik különbségeit tekintheti át, és kettőjük számos találkozásának csupán meghatározott dokumentumaira, forrásbázisára – Kovács Máténak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hagyatéka vonatkozó részeire, illetve az ELTE Levéltára bizonyos anyagainak áttekintésére¹¹ – támaszkodva szakmapolitikai nézeteik különbözőségét kísérli meg felvázolni. Kovács Máté vonatkozó nézetei jól megismerhetők és alakulásukban, fejlődésükben jól nyomon követhetők – természetesen publikált írásai mellett – hagyatéka alapján. Mátrai László esetében az átnézett kéziratári, levéltári anyag csak egy-egy villanásnyit mutat be állásfoglalásából, a szakmáról alkotott véleményét – ironikusan és anekdotikus stílusban – *Műhelyeim története* című memoárkötetében¹² foglalta össze, az itt olvasható irodalmi félmondatokhoz lehet a már történetinek tekinthető forrásokat hozzárendelni, a különféle információkat egymással kiegészítve értékelni, értelmezni.

A fennmaradt dokumentumokból azonban az is kiviláglik, hogy nem csupán az Egyetemi Könyvtár direktora volt Kovács Máté tevékenységének az ellenzéke, hanem számos szakmai kérdésben – és leginkább az egyetemi könyvtárosképzés problémáit illetően – különféle személyes, presztízs-, tudományelméleti okok vagy egyszerűen az aktuális helyzetben lehetséges lavírozási lehetőségek miatt több „Mátrai László” is szembefordult a Könyvtártudományi Tanszék vezetője által megfogalmazott, logikus érveken alapuló szaktudományi nézetekkel. Az

ellenvéleményeket megfogalmazók közül az utókor emlékezete a sok bizottságba meghívott, delegált, igazán szem előtt lévő akademikust őrizte meg igazán, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy Kovács Máténak nemcsak övele kellett a harcait megharcolnia, hanem az egyetem és a könyvtáros szakma számos más prominensével is.

Kovács Máté és Mátrai László kapcsolata 1956 előtt

A szakmai köztudatban élő legendárium szerint Kovács Máté és Mátrai László csak 1956-tól került szorosabb szakmai kapcsolatba egymással, amikor a volt államtitkár, akkoriban a debreceni egyetemi könyvtárigazgató az ELTE Könyvtár-tudományi Tanszékének vezetője lett. Azonban a források tanúsága szerint első találkozásaik jóval korábbra datálhatók.

Kovács Máté már 1945 és 1947 között a Valás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) osztályvezetőjeként, 1947 és 1949 között pedig ugyanezen tárca államtitkáráként¹³ is kapcsolatba került Mátrai Lászlóval, az akkor Pázmány Péterről, később Eötvös Lorándról elnevezett budapesti tudományegyetem bibliotékájának igazgatójával. 1946-ban a VKM tanácsosaként bízta meg Mátrai Lászlót az Országos Könyvtári Központ megszervezésének előkészítésével, illetve a vonatkozó rendelettervezet összeállításával.¹⁴ 1949 és 1956 között pedig már a debreceni egyetemi könyvtár direktoraként vett részt különféle szakmai grémiumok munkájában, illetve kapott olyan megbízatásokat, amelyekben Mátrai Lászlóval is együtt dolgozott. Ezek egyike a szakkönyvtárak gyűjtőkörének rendezése, az úgynevezett profilírozás volt. E munka egyik későbbi eredményeként született meg hosszas előkészítés után az 1956-os könyvtári törvény-erejű rendelethez¹⁵ kapcsolódó jogszabályként 1958-ban *A művelődésügyi miniszter 164/1958. /M.K.15./M. M. számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról*¹⁶. Az 1952. november 28-án és 29-én megtartott I. Országos Könyvtároskonferencia egyik hatá-

rozata hívta életre 1953-ban a Népművelésügyi Minisztérium melletti tanácsadó testületként a Könyvtárügyi Tanácsot, melynek Kovács Máté lett az első elnöke, tagjai között pedig Mátrai László is szerepelt. A grémium célja az irodalom-propaganda, az olvasás népszerűsítése és a könyvtárosképzés, illetve -továbbképzés fejlesztése volt.¹⁷ Az 1956-os könyvtári törvény – amely létét Kovács Máténak köszönheti – rendezte a tanács működésének keretfeltételeit, 1957-ben létrejött az OKT elnöksége, az egyes speciális kérdések gondozására, megtárgyalására pedig szakbizottságok szerveződtek, majd 1962-től Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács¹⁸ néven működött a grémium¹⁹. Különbőféle időszakokban más-más tisztségben mindketten állandó munkatársai voltak e testületeknek.

Kovács Máté és Mátrai László Akadémiához kötődő munkakapcsolatai

A Magyar Tudományos Akadémia különféle intézményeiben, bizottságaiban és munkacsoportjaiban folyó tevékenységnek Mátrai László 1948-tól levelező, 1962-től pedig rendes tagként²⁰ magától értetődően volt részese, Kovács Mátét pedig korábbi minisztériumi munkássága és többek között a debreceni egyetemi könyvtár élén elért sikerei, ismertsége predestinálták arra, hogy több területen is részese lehessen az Akadémia tudományos, tudományszervező, információ-szétsugárzó működésének.

1952. augusztus 1-jei dátummal készült el Mátrai László, Tolnai Gábor, Varjas Béla, Patkós Lajos, Vértes György és Krámer Miklós munkájaként egy átfogó jelentés az Akadémiai Könyvtárról, az ebben foglaltak szolgáltatott okot az MTA Könyvtári Tanácsa 1952. október 30-ai megalakulásának. Az újonnan életre hívott testület határozata értelmében Scher Tibor akkori igazgató helyett 1952. november 1-jétől, a tervek szerint 1953. szeptember 30-áig, az új vezető kinevezéséig (valójában azonban 1954-ig) háromtagú vezetőség került a gyűjtemény élére. Így Kovács Máté, a debreceni egyetemi könyv-

tár igazgatója, Mátrai László, ELTE egyetemi könyvtárigazgató és *Haraszthy Gyula*, aki ekkor a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem bibliotékájának direktora ezután együttesen vezette az intézményt²¹. Feladatuk a téka fejlesztési koncepciójának kidolgozása és a „korszerű működés megindítása” volt a következő munkamegosztásban: „*Mátrai László felelős a könyvtár gyűjtőkörére, valamint az akadémiai intézeti könyvtárhálózat fejlesztésére és összehangolására vonatkozó javaslat kidolgozásáért és az e téren folyó munka megindításáért, Kovács Máté [...] a könyvtár fejlesztési tervének szervezeti kimunkálásáért, korszerű munkaszervezetének és munkatervének kidolgozásáért, Haraszthy Gyula [...] az új típusú szocialista könyvtári munka gyakorlati beindításáért és ellenőrzéséért.*”²²

Kovács Máté a Tanács munkájában annak megalakulásakor hivatalból, megbízott igazgatói minőségében vett részt, állandó tagnak Mátrai László 1953. november 5-ei levelében javasolta – ekkor a testület összetételében egyéb változások is történtek²³. A bibliotéka korábbi igazgató-triásza vezetői megbízatásuk lejártával is folytatta a munkát az MTA Akadémiai Könyvtári Tanácsában, 1955 nyarától *Alexits György*, *Straub F. Brúnó*, *Varjas Béla* és *Fodor Gábor* mellett.²⁴

Más szervezeti metszetben, de úgyszintén az Akadémiához kötődött egyrészt az 1953-ban életre hívott Könyvtártudományi Állandó Bizottság, amelynek a megszervezésére vonatkozó javaslatát Kovács Máté a Könyvtári Tanács 1953. december 23-ai ülésén ismertette²⁵. A megbeszélés jegyzőkönyvbe foglalt döntése az Akadémia I. Osztályához rendelte az új testületet, elnökül *Kóhalmi Bélát* javasolta, titkárnak *Pajkossy Györgyöt* tette meg, tagoknak pedig *Dezsényi Bélát*, *Goriupp Alizt*, *Haraszthy Gyulát*, *Jánszky Lajost*, *Kovács Mátét*, *Mátrai Lászlót*, *Mezey Lászlót*, *Misztly Lászlót*, *Sallai Istvánt*, *Sebestyén Gézát* és *Varjas Bélát* hívta meg.²⁶

Az MTA Könyvtártudományi Főbizottsága szakfolyóiratként indult újra 1955-ben a *Magyar Könyvszemle*; a lap szerkesztősége szintén egy olyan szakmai műhely volt, ahol Kovács Máté és

Mátrai László eltérő szakmapolitikai felfogása megnyilvánulhatott, és a források bizonyítják, hogy a Könyvszemle ügye közöttük elvi vitára is alkalmat teremtett. A kiadvány újabb, immáron ötödik folyama azt a célt tűzte ki maga elé, hogy könyvtártudományi kutatások eredményei számára teremtsen publikációs lehetőséget²⁷: „*a [Magyar Könyv]Szemle magas szakmai színvonalán a jelent illetően tervszerűen segítse elő az elmélet és a gyakorlat kölcsönös, ösztönző egymásra hatását, a múlt feltárásában pedig tudatosan munkálja a jelen és a múlt szerves összekapcsolását*”.²⁸ Az új szerkesztőség tagjai – a megszakadt folyamatosságot némiképp biztosítandó – a régi-új főszerkesztő, *Varjas Béla* mellett *Dezsényi Béla*, *Haraszthy Gyula*, *Kovács Máté*, *Kóhalmi Béla* és *Mátrai László* voltak.²⁹ (A későbbiekben természetesen a bizottság összetétele némiképp változott, 1961-től az MTA Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Munkabizottsága jegyezte a folyóiratot, de az alább ismertetett események idején még a fentiek voltak az editorok.)

Mindazonáltal az első tíz szám megjelenése után Kovács Máté *Merre tart a Magyar Könyvszemle?* című kéziratot dolgozatában összegezte a tapasztalatokat. Nem volt kellően elégedett az újraindult kiadvánnyal, illetve a szerkesztőség addigi munkájával: „*A Szemle alatta maradt lehetőségeinek, nem elégíti ki a korszerű szükségleteket. A könyvtárosok számottevő része mást várt tőle. Mást, többet, korszerűbbet. A mai magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető elvi, elméleti és gyakorlati kérdéseinek alaposabb, színvonalasabb és tervszerűbb vizsgálatát, a mai fejlődés egyes fontosabb jelenségeinek behatóbb elemzését [...]. Az eddig megjelent 10 szám tartalmának összetétele és iránya azt mutatja, hogy a szerkesztés szakmai szemlélete könyvtárpolitikánk és tudománypolitikánk mai fejlettségi fokához mérten korszerűtlen*”²⁹, a szerkesztők munkamódszerét pedig „kezdetleges”-nek ítélte az írás.

A kritika több alapvető problémára is ráirányította a figyelmet, összességében azonban arra, hogy a Magyar Könyvszemle szünetelése után

már nem lehet a korábbi korszak szerkesztési politikáját folytatni; a kiadvány hagyományosan (széles értelemben vett) könyvtörténeti profiljában a könyvtártudomány tudatos negligálását látja a szerkesztők részéről. „*Sem a Szemle hagyományai, sem a szerkesztők egyéni érdeklődése és hajlamai, sem az időszzerű szakmai problémák színvonalas kidolgozása során mutatkozó kétségtelen nehézségek okán nem lehet és nem szabad a könyvtártudomány körét leszűkíteni az írás-, könyv- és könyvtárkultúra történetének kutatására.*” – szól az értékelés³⁰. Ennek okaként Kovács Máté csak részben fogadja el azt, hogy a könyvtártudomány nem történeti vonatkozású kutatásainak módszerei még kevésbé kiforrottak, mint a tradicionálisan régebb óta művelt művelődéstörténeti megközelítésé. Hiányolja a tervszerű szerkesztőpolitikát is, de programként a történeti orientáció hátterében „*egy határozott negatív program[ot lát], amely éber és következetesen igyekezett elhárítani, elhallgatni vagy leértékelni azt, ami a felfogásának, még inkább érzelmi, indulati hangoltságainak nem felelt meg*”³¹.

A szerkesztőség meg is tárgyalta a dolgot; az első tíz szám megjelenését áttekintő, értékelő cikk közreadására is jó alkalomnak tekintették, így jelent meg Kovács Máté tollából kissé átdolgozott, szerkesztett változatban *A Magyar Könyvszemle új évfolyamai a korszerű igények tükrében* című írás³². Mindazonáltal tanulságos a cikk szerzőjének a szerkesztőségi ülésen készített feljegyzéseit is áttanulmányozni³³. A tagok általában elfogadták a kritikát, néhányan kísérletet tettek az ellenvetések tompítására. Jelen tanulmány szempontjából azonban Mátrai László gondolatait külön is ki kell emelni: szerinte a könyvtártudományon belül a gyakorlati és az elméleti részt elválasztása lehetetlen, „*csak megkülönböztetés, analízis*”, ezek a folyóirat életében „*egészségtelen tünetek*” lennének, és legjobb, ha minden marad a régiben.³⁴ Mátrai ké-

sőbbi visszaemlékezéseiben is egyértelműen a Magyar Könyvszemle történeti profiljának megőrzése mellett foglalt állást, és „győzelem”-ként könyvelte el, hogy ezt sikerült végül elérnie³⁵.

A visszatekintő cikk közzétételét is elhatározó megbeszélésnek azonban másik hozadéka is volt: Kovács Máté elkészítette a Magyar Könyvszemle szerkesztési tervét³⁶, amely tudatosabb szerkesztői politikát, az aktuális könyvtártudományi kutatásokban, a cikkek elkészítésében, megtárgyalásában és lektorálásában az Országos Könyvtárügyi Tanáccsal való együttműködést, a tárgyalt témák között terjedelmi egyensúlyt célzott megteremteni.

1954 és 1957 között még egy harmadik területen, nevezetesen az MTA által megjelentetni óhajtott *Magyar Enciklopédia* munkálataiban újabb tér nyílt – konfliktusoktól sem mentes – együttműködésük előtt. Kovács Máté főszerkesztője, Mátrai László pedig szerkesztőbizottsági elnökhelyettese volt a tervezett kiadványnak.*

Egyesületek, szakmai szervezetek

A története során több néven működő könyvtáros egyesületben (Könyvtárosok Szabó Ervin Köre, Magyar Könyvtárosok Egyesülete) mindketten jelentős szerepet játszottak, éppígy a III. Országos Könyvtáros Konferencia előkészítésében is.³⁷ A Kovács Máté vezette Könyvtártudományi Tanszék pedig a Magyar Könyvtárosok Egyesületével együttműködve 1972 szeptemberében három nagy nemzetközi rendezvényen vett részt, az IFLA és a FID éves konferenciáin, illetve a FID Nemzetközi Szemináriumán, így Kovács Máté Mátrai Lászlóval együtt több szervezőbizottság munkájában is részt vett.

* Erről a témáról lapunk következő számában jelenik meg Pogány György Kovács Máté és a Magyar Enciklopédia című tanulmánya. (A szerk.)

Kovács Máté és Mátrai László az ELTE kötelékében

Kovács Máté 1956. szeptember 1-jével került az ELTE könyvtári tanszékének élére. Vezetői, illetve a tanszék és a könyvtárosképzés érdekében végzett tevékenysége kellő alapot, logikai kapcsolatot jelent ahhoz, hogy itt szóljak röviden bibliológiai koncepciójáról.

A könyvtárszakos képzés tekintetében hasonló szembenállás figyelhető meg Kovács Máté és Mátrai László nézetei között, mint Martin Schrettingernek és Friedrich Adolf Ebertnek a bevezetőben jelzett nézetkülönbsége. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének vezetője, illetve az Egyetemi Könyvtár igazgatója közötti egyet nem értés azonban mélyebb gyökerekre vezethető vissza: nem csupán arról vallottak más felfogást, hogy a könyvtárosképzésnek milyen módszereket kell alkalmaznia és milyen szervezeti keretben kell ennek történnie, hanem a könyvtártudomány megítélésében sem értettek egyet, sőt abban sem, hogy létezik-e egyáltalán könyvtártudomány.

Kovács Máté – Schrettingerhez hasonlóan – a könyvtárosi munkához szükséges ismeretek körét tudománynak és így egyetemi rangú, elméleti megalapozottságú és képzésre méltó diszciplinának tartotta. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy csupán elméleti jellegű szakképzést tartott volna helyesnek, az oktatással kapcsolatos írásaiban, feljegyzéseiben nagyon is jelentős szerepet szánt a „termelési gyakorlatok”-nak. Vele ellentétben Mátrai László eleve azt is tagadta, hogy könyvtártudomány létezne: „A legnagyobb eszmei zűrzavart azok okozták, akiknek kisebbségi érzésük volt, hogy nem lehetnek tudósok, hanem 'csak' könyvtárosok. Ők találták ki a könyvtártudomány fogalmát, annak mintájára, ahogy csomagolástudomány, színháztudomány stb. is létrejött.”³⁸ (Hasonló nézettel egyébként a későbbi szakirodalomban is találkozhatunk: Pertti Vakkari a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 1996-os évfolyamában idézi Gernot Wersiget, aki az orvostudomány

és kórháztudomány – Mátrainál is felbukkanó³⁹ – analógiát felhasználva tagadja az önálló könyvtártudomány létét, helyette az általánosabb információtudomány megnevezést használja. „Wersig szerint nem bizonyítható, hogy egy speciális szervezeti forma alapot jelenthet egy tudomány számára. Mindaddig, amíg nincs kórháztudomány vagy börtöntudomány, a könyvtártudomány létezése sem túlságosan meggyőző. Wersig nem tagadja, hogy az ilyen intézményeknek vannak olyan problémái, amelyek tudományos úton oldhatók meg, sem azt, hogy a tudományos megközelítés hasznára van az intézmények számára folyó szakemberképzésnek. [...] Wersig nem tagadja a lehetőségét annak, hogy a könyvtárosság problémáit az információtudomány keretein belül kezeljük.”⁴⁰) „A józanabb gondolkodásúak” – folytatódik Mátrai László gondolata – „tudták, hogy a könyvtárosság gyakorlati tevékenység, megvan a maga elméleti oldala, ami azonban még nem önálló tudomány, hanem a könyvtári munka elmélete. [...] Miért volt szükség a 'könyvtártudományra'? Mert ha megmaradunk a tényállásnál, hogy tudniillik a könyvtárosság gyakorlati tevékenység, akkor azt elsősorban műhelyben, a könyvtárban kell megtanulni, nem pedig egyetemi előadásokból. De ha nincs könyvtártudomány, nincs könyvtártudományi katedra sem – és egy sor szubjektív ambíció kielégítetlen marad. Hasztalan fogalmazta meg világosan Pais Dezső, hogy a tudományos könyvtáraknak nem könyvtártudósokra, hanem tudós könyvtárosokra van szükségük. [...] A Főhivatal ezt az egyszerű tényt nem volt képes megemészteni, és a tudományos könyvtárak konstruktív és modern törekvéseit konzervativizmusnak, múltba nézésnek minősítette.”⁴¹ Mátrai tehát nem csupán a könyvtártudományi tanszék létjogosultságát kérdőjelezte meg, hanem az OSZK keretében életre hívott Könyvtártudományi és Módszertani Központét is. Mindazonáltal Horváth Tibor a *Don Quijoték újain* című dolgozatában Mátrainak ezzel ellentétes mondatát is idézi: „Az Isten se menti meg a könyvtári ismereteket attól, hogy tudomány legyen.”⁴² Horváth Tibor ugyan nem adott pontos

forrást e citátumhoz; mégsem kérdőjelezhető meg az igazsága, mindazonáltal Mátrai feltehetően többször hangoztatta a könyvtártudomány létét tagadó nézeteit.

Az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke körüli korábbi viták

A Könyvtártudományi Tanszék korai históriájából való néhány momentum felvillantására azért van szükség, hogy Kovács Máténak az egyetemi oktatás megszilárdítására irányuló tevékenységéről megfelelő képet kapjunk, illetve az őt és a tanszéket ért támadások, szakmai és nem szakmaspecifikus ellen(séges) vélemények érvei is érthetővé váljanak.

Varjas Béla már 1947. június 17-én a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének könyvtári intézőbizottsági ülésén javaslatot tett egyetemi könyvtártudományi tanszék szervezésére⁴³, 1947-ben pedig – ez Varjas Bélának az egyetemi tanszék húszéves jubileumára rendezett konferencián elhangzott visszaemlékezéséből tudható⁴⁴ –, a VKM szekszárdi vándorgyűlésén „konkrétumként fogadták el, hogy a könyvtárosképzés helye az egyetemen van”. Akkor még azonban a szak beindítása (Tolnai Gábor egyértelmű támogatása ellenére is) a muzeológusok és levéltárosok ellenvetései miatt nem történhetett meg – ismerteti a képzés korai történetét az avatott tanú.

Az MKLE 1948. január 31-én tartott közgyűlésén Trócsányi György a könyvtárpolitika feladatairól szóló előadásában külön azért nem foglalkozott a képzés nagyon is aktuális és fontos kérdésével, mivel az UNESCO 1948-as munkatervében nemzetközi könyvtárosképző intézmény megszervezése is szerepelt.⁴⁵

A könyvtár szakos képzés a budapesti egyetemen végül 1949-ben indult meg, de a korai időszakban még nem volt önálló tanszék. Telegdi Zsigmond és Varjas Béla magántanárok alkották az oktatói kart⁴⁶, illetve Varjas Béla helyzetelemzését idézve „a könyvtáros szak a gyakorlattal a legszorosabb kapcsolatban állván majdnem kizárólag külső előadókkal dolgozik”⁴⁷. Hama-

rosan azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ez a szervezeti forma milyen nehézségeket okoz, így a kari tanács már 1951 tavaszán foglalkozott a képzés nem megfelelő hátterével. Fogarasi Béla hívta fel a figyelmet „a könyvtárosi szak elhanyagolt voltára”, de Tamás Lajos dékán válaszából kiderült, hogy az egyetem vezetősége is megkezdte a probléma vizsgálatát.⁴⁸ Trencsényi-Waldapfel Imre rektor szerint „a könyvtárszak jelen szervezetében nem megfelelő.” Felvetésében azonban mindenképpen a szak megerősödését kívánja, sőt szükségesnek tartja, hogy „meghatározott létszámban minden szakhhoz kapcsolódjék könyvtáros képzés. A gyakorlati évet az e képzésben résztvevő hallgatók könyvtárban töltenék.”⁴⁹ Egy későbbi alkalommal pedig a könyvtár szaknak a tanárképzéssel való szoros kapcsolatára hívta fel a figyelmet: „A pedagógusképzésnek érvényesülnie kell a muzeológus és könyvtárosképzésben is, mert a muzeológia és a könyvtártudomány [sic] elsőrendű nevelőintézmények. [...] A pedagógusképzést ennek következtében teljes mértékben a muzeológia és a könyvtár szaktól sem vonná meg.”⁵⁰ Tolnai Gábor miniszteri főosztályvezető szintén sürgette a könyvtárszakos képzés átalakítását.⁵¹

Ugyanekkor, az 1951-es esztendőben már szó volt a Bölcsészettudományi Kar átszervezéséről, kettéosztásáról. A „kari szakmai profil túl bonyolulttá” válásának elkerülésére a könyvtár szakot az újonnan megszervezendő Nyelv- és Irodalomtudományi Karra kívánták helyezni⁵², bár a „decentralizáció” előkészítése során az is felvetődött, hogy a szak a Történettudományi Karra kerüljön, mivel tartalmi rokonságban áll az ott működő levéltáros, muzeológus és művészettörténész tanszékekkel⁵³. Az a megoldás úgyszintén szóba került, hogy a könyvtáros- és a muzeológusképzés önálló fakultást alkosson⁵⁴. Maga Varjas Béla e kérdésben a filológiai karhoz tartozás mellett foglalt állást, de csak átmeneti időre, mivel a könyvtárosképzés számára külön főiskola megszervezését tartotta kívánatosnak.⁵⁵

Mindazonáltal olyan hangok is hallatszottak,

amelyek nem csupán a tanszéknek az egyetemi struktúrában belüli helyéről vitáztak, vagy a képzés hiányosságait elismerve annak jobbítására, megerősítésére törekedtek, hanem egyenesen a képzés megszüntetését, az egyetemi stúdiumok közül való kiiktatást szorgalmazták.

Bolgár Elek, volt BTK dékán 1953-ban felvetette, hogy a könyvtár szaknak az egyik könyvtárhoz kell kapcsolódnia, *Hajdu Gyula* professzor a könyvtáros- és a tanárképzést is az egyetemen kívülről száműzte volna. Mátrai László a jegyzőkönyv tanúsága szerint „helyesli, hogy az Egyetemen kívül fog történni, de felhívja a figyelmet arra, hogy a leválasztás csak akkor történjék meg, ha a könyvtárosképzés szerve már ki lesz jelölve. Ellenkező esetben 150 hallgató nem tudná folytatni tanulmányait”. Trencsényi Waldapfel Imre rektor véleménye pedig az volt, hogy „Aránylag könnyű kérdés a könyvtáros képzés. Máris olyasmit tanulnak féléveken át, amit bármilyen alapos szakképzettséggel rendelkező ember egy-két hét alatt a gyakorlatban megtanul (címfelvétel stb.). Helyes, ha a 130 hallgató második szakára egyszakosítást nyer s a gyakorlati képzéséről valamelyik nagy könyvtárnak /Egyetemi, Széchenyi [sic], esetleg osztva/ kell gondoskodnia, de ilyen gyakorlatra nemcsak bölcsészeket, hanem TTK-sokat, műszakiakat stb. is kellene meghatározott számban küldeni.”⁵⁶

Kovács Máté tanszékvezetői kinevezése

Az 1955/1956-os tanév munkatervében a novemberi teendők között szerepelt a Könyvtártudományi Tanszék felülvizsgálata⁵⁷, 1955 decemberében Tolnai Gábor, a felülvizsgálatot elvégző bizottság elnöke számolt be a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar kari tanácsa előtt a tanszéken tapasztaltakról. *Kardos Tibor* dékán válaszában kiemelte, hogy a legsürgősebb feladat a tanszékvezetés kérdésének megoldása, ez az előfeltétele több probléma (tematikák, jegyzetek kérdése, aspirantúra szervezése, a kétszakosság visszaállítása esetleg más karon lévő szakkal is stb.) megoldásának.⁵⁸

Az Egyetem tehát a tanszék stabilizálásának zálogát új, önálló, teljes állású tanszékvezető megbízásában látta, hiszen 1954 és 1956 között *Szauder József* és *Nagy Miklós* bölcsészkarai oktatók látták el az adminisztratív teendőket⁵⁹: „hosszú ideje vajdó kérdés ez, mely azonnali megoldást követel” – olvasható az Egyetemi Tanács 1956. június 15-ei ülésének jegyzőkönyvében⁶⁰.

Magával a pályázattal kapcsolatban azonban az eltérő források más-más adatokkal szolgálnak. Az egyetemi tanácsülés jegyzőkönyvében az olvasható, hogy a docensi vagy egyetemi tanári besorolású tanszékvezetői posztra csak Köhalmi Béla akkori külső megbízott előadó jelentkezett, ezzel szemben a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar kari tanácsa június 4-én tartott megbeszélésének dokumentumai szerint a felhívásra többen is pályáztak. A két protokollum azonban egybehangzóan bizonyítja, hogy Kovács Máté nem indult a versenyben, „azért nem adott be pályázatot mert egyik pályázónak sem kíván konkurenciát teremteni.”⁶¹

A kari tanács tagjai közül többen is támogatták Kovács Máté kinevezését⁶². Bóka László szerint ő „az ország legjobb könyvtárosa, a könyvtártudománnyal kapcsolatban nincsenek ábrándos elképzelései, a gyakorlati könyvtárosnevelést tartja céljának, hogy a könyvtárak a kezdő és a tudós olvasónak segítségére legyenek”, munkásságának méltatásában pedig arra is kitért, hogy a debreceni és a pesti egyetemi könyvtárak működését összehasonlítsák. Trencsényi-Waldapfel Imre egyértelműen a könyvtár szakos képzés támogatása, megerősítése mellett állást foglaló hozzászólásában kifejtette, hogy „megfigyelte a debreceni egyetemi könyvtár munkáját, és megállapította, hogy az ország legjobb könyvtára.” A budapesti egyetemi könyvtárral nem volt így megelégedve. Helyesnek tartotta volna, ha Kovács Máté „mint a Könyvtártudományi Intézet vezetője segítené az egyetemi könyvtár munkáját.” *Ortutay Gyula* szintén „nem a legjobb tapasztalatok”-ra utalt az universitas bibliotékájával kapcsolatban.

Kétségtelen azonban, hogy a kiírásban a tudomá-

nyos fokozat szintén elvárás volt, ám Hermann József úgy ítélte meg, hogy ezen tanszék vezetőjénél ez „nem indokolt”, de „reméli, hogy az ELTÉ-n [Kovács Máté] tudományos működése is fellendül”.

A június 15-ei egyetemi tanácsban Székely György megbízott rektor elmondta, hogy a bölcsészkar a debreceni egyetemi könyvtárigazgatót, Kovács Mátét kívánja meghívással megbízni. A döntést előkészítő szakbizottság (Tolnai Gábor, Szauder József, Tamás Lajos és Hermann József) szintén a Dékáni Hivatal álláspontját elfogadva Kovács Máté meghívása és kinevezése mellett volt. Az indoklás szerint ő „szakmailag kiváló, az ország könyvtárügyeinek, a könyvtár megszervezésének kiemelkedően érdemes munkatársa [...]. Mint könyvtárigazgató, a debreceni egyetemi könyvtárat példamutatóan magas színvonalra fejlesztette, és ezzel tanújelét adta annak, hogy elsősorban a könyvtárügy gyakorlati kérdéseiben rendelkezik azzal a jártassággal, amelyre könyvtárosépzésünkben oly nagy szükség van. Kovács Máté irodalmi működése és tudományos munkássága is ehhez a gyakorlati jelleghez igazodik és főleg szabályzati és szervezeti kérdéseket ölel fel. Széleskörű műveltsége, tudományos érdeklődése és igényessége alkalmassá teszi arra, hogy Karunk e fontos tanszékén a vezető tisztelet a megkívánt színvonalon lássa el [...] annak ellenére, hogy tudományos érdemei kevésbé kiemelkedőek [...] mivel a Könyvtártudományi Tanszéken olyan szervezési feladatok várnak megoldásra, amelyek gyakorlati szakember igénybevételét kívánják.” A bizottság Kóhalmi Béla szakmai, tudományos és politikai érdemeit is elismerte („Tudományos munkásságának köre igen széles és a könyvtári szakirodalom csaknem minden ágára kiterjed. Széleskörű érdeklődésére jellemző, hogy munkáinak körében irodalmi, történelem stb. publikációk is szerepelnek.”), így mindkét lehetséges jelölt számára egyetemi tanári alkalmazást javasolt.⁶³

Bóka László egyetemi tanácsstag szerint „Mindenkori Kóhalmi Bélára gondol, aki azonban hajlott korú tudós. A tanszék vezetése pedig nagy

szervező erőt követel. Tökéletesen megfelel az, ha Kóhalmi Béla oktat és a Nemzeti Bibliográfia stb. területeken dolgozik és a tanszéket órási tapasztalattal, nagy szervező erővel Kovács Máté vezeti”. Mátrai László a feladatmegosztás tekintetében éppen ellenkező megoldást ajánlott, a tanszék irányítása „igen komoly szakmai és politikai kérdés is, nem csupán szervezési. Az eszmei vezetés feltétlenül Kóhalmi Bélát illeti, de magas kora miatt támogatni kell a vezetésben. A vezetés itt nem presztízskérdés, hanem gyakorlat dolga. A jogszabályoknak megfelelően Kóhalmi Bélát javasolja tanszékvezető tanárnak, Kovács Máté számára pedig tanszékvezető docens kategóriát javasol a sürgősség miatt. [...] így a kar problémája gyorsan megoldható és szabályos is.”⁶⁴ (A meghívásos megoldás pedig azzal járna, hogy egy egyetemi docensi és egy tanári, vagy egyenesen két professzori állást kell a tanszéknek kapnia, így felvetődött az is, hogy új pályázatot kell kiírni. Az Oktatásügyi Minisztérium képviselőjében jelen lévő Burján László hozzájárult a két státusz betöltéséhez és elvben a vezetői feladatok megosztásához is.⁶⁵)

Kovács Máté mellett szólt megfelelő életkorán túl az is, hogy – Kardos Tibor szavaival élve – „kandidátusi színvonalon könyvtártudós, [...] kitűnően meg tudja majd oldani azt a nagy feladatot, hogy a magyar könyvtáros nevelést kiváló jegyzetek és tankönyvek megírásával kellő színvonalra emelhesse. A szakmabeliek számára köztudott dolog, hogy könyvtárosképzésünk hihetetlenül elmaradt.”⁶⁶

Kovács Máté a tanácsuléseken annak is köszönhetette a széles körű támogatást, hogy többen korábban ismerték őt és a képzést illető elképzeléseit, hiszen még 1954 szeptemberében szakértői véleményt készített az egyetemi szak fejlesztési javaslatairól⁶⁷, melyek a képzés régi alapkérdéseit vetik fel újra, nevezetesen azt, hogy más más szakos egyetemi diploma megszerzése után szaktanfolyami keretben, két-szakos stúdiumokban vagy esetleg egyszakos egyetemi könyvtárosképzésben kell gondolkodni. Kovács Máté a különféle könyvtártípusok számára más-más képzettséget, végzettséget

tartott volna megfelelőnek: a tömegkönyvtárak munkatársai számára az akkor még működő Apáczai Pedagógiai Főiskola kétszakos képzését elegendőnek vélte, ellenben a tudományos vagy a nagykönyvtárak káderutánpótlása csak megfelelő egyetemi alapképzettségű és kétszakos, vagy más diplomával rendelkező, de minimum a kötelező szaktanfolyami végzettséget megszerzett könyvtárosokkal lenne megoldható – ezek megszervezését valamely nagykönyvtár hatáskörébe utalta volna. (Kovács Máté tanszékvezetése idején a reáltudományi szakkönyvtárak, dokumentációs intézmények szakember utánpótlására *A könyvtári munkakörök képesítéshez kötéséről és a könyvtáros szakoktatásról szóló 148/1962. /M.K. 15./ M. M. számú utasítás*⁶⁸ értelmében 1963 februárjában egyéves felsőfokú dokumentációs szaktanfolyam indult⁶⁹, valamint az OMFB és a Művelődésügyi Minisztérium 1964-es megállapodása alapján a tanszék közreműködésével 1965-ben „tájékoztatói szakmérnökképző tanfolyam”-ot szerveztek a Budapesti Műszaki Egyetemen.⁷⁰ Felvetette továbbá, hogy bölcsészkarai tudósképzésben is szükség lenne könyvtári vonatkozású kurzusok indítására. Az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Karának 1956/1957-es munkatervében szerepel is, hogy a Könyvtártudományi Tanszék oktatói megismertetik az elsőéves hallgatókkal a fővárosi jelentős bibliotékákat.⁷¹)

Az egyetemi könyvtárosképzés átalakítása

A Könyvtártudományi Tanszéken folyó képzés előzményeit, történetét, az oktatás szervezeti hátterének változásait, a tananyag kibővítését és beosztását Kovács Máté részletesen ismerteti a Könyvtártudományi tanulmányok 1969-es kötetében⁷², jelen tanulmány csak a téma szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró momentumokra tér ki.

A szak modernizálását Kovács Máté egyrészt a képzés tartalmának átalakítással végezte el. Az öt megelőző időszakban az oktatás leginkább a társadalomtudományi nagykönyvtárak

szakmberszükségletének kielégítését célozta, így az alkalmazott és a természettudományos gyűjteményekbe kerülő diplomás könyvtárosok nem kaptak bölcsészstudiumaik során elegendő szaktudományi ismeretet. A nép-, illetve közművelődési könyvtárak káderutánpótlásáról – szó volt már róla – 1951 és 1956 között az Apáczai Pedagógiai Főiskola gondoskodott. Ennek megfelelően az egyetemi képzés inkább történeti irányultságú volt, és arányaiban kevésbé koncentrált a gyakorlatra, így ekkoriban még inkább kötődött a „hagyományos” – Schrettinger kifejezésével élve – literátor műveltségű könyvtárhoz, és közelebb állt Mátrai László könyvtáros-ideáljához, mint a hatékonyan szolgáló profi ismeretközvetítőhöz. Mindazonáltal maga Kovács Máté írta le vonatkozó jegyzeteiben, hogy a „Könyvtártudós – tudós könyvtáros mondvacsinált ellentét”, hiszen e kettő „ugyanannak az élethivatásnak két oldala. Egyoldalúságra vezet az egyik hiánya” tudományos szemléletében a „gyakorlati szakember és a tudományos szakképzés nem ellentétek. Sőt: szoros kapcsolat[ban állnak egymással]. Ki lesz alkotó kutató és ki lesz képzett gyakorlati szakember, a jövő dolga”.⁷³ Tehát az egyetemi oktatásnak fel kellett vállalnia mind a két életpályára való felkészítést; célja, hogy a hallgatók a könyvtári munka minden területére, részére kiterjedő kellő gyakorlati jártasság megszerzése mellett a tudományos munkához szükséges képességeknek és készségeknek is birtokában legyenek tanulmányaik befejezésekor.

Az új tanszékvezető programja, illetve annak lépésenként történő megvalósítása azonban hamarosan összekapcsolódott az oktatási reformmal is, amelynek kidolgozása még 1959-ben, az MSZMP VII. Kongresszusán kezdődött⁷⁴; a reformtervezet elkészítéséhez alapot nyújtó irányelvek pedig 1960. szeptember 4-én jelentek meg⁷⁵. A modernizáció keretében Mátrai László és Bóka László már 1959 augusztusában megbízást kapott a szak tematikáinak megvizsgálására – a könyvtárigazgató elutasító magatartását mutatja, hogy a felkérő levélre ráírta: „Nem történt semmi.”⁷⁶

Az új képzési paradigma – elsősorban a felsőfokú oktatás tekintetében – nagyobb szerepet szánt a szakmai gyakorlatoknak, alapvető célkitűzése „*olyan magas fokú szakismeretekkel és általános műveltséggel rendelkező szakemberek képzése, akik elsajátították a marxizmus-leninizmus tanításának alapjait, és azt képesek szakáguk gyakorlati művelése során alkalmazni.*”⁷⁷ A praxis és az oktatás, illetve a kutatás közötti szorosabb kapcsolat megteremtése érdekében a tananyag korszerűsítése mellett egyre többször vetődött fel a könyvtárhasználati, kutatómódszertani ismeretek tanításának szükségessége⁷⁸, és élénk szakmai diskurzus indult arra vonatkozóan is, hogy mi az a „*könyvtári minimum*”, amelyre az egyetemi hallgatóknak szakterületük önálló kutatásához, műveléséhez mindenképpen szükségük van.⁷⁹ Ezek az alapgondolatok természetesen beépültek a könyvtárügyi trendekbe, tervekbe is: „*a sokoldalúan művelt, fejlett ízlésű, érzelmi életében is gazdag, munkájában és mindennapi életében közösségi érzéstől és gondolkodástól vezérelt, szilárd világnézetű szocialista ember kialakítása*” csak akkor valósítható meg, „*ha minden könyvtáros megfelelő ideológiai, szakmai és általános műveltséggel rendelkezik, s ha alkotó módon tudja hasznosítani képességeit az olvasók nevelése terén.*”⁸⁰ Vagyis ki kell dolgozni a szükséges képzési, továbbképzési és szakképzési rendszert alap-, közép- és felsőfokon. Talán a legszembeötlőbb, már-már szemléletmódosulásnak értékelhető változás, hogy a korábban arányaiban inkább humán műveltségű (felsőoktatási) könyvtáros rétegnek nyitnia kellett a természettudományi, műszaki ismeretek felé. Emellett Kovács Máté vonatkozó tervezetei, megnyilatkozásai szerint a történetiség csökkentése, de megtartása mellett időszerű társadalomtörténeti, művelődés- és könyvtárpolitikai elméleti és praxisorientált szaktudásra, több szemináriumi foglalkozásra és könyvtári gyakorlatra van szükség; ehhez kell csatlakoznia a nyelvtudásnak és más tudományterületek, például a lélektan, filozófia, pedagógia és szociológia vonatkozó ismereteinek.⁸¹ A logika

oktatásával kapcsolatban külön kiemeli, hogy erre a könyvtárosképzésben és a tudósképzésben résztvevő hallgatóknak is szükségük van, „*ahol felosztással, folyamatok megismerésével vagy számítógépes technikával kell foglalkozni, például a tudományos tájékoztatás és a dokumentáció terén.*”⁸²

A kétszakosság tekintetében úgyszintén szem előtt tartotta a nem társadalomtudományi szakkönyvtárak munkaerőigényeit, hangsúlyozta, hogy „*még arra is szükség volna, hogy a választható szakok köre bővüljön, [...] néhány közgazdász, jogász, mezőgazdász, orvos, stb. is szerezessen könyvtáros szakképesítést. Szakkönyvtári hálózataink gyors kiépülése megkívánja, hogy néhány könyvtáros e területeken is megfelelő szakszerű tájékozottságot szerezzen.*”⁸³ Ám még évekkel később is arra kellett panaszkodnia, hogy kevesebb idegen nyelv- vagy természet- és alkalmazott tudomány szakos könyvtáros végzett az ELTE-n, mint amennyit a szakma fel tudott volna venni.⁸⁴ Érdemes azonban megemlíteni, hogy még 1952-ben, az I. Országos Könyvtároskonferencián Mátrai László is hasonló állásponton volt: „*A természettudományos ismeretek népszerűsítése a dialektikus materialista világnézet fejlesztésének nélkülözhetetlen eszköze, melynek felhasználását mindennapi feladatként kell a könyvtárak munkájával támogatni. Ennek érdekében gondoskodni kell a könyvtárosok természettudományos és műszaki műveltségének emeléséről a könyvtárosképzés minden fokozatán.*”⁸⁵

De a reformer tanszékvezetőnek hamarosan azt is látnia kellett, hogy könyvtár szakos diplomával más „könyves” munkahelyekre, állásokba is kerülnek a végzett hallgatók, a technikai fejlődéssel lassan kiteljesedő média, a szerkesztőségek, könyvkiadók stb. – tehát a mai kifejezéssel élve a tartalomipar rokon szegmensei – szintén előszeretettel veszik fel volt tanítványait.

1956 és 1962/1963 között már nem működött az Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskola Budapesten, és a szombathelyi, valamint a debreceni népművelő-könyvtár szakos képzés eleinte nem is nyújtott felsőfokú végzettséget, így az egye-

düli és egységesen minden könyvtártípusban minden munkafolyamat elvégzésére képesítő egyetemi képzésen belül meg kellett teremteni a specializálódás lehetőségeit is az általános alapképzésre épülő választható szerkesztői, nyomdászati, könyvterjesztői, könyvtervezői speciális kollégiumokkal.⁸⁶ A szakosodás pedig folytatható lenne a „könyvtáros tudós”-ok továbbképzésében, a könyvtárosok tudományos előmenetelében „*valamely szakismeretből további mélyebb tudás és képzettség a doktori oklevéllel és címmel kerülne szorosabb kapcsolatba*”.⁸⁷

A szak modernizálása azonban további tartalmi, módszertani és szervezeti kérdéseket is felvetett. „*Nehézséget okoz [...] s nem is kicsit az, hogy a könyvtárak igen sokfélék feladatkörök, állományuk összetétele, olvasóik száma, érdeklődése és színvonala, méretük stb. igen különböző. Ráadásul a nagyobb könyvtárakban az egyes munkakörök is sok tekintetben eltérnek egymástól, így követelményeik is eltérőek. Szóval a képzés nem lehet olyan egységes, mint pl. a matematika [...]. E kettős követelményt csak úgy lehet összhangba hozni, ha sikerül egy közös törzsanyagot kialakítani, s mellette bizonyos teret kaphatnak a különleges elvárások*”.⁸⁸ Így a későbbiekben a könyvtári ismeretek oktatásában, illetve el-sajátításán belül éppígy szükségessé vált a differenciálódás: körvonalazódtak a kéziratár, könyvmuzeológus, a szakkönyvtáros, bibliográfus és dokumentátor, valamint az iskolai, gyermek- és ifjúsági könyvtári szakirányok. Az iskolai és gyermekkönyvtárosok képzését a két már említett tanítóképző főiskola vállalta magára, de Kovács Máté határozott állásfoglalása szerint „*az egyetemi könyvtárosképzés végezheti a középiskolai és az iskolai hálózat módszertani, irányító könyvtárosainak szakképzését*”.⁸⁹

További lehetőségként még felmerült a hírlap- és folyóirattári, az állományfejlesztési és feldolgozási, valamint a könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti kollégiumok indítása.⁹⁰ Mindezen javaslatok, tervek kidolgozása a szakma prominensei, később a végzett hallgatók, illetve az érintett más szakmák (kiadói, nyomdai, diafilmgyártó szféra) képviselőivel való egyeztetés során tör-

tént, így a tanszék munkája jobban tudott már igazodni a munkaerőpiac és az érdekelt szervezetek elvárásaihoz⁹¹. A tanszékvezetőnek a visszajelzésekben foglaltakat rendszerező kéziratot feljegyzésében olvasható Mátrai László „ellenzéki” véleménye is: a könyvtárosképzés tisztán „*tanfolyam-fetisizmus és diploma-fetisizmus*”. A könyvtári ismeretek összessége szerint nem egyetemi rangú, oktatása maximum a pedagógiai főiskola illetékességi körébe tartozik.⁹² A vonatkozó tudáskincs tisztán technikai jellegű, tehát nem tudomány, saját megfogalmazásában „*a technokrata divattal szemben [hangsúlyozta], hogy a jó könyvtári technika csak eszköz az igazi cél, a jó olvasási és kutatási lehetőségek maximális biztosítása érdekében*”.⁹³

Ellenvélemények a könyvtárosképzés fejlesztésével szemben

Kovács Máté és Mátrai László kapcsolatának, szakmai nézeteltéréseiknek feltérképezése közben felkutatott források bizonyítják, hogy nem csak a pesti egyetem könyvtárigazgatója képviselt a könyvtár szakos képzéssel kapcsolatban kételkedő, elutasító, sőt néha egyenesen ellenséges nézeteket. A szakmai legendárium ebben a kérdésben Mátrai Lászlót emeli ki név szerint, de jócskán voltak más szakmabeliek és külsősök is ebben a körben – látható volt ez eddig is –, őket azonban a könyvtáros köztudat és az általam ismert forrásokban maga Kovács Máté sem nevesítette ilyen egyértelműen. Mátrai hű „*fegyvertársa*”-ként Havasi Zoltánnak állított emléket memoárjában⁹⁴, de a kútfők olyanokra is utalnak, akik – aktuális pozíciójuk stabilitása, politikai, művelődéspolitikai vagy egyéb (napi) érdekeik miatt – hol támogatólag, hol pedig negatívan viszonyultak a kérdéshez.

Kovács Máté *Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon* című feljegyzésében részletesen számol be az egyetemi könyvtárszak szükségessége, léte ellen felhozott érvekről, és bebizonyítja azok szemléletbeli hibáit, logikai érvelésük téves voltát. Érdemes hosszabban, helyenként idézetekkel is illusztrálva ismertetni ezen írást.⁹⁵

„Azt is meg kell azonban állapítani – olvasható Kovács Máté kéziratában –, hogy a hazai közvélemény nem foglalt egyértelműen állást a könyvtárosképzés mellett, így az egyetemi szakképzés mellett sem. A könyvtárosok egy része is, főként az idősebbek, akik maguk sem szereztek könyvtáros szakképesítést, de mások is, így egyes művelődés- és tudománypolitikusok, egyes egyetemi oktatók, elsősorban a régebbi egyetemi szakok képviselői már a kezdetektől fenntartásokkal, aggályokkal, sőt nemegyszer kifejezett ellenállással vagy éppen elutasítással fogadták a könyvtárosképzés egyetemi szakként való bevezetését. [...] Vannak, akik véleményüket már régen túlhaladott, még a két világháború közötti személyes tapasztalatokra alapozzák. Az ilyen véleményformálás nemegyszer olyanoknál is előfordul, akik egyébként a maguk szakterületén lépést tartanak az időszerű fejlődéssel, sőt személyes alkotómunkával részt vesznek annak alakításában is.”⁹⁶

A képzés megszervezése, illetve a tanszék jobb vagy kevésbé megfelelő színvonalú működése látszólag ad acta tette ezt a kérdést, de az ellenzék minden olyan pillanatban újra hallatta hangját, amikor valamely nehézség merült fel, változtatásokra került sor a könyvtár szak vagy az egyetem életében. Az egyik ilyen alkalmat az ötvenes-hatvanas évek fordulója időszakában tárgyalt felsőoktatási reformterv szolgáltatta. A tanszéket később ért újabb támadások, valamint a könyvtár, illetve népművelő szak körül szállingózó ellentmondó vélekedések tisztázására, a képzés megvédéséért Kovács Máté – levelezése bizonyítja ezt – többekkel is lobbizott a rábízott szak(ok)ért.⁹⁷ Ám így sem lehetett elkerülni, hogy a szakot az 1960-as évtized második felében rövid időre úgynevezett 'C', vagyis csak harmadikként felvehető és rövidebb, összesen 6 féléves tanulmányi idővel rendelkező képzési formává fokozzák le. Mindez történt pedig a tanszék által megfogalmazott észrevételek, javaslatok figyelmen kívül hagyásával, és ebben Kovács Máté meglátása szerint „szerepük van [...] a könyvtáros és népművelő szakkal szemben kialakult bizonyos előítéleteknek. [...] Kifejezés-

re jut ez abban, hogy a végezhető szakok kijelölésében és kategóriákba való sorolásában nem a társadalmilag szükséges életpályákat, valamint azok szakmberszükségeit és követelményeit veszi alapul, hanem az egyetemen oktatott tudományok hagyományos /s ma már túlhaladott/ hierarchiáját.”⁹⁸

Az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke sokáig egyedülként volt jelen a könyvtáros felsőoktatás rendszerében, az ott folytatott stúdiumoknak kellett a könyvtáros hivatás minden szegmensében tevékenykedőket kellő ismeretekkel felvérteznie. Az elégedetlenek pedig sokszor maguknak és egymásnak is ellentmondva, hol a (történeti vonatkozású) könyvtárosi gyakorlatra vagy akár a tudományos munkára való felkészítésben láttak hibákat, hiányosságokat, hol pedig éppen ellenkezőleg: azt kifogásolták, hogy a képzés miért fókuszál a muzeális gyűjteménnyel rendelkező társadalomtudományi nagykönyvtárak leendő munkatársainak történeti orientációjú képzésére, és miért szorítja háttérbe a tömegkönyvtárak, a gyermek és ifjúsági, iskolai könyvtárak igényeinek megfelelő praxisorientált ismereteket, valamint a természet- és alkalmazott tudományi információszolgáltatás szempontjait képviselő szaktudást.

Természetesen olyanok is voltak, akik nem csupán a tanszék munkáját kritizálták bizonyos vonatkozásaiban, hanem egyenesen a képzésnek az egyetemi keretek közül való kiiktatását szorgalmazták. „Az egyik a tudományos igényesség nevében zárkózik el, [...] mégpedig két vonatkozásban is. [...] Eszerint a bibliológia ismeretágai nincsenek azon a szinten, hogy az egyetemen művelt és előadott fejlett tudományok között helyet kaphassanak. A másik legalábbis látszólag hajlékonyabb. Nem a tudományok rangjával, hanem a szakképzés érdekeivel érvel. Eszerint azért nem helyes a könyvtár szakot egyetemi szakká tenni, mert a bibliológia ismeretágai nem adnak kellő elméleti alapot az egyetemi színvonalú szakemberképzéshez.”⁹⁹

Kovács Máté elismerte, hogy korábban az utóbbi érvek még helytállóak lehettek, ám az általa kidolgozott és képviselt tágon értelmezett könyv-

tártudomány, a bibliológia tartalmi bősége már önmagában cáfolja ezt a nézetet.

Nem lehet feladata jelen tanulmánynak az, hogy részletes és értékelő áttekintést nyújtson Kovács Máté könyvtárelméletéről, megtette ezt már rövidebben *Fülöp Géza*¹⁰⁰ és *Bényei Miklós*¹⁰¹ összegzése vagy bizonyos szempontból *Tóth Gyula*¹⁰², illetve Z. Karvalics László¹⁰³ írása. Az érdeklődők a forrásokhoz, Kovács Máté vonatkozó publikációihoz,¹⁰⁴ valamint az OSZK Kézirattárában őrzött hagyatéka megfelelő egy-egyeihez¹⁰⁵ fordulhatnak. Mindazonáltal ezen a helyen is érdemes a bibliológiai koncepció – magától Kovács Mátétól származó rövid – bemutatását idézni: „*A könyvtártudomány magába öleli – a saját kutatás eredményeként, ill. más tudományok felhasznált kész ismereteként – mindazt az ismeretet, ami az írás-, a könyv- és a könyvtárkultúra jelenének, továbbfejlesztésének és múltjának elméleti és történeti megvilágításához szükséges.*”¹⁰⁶ Felfogásban tehát „*az írás, olvasás, írásmű, kiadvány és könyvtár, bibliográfia és dokumentáció nem pusztán a tudattartalmak megrögzítését, megőrzését, felhasználását és közvetítését szolgáló technika és szervezet, hanem olyan társadalmi közlési rendszer, amely az újabb technikai tömegközlési rendszerek (film, rádió, televízió) versenyében is helytáll, és szervesen beépül a társadalom számos alapvető életfolyamatába: a szellemi alkotó munkába, az anyagi termelésbe a fiatalság és a felnőttek szocialista tudatának és személyiségének formálásába, jelentős szerepet tölt be a szocialista közösség gondolkodásának, ízlésének, erkölcsének alakításában.*”¹⁰⁷ (Ebben a szövegösszefüggésben nyer értelmet igazán Kovács Máténak a népműveléssel kapcsolatos munkássága, valamint a gimnáziumi tantervi reformhoz kötődő egyik megjegyzése: a tervezet „*nem fordít elég gondot az iskolán kívüli művelődési lehetőségekre, így pl. az olvasásra, főként a sajtó és a könyvtárak használatára [...]*.”¹⁰⁸)

Az ilyen szélesen értelmezett könyvtárelmélet vizsgálódási területébe természetesen az a priori „könyves” ismeretek (a teljesség igénye nélkül:

könyvtárügy, könyvtártan, a könyv- és a könyvkultúra története, írástörténet, nyomdászat, könyvkiadás, sajtótudomány, könyvtárápítástechnika és -jog, modern közlési technikák, stb.) mellett más tudományokból származó elemek is beletartoznak, például a művelődéspolitikai, a történelem és a társadalom-, technika-, gazdaság- és intézménytörténet, a művelődés- és művészet-történet, a lélektan, a pedagógia, a muzeológia, az oklevéltan és a levéltárügy.¹⁰⁹

Kovács Máté könyvtártudományi felfogásának vázlatszerű felvillantása is kellően cáfolja a képzés szükségessége elleni azon felvetést, hogy az nem rendelkezne kellő elméleti alappal, önálló kutatási területtel, tíz szemeszter hosszú egyetemi tanulmányi időt kitöltő szakismerettel.

Azonban más indokot is felhoztak a szak megszüntetésén munkálkodók, nevezetesen azt, hogy az korábban sem létezett, így most is fölösleges, vagyis „*nem a könyvtártudományra, hanem tudós könyvtárosokra van szükség; [de] egészében véve – írja Kovács Máté – ez a felfogás szemben találja magát a társadalom fejlődésének fő tendenciájával, az életfolyamatok differenciálódásával.*”¹¹⁰ A viharok lecsendesülésekor Rottler Ferenc adjunktus már így méltatta az 1970-ben újra önálló, tíz féléves stúdiummá vált könyvtárosképzést: „*Sokáig az volt például az elgondolás, hogy nincs szükség könyvtáros képzésre, elég ehhez a bölcsészettudományi kari tanulmányok elvégzése után egy rövid továbbképzés. Most ismét arról értesülünk, hogy a könyvtárszak 'A' szakká lép elő a közeli jövőben, és valóban a könyvtárak növekvő szerepe meghatározza a könyvtáros szak jövőjét.*”¹¹¹

Kovács Máténak egyik 1969-es jegyzetében olvasható, hogy a könyvtár szak 1949-ben történt megalapítása, valamint az ő vezetése alatt a képzés kifejlesztése, kiteljesítése „*nem volt diadalmenei*”, „*mert nem volt egységes mellette és mögötte [a] szakmai közvélemény, művelődéspolitikai elgondolás*”. Azonban elismerte, hogy az egyetem vezetése támogatta a tanszéket és személyét, illetve ösztönözte a képzés modernizálását.¹¹² Ezt bizonyítja a róla szóló 1959-es személyzeti jellemzés néhány sora: „*Sokat tett*

az egyetemi könyvtárosképzés érdekében. [...] A könyvtárosképzés többször hangoztatott problematikus volta nem a tanszékvezető és a tanszék hibája, hanem abból adódik, hogy néhány elvi kérdésnek megnyugtató végleges rendezése még mindig nem történt meg.”¹¹³

Mindazonáltal Kovács Máté nem csupán tanszékvezetőként állt a képzés mellett, hanem tevékenységének fontos szegmense volt a könyvtártudományi kutatásokban való személyes és intézményi (tanszéki) szerepvállalás. A felsőoktatással, legfőképpen az oktatási autonómiával kapcsolatos, végül a történelmi események miatt el nem fogadott 1956-os törvénytervezet vitájában az oktatás céljaként határozta meg, hogy „az egyetemek kutatókat és gyakorlati szakembereket képeznek.”¹¹⁴ Írásainak, szerteágazó tevékenységének áttekintése során megmutatkozott, hogy ez életének tézismondata, ars poeticája volt. (A kezdetektől fontosnak tartotta a hallgatók tudományos munkára való felkészítését, de a műveltségbeli hátrányokkal rendelkezők, hiányokkal érkezők támogatására rendszeresen szervezett a tanszék kulturális programokat, múzeum- vagy színházlátogatást.¹¹⁵)

A tanszékek feladata tehát nem lehet csupán a gyakorlati tevékenységhez szükséges ismeretek átadása, hanem az oktatóknak szerepet kell vállalniuk a tudományos életben is, be kell kapcsolódnuk szakterületük kutatási programjaiba, tudományos műhelyként, iskolaként kell tevékenykedniük, és emellett fel kell készíteniük a hallgatókat is esetleges jövőbeli tudományos kutatói pályára. A tanszékvezetőnek ebben az értelemben kutatónak, tudósnak, tudományszervezőnek, oktatónak és nevelőnek is kell lennie, oktatói tevékenysége pedig ki kell, hogy terjedjen mind a hallgatókra, mind a kollégáira. (Nem lehet véletlen, hogy Kovács Máté hagyatékában néhány vonatkozó újságcikk is megőrződött: feltehetően magáénak érezte Erdey-Grúz Tibor akkori akadémiai főtítkárrá hitvallását.¹¹⁶) A könyvtár, illetve a Könyvtártudományi Tanszék és a tudományok kapcsolatában a következő feladatokat jelölte ki: „a., a tudományos kutatások támogatása a saját feladatkörben a

szolgáltatások minél korszerűbb kialakításával [...], b., kutatási tevékenységek a feladatkörben, részvétel kutatócsoportban, saját téma – kutatók, ösztöndíjas gyakornokok, aspiránsok, c., a könyvtártudományi kutatások: olvasói szükségletek és igények, tervezés, szervezés, módszer.”¹¹⁷ (Csak egy példa a tanszék megerősítését célzó törekvésekhez, hogy Kovács Máté 1957-ben a könyvtár állományának kiegészítése érdekében levélben kérte a nagykönyvtárak, pl. az OSZK, a KSH Könyvtára, illetve az egyetemi és szakkönyvtárak vezetőitől az állományukban lévő, de számukra nélkülözhető könyvtártudományi munkákat.¹¹⁸)

Tanszékvezetői működése idején az oktatók tudományos fokozatok megszerzésével emelték a tanszéknek az egyetemen belül rangját. Ő maga 1968-ban szerzett kandidátusi fokozatot – és érdekes adalék Mátrai Lászlóhoz fűződő viszonyáról, hogy a kandidátusi vita bizottságába felkért könyvtárigazgató „fontos hivatali elfoglaltság[a] miatt” levélben mondta le részvételét.¹¹⁹ Az egyéni tudományos ambíciók mellett azonban könyvtártudományi kutatói műhely is szerveződött Kovács Máté körül, ennek egyik legismertebb és máig is alapműként fogatott pompás eredménye a *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* című kézikönyv elkészült két kötete.¹²⁰

A tudományos életben való részvétel megnyilvánult abban is, hogy 1961-től a tanszék volt *A könyvkiadás, sajtó, könyvtári munka társadalmi szerepe, A könyvkiadás, sajtó, könyvtári munka mai helyzete és továbbfejlesztése*, illetve a kiegyezés utáni *Könyv- és könyvtártörténet* kutatási témacsoportjainak gondozója.¹²¹ Mindezzel együtt Mátrai László *Ogan Sztjepanovics Csubarjannak* (1908–1976) a hazai könyvtártudományi kutatás intézményeire, műhelyeire vonatkozó érdeklődésére a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnökeként – hivatalos minőségében – válaszolva meg sem említi ezek között a tanszéket, sőt kifejti: „bármennyire fontosak tartom is a könyvtári munka elméleti kérdéseit, magát a 'könyvtártudomány' fogalmát téves és megtévesztő koncepciónak tartom, mely alap-

san megzavarja a könyvtárosok és a szaktudósok közötti kooperációt, amire pedig éppen napjainkban van egyre fokozódó mértékben szükség. A kérdés nem egyszerűen a könyvtárosok 'belügye', hanem fontos episztemológiai (tudományelméleti) és szervezési kérdés is."¹²²

Kovács Máté és Mátrai László vélekedései az egyetemi könyvtári feladatokról

A könyvtárosképzésről vallott nézeteik mellett a másik fontos kérdéskör, amelyet illetően eltérő szempontból szemlélve, más és más szakmai múlttal rendelkezve különböző álláspontokat képviseltek, az egyetemi könyvtárak feladatrendszerének meghatározása volt. Az ELTE Egyetemi Könyvtára működésének értékelése kapcsán nézetkülönbségeik az események alakulásának következményeként szakmai és személyes szembenállássá is élesedtek.

Szó volt már korábban a profilírozásról, a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőkörének meghatározásáról, amelynek során az Egyetemi Könyvtárra a filozófia, a közép- és újkori egyetemes történelem, a vallástörténet és az ateizmus irodalma tekintetében országos feladatokat is ruháztak. Már az 1950-es évek első felében felvetődött a tudományos könyvtáraknak népkönyvtári munka támogatásában való szerepvállalásának szükségessége. Mátrai László önéletrajzában olvashatók az alábbi, meglehetősen csípős iróniával fűszerezett mondatok: „*a könyvtár mint ateista alapkönyvtár, ezen profiljának megfelelően vigyen ki vasárnap két nagy könyvtárlót a ferences templom elé és a könyvtárosok a miséről kitóduló 'tömegek' előtt ismertessék az ateizmus igazságait és szépségeit.*"¹²³ Erre az időszakra vonatkoztatva Mátrai László élcélődése némiképp helytállónak minősíthető abban a tekintetben, hogy ekkoriban a különféle könyvtártípusok feladatainak ötvözése még valóban leginkább politikai célokat szolgált, a könyvtárügy irányítása ennek megnyilvánulásként a könyvtárügy egységét hangoztatta, de ez a tudományos könyvtárak tudatos leértékelését, azok negligálását jelentette,¹²⁴ és nem arról volt

szó, hogy – ahogyan Mátrai László írja – elvben ne lett volna tisztázott az egyes könyvtártípusok feladata.¹²⁵

Még az 1956-os törvény előkészítése során ismertette Kovács Máté a felsőoktatási és a köz- (nyilvános tudományos) könyvtári funkciók összehangolásának fontosságát és a politikai indíttatástól merőben eltérő módját: a főiskolai és egyetemi bibliotékák legfontosabb feladata anyaintézményük könyvtári ellátásának biztosítása. De e gyűjtemények „*zöme egyre inkább felismeri és végzi azokat a nyilvános tudományos közkönyvtári feladatokat is, melyek a könyvtár belső törvényszerűségei szerint jellegükből folynak. Ennek következményeként egyre szervezetesebb formában és szorosabban kapcsolódnak bele a magyar könyvtárügy egységes rendszerébe is. [...] nyilvánvaló, hogy a felsőoktatási és közkönyvtári feladatkör egy könyvtárban való egyesítése nem ellentétes érdekek átmeneti összekapcsolásából keletkezik, hanem a könyv és könyvtár társadalmi funkcióiból, a könyvtár szakmai törvényszerűségeiből.*"¹²⁶ (Ennek egyrészt a könyvtári törvény rendszerszervező törekvéseiben kell az okát keresni, másrészt azonban a harmadik ötéves terv irányelveiben is: „*Az országos jellegű tudományos szakkönyvtárak tegyék tevékenységük szerves részévé a közművelődési könyvtárak szakirodalompropagáló tevékenységének támogatását.*"¹²⁷) A későbbiekben ez a gondolat annyiban vált árnyaltabbá, hogy a nagykönyvtárak állománya biztosított információs bázist arra, hogy a szolgáltatások a megyei könyvtárak közvetítésével jussanak el a vidéki és a szakkönyvtárakban kevésbé ellátott régiók olvasóihoz, kutatóihoz. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy „*a könyvtárak ne tekintsék egyszerűen s mindenkorra adottnak és kialakultnak tevékenységük körét, mivel ez a fejlődés következtében állandóan bővül és differenciálódik [...] feltétele a gyakorlati munka elméleti megalapozása*" és „*e tény felismerésének eredményeként fokozódik a könyvtártudományi kutatások jelentősége.*"¹²⁸ (E koncepció nagy vonalaiban tulajdonképpen már megegyezik a kulturális miniszter 5/1978. KM. sz. rendeletében¹²⁹ kialakí-

tott területi együttműködési körökkel, illetve a rendszerváltoztatás magyar könyvtári rendszer-szervező tervezeteiben, az *Országos Szakirodalmi Információs Rendszer tervében*¹³⁰ és az 1997. évi CXL. törvényben¹³¹ foglaltakkal.)

Az egyetemi könyvtári funkciókról, az ideális egyetemi könyvtárról alkotott nézeteiről közvetetten ugyan, de szó volt azon a kari tanácsi ülésen is, ahol Kovács Máté tanszékvezetői kinevezését tárgyaltak meg. A leendő tanszékvezető tudományos működésének vagy a kiemelkedő gyakorlati tevékenységének a döntéshozatalban prioritássá emelése ügyében kibontakozott vitában többen is méltatták Kovács Máté debreceni direktorként elért eredményeit, és Bóka László mondta ki Mátrai Lászlóról az elmarasztaló ítéletet: a könyvtáros Kovács Mátéval szemben „*a mi könyvtárunk vezetője filozófus*”.¹³² A híres irodalomtörténész közbeszólása már csak azért is figyelemreméltó, mert saját tapasztalataira épül: 1935 és 1940 között éppen a pesti universitás könyvtárában tevékenykedett Mátrai László kollégájaként, utána pedig a budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem központi tékájának volt munkatársa.¹³³ Ebben a szövegösszefüggésben Mátrai László filozófus volta nem tűnik éppen dicséretnek, bár ő – már többször idézett memoárkötetében – éppen ezt tartja értéknek saját munkájában: „*Az Egyetemi Könyvtárnak, lévén a XVII. század óta tudományos könyvtár, munkatársait azok közül kellett toborozni, akik valamiképpen elárulták, hogy valamiféle belső közülük van egy tudományhoz, és ezért a könyvekhez is. Én pedig egyrészt három évig voltam Pauler Ákos könyvtárosa a filozófiai szemináriumban, másrészt több kritikában és tanulmányban (nem is szólva a doktori disszertációmról) adtam már jelét a 'szakma' (mármint a filozófia, nem pedig a könyvtárosság) iránti érdeklődésemnek.*”¹³⁴

1960-ban lezajlott a bölcsészkar könyvtári el-látásának felülvizsgálata, a tapasztaltak alapján Kovács Máté nem látta hatékonynak az önálló intézeti könyvtárak rendszerét: a feladatok ellátására az egyetemen belül differenciált könyvtári hálózatra van szükség. A központi könyvtár

az egyetemen oktatott szakok hazai és külföldi szakirodalmának, hangsúlyozottan az összefoglaló művek gyűjteményével egyrészt az egyetemi polgárok rendelkezésére kell, hogy álljon, de a magyar könyvtárügy rendszerében országos szerepet is vállalnia kell bizonyos tudományterületek országos szakkönyvtáraként, emellett hivatott az egyetemi könyvtári hálózatot, a kari (hallgatói) és az intézeti (tanszéki) tékák működését koordinálni. Az 1960-as jelentés felhívja a figyelmet arra, hogy a bölcsészkaron nincs kari könyvtár, és az intézeti könyvgyűjtemények is meglehetősen elhanyagoltak.¹³⁵ Az Egyetemi Könyvtár 1902-es szervezeti és működési szabályzata helyett már az újonnan definiált feladatrendszer ellátását előíró és lehetővé tévő dokumentum kidolgozására Székely György rektorhelyettes könyvtáros és jogász szakértőkből álló bizottság felállítását határozta el, ebbe a grémiumba 1960. október 11-ei dátummal hívta meg Kovács Mátét is.¹³⁶

Az Egyetemi Könyvtár működésének megítélése körüli ellentétüket jól illusztrálja Mátrai László és Köhalmi Béla levelezése a Karközi Könyvtári Bizottság kapcsán. (Érdekes, hogy egymásnak küldött soraik 'per tu' íródtak, éppúgy, mint a szakmán belül ez akkoriban is gyakori volt, majdnem egyedüli kivétel ez alól Mátrai László és Kovács Máté levelezése.) Mátrai László 1960. október 10-én kérte fel a tanszék akkor éppen nyugdíjba vonuló oktatóját a bizottság elnöki tisztének megtartására.¹³⁷ Köhalmi Béla válaszából kitűnik, hogy átérzi a helyzet furcsaságát: „*Köszönöm az igen megtisztelő és kedves soraidat. Szívesen vállalom továbbra is a Karközi Könyvtári Bizottság elnöki tisztét, de úgy gondolom, hogy a formának is eleget kellene tenni. Nem ragaszkodnék olyan szertartáshoz, mint a Rektor felkérő levele, akitől egyébként a megbízást kaptam volt – de jó volna, ha tudomásul venné.*”¹³⁸

Mátrai László és Kovács Máté szakmai – és az évek során személyes – ellentéte nyilván környezetük számára is köztudott volt. *Havasi Zoltántól*, a szegedi egyetemi könyvtár igazgatójától kért Mátrai segítséget egyik kollégája

továbbtanulása ügyében, az ottani rektori hivatal vezetője „*ismerve a Könyvtártudományi Tanszékkal fennálló viszonyt is*”, segítséget ígért az ügyben.¹³⁹

Összegzés

Kovács Máté és Mátrai László életútja – ahogyan már ez a töredékes kép is mutatja – számos ponton keresztezte egymást, találkozásai sokszor alkalmat teremthettek és teremtettek arra, hogy szakmai (és bizonyos személyes) nézeteltérésük megnyilvánulják. Kovács Máté törekvései, tevékenysége, ambíciói gyakran találkozhattak – és az is látható volt, hogy nem csak Mátrai László részéről – értetlenséggel, gáncsoskodással, szakmai féltékenységgel, de mindig erőt merített abból, hogy legjobb tudása, szándéka, szakmai meggyőződése, erkölcsi érzéke vezérelte cselekedeteiben.

A néha meg nem értett, de végül hősiessé harcban győzedelmeskedő ember és szakember sorsának e sajátos szempontú bemutatását mivel mással lehetne lezárni, mint azzal a gondolattal, amelyet *Széchenyi István Hitel* című munkájából jegyzetelt ki magának – dátum nélkül, talán ezzel is jelölve a gondolat örök érvényét és örökmagára-vonatkoztatását: „*En azt szeretem hinni: minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében – ha bár sejtetlen – magán, felebarátin s mindenben, ami őt környezi, szüntelen javítani. Ezen a tökéletesbbhez ellenállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek, s amint halhatatlan része jobban s jobban fejledez, annál inkább nő s erősödik az benne. S e szüntelen vágyás [...] által emelkednek egész nemzetek előbb utóbb tökéletesb, virágzóbb, boldogabb létre, s annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni éppen olyan hasztalan munka, mint annak úgylétét tagadni öncsalás.*”¹⁴⁰

Jegyzetek, irodalom

1. THOMPSON, James: A history of the principles of librarianship. London : Bingley ; Hamden Conn : Linnet Books, cop. 1977.
2. Vö. THOMSON, James i. m. 108–117. p.
3. DENIS, Michael: Einleitung in die Bücherkunde. 1-2. Theil. Wien : Trattner, 1777–1778.
4. Vö. VORSTIUS, Joris: Kritische Gedanken über den neuesten Beitrag zur Kataloggeschichte und Katalogtheorie = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1934. 567–578. p. A szerző a körülbelül a XVIII. század végéig tartó időszakot nevezte a tudóskönyvtárosok által készített „Gelehrtenkatalog”-ok időszakának, ezt követte a tankönyv-korszak, és a XIX. század második felével vette kezdetét a harmadik korszak, a (katalogizálási) szabályzatok és szabványok elkészítését, elfogadását célzó kodifikáció kora.
5. SCHRETTINGER, Martin: Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. Heft 1-Heft 4. München : Lindauersche Buchhandlung, 1808–1829. Magyarul a könyvről részletesebben vö. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Megkésett recenzió és tudománytörténeti kalandozás : Martin Schrettinger: Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft (1808–1829) = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 5. sz. 35–44. p.
6. SCHRETTINGER, Martin. i. m. Heft 1. III–IV. p.
7. SCHRETTINGER, Martin. i. m. Heft 1. 11. p. [Eine Bibliothek ist eine beträchtliche Sammlung von Büchern, deren Einrichtung jeden Wißbegierigen in den Stand setzt, jede darin enthaltene Abhandlung ohne unnötigen Zeitverlust nach seinem Bedürfnisse zu benützen.]
8. SCHRETTINGER, Martin. i. m. Heft 1. 16. p. [Bibliothek-Wissenschaft ist also der auf feste Grundsätze systematisch gebaute und auf einen obersten Grundsatz zurückgeführte Inbegriff aller zur zweckmässigen Einrichtung einer Bibliothek erforderlichen Lehrsätze.] Az idézet magyar változatának klasszikus forrása: VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere = Magyar Könyvszemle, 1955. 2. p.
9. Vö. Z. KARVALICS László: Laudáció helyett – Kovács Máté és a humán információtudomány. In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül : Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére / szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen : DEENK, 2007. 93–97. p.
10. Vö. EBERT, Friedrich Adolf : Die Bildung des Bibliothekars. 2. umgearb. Ausg. Leipzig, 1820. A mű első kiadása is 1820-ban

- jelent meg, a második kiadás jelentősen át- és továbbdolgozott; erről készült Horst Kunze utószavával faksimile kiadás: Leipzig : Harrassowitz, 1958.
11. Kovács Máté kéziratos hagyatékából a következő palliumokat néztem át: 210/73 A Művelődésügyi Minisztérium felé írott levelek, beadványok; Fond 210/74–99 ELTE iratok évek szerint, 1949–1972.; Fond 210/100–110, 119 A könyvtárosképzéssel kapcsolatos iratok; Fond 210/204 A könyvtári törvénnyel kapcsolatos iratok; Fond 210/210 Tudományos és közművelődési könyvtárak; Fond 210/214 A Magyar Könyvszemlével kapcsolatos iratok; Fond 210/224 A könyvtáros egyesülettel kapcsolatos iratok; Fond 210/240 Vegyes kéziratok. Az ELTE Levéltárában pedig a Fond 1/a Egyetemi Tanácsulási jegyzőkönyvek (1948–1972-ig terjedő időszak); Fond 8/a BTK Kari Tanácsai iratok (1948–1953, 1956–1972); Fond 8/m Vegyes iratok. Oktatói pályázatok és Oktatói jellemzések; Fond 9/a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar Kari Tanácsai iratok 1953–1956; Fond 19/b A könyvtári bizottságok iratai; Fond 405 Mátrai László hagyatékán belül, Fond 405/a Az Egyetemmel kapcsolatos iratok; Fond 405/b Az MTA-val kapcsolatos iratok; Fond 405/c Tudományos és társadalmi szervezetek; Fond 405/f Levelezés; Fond 405/g Vegyes iratok elnevezésű fondokban található vonatkozó iratokat használtam fel munkám során.
 12. MÁTRAI László: Műhelyeim története. Bp. : Szépirodalmi Kvk., 1982. Jelen téma szempontjából leginkább releváns fejezete: Negyvennyolc esztendő az Egyetemi Könyvtárban. 200–220. p.
 13. Vö. KOVÁCS Máté. In: Új magyar életrajzi lexikon. 3. kötet. Bp. : Magyar Könyvklub, 2002. 1144–1145. p.
 14. Kovács Máté 4721/1949. számú levele Mátrai Lászlóhoz. Bp., 1946. aug. 27. ELTE Levéltára, Fond 19/b. A könyvtári bizottságok iratai. [
 15. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügyi szabályozásáról = Magyar Közlöny, 1956 márc. 9., 101. p. és A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.018/1956. (III. 9.) számú határozata a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról = Magyar Közlöny, 1956. márc. 9., 102. p.
 16. A művelődésügyi miniszter 164/1958. /M. K. 15./számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról = Művelődésügyi Közlöny, 1958. aug. 1., 254–256. p.
 17. Vö. Megalakult a Könyvtárügyi Tanács = A Könyvtáros, 1953. ápr., 22. p.
 18. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács szer-
 - vezeti és működési szabályzata. In: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. 2. / összeáll. Takács József. Bp. : NPI, 1966. 290–293. p.
 19. Kovács Máté ezen grémiumokban betöltött szerepével kapcsolatban részletesebben vö. PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté tevékenysége az országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében. In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül : Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére / szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen : DEENK, 2007. 27–37. p.
 20. Mátrai László. In: Új magyar életrajzi lexikon. 4. kötet. Bp. : Magyar Könyvklub, 2002. 583. p.
 21. Vö.: Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári Tanácsa 1952. okt. 30-án [...] tartott alakuló ülésén hozott határozatairól. ELTE Levéltára, Fond 19/b.
 22. HARASZTHY Gyula – KOVÁCS Máté – MÁTRAI László: Javaslat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ideiglenes vezetéséről. Bp., 1952. okt. 22. 1. p. ELTE Levéltára, Fond 19/b.
 23. Mátrai László levele Rusznyák Istvánhoz. 1953. nov. 5. ELTE Levéltára, Fond 19/b.
 24. Vö. Mátrai László 1955. jún. 13-ai és júl. 7-ei levelei az Akadémiai Könyvtári Bizottság ügyében. ELTE Levéltára, Fond 19/b.
 25. Mátrai László meghívója a Könyvtári Bizottság 1953. dec. 23-ai ülésére. ELTE Levéltára, Fond 19/b.
 26. Jegyzőkönyv a Könyvtári Bizottság 1953. dec. 23-án tartott ülésén elhangzott határozatokról. ELTE Levéltára, Fond 19/b.
 27. Részletesebben vö. POGÁNY György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története. 2. rész = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 13–18. p.
 28. KOVÁCS Máté: Merre tart a Magyar Könyvszemle? Bp., [1957–1958?]. 2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/214.
 29. KOVÁCS Máté uo. 3. p.
 30. KOVÁCS Máté uo. 5. p.
 31. KOVÁCS Máté uo. 12. p.
 32. KOVÁCS Máté: A Magyar Könyvszemle új évfolyamai a korszerű igények tükrében = Magyar Könyvszemle, 1957. 399–404. p.
 33. Vö: Kovács Máté kéziratos feljegyzései a szerkesztőségi ülésekről. Bp., [1957–1958?]. OSZK Kézirattára, Fond 210/214.

34. Vö. Kovács Máté kéziratos feljegyzései a szerkesztősi ülésekről. Bp., [1957–1958?]. OSZK Kézirattára, Fond 210/214.
35. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 208. p.
36. Vö. KOVÁCS Máté: A Magyar Könyvszemle 3 éves szerkesztési terve (1960–1962). Kézirat. OSZK Kézirattára, Fond 210/214.
37. Vö. Molnár János levele Kovács Máténak. Bp., 1970. márc. 17. OSZK Kézirattára, Fond 210/73.
38. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 207. p.
39. HORVÁTH Tibor: Don Quijoték útjain. A szakmáról három szólamban = Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz. 665. p.
40. Vö. VAKKARI, Perti: A könyvtártudománytól az információ-tudományig = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1996. 4–5. sz. 159–163. p.
41. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 207–208. p.
42. HORVÁTH Tibor: Don Quijoték útjain. 665. p.
43. Vö. GERŐ Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia : 996–2007. 1. kötet. Bp. : OSZK, 2009. 163. p.
44. Vö. Jegyzőkönyv a Könyvtártudományi tanszék 1969. máj. 12-i jubileumi üléséről és munkaértekezletéről. 2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/92.
45. Vö. TRÓCSÁNYI György: A könyvtárpolitika új feladatai. 4. p. ELTE Levéltára, Fond 405/c.
46. Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1949. évi okt. hó 5-én tartott [...] üléséről. 8. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
47. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának 1951. évi júl. 6-án [...] tartott [...] tanácsüléséről. 19. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
48. Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1951. évi jan. hó 4-én tartott [...] tanácsüléséről. 8. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
49. Jegyzőkönyv az egyetemi tanács 1951. évi ápr. hó 18-án tartott III. rendes üléséről. 11. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
50. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1952. jan. hó 10-én [...] tartott [...] tanácsülésének II. feléről. 8. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
51. Vö. Jegyzőkönyv az egyetemi tanács 1951. évi ápr. hó 18-án tartott III. rendes üléséről. 25. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
52. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának 1951. évi júl. 6-án [...] tartott [...] tanácsüléséről. 8. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
53. Jegyzőkönyv, mely felvételre az Egyetemi Tanácsnak 1954. júl. hó 9-én tartott rendes üléséről. 2. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
54. Vö. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1952. márc. 19-én [...] tartott tanácsüléséről. 2–4. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
55. Vö. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1951. nov. hó 26-án [...] tartott [...] tanácsüléséről. 10. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
56. Vö. Jegyzőkönyv, mely felvételre az Egyetemi Tanácsnak 1953. II. 27-én tartott VI. rendes üléséről. 1–7. p., az idézetek forrása 6–7. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
57. Vö. Jegyzőkönyv az 1955. szept. hó 23-án tartott Egyetemi tanácsülésről. 7. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
58. Vö. Jegyzőkönyv a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar 1955. dec. 16-án tartott tanácsüléséről. 1–3. p. ELTE Levéltára, Fond 9/a.
59. Vö. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Bp. : ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 60–62. p.
60. Vö. Jegyzőkönyv, amely felvételre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsüléséről 1956. jún. 15-én. 6. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
61. Vö. Jegyzőkönyv, amely felvételre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsüléséről 1956. jún. 15-én. 6. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a., illetve Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karának Dékáni Hivatalában 1956. jún. 4-én tartott szakbizottsági üléséről : [melléklet az 1956. jún. 15-ei egyetemi tanácsüléshez]. 4. p. ELTE Levéltára, Fond 9/a.
62. Vö. Jegyzőkönyv, felvételre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Kar 1956. jún. 4-én tartott tanácsülésén. ELTE Levéltára, Fond 9/a.
63. Vö. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karának Dékáni Hivatalában 1956. jún. 4-én tartott szakbizottsági üléséről : [melléklet az 1956. jún. 15-ei egyetemi tanácsüléshez]. 1. p. ELTE Levéltára, Fond 9/a.
64. Vö. Jegyzőkönyv, amely felvételre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsüléséről 1956. jún. 15-én. 7. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
65. Vö. Jegyzőkönyv, amely felvételre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsüléséről 1956. jún. 15-én. 7. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.

66. Vö. Jegyzőkönyv, amely felvétellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsüléséről 1956. jún. 15-én. 7. p. ELTE Levéltára, Fond 1/a.
67. KOVÁCS Máté: Megjegyzések a Nyelv- és irodalomtudományi és a Történettudományi Kar nem tanári szakképzéseinek átalakítására vonatkozó javaslatokhoz. Bp., 1954. szept. 30. OSZK Kézirattára, Fond 210/75.
68. A művelődésügyi miniszter 148/1962. /M. K. 15./ M. M. számú utasítása a közkönyvtári munkakörök képesítéshez kötéséről s a könyvtáros szakoktatásról = Művelődésügyi Közlöny, 1962. aug. 1. 289. p.
69. Vö. KOVÁCS Máté: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszéke mellett működő első és második felsőfokú dokumentációs szaktanfolyam értékelése. Bp., 1966. febr. 15. 1. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/89.
70. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. [1966]. 12. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
71. Az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Karának munkaterve az 1956–57-es tanévre. Bp., 1956. szept. 15. 2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/76.
72. Vö. KOVÁCS Máté.: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártudományi tanulmányok. 1969. Bp. : NPI, 1970. 9–130. p.
73. Kovács Máté vegyes feljegyzései az oktatási reformmal kapcsolatban. 1961. OSZK Kézirattára, Fond 210/82.
74. HORVÁTH Jenő – IZSÁK Lajos: Egyetemünk 25 éves fejlődése. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története : 1945–1970. Bp. : ELTE, 1972. 61. p.
75. Irányelvek a felsőoktatás reformjához. Bp. : Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, [1960].
76. Vö. PÁLFFY Endre dékánhelyettes levele Mátrai Lászlóhoz. Bp., 1959. aug. 31. ELTE Levéltára, Fond 405/f.
77. A törvény bevezetőjét idézi: HORVÁTH Jenő – IZSÁK Lajos. 61. p.
78. Vö. KÁDÁR Miklós: A felsőoktatás reformja : A felsőoktatási reform irányelveinek megvitatása és további kidolgozásának megkezdése a tudományegyetemen és főiskolákon = Felsőoktatási Szemle, 1960. 359–365. p.
79. Vö. BARCZA József: Könyvtártudomány a felsőoktatás szolgálatában = Felsőoktatási Szemle, 1962. 49–50. p.; MÓRA László: Könyvtári és bibliográfiai ismeretek a hallgatóknak. = Uo. 109–110. p.; VÉRTESY Miklós: A könyvtári ismeretek oktatása = Uo. 358–359. p. A kérdés elméleti szintű alapozása korábban történt meg: MÓDIS László: Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése. In: Könyv és könyvtár : Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok. 1. Bp. : Tankönyvkiadó, 1958. 21–48. p.
80. A könyvtárügy második öt éves tervének irányelvei = Könyvtáros, 1960. 401. p.
81. Vö. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés fejlődése és továbbfejlesztése. Bp., 1958. jún. 16. 12–15. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/78.
82. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1971. szept. 30-án tartott tanácsülésről. 15. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
83. Vö. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés fejlődése és továbbfejlesztése. Bp., 1958. jún. 16. 18. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/78.
84. Vö. Kovács Máté az egyetemi könyvtárosképzéssel kapcsolatos jegyzetei. [1966]. 1–2. p. . OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
85. I. Országos Könyvtároskonferencia határozata. Mátrai László hozzászólása = Könyvbarát, 1952, dec. 26. p.
86. KOVÁCS Máté: Az egyetemi szakképzés távlatai. Bp., 1959. febr. 14. 2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/79.
87. KOVÁCS. Máté: Az írás, könyv és könyvtári kultúra felsőfokon dolgozó szakembereinek egyetemi képzése. Bp., 1959. 2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/79.
88. KOVÁCS Máté: A könyvtárosképzés főkérdései. 1961. jún. 5. 1–2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/82.
89. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. [1966]. 15. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
90. KOVÁCS Máté: Specializálódás az egyetemi könyvtárosképzésben. [1965]. 1. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/87.
91. Vö. Kovács Máté levelezése. OSZK Kézirattára, Fond 210/81., illetve Jegyzőkönyv a Könyvtártudományi tanszék 1969. máj. 12-i jubileumi üléséről és munkaértekezletéről. OSZK Kézirattára, Fond 210/92.
92. Vö. Kovács Máté vegyes kéziratos feljegyzései a könyvtárosképzés reformjával kapcsolatos visszajelzések-ről. 1960. 2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/81.
93. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 217. p.
94. MÁTRAI László uo. 236. p.
95. Vö. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. [1966]. OSZK Kézirattára, Fond 210/88.

96. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. [1966]. 1–2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
97. Vö. Kovács Máté levele Kohulits elvtárhoz. Bp., 1966. okt. 17. OSZK Kézirattára, Fond 210/89., illetve Kovács Máté levele Kirschner Bélához. Bp., 1966. dec. 15. OSZK Kézirattára, Fond 210/89.
98. Vö. Kovács Máté feljegyzése a könyvtár és népművelő szakok C szakká minősítse ügyében. Bp., 1968. jan. 15. 3–4. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/91.
99. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. [1966]. 21. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
100. FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia : (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója). In: Kovács Máté emlékének / szerk. Suppné Tarnay Györgyi. Debrecen : KLTE Könyvtára, 1997. 41–52. p.
101. BÉNYEI Miklós: Az egyetemi tanár. In: Kovács Máté / Bényei Miklós. [Bp.] : OPKM, 2005. 38–48. p.
102. TÓTH Gyula: Adalékok A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című kötetek keletkezéséhez, Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához. In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül : Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére / szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen : DEENK, 2007. 160–183. p.
103. Z. KARVALICS László: Laudáció helyett – Kovács Máté és a modern információtudomány. In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül : Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére / szerk. Hangodi Ágnes. Debrecen : DEENK, 2007. 93–98. p.
104. Kovács Máté publikációinak teljes jegyzéke: NAGYNÉ KISS Mária: Kovács Máté szakirodalmi munkássága [...] . In: Kovács Máté emlékkönyv / szerk. Szele Béla. Bp. : Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 217–251. p.
105. OSZK Kézirattára, Fond 210/39 – Fond 210/48.
106. KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány szerepe és jelentősége a társadalomtudományok sorában. 1957. márc.-ápr. 31. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/77.
107. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. 24. p. [1966]. OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
108. KOVÁCS Máté: Megjegyzések a gimnáziumi tantervhez. Bp., 1962. nov. 20. 4. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/83.
109. Vö. KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány szerepe és jelentősége a társadalomtudományok sorában. 1957. márc.-ápr. 26–28. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/77.
110. Vö. KOVÁCS Máté: Kritikai észrevételek és ellenvélemények itthon. [1966]. 25. p., OSZK Kézirattára, Fond 210/88.
111. Jegyzőkönyv a Bölcsészettudományi Kar Tanácsának üléséről. 1970. dec. 15-16. 7. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
112. KOVÁCS Máté kéziratos jegyzetei a könyvtárosképzéssel kapcsolatban. 6. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/93.
113. SINKOVICS István: Dr. Kovács Máté : [jellemzés]. Bp., 1959. okt. 30. ELTE Levéltára, Fond 8/m.
114. Jegyzőkönyv a Bölcsészettudományi Kar 1957. jan. 10-én tartott kari tanácsülésén. 9. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
115. A Könyvtártudományi tanszék munkaterve az 1956/57. tanévre. 1–2. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/76.
116. SZLUKA Emil: Kutatás és egyetemi oktatómunka : Beszélgetés Erdey-Grúz Tiborral, az Akadémia főtitkárával = Népszabadság, 1966. ápr. 24. 5. p.
117. KOVÁCS Máté: Közművelődés és tudományok : Vázlat. [?]. 1. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/240.
118. Kovács Máté körlevéltervezete. Bp., 1957. márc. 21. OSZK Kézirattára, Fond 210/77.
119. Vö. Mátrai László levele a Tudományos Minősítő Bizottság Titkársága részére. 1968. szept. 16. ELTE Levéltára, Fond 405/c.
120. Kovács Máté (szerk.): Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1–2. Bp. : Gondolat, 1963–1970.
121. Vö. LÁNG Imre levelei Kovács Mátéhoz. Bp., 1961. máj. 31., illetve 1961. júl. 14. OSZK Kézirattára, Fond 210/73.
122. MÁTRAI László levélfogalmazványa Ogan Sztjepanovics Csubariannak. [1970 és 1971 fordulóján]. ELTE Levéltára, Fond 405/f.
123. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 206. p.
124. Vö. Uo. 205–207. p. A II. világháború utáni törvénytervezetekkel kapcsolatban részletesebben vö. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Két könyvtári törvénytervezet: 1947 és 1950 = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 1. sz. 44–51. p.
125. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 207. p.
126. Vö. KOVÁCS Máté: Felsőoktatási és közkönyvtári feladatok összegegyeztetése. [?]. 57–58. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/204.
127. LÁNG Imre: Tájékoztató „a tudományos és szakkönyvtárügy fejlesztésének főbb célkitűzései a 3. ötéves tervidőszakban” c. irányelvek megvalósításáról. [?]. 12. p. OSZK Kézirattára, Fond 210/204.

128. Vö. Tervezet : A tudományos és szakkönyvtárak soron lévő főbb feladatai : irányelvek a tartalmi munka fokozásához. Sokszorosított. [1962]., az idézetek forrása 10–11. p.
129. A kulturális miniszter 5/1978. /XII. 12./ KM számú rendelete a könyvtári rendszer szervezéséről és működéséről. In: A könyvtári szolgálat jog szabályozása. 3/1. rész. Bp. : NPI, 1980. 23–47. p.
130. Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. Különszám.
131. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. In: A könyvtári munka jogi szabályozása Magyarországon. Debrecen : Debreceni Egyetem, 2002. 15–31.
132. Jegyzőkönyv, felvétel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Kar 1956. jún. 4-én tartott tanácsülésén. 5.p. ELTE Levéltára, Fond 9/a.
133. Vö. Bóka László. In: Új magyar életrajzi lexikon. 1. kötet. Bp. : Magyar Könyvklub, 2001. 815–816. p.
134. MÁTRAI László: Műhelyeim története. 200–201. p.
135. KOVÁCS Máté: Az ELTE Bölcsészettudományi Karának könyvtári problémái. Bp., 1960. febr. 10. OSZK Kézirattára, Fond 210/81.
136. Székely György 1805/1960. sz. levele Kovács Mátéhoz. Bp., 1960. okt. 11. OSZK Kézirattára, Fond 210/81.
137. Mátrai László levele Köhalmi Bélához. Bp., 1960. okt. 10. ELTE Levéltára, Fond 405/f.
138. Köhalmi Béla levele Mátrai Lászlóhoz. Bp., 1960. okt. 13. ELTE Levéltára, Fond 405/f.
139. Vö. Mátrai László levele Havasi Zoltánhoz. Bp., 1965. júl. 28. és Havasi Zoltán válasza. Szeged, 1965. júl. 30. ELTE Levéltára, Fond 405/f.
140. SZÉCHENYI István: Hitel, 1830. Előszó. Kovács Máté kéziratot jegyzete. OSZK Kézirattára, Fond 210/240.

Beérkezett: 2012. július 10.

Azonosított könyvek Pázmány Péter szétszóródott könyvtárából

Az ELTE Egyetemi Könyvtárban Pázmány Péter magánkönyvtárának 25 darabját azonosították be. Bár a kötetek 1782 óta a könyvtár állományát képezik, de csak az idén sikerült azonosítani, hogy mely munkák tartozhattak Pázmány szétszóródott magánkönyvtárához. A felfedezésről a könyvtár Régi és Ritka Könyvek Gyűjteményének vezetője, dr. Knapp Éva tartott sajtótájékoztatót (<http://www.stop.hu/kultura/sikerult-azonositani-pazmany-peter-magankonyvtaranak-darabjait/1082581/>).

A kötetstáblák megbontásakor más értékes művek töredékei is előkerültek, többek között egy Magyarországot ábrázoló fametszetes térképrészlet, amely részben kiegészíti egy az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött térképtöredéket.

(Forrás: Népszabadság, Kultúra, 2012. 09. 18. és <http://www.stop.hu>)

E-Biblia

A Kindle e-könyv olvasóra cseréli a hotelszobák éjjeliszekrényében elhelyezett Bibliákat egy newcastle-i szálloda. A digitális eszközön a vendégek továbbra is elérhetik a Bibliát, de hitük vagy érdeklődésük szerint bármilyen más vallási szöveget is letölthetnek rá.

(Forrás: Magyar Narancs, 2012. július 12. Cyber)

Közkönyvtár a bolsevik proletárdiktatúra szolgálá- tában (1918 – 1928)

SONNEVEND Péter

Bereczky Lászlónak

*Most egy másik kor közelít,
a halál szele ránk süvít már.
. (Anna Ahmatova)*

*Freiheit nur für die Anhänger der Regierung, nur für Mitglieder
einer Partei – mögen sie noch so zahlreich sein – ist keine Freiheit.
Freiheit ist immer nur Freiheit des anders Denkenden.
(Rosa Luxemburg)*

*A könyvtárak nem működtek, könyvet nem árultak, a boldogtalan
emberek pedig lelki vigaszra vágytak. Ezért a postás háza lett a könyvtár.
A különösen érdekes levelek el sem jutottak a címzetthez, hanem ott maradtak,
hadd olvassák el újra és újra, s leljenek benne állandó gyönyörűséget.
(Andrej Platonov)¹*

Bevezetés

Az emberi civilizáció három-négy évezredes – az írás gyakorla-
tának kialakulásától kezdődő – történetében a többnyire hosszabb
folytonos állapotot időnként nagy törésvonalak szabdalják. Az
újkori fejlődésben ilyenek – a világháborúk mellett – az angol
(1648), a francia (1789), az orosz (1917) vagy a kínai forradalom

(1911, 1949). Mindegyik nagy erővel rombolt és építeni igyekezett. Az első kettő hozama már meggyőző (liberális politikai rendszer, versenyre épülő piacgazdaság, pluralizmus, az egyén tisztelete), a harmadik – hetven év után – végleg elbukott, a negyedik summája (a jelentős gazdasági modernizációs sikereivel együtt) még messze nem egyértelmű.

A magyar olvasó az 1917-es orosz forradalomról alig kapott elfogadható elemzést: szidalom és kultikus dicséret hosszú évtizedei váltakoztak. Ma lenne már muníció: mind az orosz, mind a nemzetközi történettudomány jelentős eredményeket mutat fel, ám az érdeklődés mintha hiányozna. Kiadóink és könyvtáraink is felemás módon reagálnak az új lehetőségekre.²

A szovjet korszak könyvtártörténetének ismerte – ha lehet – még rosszabb képet nyújt idehaza. Emlékezhetünk a szovjet agitprop jellemző mitologemáira:

- az átgondolt *lenini könyvtárpolitika* minden korábbinál fejlettebb rendszert teremtett,
- Krupszkaja a legnagyobb szovjet könyvtár-tudós,

- a szovjet nép a legolvasottabb a világon stb.

De mi és hogyan történt ténylegesen? A csend megtörése a célunk, de a magunk könyvtári fél-múltjának (1948–1988) feldolgozásához is nélkülözhetetlen háttérrel nyújthat a „nagy testvér” ügyeinek – drámájának – ismerete. Bár nálunk már az „érett” sztálinizmus 1928 utáni korszakának szovjet mintáit igyekeztek átültetni.

Mozaikos bemutatásunk egyben újabb adalékot kínál a huszadik század nagy diktatúráinak könyvtárügyéhez. Senki ne gondolja, hogy a veszélyek nem ismétlődhetnek.

1917 után vagy tíz évig az orosz-szovjet könyvtárügy – a környező szovjet valósághoz hasonlóan – néha alig követhető színes kavalkád, egyfajta „húzd meg, ereszd meg” benyomását keltheti. Ez bizonyára abból is fakad, hogy igen eltérő erők működtek ezekben az években:

- a cári orosz hierarchia nyomasztóan korlátozó súlyától megszabadult – nemzetközi szinten is jól tájékozott – oktatási és könyvtáros szakemberek olyan reménye, hogy „most vég-

re megmutathatjuk magunknak és Európának, mire vagyunk képesek” (példa: L. Havkina könyvtáros),

- az írástudást és értékes művelődést óhajtó milliók érdekeit képviselő intellektuelek, művelődéspolitikusok, könyvtárosok demokratikus törekvései (pl. V. Brjusov költő és esszéíró, aki 1918-ban az új könyvtárügy egyik megalapozója),

- a bolsevik hatalom agitprop-gépezetének – civilizációs küldetéstudatból is táplálkozó – erőfeszítései az „új ember” létrehozása végett (Krupszkaja),

- az utópikus jövőtervezés és a polgárháborúval (is) összefüggő *totális hadigazdálkodás*, majd a NEP-korszak kényszerpályáin mozgó, ám mindvégig egyeduralomra törő, majd azt szélsőségesen megvalósító diktatórikus *állampárti* hatalom- és propaganda-felelősök szándékai, tettei (Lenin).³

Egy monografikus feldolgozás talán még azt is megmutathatná – a történelem belső „íroniájaként” –, miként jelent meg *mind a négy* tendencia (eltérő időszakokban) Lenin írásaiban, döntéseiben és tetteiben: a hatalom megragadása után tetteiben, főként mégis az utóbbi két erővonal mentén.

A korról röviden

Az 1914–1918-as világháború bizonyára a legnagyobb pusztítást a cári birodalomban eredményezte, nem véletlenül dőlt össze kártyavárként a Romanov-dinasztia három évszázados uralma szinte napok alatt 1917 elején. Az ideiglenes kormány nem képes stabilizálni a helyzetet, hisz a háború folytatásához semmilyen (sem anyagi, sem emberi) előfeltétel nem volt adott. Nyáron (szélső)jobboldali tábornok-puccs, október végén (szélső)baloldali puccs, s az utóbbi eredményesnek bizonyul. Leninék elindítják – ahogy ekkor hirdetik – a *világforradalmat*. Egyik első lépés: a liberális és konzervatív újságok betiltatása, a politikai (titkos)rendőrség (Cseka) meg-

szervezése (1917. december). A frissen választott Alkotmányozó Nemzetgyűlést januárban a bolsevik párt szétzavarja, minthogy abban alig 20%-os arányt ért el. 1918 márciusában békekötés a német birodalommal, a megalázó feltételek kényszerű elfogadása gyakorlatilag a legfontosabb ipari és mezőgazdasági területek elvesztését jelentette. Többéves polgárháború pusztítja végig nyugattól keletig, déltől északig a hatalmas országot.

A kölcsönös öldöklésnél még nagyobb veszteség az élelmiszerkészletek hiánya: az éhínség és a járványok milliókat döntenek sírba, legalább kétszer annyi embert (talán 10 milliót), mint a világ- és polgárháború együttesen. Becslések szerint 6–8 millió éhező árva gyerek kóborol a polgárháború dúlta ország útjain, s ha nem jött volna erőteljes amerikai segélyakció, további milliók halnak meg közülük is.⁴ A két főváros lakossága 1917 és 1920 között radikálisan csökken: Pétervár lakosságának kevesebb, mint harmada marad meg (2,5 millió helyett 700 ezer), Moszkváé „csak” megfeleződött (kettőről egymillióra, s még két jellemző itteni adat: az ipari munkásság száma 200 ezerről 85 ezerre csökken, egy évre 110 ezer születés és 200 ezer haláleset jut).

Eközben a bolsevik párt kiszorítja október utáni kezdeti partnereit (mensevikek, baloldali eszerek) a hatalomból. Vidéken is már csak a Párt gyakorolja a hatalmat, mert a korábbi önkormányzati struktúrát (helyi és területi zemsztyvók) intézményestül (iskolák, közkönyvtárak) felszámolja, betiltja az új hatalom. 1918. szeptember 8: dekrétum a vörös terrorról, túsok akár százainak kivégzése stb., – miként fehér oldalról is. Az olvasót *Jancsó Miklós* Csillagosok, katonák (1967) című filmjére emlékeztetjük. Diktatúra és merő utópia: Lenin a világforradalom győzelme után azt várja, hogy az arany elveszíti jelentőségét, hogy azontúl aranyból építsék az utcai vécéket. A háborús gazdálkodás technikáit végletekig fokozó hadikommunizmus (minden erőforrás monopolizálása, a piac betiltása, munkakényszer bevezetése, a pénz eltörlése) legyengíti az országot (az ipari termelés a

háború előtti szint néhány százalékra csökken). A munkakényszer különösen brutális, ha a fizetés csak természetben érkezik, vagyis aki nem végzi el a rá kirótt (bármilyen) munkát, az éhen hal (nincs pénz, nincs kereskedelem). Eközben aki szakszervezeti tag, többet és olcsóbban kap élelmiszerjegyére.

Vereség Piłsudski Lengyelországtól 1920 nyárutóján (előtte májusban Tuhacsevszkij vörös parancsnok hirdeti: „Az egyetemes forradalom sorsa nyugaton dől el, Lengyelország holttestén át vezet az út a világégéshez.”). 1920 végén párt-határozat törli le a Proletkult önállósági törekvését. Az 1921. márciusi kronstadti matrózlázadást („tanács hatalmat kommunisták nélkül!”) brutálisan leverik. A NEP-korszak meghirdetése: a magánkezdeményezés, a piacgazdaság (korlátozott formájú) engedélyezése, adóreform. Egyben a párton belüli frakciózás megtiltása, ami az addigi viták akár hatalmi úton történő szétverését is jelentheti (Sztálinnak ez játszott kezére pár év múlva). Csak 1927–1928-ra éri el az ipari termelés, illetve a mezőgazdaság teljesítménye az utolsó békeév (1913) szintjét. Közben meghal Lenin (1924. január), Sztálin célja: szocializmus egy országban. Rövidesen szalámi-technikával kiszorítja a hatalomból a nála egyébként korábban messze jelentősebb vetélytársait (Trockij, Kamenyev, Zinovjev, Buharin). Fokozatosan a korábbi cárinál is szélsőségesebb egyeduralkodó jön létre, egyre fokozódó terrorisztikus önkényuralmi vonásokkal (kényszerszermunka-táborok hálózata, választási és szavazati jog megvonása, az egyház összeroppantása, a politikai rendőrség gáttalan erőszakoskodása stb.).

A falusi és városi lakosság aránya a húszas évek derekán még mindig 4:1 arányt mutat. A gyár-iparban a foglalkoztatottak pár százaléka dolgozik. Az évtized legnagyobb kérdése: hogyan lehet (nyersebben: kinek a terhére) felszámolni a fejlett világhoz mért elmaradottságot, ezzel együtt elérni egy leendő háborús vereség kockázatának csökkentését. Trockij már 1922-től a „munka militarizálását”, egyben az erőltetett iparosítást javasolta. 1928-tól – miután minden vetélytárral és ellenérővel leszámolt – Sztálin

voltaképp ugyanezt az ultrabalos utat választja, a legszélsőségebb kivitelezéssel párosítva: „kollektív” mezőgazdaság a kulákság – és minden önkényesen ide sorolt – kiirtása vagy száműzése nyomán, az első kényszermunka-táborok stb.. Kollektivizálni azért kellett, hogy végre a „kispolgári” (= „kapitalista”) mezőgazdaság, a sok tízmillió parasztság is betagozódjék a hatalom monohierarchikus rendszerébe.

Végül is tíz év alatt kiépül egy olyan rendszer, mely a „múltat végképp eltörölni” igyekszik, közben megteremtve az „új embert”, új kultúrát, új morált: a proletárdiktatúra zászlaja alatt, a Párt totális hatalomkoncentrációjának alávetve. Már csak a Nagy Vezér istenítése „hiányzik”. Ez 1929 végétől valósul meg: Sztálin 50 éves születésnapja lesz épp jó alkalom erre.⁵

Iskoláztatás, írástudás

1914-ben összesen közel 110 ezer falusi elemi iskola működött, köztük fenntartóként a helyi önkormányzatok (zemszók) vezettek 45 ezer iskolával, második helyen az egyház állt (34 ezer), a harmadik helyen a központi oktatási kormányzat következett (22 ezer). A civil szerveződések stb. iskolái elenyésző kisebbséget alkottak (részarányuk 10% alatt maradt). A minisztérium közelítően pontos számadatai szerint 1915-ben az európai Oroszország területén a 8–11 éves tankötelesek iskolalátogatása nem érte el a 60%-ot (az egész birodalom átlaga: 50%), míg az iskolák szükséges és képzett tanerőivel való ellátottsága 70, illetve 60% volt. A kislányok iskoláztatása az átlag alatt mozgott, s a fiúk esetében is csak 40% járt harmadik osztályba (lányoknál 8%). Következésképp az így szerzett alapkészségek és ismeretek igen vékony és törekeny előfeltételt nyújtottak az iskola utáni (ön)művelődéshez.

1924-re az elemi iskolák körében megerősödött az állami-ideológiai ellenőrzés, a korábbi egyházi intézmények megszűntek. A tanerők körében a tisztogatás (promivanyije) általánossá vált. 1922–24-ben a felsőoktatásban tanuló diákság

körében ugyanez ment végbe („proverka” néven): a hallgatók 30%-át, míg az agrárfőiskolák körében 25%-át zárták ki. A felháborodás akkora, hogy a művelődési főhatóság (Narkomprosz) sietősen intézkedik, s közel felüket visszaveszik. Egyébként ezekben az években *utoljára* ismert még minden alulról jövő nyomásgyakorló módszer, sztrájktól tüntetésig.

Az elemi iskolák eredményességét veszélyeztette az a körülmény is, hogy a tanítók kerültek az egyik *legalacsonyabb* fizetési rubrikába (16 rubel/hó, miközben a munkások átlagkeresete meghaladta a 30 rubelt), mert az állam radikálisan csökkentette a művelődési ráfordításokat. Csak egy adat viszonyításul: a fiatalok körében népszerű divatlap egy száma 1,5 rubelbe került.

Az 1926-os népszámlálás adatai szerint a 9–49 év között az analfabéták aránya csaknem a lakosság fele (48,9%). Ezen belül jelentős a nemek különbsége: férfiaknál 30, nőknél csaknem 60% írástudatlan. A tagköztársaságok szintjén ekkor legjobb Ukrajna, mögötte Oroszország következik („csak” 45, illetve 40% írástudatlan), míg például Azerbajdzsánban 70, Türkmenisztánban 85, Üzbegisztánban 96% az írástudatlanok aránya.

A húszas évek elején létrehozzák az írástudatlanság elleni országos egyesületet (Obscsesztvo „Dolj nyegramotnyoszty”), melynek a kormány által megjelölt célja, hogy 1927-re felszámolják az analfabetizmust a 35 évesnél fiatalabb korosztályban (N. Krupszkaja, az egyesület elnöke 1922-ben 12 millió írástudatlant említ e körben). Végül ez csak jó tíz évvel később sikerül, amennyire sikerül: a hivatalos szovjet statisztika 1926-ban 57, majd 1939-ben 87%-os (ezen belül a nőknél 82%-os) írni-olvasni tudást említ a teljes – 7 év feletti – lakosság körében.

1922 augusztusának egyik éjjelén a Cseka több száz neves tudóst, professzort letartóztat, majd rövid úton kiutasít az országból. 1923-ban a Pétervári Egyetem pártszervezete titkos jelentésében megállapítja, hogy a diákok 30%-a kommunista beállítottságú, de nem feltétlenül értenek egyet a párt politikai irányvonalával;

20–25% „fehérgárdista”; 15–20% ingadozik az első két csoport közt; a fennmaradók nem foglalkoznak a politikával (ez a legnagyobb arányú csoport).

Az 1927–1928-as tanévben 129 felsőoktatási intézményben összesen 158 ezer hallgató tanul, vagyis egy intézményre átlag 1200 hallgató jut (nagy arányt képvisel a „rabfak”, a munkásfiatalkor érettségét megkerülő pótképzése). A hallgatók szociális összetétele jelentősen változik: míg 1923-ban a hallgatók 30, 1928-ban már 53% a munkás vagy paraszt származású fiatal (gyanítható az adatok kozmetikázása).⁶

Művészet; papírgyártás, könyv- és lapkiadás; cenzúra

Az 1918–1928 közti bő évtized mintha az orosz (szovjet) művészet világszínvonalú kibontakozását ígérné:

– Kandinszkij, Malevics, Chagall, Rodcsenko és Tatlin,
– Ejzenstejn, Pudovkin és Dovzszenko,
– Prokofjev és Sosztakovics,
– Babel, Bulgakov, Cvetajeva, Majakovszkij, Mandelstam, Paszternak és Platonov
íme, csak néhány név a kiemelkedő – ma világszerte elismert – alkotók hosszú sorából.

A belföldi papírgyártás 1913-ban megközelítette a 400 ezer tonnát, ezt majd csak 1928-ban érik el és haladják meg (405 ezer tonna). Közben a mélypont 1919–1921: 30, 35, illetve 31 ezer tonnával. A NEP-korszakban a termelés fokozatosan emelkedik: 1923-ban 126, 1925-ben 263, 1927-ben pedig már 322 ezer tonna. Előtte, a hadikommunizmus korszakában drákói pártállami szigor érvényesült az elosztásban, ami egyben a politikai cenzúrát is erősítette (ahogy nálunk is 1945 után). Ez annyit jelent, hogy szinte csak politikailag preferált dolog jelenhet meg.

A papírhány közvetlenül éreztette hatását a könyv- és lapkiadásban. A mennyiségi adatok megdöbbentők: közben érdemes tudni, hogy a szovjet statisztika nem különíti el a brosúra és a

könyv fogalmát. Az itt megadott könyvszámok tehát magukban foglalják a brosúrákét is, amelyek aránya – közvetett adatok alapján tudható – jelentősen fokozódott 1917 után, s erősen befolyásolta a példányszámok alakulását (nagy valószínűséggel pár ezer brosúra a teljes példányszám akár felét is elérhette).

Az utolsó békeévben, vagyis 1913-ban összesen 34,6 ezer könyv látott napvilágot, 1917-ben a szám 13,1 ezerre csökkent.

1919-ben a békebelinek már csak tizede (3,7 ezer kiadvány) jelenik meg, majd 1920 a mélypont 3,1 ezer kiadvánnyal. 1921-ben 4,1 ezer, majd innen lassú, ám fokozatos emelkedéssel: 1922 – 7,8, 1923 – 10,8, 1925 – 25,3, 1927 – 27,7, 1933 – 44 ezer kiadvány (választék).

1923 és 1925 között a tartalmi megoszlás (kerekített százalékos adatok): első helyen a társadalomtudományi, ezen belül a politikai kiadványok: 20–30%, ezt követi a többi tudományos és ismeretterjesztő kiadvány: 20–25%, gyermek- és szépirodalom: 15–16%, hivatali kiadványok (jelentések stb.): 10–15%, tankönyvek: 10%. Néhány százalékot képviseltek az általános tartalmú kiadványok (lexikonok, bibliográfiák stb.). A húszas évek elején alig volt szépirodalmi kiadvány (1921: 308), majd a NEP-korszakban – nyilván a piaci kereslet következtében – jelentősen nőtt a választék, s 1928-ban már 5516 cím látott napvilágot.

Az összesített példányszámok jellemző adatai:

– 1912-ben, a békeidőszak csúcán 134 millió példány, 1915-ben 108,
– 1922-ben csak 34 millió példány, 1925-ben már 242,
– 1927-ben 195, 1928-ban 265 millió példány.
Tehát míg a háború előtt az átlagos példányszám 3–4 ezer körül mozgott, a NEP-korszakban ez elérte a 10 ezres szintet. Tendencia: kisebb, kevéssé színes választék és több (állami) brosúra jóval nagyobb átlagos példányszámmal. Egy példa: vörös daloskönyv (Krasznij peszennyik) 100 ezer példányban.

Néhány adat a gyermekkönyvek kiadásáról:

– 1913-ban (kerekítve) 1400 cím jelent meg összesen 6,6 millió példányban,

- majd 1918-ban ez 428-ra (2,9 millió példány) csökkent,
- 1928-ban megközelítette a kétezres határt (közel 33 millió példány).

1917 végén az új hatalom egyik első intézkedésével állami monopóliumot vezet be az orosz klasszikusok kiadására. Részben évgett 1919-ben létrehozzák az Állami Kiadót (Goszudarszvennoje izdatyelsztvo, röviden: Goszizdat), végső cél a könyvkiadás állami monopolizálása. 1923-ban – mikor már újra megjelentek a magánkiadók – az ívszámban mért teljes termés 60%-a a Goszizdaté, csupán 10%-a a magán és „szövetkezeti” kiadóké (a fennmaradó hányad hivatalos, állami szervekhez kötődött). A Goszizdat „politikai” osztálya gyakorolta a cenzurális hatáskört a hadikommunizmus éveiben, ám ez nem zárta ki, hogy a politikai rendőrség a maga hatáskörében is eljárjon „ellenséges” vagy „pornográf” művek és szerzőik ellen (Zamjatyin is áldozataik közt volt). A NEP idején gombamód szaporodnak a (többnyire kis) magánkiadók: a húszas évek közepére számuk elérte a 600-at.

1922 júniusában létrehozzák a Glavlitot (Glavnoe upravlenyje po gyelam lityeraturi i izdatyelsztv), mint fő cenzúrahivatalt, de jure a Lunacsarszkij által vezetett Narkomprosz „mellett”, de gyakorlatilag attól függetlenül, miközben közvetlen pártirányítás „segíti” a hivatal politikai tisztánlátását. A moszkvai központ mellett vidéki hálózatot is kiépítenek, később egyenesen arra törekednek, hogy minden egyes kiadónál ott tevékenykedjen munkatársuk. A hivatal vezetőjét 1922 októberében maga Lenin nevezi ki a régi párttag Lebegyev-Poljanszkij (1881–1948) személyében (ő 1922-től 1931-ig vezette a Glavlitot). A gyermekeknek szánt szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket ráadásul előzetesen be kellett terjeszteni a népbiztosság keretében működő Tudományos Főtanácshoz (Glavnij ucsonij szovjet), melynek élén Lunacsarszkij egyik helyettese, a történész M. N. Pokrovszkij állt (egy körirat szerint az előzetes engedélyeztetés elmulasztása büntetőjogi felelősségre vonást von maga után). Egy példa a Glavlit körirataiból:

1924. október 24-én Lebegyev-Poljanszkij aláírásával felszólítják a kormányzósági és területi hivatalokat, hogy az *élelmszerárak* alakulásáról semmiféle információt ne engedjenek megjeleníteni a sajtóban. Lebegyev-Poljanszkij itteni kinevezéséig a Proletkult nevű nagyhatalmú szervezet élén állt, azonban ennek egyébként ultrabalos önállósági törekvéseit a Lenin vezette központ nem kívánta tolerálni.

A Glavlithoz hasonló struktúrát képviselt a népbiztosságnak az általános politikai agitációt és propagandát irányító szerve, az 1922-ben létrehozott Glavpolitproszvet (GPP), amelyet N. Krupszkaja irányított, miközben sajátos módon évekig Sztálin politikai bizottsági tagként látta el informális vezetését.

A Glavlitot az 1929-ben elindított irodalmi lexikon szócikke így mutatja be: fennállása alatt a hivatal munkatársai 300 ezer kéziratot néztek át, s közülük 0,3–1% lett betiltva (ez hat-hét év alatt legalább kétezer könyv, viszonyításul: a cári időszak utolsó 50 éve alatt csupán néhány száz könyvet tiltottak be). Nyilvánvalóan erős lehetett az öncenzúra is. A Glavlit belföldi tennivalóin kívül engedélyezte a külföldről behozott könyvek és időszaki kiadványok forgalmazását. Itt a betiltás aránya – ugyancsak a lexikon adatai szerint – a könyveknél 5,5%, az időszaki kiadványoknál már csaknem 7%. Hatáskörébe tartozott még az új kiadók alapításának jóváhagyása (kinevezésre váró vezető munkatársaikkal együtt). Később megszületik az önálló főhatóság a könyv- és lapkiadás, a nyomdák, valamint a terjesztés teljes körű irányítása és ellenőrzése és cenzúrázása céljából (Goszkomizdat). A tiltott anyagokból zárt gyűjteményeket hoztak létre (szpechran), a legnagyobb ilyen zárt gyűjtemény az Állami Lenin Könyvtárban a szovjet korszak végére már egy milliós állományt számlált (éves gyarapodása az utolsó évtizedekben 30–35 ezer egység).

Érdemes idézni V. Sztjelmah összefoglaló értékelését a szovjet cenzúráról, összehasonlításban a cári időszakéval. A szovjet cenzúrát nem alapozta meg jogszabály, lényegében mindig előzetes cenzúra érvényesült, méghozzá névtelenül és

senkinek nem volt esélye felülbírálatot kérni.⁷ 1927-ben 1645 időszak kiadvány látott napvilágot (1913-ban 1400 körül). Éves összesített példányszámuk 230 millió. 1927-ben Krupszkaja egy előadásában – gyermekirodalmi tájékoztató lap kibocsátásának szándékáról tudósítva hallgatóságát – elmondja, hogy a Párt Központi Bizottságának Sajtó Osztálya (Otgyel Pecsaty CK) igen nehezen adja hozzájárulását egy új lap megindításához. Tehát a merev állami struktúra szűrője felett a pártközpont mondja ki a végső szót.⁸

A húszas évek elejére kialakult hatalomgyakorlás az élet totális irányítását és – egy szebb jövő érdekében történő – átalakítását célozta: a proletárdiktatúra lényege a párt vezető szerepe, a Párt (a marxizmus autentikus értelmezője és fejlesztője) és az állam minden területén, így a kultúrában is az egyedül üdvözítő célok és módszerek birtokosa, a jövő építője. Ebben részt lehet vállalni (még nem kötelező úgy, mint öt-tíz év múlva), de saját utat nem lehet járni. Más szóval: a kultúra lényege is a kommunizmus építése, ezért az új kultúrához vezető utat a politikai nevelés érdekei vezérlik. Aki ezt akadályozná, azt el kell söpörni, fel kell számolni, akkori szóval: likvidálni kell. A könyvtárügy relatív felértékelődése is csak ebben a perspektívában értelmezhető: a könyvtár olcsón biztosítja az új ideológiát sugárzó brosrák terjesztését az általános szegénység közepette.

Könyvtárak a korabeli (1927–1929) szovjet lexikonok tükrében

a) BSZE 1. kiadásában (1927)

A húszas évek második felében az állami művelődéspolitikai megerősödését jelzi több igényes lexikon elindítása. Ezek között kiemelkedő szerep jut a nagy szovjet enciklopédia (*Bolszaja Szovjetszkaja Enciklopegyija*, BSZE) első kiadásának. A sorozat eredetileg 1926–1931 között lá-

tott napvilágot, majd a harmincas évek második felében gyökeres átdolgozással új – de szintén „első” kiadásként értelmezett – kiadás született az „érett” sztálinizmus jegyében. Lényegében elsüllyesztették a valódi első, amelynek 15 fős szerkesztőbizottsági névsorában első helyen az 1938 tavaszán kivégzett Ny. Buharin – Lenin mellett és után ő a párt fő ideológusa – neve állt.⁹

A lexikon hatodik kötetében (tartalom: *Besz-szarabia – Bol'm*, 1927) kapott helyet a „biblioteka” címszó 66 hasábon (33 oldalon), ami azt jelzi, hogy inkább brit típusú enciklopédiával van dolgunk, ahol tipikus az igen alapos összegző, analitikus-szintetikus megközelítés, szemben a kisebb logikai egységekkel operáló német lexikon-típussal. Szerzői csoport munkájáról van szó, a neveket a kötet elején található, a „nagyobb cikkek listáját” tartalmazó információból tudhatjuk meg. A szovjet tömegkönyvtárak (itt még „bibliotyecki masszovovo polzovanyija, tömeghasználara szánt könyvtár, – később lesz ebből masszovaja biblioteka, amely a magyar terminológiába is bekerül 1950 körül „tömegkönyvtár” formában) alfejezetet M. Szmuskova (minisztériumi könyvtári vezető, egyben az országos közkönyvtári szaklap, a *Krasznij bibliotekar* szerkesztője) írta. Ismertetésünk során a kötet pontos hasábszámát adjuk meg zárójelben. Megjegyzendő, hogy a BSZE későbbi (az itthon is ismert sztálini és brezsnyevi) két kiadása nyomába nem ér az elsőnek a könyvtári ismeretek összefoglalása és rendszerezése terén, nem is beszélve e cikkek terjedelméről.

A cikk három fő egységre tagolódik:

- „elméleti” tudnivalók (16 hasáb), ennek jó része mai értelemben inkább könyvtártani ismeret nyújt (címléirási példák stb.);
- a könyvtári munka gyakorlata, ezen belül két érdemi alfejezet: könyvtárak Amerikában és Nyugat-Európában, illetve a Szovjetunióban, 16 + 30 hasáb, mindkét alfejezet számos fényképes illusztrációval, alaprajzzal stb.;
- könyvtárosképzés, szakmai egyesületek és konferenciák (4 hasáb).

Látható, hogy a szovjet gyakorlat bemutatása –

teljesen érthető módon – a legrészletezőbb. A következőkben erre az alfejezetre koncentrálunk. A tudományos könyvtárak körében tárgyilagos leírás dominál, rendkívül sok adattal, kezdve az ekkorra már meghatározónak tekintett Nyilvános Lenin Könyvtárral (Publicsnaja bibliotjeka SZSZSZR im. V. I. Lenina, PBL). Később ez lett az Állami Lenin Könyvtár, majd idestova húsz éve: Orosz Állami Könyvtár. Érdekes használati adataiból idézünk néhányat: 1913-ban olvasóknak kiadtak 431, 1917-ben 301, 1920-ban 302 ezer, 1922-ben 1,2, 1924-ben 1,4 millió egységet (napi 12 órás olvasótermi szolgálat mellett). Olvasói kategóriák 1914-ben, illetve 1926-ban: tanuló 75–66%, munkás és alkalmazott 8–14%, tudományos dolgozók, művészek 13–17%%, egyéb 4–3% (162). A PBL az 1926–1927-es pénzügyi évben 453 ezer rubel költségvetésből működött, ebből érdekesebb tételek: bérek 292 ezer (közel kétharmad), tudományos kiadások 40, külföldi dokumentum-beszerzés 38 ezer rubel (163. hasáb). A tudományos könyvtári fejezet ezután egyenként ismerteti a két nagy leningrádi (a korábbi vezető szerepét fokozatosan elveszítő volt császári és a tudományos akadémiai) könyvtár múltját és tevékenységét, majd jelentős vidéki egyetemi és más gyűjteményekre tér ki.

A *közkönyvtárról* szóló alfejezet azzal indít, hogy forradalom után kibontakozó könyvtárfejlesztés lényege: „könyvet a tömegeknek!”. Ellentétben a korábbi időszakkal, mikor a (köz)könyvtárügy „háttérbe szorult”. E korábbi szakasról a szerző szerint „nincsenek pontos adatok”, de ismeretes, állapítja meg, hogy 33 kormányzóságban közel 12,5 ezer zemtszvo-könyvtár – vagyis önkormányzati szervek által fenntartott könyvtár – működött (181. hasáb). A szerző szerint a forradalom után „elemi” igény jelentkezett a könyvtárak megteremtésére: a minisztérium adatai szerint 1920-ban 253 megyében (ujezd), az összes mintegy felében, összesen 35,5 ezer működött. (Következésképp, ha mi ezt 100%-ra felszorozzuk, az összes megyében akár 50 ezerre tehető a számuk?) Ám a „klubkönyvtárakat” (izba-csitalnya: kis állomány, továbbá bőséges propagandaanyag megléte mellett a leg-

fontosabb a hangos felolvasás volt a lényegében írástudatlan helyiek körében) is figyelembe véve a végső szám a 100 ezret is elérheti (181. hasáb). Többségük Szmuskova szerint igen szegényes gyűjtemény, ezért a minisztérium 1920-ban olyan rendeletet adott ki, melynek értelmében a könyvtárakat „egységes hálózatba” kell szervezni. Ez azt jelenti, hogy bárkinek a fenntartásában is jött létre egy könyvtár, azt be kell vonni a Narkomprosz ezen egységes (központosított) hálózatába (ez az alapja annak a 1920. novemberi lenin dekrétumnak, amelyre a Szovjetunió fennállása alatt mindvégig hivatkoztak, miközben utópikus célkitűzései soha nem váltak valóra). A minisztérium propagandaügyi igazgatósága, a GPP keretében működő Könyvtári osztály mellett Központi könyvtári bizottság (Centralnaja bibliotjecschnaja komisszija) jött létre a különböző könyvtárfenntartók munkájának összehangolására. Így 1921 végére az egységes hálózat már 13 250 könyvtárat ölelt fel. Ám a NEP-korszak gazdaságpolitikája következtében a minisztérium költségvetése drámaian csökkent: ha 1921-ben egyenként kb. 50–60 könyvtár működött, akkor ezek száma két évvel később 17-re esett vissza, s csak 1924-től tapasztalhatók a „stabilizálás” jelei. Az egységes hálózat főbb elemei: kormányzósági, ez alatt megyei, illetve járási, továbbá legalább ötezer lakos esetén is állandó könyvtár (sztacionarnaja bibliotjeka), míg ezek letéteket és „klubkönyvtárakat” látnak el változó anyaggal (182. hasáb). Erre a célra minden megyeszékhelyen letéti gyűjteményt hoznak létre: évégett a főhatóság 1926-ban 600 ezer rubelt adott, amiből 2,5 millió egységet szerezhettek be, miközben a kormányzósági illetékesek dönthettek a konkrét megrendelések összetételéről. A kölcsönzési és olvasószolgálati munkahelyeken dolgozó könyvtáros heti 24 órát dolgozik, mert ő nem „könyvkiadó gép”, hanem olyan „társadalmi tényező” (obszecsztvennij rabotnyik), aki „könyvek segítségével támogatja a szocializmus felépítését” (185. hasáb).

Néhány konkrét adat: a moszkvai városi hálózat összesen 127 egységből áll, ezek együttesen 2,4 millió látogatónak az 1925–26-os évben 4,25

millió egységet adtak ki. Országszerte mintegy ezer városi könyvtár működik a GPP helyi szervei irányításával: közülük csaknem 300 kormányzósági és megyei, a többi pedig járási, kisvárosi. A rang szerinti „nagyok” szinte kiszámíthatatlanul eltérő nagyságú állományt kínálnak: például a koztromai kormányzósági könyvtár állománya megközelíti a 330 ezret, míg a kurszki csak 11, a brjanszki pedig csupán 7 ezer kötetet birtokol. Egy-egy kormányzósági könyvtár költségvetése is hasonlóképp szóródik: némelyeké 15–21–33 ezer rubel, másoké alig 4–6 ezer (például a fent említett nagy gyűjteményű koztromai könyvtáré 4, a szerény állományú kurszkié 6,4 ezer rubel). Szintén nagy szóródással, de átlagban talán 15 munkatárs tevékenykedik egy kormányzósági könyvtárban. Hat megyei könyvtárban összesen kb. 20 ezer beiratkozott olvasót számlálnak, közülük a tanulók aránya megközelíti az 50%-ot, alkalmazott (tisztviselő) 20%, munkás és paraszt 12% (188. hasáb). (Megjegyezhetjük: a területi könyvtárakban a „kulturális forradalom” még nem érezteti hatását.)

Ezután a *munkás*- (rabocsaja), vagyis (későbbi nevén) a *szakszervezeti* könyvtárak következnek. A szerző éles megállapítással kezdi: a „nyugati burzsoá államokkal ellentétben a Szovjetunió nagy figyelmet szentel a munkások könyvvvel való ellátásának” (190. hasáb). Néhány szám, nem épp könnyen értelmezhető. Egyrészt 1925-ben 6800 könyvtár 10,3 millió, viszont 1926-ban már 8100 könyvtár 14,9 millió könyvvvel rendelkezett (átlag 1500–1900 kötet). Az egy év alatt a beiratkozottak száma 40%-kal nőtt (ám nem tudni, mennyiről – vagy mennyire). Ezáltal – folytatja a lexikon – a könyvtárhasználó munkások aránya egy év alatt 19,1-ről 22,3%-ra emelkedett (191. hasáb). Csak becsülni lehet, ha a teljes munkás-létszámon belüli 3%-os emelkedés az olvasók számának 40%-os emelkedését váltotta ki, akkor elég szerény lehetett a kiinduló (abszolút) olvasói szám. (Dobrenko többször hivatkozott könyve tartalmaz adatot: az évtized közepén e könyvtártípus kereken másfél millió olvasót regisztrált, Krupszkaja viszont a korra

vonatkozóan az *összes olvasó számát 4 millióban* adja meg.)

Ennél konkrétabban: a moszkvai kormányzó-ságban a könyvtárak száma eléri a kétszázat, olvasóik száma a 90 ezret, az egy negyedév (!) alatt kölcsönzött köteteké az 500 ezret. Számoljuk tovább: ez évi 2 milliót jelent, fejenként 22 kötet. Hihető-e, kérdenénk, közben érdemes említeni azt is, hogy „kollektív” kölcsönzés dívott, vagyis a műhelymegbízott kivett pár tucat kötetet kollégáinak, aztán idővel visszaadta őket. A szakszervezeti központ által végzett felmérés szerint a szakszervezeti könyvtárak állománya és használata: szépirodalom: 32–49%, társadalomtudomány: 30–12% (!), természettudományok: 5–3%, alkalmazott tudományok: szintén 5–3%, egyéb: 32–3% (191. hasáb). (Ez összesen 70%, nem tudni, a használat 30%-a vajon miből kerül ki?)

A *Vörös Hadsereg* a polgárháborús időszakban jelentős könyvtárellátást szervezett (népbiztos 1918–1924 között: L. Trockij). Nagyságrendjét érzékelteti az a szám, hogy 1919-ben 16 millió rubel értékben szereztek be nyomtatványokat (ez bizonyára lényegesen több mint az egész „civil” szféra kerete). Az állandó könyvtárak száma (ezek a front ezredeinél, illetve a hátszágban működtek): 1919-ben 7500, 1920-ban 10 ezer, 1921-ben 2500, 1923-ban 1200, 1926-ban 1600 (1921-ben, miután véget ért a polgárháború, nagy leszerelés indult). Olvasói adatok: 1921–425, (193–235. hasáb), 1926–370 ezer. Minden évben a szépirodalom vezetett a kölcsönzött kötetek körében (egyes években 35–45% között), követte a társadalomtudomány (18–26%) (195. hasáb). Az 1920-as csúcsot az indokolja, hogy ekkor még dúlt a polgárháború (illetve a lengyelországi hadjárat).

A könyvtárosképzés keretében a külföldi fejlemények rövid bemutatását még rövidebb orosz helyzetkép követi. A századelő első próbálkozásai L. Havkina nevéhez fűződnek. A forradalom után a tanfolyami szintű képzést a PBL folytatta, a nemzeti könyvtár (PBL) keretében működő Könyvtártudományi Intézet (egyfajta „KMK”) bázisán. A lexikonírás idején e tanfolyamok

kétévesek, s kizárólag a tudományos könyvtári munkatársakat célozzák meg. 14 év alatt összesen háromezer hallgató végezte el a képzést. 1919 óta a leningrádi nyilvános könyvtár (a volt császári) szintén indít tanfolyamot, ugyancsak tudományos könyvtári alkalmazottak számára (később ezekből jönnek létre a könyvtáros főiskolák a két fővárosban). A közkönyvtári képzés nincs intézményesítve, különféle társadalmi-politikai képzést kínáló szervezetek keretében kerül sor alkalmanként ilyen képzésre. Ezen túl a könyvtári „egyesületek” (lényegében térségi könyvtárak együttműködő hálózatai) segítik tagjaik csoportos jellegű önképzését.

A könyvtári egyesületekről szólva a cikk a nyugati kezdeményezések körében kiemeli az ALA (az amerikai egyesület) közel fél évszázad alatt jelentősen megerősödött tevékenységét (9 ezer tag, mintegy 60 szakbizottság, saját kiadó, híradó és szakfolyóirat) és nemzetközi propagandáját az amerikai típusú közkönyvtár elterjesztése terén. A belföldi helyzet is viszszatekintéssel indul – ld. erről előző írásunkat e lap hasábjain* –, majd megállapítja, hogy a moszkvai egyesület „1921-ben felszámolta tevékenységét” („szamo likvigyirovalosz v 1921.” – hogyan és miért, kérdezhetnénk?), hogy azután 1926-ban a Központi Művelődésügyi Ház (Centralnij dom prosvescsenyija) bázisán létrejön a Szabad Könyvtáros-szervezet (Volnaja asszociacija bibliotyekarej), ám csak Moszkva városi és moszkvai kormányzósági területi hatáskörrel. Egyes nagyobb vidéki könyvtárak bázisán (Odessza, Irkutszk) öntevékeny csoportok, laza szerveződések jöttek létre 1921-től, főként a szakmai önképzés elősegítése végett (147–148. hasáb).

Végül a részfejezet szerzője, L. Havkina kitér az 1911-es és 1924-es könyvtári kongresszus kiemelkedő szerepére a szakmapolitika megalapozása és fejlesztése terén.

b) A „kis” szovjet enciklopédia (1929)

1929-től jelentek meg a *Kis szovjet enciklopédia* (*Malaja szovjetszkaja enciklopedyija*) kötetei¹⁰, érdemes ennek első kötetéből (1929) néhány adalékot átvenni. A „tömegolvasó” (masszovij csitatyel”) ellátása került 1917 után a könyvtári munka középpontjába, állapítja meg a névtelen szerző.

„A könyvtár a szocializmus építését segítő intézmény legyen” – közli ezután a lexikon a fő irányelvet. Továbbá „segítse a tömegek kulturális felemelkedését, harcoljon a lakosság termelési elmaradottságával, segítse elő a politikai műveletlenség felszámolását”. Evégett a „könyvtár keresse fel az olvasót, ne várjon annak látogatására, s adjon neki felvilágosítást, magyarázza el félreértéseit, legyen agitátor, propagandista”. A szöveg megállapítja, hogy a könyvtárak többsége a GPP szervezetéhez tartozik, s az olvasók felkészültségéhez igazodva három szintre tagolódnak:

- a kezdő, a „tömegolvasók” ellátását a városi letéti könyvtárak és a vidéki-falusi „klub-könyvtárak” (izba-csitalnya) végzik,
- a már valamelyes olvasói tapasztalattal rendelkező – főleg munkás és kézműves – olvasókat a második szint látja el, ahol már differenciáltabb állománykínálat jelenik meg (könyvtárak állandó állománnyal),
- a felső szint egyaránt szolgálja az igényes és a tömegolvasót, s e könyvtárak a járási, illetve megyei vagy kormányzósági hálózat szervező-ellátó központjai is egyben.

A GPP hálózatán kívül működnek továbbá a szakszervezeti, egészségügyi, mezőgazdasági, katonai vagy a pártintézmények könyvtárai. „Könyvtárat alapítani sem magánszemélyeknek, sem csoportjaiknak nem megengedett” („Otkrityije bibliotyecki csasztnim licam i kollektiyvam ih nye razresajetszja” – állapítja meg a proletárdiktatúra nyers „demokrácia-felfogását” követő lexikonszöveg, melyről fel-

* SONNEVEND Péter: Megkésett felívelés. A cári Oroszország közkönyvtárügye és olvasáskultúrája = Könyvtári Figyelő, 2012. 2. sz. 311–335. p.

tételezhető, hogy egyrészt magán viseli a friss politikai fejlemények (1928 a sztálini „érett” diktatúra nyitó éve), másrészt Krupszkaja kezének nyomát. Ebből a lexikonszövegből az is következik, hogy a Narkomprosz alatt végrehajtandó – egyébként a Lenin aláírásával megerősített központi direktíva (1920. december) a „centralizációról” kivihetetlennek bizonyult.

1926 végén összesen (kis kerekítéssel) 14,6 ezer ún. állandó közkönyvtár működött, ezek közül négyezer városi terepen (a lexikon más helyeiről tudni, hogy ekkor a városok száma meghaladta a hétszázat, területi – megyei, járási stb. hatáskörrel – ennek fele rendelkezett, lakóik száma 8 millió), 9 ezer pedig falun tevékenykedett (adatok a szövegből, mely nem magyarázza, a hiányzó ezer könyvtár hol működik?). Az összegzett állomány 42 millió egység (2800 egység könyvtárként), beiratkozott olvasóik száma összesen 4 millió (átlag 270 olvasó egy könyvtárban). „Egy könyvtár átlag 6200 lakost lát el.” (Ebből mi már kiszámíthatjuk, hogy a *lakosság 4,4%-a* volt könyvtárhasználó.) Emellett még sok ezer letéti hely működött.

Az új, a 2007-es kiadású igényes könyvtári lexikon (Bibliotecsnaja enciklopedyija) a könyvtári statisztika címszó alatt megadja 1927-re a közkönyvtárak (obszcsedosztupnije bibliotyecki) számát és összesített állományát: ezek szerint 26,5 ezer könyvtár 69,2 millió állománnyal rendelkezett. A tömör szöveg nem ad magyarázatot, vajon a szakszervezeti és a hadseregben működő közismereti könyvtárakat is beleszámolták-e, mert különben nem nöhetett volna egy év alatt a könyvtárak száma 14,6 ezerről 26,5 ezerre, az összesített állomány 42-ről 69 millióra. Egyébként ugyanezen új lexikonnak a szakszervezeti könyvtárakkal foglalkozó cikke 1927-re vonatkozóan (kerekítve) 8400 könyvtárat és 18,7 millió állományt említ, vagyis feltételezésünket látszik megerősíteni. A következő korszak történetéhez tartozik, itt csak érintjük, hogy ezután a szakszervezeti könyvtárak növekedése – az erőltetett iparosítás politikájához közvetlenül kapcsolódva – még nagyobb lendületet vesz: később ez csapódik le nálunk is abban a tünet-

ben, hogy az ötvenes évek közepén messze több szakszervezeti könyvtár volt (működött?), mint tanácsi kezelésű.

c) A szibériai lexikon (1929)

A szibériai könyvtárakról ad igen beható képet egy szintén korabeli lexikon¹¹. 1914-ben olyan fontos nyugat-szibériai kormányzóságokban, mint a tomszki vagy tobolszki, viszonylag szép számban működtek népkönyvtárak. A tomszkiban 250 könyvtár 104 ezer kötettel rendelkezett (átlag egyre 415 kötet jutott), ezeket 38 ezer alkalommal látogatták olvasóik. A tobolszki kormányzóság hasonló adatai: 172 könyvtár – 110 ezer állomány (átlag 622 kötet) – 15 ezer látogatás. E könyvtárak működtetését számos helyen a tehetősök támogatása tette lehetővé. Állományukban a szépirodalom dominált (60% vagy efölötti részarány).

A forradalom után – pontosabban a polgárháborús zűrzavart követően – 1920-ban láttak hozzá a könyvtárügy újraélesztéséhez. Közben magán- és közösségi könyvtárak sokasága szűnt meg, a menthető állományokból „archív” gyűjteményeket hoztak létre (magyarán: nem hozzáférhető „zárt” állományokat, mert tartalmuk nemkívánatosnak minősült): az ilyen „archív” állomány Tobolszkban 150 ezer, Tomszkban 72 ezer kötetet számlált.

A NEP-korszak visszavetette az első év sokban ígéretes, ám zavaros lendületét, csökkent a közkönyvtárak (ezen belül a falusi könyvtárak) száma: 1921: 1143 (ebből falusi 887), 1922: 730 (falusi: 548), 1923: 579 (falusi: 432), 1925: 403 (falusi: 211). Következésképp a városokban működő könyvtárak szerény mértékben csökkentek (256-ról 192-re), a falusiaknak viszont csak negyede maradt meg. 1926-ban már a stabilizáció jelei mutatkoznak: ekkor a könyvtárak száma egy friss felmérés szerint újra 800, igaz, ebből 600 „klubkönyvtár”, közel 110 a szakszervezeti, s mindössze hat a gyerekkönyvtár. Minden megyében és járásban megszervezik a letéti állományt (viszonyításul: egy városi könyvtár állománya átlagosan 24 ezer, míg külön letéti anyaga

4500 kötetet tartalmazott). A falusi könyvtárak fejlesztését és használatát a hatalmas távolságok erősen befolyásolják: a falusi lakosság közel fele lakik 10 km-él nagyobb távolságra a legközelebbi könyvtártól, s további 16%-a 5–10 km-en belül (vagyis egyharmad él viszonylag közel, 5 km távolságon belül a könyvtártól). 1927-ben egy lakosra 3,6 könyvtári könyv jutott (ezen belül a falusiak körében egy könyv 10,9 lakosra).

A tudományos könyvtárak (tomszki, irkutszki egyetem stb.) valamivel jobb helyzetben voltak, bár itt is számos komoly gond tapasztalható: alacsony az állományfejlesztés kerete (az irkutszki esetében a friss gyarapodás négyötöde érkezett be kötelespéldányként), további fékező tényező a szerény létszám (100–200 ezres állomány, 80–150 férőhelyes olvasóterem, évi 100 ezer látogató és mindehhez 10–15 fős személyzet).

Összességében megállapítható, hogy a pártállam ideig-óráig elviselte a magánkezdeményezést a gazdasági élet helyrebillentése érdekében, de a „kulturális fronton” – a kulturális forradalom végett – lényegében fenntartotta monopóliumát. Ez egyértelműen jellemző a kultúra-terjesztő intézményekre, míg a könyvkiadás- és -terjesztés terén inkább hegemoniáról beszélhetünk e korszakban.

Jellemző a megközelítésre a kor első szakfolyóiratának (Kraszni bibliotekar, 1923–1941) első évfolyamában (1923. 2–3. sz.) megjelent cikk címe: „A NEP veszélyessége és a könyvtári munka”. A felütés Zinovjev-idézet: „*A Kasszandrák azt jósolják, hogy a kereskedelem [fortélyainak] elsajátítása során a kommunisták leszoknak kommunista mivoltukról (razucsatszja büty kommunyisztami)*” (3. p.). És a szerző – az ismert könyvtáros, A. Pokrovszkij – már magától folytatja: „*A kommunista számára a könyvtár feladata: a kommunista felvilágosítás és kommunista nevelés.*” (9. p.) A kulturális front – úgy tűnik – a húszas évek közepétől mindinkább kész volt a (közelgő) érett sztálinizmus képviselőjére (nem beszélve annak alacsony nyelvi szintjéről).

Tisztogatás a szovjet könyvtárakban (1918–1928)

A BSZE jelentős lexikoncikke néhány tekintetben nem nyújt fogódzót. Nem beszél az 1917 utáni könyvtári államosításról (egyben mérhetetlen könyvpusztításról) és a tárgyalt évtizedben szinte folyamatos állománytisztogatásról. 1923–1928 között még nyilvánosan tárgyalták a kérdést, például a Kraszni bibliotekar című új szaklapban is, csak 1929-től lesz a téma „tük”-ösítve, vagyis titkosítva. Ma már alapos feldolgozások segítenek abban, hogy valamelyes képet alkossunk ennek menetéről és méreteiről¹².

A bolsevik hatalomátvétel után a vezetésben éles viták zajlottak a sajtószabadság kérdéséről, s mint szinte mindig, Lenin álláspontja kerekedett felül: szerinte szó sem lehet az ellenforradalom fegyveres arzenáljának „eszmei” kiegészítéséről. A nagypolitika szintjén ezt a vonalat folytatták tíz- és százazrek szavazati jogának megvonásával és számos más kirekesztő intézkedéssel. Ezzel vitatkozott R. Luxemburg 1918-ban írott, az orosz forradalommal foglalkozó művében, amelyből egyik mottónkat választottuk.

A téma mai fő orosz kutatója, M. N. Glazkov könyvének előszavában megállapítja, hogy amikor a Glavlit keretében a titkosrendőrség 1937–1938-ban tömeges letartóztatásokat hajtott végre, akkor a szervezet irattára is lényegében a tisztogatás áldozatául esett. Ezzel együtt szerinte a bolsevik könyvtári cenzúra folyamata jól rekonstruálható. Egészen 1928-ig a „munka” nyilvánosan követhető is, hisz a szaksajtó és a szak-, illetve politikai fórumok is gyakran tárgyalnak idevágó kérdéseket. 1928-tól már csak belső („szigorúan titkos”) utasítások érik el a közvetlen felelősöket, a „külvilág” számára a téma tabuvá vált.

Krupszkaja említi egyik írásában, hogy 1918 folyamán sok területi hatáskörű közkönyvtár állománya jelentősen csökkent a „szükségessé vált tisztogatás” következtében. Amikor a főhatóság iránymutatására 1920-ban könyvtári tanácsokat szerveznek az intézmények munkájának fel-

ügyeletére és ellenőrzésére (tagjaik közé párt-, állami, sőt politikai rendőrségi munkatársak kerülnek), ezek is megkapják azt a feladatot, hogy a könyvjegyzékeket, katalógusokat alaposan vizsgálják át. Az 1921. január 25-én kibocsátott, a centralizált hálózatok létrejöttét célzó irányelv napvilágot lát, ez a központi szerepkörű könyvtárak feladatává teszi a hozzájuk csatolt könyvtárak átvizsgálását, a „nem profilba illő” dokumentumok kivonását.

Közben a magánszemélyek ingatlanjait és ingóságait, köztük könyvtárait érintő korlátozásokat hoz a kormányzat. Első körben 3 ezer kötetben kívánták limitálni a magánszemélynél megtartható könyveket. A Narkomprosz adhatta felmentést, ha igazoltan alkotó tudós vagy művész magánkönyvtáráról volt szó. Korabeli keserű anekdota, hogy Pavlov kutyái számára is kapott külön élelmiszerutalványt, ezért éhező fizikusok szerettek volna „kutya”-ellátást kapni Pavlovnál...¹³

Tartalmilag a közkönyvtárak állományának megtisztítása a cári rendszert dicsőítő, a vallásos, a retrográd világnézetet hirdető könyvekre vonatkozott, de hamarosan e kategóriákat bővítették a selejtes, bestseller vagy giccses témájú könyvekkel, hogy azután számos igyekvő csinovnyik – „biztos–ami–biztos” alapon – lényegében minden korábbi kiadású, akár az orosz klasszikusok tollából megjelent könyvre is anatémát mondjon. Így a helyzet logikája és az időnként kipattanó botrányok arra ösztönözték a központot, hogy ajánló, majd később tételes kötelező listákat szerkesszen. A „liberálisabb” művelődéspolitikusok próbáltak azzal érvelni, hogy nincs „rossz könyv”, vagyis ami esetleg egyik helyen rossz, még lehet másutt akár hasznos is, még a selejtes tartalom is kínálhat tanulságokat, ám ezeket a hangokat hamar és elég durván leszerelték.

1922–1923-ban a költségvetési restrikciónak miatt a művelődési intézmények egyre lehetetlenebb helyzetbe kerültek. A központi ellátás mind szűkebb körre korlátozódott, alig terjedt túl a kormányzósági könyvtárakon. A falu csaknem könyv nélkül maradt, lásd az *Andrej Platonov*

regényéből választott mottónkat.

A közkönyvtárakat elhagyták a legjobb szakemberek, a bevezetett térítések visszavetették a használatot, ám az ideológiai irányítás építhet az új, fiatal, „öntudatos” (értsd: szakmailag kevésbé felkészült, viszont annál engedelmesebb) káderekre, akik energikusan hajtják végre az 1923-ban a GPP és a Glavlit által kiadott újabb irányelvet (címe: A könyvtárak állományának felülvizsgálata az ellenforradalmi és nem-művészi művek kivonása végett). Ez már *kötelező* végrehajtást írt elő, méghozzá nevek, művek, egész tematikus csoportok megnevezésével (Platótól Schopenhauerig, E. T. A. Hoffmantól Maeterlinckig, álmoskönyvektől kalandregényekig). Eközben személy szerint Krupszkaja ahol lehetett, üldözte a meséket, mert azok szerinte elvonják a gyermekeket a reális élettől: egy mese állathóse ne segítse az erdőben eltévedt gyereket, mert ez káros „miszticizmus” vezet.

Olvasók, olvasásvizsgálatok

A korszak szovjet tendenciáinak bármilyen vázlatos áttekintése nem kerülheti meg, milyen érdekes és színes képet szereztek az olvasói érdeklődésről a húszas években a nagy kedvvel művelt megfigyelések, felmérések, vizsgálatok. A húszas évek közepétől már élénk elvi-módszertan vita is zajlik. Az egész mögött ismét a fő társadalmi cél: az eddig nagyrészt műveletlen (írástudatlan) lakosságot a kulturális forradalom révén buzdítani a társadalmi forradalom megvalósítására, biztatni a felemelkedésre, a közös célokért vállalt áldozatvállalásra. E téma is megérdemelne külön elemzést, mindenesetre úgy tűnik, hogy a németek (W. Hofmann és társai) és az amerikaiak (D. Waples és mások) mellett a szovjet olvasáskutatás bizonyosan vezető pozícióra tett szert a húszas években.

Dobrenko kitűnő könyve¹⁴ – több tucat felmérés érdemi ismertetése – nyomán megállapítható, hogy a vizsgálódások a marxista társadalomelmélet osztálykategóriáit különös figyelemre méltatták. A legfőbb kérdés talán az volt, mit

olvasnak a munkások? De helyet kaptak olyan rétegek olvasáskultúrájának kérdései is, mint a nők, a városi lakosság, a tisztviselők. (Emlékeztünk arra, hogy a hatvanas-hetvenes években az OSZK KMK ilyen irányú tevékenysége is a főbb osztályok és rétegek – falusiak, munkások, pedagógusok stb. – olvasásvizsgálatát célozta.) 1926-ban egy odesszai hivatal, mely a munkások politikai nevelését irányította, megrendelte a munkások könyvtári olvasmányainak elemzését: tucatnyi könyvtárból közel fél év összes kölcsönzését görcső alá vették. A kerekítve húszezer kölcsönzésen belül azokat az írókat emelték ki, akiktől legalább 100 kölcsönzés valósult meg. Az első megállapítás: a külföldi írók iránti érdeklődés erősebb, mint a hazaiak vonzereje (58–42%). A nyugati írók közül a vitathatatlan kedvenc – egyébként számos más felmérés ugyanezt támasztja alá – Jack London (főként a Martin Eden), utána Upton Sinclair és H. G. Wells, majd Victor Hugo és Heinrich Mann könyvei következnek (Dobrenko, 47. p., – a további ismertetésnél csak az oldalszámot adjuk meg zárójelben). A hazaiak közül a kortársak háromnegyed arányt képviselnek: vezetnek Gorkij, Ehrenburg, Alekszej Tolsztoj és Babel (mind „útítárs” író, eredeti kifejezéssel: „poputcsik”), illetve Gladkov, Szerafimovics (ők a „proletárirók”) kaptak erős támogatást. A klasszikusok (Turgenyev, Tolsztoj, Korolenko, Csehov, Dosztojevszkij) e kategória kölcsönzéseinek negyedét könyvelték el. Egy következő évi leningrádi munkásolvasási elemzés is a kortárs irodalom iránti még erősebb érdeklődést mutatta ki (49).

Különösen érdekes volt a kor kulturális politikai számára a *fiatal munkásolvasó* profilja. 1927-ben a GPP megrendelésére 23 orosz városban végzett felmérés a szépirodalom 70–80%-os dominanciáját mutatta ki (51. p.). A társadalomtudományok követték 30%-kal, amit az értékelés igen alacsonynak minősített. Itt kiderült, hogy a nemek olvasmányi preferenciái szignifikánsan különböznek: míg a fiatal férfiak körében valóban a kortárs irodalom hegemoniája érzékelhető, a nők inkább nyúltak „rég” olvasmányok-

hoz (ezek nem okvetlenül klasszikusok tollából íródtak, vagyis a bestseller írók is helyet kaptak). Egy moszkvai felmérés is jelezte a fiatalok körében erősödő szórakoztatási igényt (52. p.).

A *városi lakosság* iránti érdeklődés szintén számos felmérés témáját adta. Egy jelentős moszkvai használatelemzés (38 könyvtár, 60 ezer olvasói kölcsönző kártya) szerint a 16–19 éves fiatalok aktivitása mindenki másét megelőzte: közülük került ki az összes olvasó 38%-a, míg a 20–25 évesek aránya 30, a 26–38 éveseké 24, az ennél idősebbek csak 8%-kal részesedtek (egyszerűbben szólva 25 éves vagy fiatalabb: kétharmad feletti arány). A 25 év felettiek háromnegyede férfi, a nők ezek szerint felnőtt korban alig jutottak olvasáshoz (láttuk, sokuknál az elemi készség is hiányzott). Sokban különbözött az olvasói jelenlét a könyvtári szolgáltatás típusa vagy helye szerint: a munkásolvasók a könyvnyelben elérhető letéti könyvtárakat preferálták, míg a „fahérgallérosok” körében tekintélyes az olvasótermi használat. A legnagyobb arányt a diákság képviselte az összes olvasók 42%-val. Az írók közül itt is Jack London, Gorkij, Lev Tolsztoj, Upton Sinclair vezetnek. A férfiaknál a szépirodalmi olvasmányok aránya 75%, a nőknél még magasabb, eléri a 90%-ot (55. p.).

A jóval tradicionálisabb falusi lakosság egyértelműen a hazai írókat preferálta: körükben kilenczizedes fölényt értek el, a külföldi szerzőket csak 11% olvassa (58. p.). A falusi olvasó gyakrabban fordul a könyvtárhoz olvasmányai megválasztásakor (30% említette a könyvtáros segítségét). Általánosságban a falusiak, ha egyáltalán olvastak, jobban keresték a hétköznapi élethez szükséges, vagyis praktikus tartalmú könyveket (60. p.).

A Vörös Hadsereg – mint láttuk – elég nagy szerepet játszott az olvasói szocializációban. Az itteni környezetben (ne feledjük, a vörös katonák legalább kétharmada paraszti környezetből érkezett) készült felmérések szerint a szépirodalom vezető szerepe nem volt kétséges, ám ezen túl elég jelentékeny érdeklődés tapasztalható a hazai és külföldi forradalom, általában a jelenkor eseményei iránt is (62. p.).

A női olvasó fokozódó szerepe a kor új tünete. A

sokéves háborúskodás a nők szerepét általában is felértékelte. A falusi nők különösen szívesen nyúlnak olyan könyvekhez, amelyek az „új” nőről szólnak (ilyen pl. Gladkov Cementjében Dása alakja). (64. p.) A városi nőolvasó színesebb képet mutat. Elég világosan különböznek a munkásnők és a háztartásbeliek olvasmányai. Utóbbiak olvasnak legtöbbször (egy adat szerint fél év alatt 19 könyvet). Az általános jelenség, hogy a szépirodalom vezet (munkásnőknél 86, háztartásbelieknél 96%). Utóbbiak körében életkori elválasztó vonalak: legtöbbször a 40–50 évesek olvasnak, míg a 18–20 évesek szinte semmit (65. p.). A szépirodalmi szerzők köréből a külföldiek népszerűbbek (munkásnőknél 51, háztartásbelieknél 78%). A dolgozó nők körében a legnépszerűbbek: munkásnőknél Gorkij, alkalmazottaknál Ehrenburg és A. Tolsztoj (66. p.).

A gyermekolvasó az egyik legdifferenciáltabb fogalom. Életkorilag szignifikáns eltéréseket regisztrált egy alapos – moszkvai gyermekkönyvtári körben készült – felmérés 1927-ben. A 10 évesek körében a mesék dominálnak (51%), de még a 13–14 éveseknél is 8% szívesen olvas mesét. Nem meglepő, hogy az összes gyermekolvasó körében a lányoknál vezet a mese 30%-kal, míg a fiúknál ennek aránya a kérések 18%-a. És fordítva a kalandos történetek és útleírások a fiúknál 30%, lányoknál 18%. A mindennapi életről szóló könyvek a lányoknál 27, a fiúknál csak 13%-ot vonzanak (72. p.).

Ízelítőül röviden fussuk át *N. Fridjeva* írását 1924-ből¹⁵, egy nagyvárosi (Kijev) kerületi könyvtárban szerzett idevágó megfigyeléseiről. A legnagyobb olvasói csoport (60%-os részaránnyal) a diákság, középfokú szakképzést nyújtó, illetve felsőfokú tanintézetek hallgatói köréből. Ők szinte kizárólag a vizsgákra, felmérésekre készülnek (azért itt is van két alcsoport: az első kizárólag az aktuális vizsgára készül és minél rövidebb-tömörebb kifejtést keres adott témához; a másiknál is fontos a vizsgára készülés, de egyben valamivel mélyebben érdeklődik, mondhatni, életszemléletet is szeretne elsajátítani). A következő olvasói csoport (15% körüli részaránnyal) a 15–20 év közötti mun-

kásfiatalok. Ők szívesen olvassák Gorkij, H. G. Wells, Zola, Hugo könyveit, de szakirodalmat is „vállalnak” politikai témáktól biológiáig. Sok az olyan (esetleg hajdani) értelmiségi olvasó, akit elgyötört az élet (forradalom, éhezés stb.), ők olvasmányaiktól egyértelműen kikapcsolódást várnak. Az aktív „szovjet” értelmiség ritkán fordul elő egy kerületi könyvtárban, ők általában más forrásból elégítik ki olvasmányigényeiket. Végül sokan képviselik a kispolgárságot, félig-értelmiségi rétegeket: ők egyértelműen a régi jó bestsellereket keresik, hallani sem akarnak a máról, s ha a könyvtár már tisztogatta állományát, zúgolódnak, miért és hová tűntek el a megszokott „jó könyvek”. Az 1923-ban végrehajtott állománytisztítás után esély mutatkozott az olvasói összetétel megváltoztatására. A szerző szerint 1904 óta a munkásolvasók egyre fogytak (53-ról 25%-ra), s egyik kerületi könyvtárban most olyan friss társadalomtudományi anyagot tudnak kínálni, amely láthatólag visszahozza a munkásolvasót.

Végül egy sajátos „szabadpolcos” megoldás hatásáról. Egyik könyvtárban a vallásellenes kampány idején a könyvtáros kitette egy asztalra az összes idevágó anyagot (szépirodalom, politikai brosúra), s lám, még azok is vittek belőle, akik egyébként nem támogatták ezt a kampányt: csupán azért vittek, mert ezúttal ők dönthettek olvasmányukról. Azért is érdekes ez a korabeli beszámoló, mert természetessége sokat érzékeltet a tényleges valóságból is, az olvasók manipulálhatóságából is.

Összegzés

Az első szovjet évtized könyvtára igen hamar a proletárdiktatúra szolgálatába lett állítva: a kultúraterjesztés monopóliuma jegyében Leninék semmilyen más (önálló) intézményt nem engedtek létezni. A lényeg kezdettől: a „könyvtár a szocializmus építését segíti”. A tíz év ugyanakkor számos markáns változást hozott:

– a hadikommunizmus utópikus szakasza (1918–1920), a világforradalom és világmegváltás re-

- ménye a könyvtárak átfogó állami támogatását hozta (központosított hálózatok, letéti rendszer stb.), miközben a korábbi köz- és magánkönyvtárak ezrei váltak gazdátlanná (jobb esetben nagy tudományos gyűjtemények gazdagodásának forrásává, rosszabb esetben egyszerűen tüzelőanyagként vesztek el),
- a NEP-korszak, amely az állami szerepvállalás radikális visszaszorulása jegyében „elengedte” a kultúra kezét, jó esetben a helyi erők (kormányzóság, város) gondoskodtak főbb intézményeikről, viszont a falusi lakosság kihullott a rendszerből, viszont erősödnek a munkás-, vagyis szakszervezeti könyvtárak (szétszakítva az egységesnek titulált hálózatot),
 - a húszas évek közepétől, a gazdasági rekonstrukció előrehaladásával, másrészt az ideológiai távlatok újrafogalmazásával (szocializmus felépítése egy országban), újra megnőtt a könyvtár agitációs és propaganda szerepe, s ezzel együtt az állami támogatás is erősödött, egyre jobban előkészítve a sztálini forradalmat, a „nagy áttörést” (velikij perelom, 1928–1929), azaz a társadalom végleges sztálini gleichschaltolását.

Beérkezett: 2012. július 10.

Jegyzetek

1. Ahmatova, A.: Petrográd, 1919. Ford. Lator László. In: Anna Ahmatova versei. Vál. M. Nagy Miklós. Bp.: Európa, 1999. 57. p. – Luxemburg, R.: Zur russischen Revolution. In: Politische Schriften, Band 3. Frankfurt a. Main: Europäische Verlagsanstalt, 1968, 106–141. S. <http://www.glasnost.de/klassiker/luxem3.html> A szöveg magyarul: *A csak a kormányzat követőinek vagy a párt – akármilyen számos – tag-ságának biztosított szabadság nem minősül szabadságnak. A szabadság mindig a másként gondolkodók szabadságát jelenti.* – Platonov, A.: Csevangur. Ford. Szabó Mária. Bp.: Magvető; Uzgorod: Kárpáti k., 1989. 62–63. p.
2. A hazai politikai tendenciáktól nem függetlenül két irány érzékelhető könyvkiadásunkban: az amerikai és nyugat-európai markánsan jobboldali történészek művei dominálnak a témában, s jelen van változatlanul a szovjet diktatúra szerez-csenmosdatási igyekezete is. Ugyanakkor például az angol Robert Service kiemelkedően fontos életművéből magyarul eddig csak a Lenin-monográfia látott napvilágot, a 2009-es Trockij-monográfia angol kiadásából egyetlen hazai nyilvános könyvtári példányunk van a MOKKA-adatbázis szerint, a 2005-ös Sztálinéból egy sem. – Az arra illetékes országos szakkönyvtár gyűjteménye két mai – a kilencvenes évek végén indult – orosz általános (30–60 kötetes) nagylexikkonnal „rendelkezik”: ám az egyik a **G**, a másik a **K** betűnél megszakadt 2008-ban. Az orosz kiadás teljes, az egyetlen (!) hazai példány töredékes. Mintha Oroszország ismeretének fontossága kérdéses lehetne.
3. 1913-ban Lenin pergőtűzet zúdit több írásában is a cári rezsimre, mert „népkönyvtárban” gondolkodik: „Lesz ott olcsó, ingyenes broszúra, amelyet [...] a nacionalisták összorosz-országi klubja adott ki a szellemi cenzúra orvosi felügyelete alatt” (Olcsó húst a „népnek”. 1913. június). Nyolc év múlva pont ezt csinálja, csak ellenkező tartalmi előjellel, nagyságrenddel szigorúbb cenzúra érvényesítése mellett. Szintén 1913-ban még nagyobb elánnal dicséri a New York Public Libraryt, mert ott olyan szolgáltatás működik, amely azzal kíván dicsőséget szerezni, hogy „milyen széles körben forog-nak a könyvek a nép között”. A 3 milliós nagyvárosban közel 8 millió kötetet kölcsönöztek, egy lakosra számítva évi 2,67 kötetet (Mit tehetünk a népművelésért. 1913. július). 1917 után jól működő könyvtárak százait lehetetlenítette el az új rendszer, nehogy nem kívánatos ideológiát terjesszen. Ld. Lenin könyvekről, könyvtárakról. Bp.: Kossuth, 1971. 22. és 24. p.
4. Az amerikai segélyprogramról, élén H. Hooverral, a későbbi elnökkel, ld. Ūrij Zel'dič: Gerbert Guver – velikij humanist i individualist. = Zvezda, 2012. 3. <http://magazines.russ.ru/zvezda/2012/3/z12-pr.html> (2012. 07. 26.)
5. A korról a legtöbbet az alábbi művekből merítettem: Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszandr: Orosz történelem. 2 k. Heller, M.: A Szovjetunió története. Ford. Páll Erna. Bp.: Osiris, 2003. – 677 p. – Font Márta – Krausz Tamás - Niederhauser Emil – Szvák Gyula: Oroszország története. Bp.: Pannonica K., 2001. – 689 p.; Kenéz Péter: A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig. Ford. Sisák Gábor. Bp.: Ak-kord K., 2008. – 464 p. – Rauch, Georg von: Geschichte des bolschewistischen Russland. Wiesbaden: Rheinische Verlags-Anstalt, 1965. – 644 S. – Pipes, Richard: Az orosz forradalom története. Ford. Szappanos Balázs. Bp.: Európa, 1997. – 599 p. – Kovács Imre: Szovjet-Oroszország agrárpolitikája. Bp.: Cserépfalvi K., 1941. – 118 p. (Kék könyvek; 7). - Orosz forradalom – szovjet történelem. A Magyar Ruszisztikai intézet és a Politikatörténeti Intézet 1992. nov. 20-i konferenciájának anyaga. Szerk. Krausz Tamás, Varga Lajos. Bp.: Magyar Ruszisztikai Intézet, 1993. – 95 p. – Gentile, E.: The sacralisation of politics: definition,

- interpretations and reflections on the question of secular religion and totalitarianism. Transl. by R. Mallett. = *Totalitarian Movement and Political Religion*, 2000. 1. no. 18–55. p. – Szaharov, Andrej: Az orosz történelem új terminológiája. Bev. Szvák Gyula. Bp.: Magyar Ruszisztikai Intézet, 2000. – 202 p. – Konok Péter idézi („... a kommunizmus gyermek-betegsége”? Baloldali radikalizmusok a 20. században. Bp.: Napvilág K., 2006. 145. p.) Lenin sokat eláruló támadását a kronstadti matrózok ellen: „A kereskedelem szabadsága, még ha kezdetben nem is fűződik úgy össze a fehérgárdistákkal, ahogy Kronstadtban összefűződött, mégis óhatatlanul ehhez a fehérgárdista rezsimhez, a tőke győzelméhez, ennek teljes restaurálásához vezet.” Konok joggal emleget „skizofrén felhangot”, hisz Lenin épp ekkor, a párt X. kongresszusán erőlteti ki a NEP meghirdetését (uo.). Népszerűségi adatokra ld. Koerker, Diane: Urbanization and deurbanization in the Russian revolution and civil war. = *Journal of Modern History*, vol. 57. 1985. no. 3. 424–450. p. – Stolee, Margaret K.: Homeless children in the USSR, 1917–1957. = *Soviet Studies*, vol. 40. no. 1. 1988. 64–83. p.
6. Brooks, Jeffrey: When Russia learned to read. Literacy and popular culture 1861–1917. Evanston (Ill.): Northwestern Univ. Press, 2003. p. 38., 44. – Mironov, B. N.: The development of literacy in Russia and the USSR from the tenth to the twentieth centuries. = *History of the Education Quarterly*, vol. 31. 1991. no. 2. 229–252. p. – Az analfabetizmus arányáról: Antipowa, Lilia: Geschichte der literarischen Kommunikation in Russland im 19. und 20. Jahrhundert. S. 20. A dolgozat kiváló szakbibliográfiát ad. <http://www.epub.uni-muenchen.de/575/1/antipow-literatur.pdf> (2012.05.26). – Krupskaja, N. K.: Naši zadaci. In: *Pedagogičeskie sočineniia v desjati tomah*. Pod. red. H. K. Gončarova et al. t. 8. Bibliotечноe delo. Moskva, 1960. 68–70. s. – Narodnoe obrazovanie, nauka i kul'tura v SSSR. Statističeskij sbornik. Moskva: Statistika, 1977. 9–10. s. – Apokalipszis – 1917. Írások az orosz forradalomról. (I. Bunyin, M. Gorkij, V. Rozanov) Ford. Rajka Ágnes, Vári Erzsébet, Zappe László. Bp.: Európa, 1997. – 441 p. Gorkij, M.: Időszerűtlen gondolatok című cikksorozatából, mely e kötetben jelent meg először magyarul (eredetileg: Novaja sziszn', 1918.) néhány idézet:
 - „Már közel két hete minden éjjel a tömeg a borospincéket fosztogatja. [...] Ha ezt a becses árut Svédországnak adtuk volna el, aranyat vagy az országnak fontos termékeket: textiliát, orvosságot, gépeket kaptunk volna érte. [...] A borpogromok idején úgy lövik halomra az embereket, mint a veszett farkasokat...”
 - Moszkvában letartóztatták I. D. Szityint, aki nemrégiben ünnepelte kiadói tevékenységének ötvenedik évfordulóját. [...] Az autodidakta Ivan Szityin ötven év alatt vitathatatlanul hatalmas jelentőségű munkát végzett. Franciaországban, Angliában, a 'burzsoá' államokban [...] Szityint zseniális embernek tartanák [...] A 'szocialista' Oroszországban, a 'világ legszabadabb országában' Szityint börtönbe zárták, de előbb szétverték hatalmas arányú és technikailag tökéletesen megszervezett tevékenységét, s ezzel tönkretették az idős embert.
 - A szovjethatalom ismét elhallgattatott néhány 'ellenséges' újságot. [...] A népbiztos urak vaktában ütnek, nem mérlegelik, ki az, aki csupán az ő esztelenségüket támadja, és ki a forradalom igazi ellensége. [...] A szólásszabadság megsemmisítésével a népbiztos urak [...] a forradalom ügyének [...] súlyos kárt okoznak.” (184, 264–266. p.)
 7. Stelmakh, Valeria D.: Reading in the context of censorship in the Soviet Union. = *Libraries & Culture*, 2001. 1. 144–151. p. Az idézett értékelés a 144. oldalon.
 8. Brooks, Jeffrey: The breakdown in production and distribution of printed materials 1917–1927. In: *Bolshevik culture*. A. Gleason, P. Kenez, R. Stites (Eds.). Bloomington: Indiana University Press, 1985. p. 151–174. (táblázatok: 166–171. p.) – Dobrenko, E.: The making of the state reader. Social and aesthetic contexts of the reception of Soviet literature. Transl. by J. M. Savage. Stanford: Stanford U. P., 1997. – főként a 2–3. fejezetek. (2. Grains of humanity: the reader of the revolutionary era, illetve 3. The disaster of the mediocre taste; or, who 'thought up' socialist realism? The reader as critic) 42–145. p. Dobrenko könyvének eredeti orosz kiadása: Dobrenko, E.: Formovka sovetskogo čitatela: Social'nye i estetičeskie predposylki recepcii sovetskoj literatury. St. Peterburg, 1997.) – Taylor, Richard: A medium for the masses: agitation in the Soviet civil war. = *Soviet Studies*, vol. 22. no. 4. 1971. 562–574. p. – Rogers, R.: Censorship and libraries in the Soviet Union. = *Journal of Library History, Philosophy, and Comparative Librarianship*, 1973. 1. 22–29. p. – Lovell, Stephen: The Russian reading revolution. Print culture in the Soviet and Post-Soviet eras. London: University of London, 2000. (2. fejezet: The creation of the Soviet reader. 25–4. p.) – Bljum, Arlen V.: Censorship of public reading in Russia, 1870–1950. = *Libraries & Culture*, 1998. 1. 17–25. p. – Bljum, A. V.: Pedagogičeskaja cenzura. = *Otkrytyj Tekst, Elektronnoe Periodičeskoe Izdanie*, www.opentextnn.ru/censorship/ (2012.06.04.) – Literaturnaja enciklopedija, 1929–1939. <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclp/> (2012. 06. 04.) – Bljum, A. V.: Za kul'sami „Ministerstva pravdy”: tajnaja istorija sovetskoj cenzury 1917–1939. Sankt-Peterburg, Akademičeskij projekt, 1994. – 320 s. – Goraeva, T. M.: Istoria sovetskoj političeskoj cenzury. Moskva, Rosspen, 1997. – 672 s. – Ona že: Zakat Glavlita: kak razrušalas' sistema sovetskoj cenzury. = *Kniga. Sbornik* 71. Moskva: Kniznaja Palata, 1995. – Bljum A. V.: Za kul'sami... című könyvének egy fejezete angolul: Bljum, Arlen V. – Farina, Donna

M.: Forbidden topics: early Soviet censorship directives. = In: Book History, vol. 1. 1998. 268–282. p. - A Politprosvet M. Prisin író fülének az "átvilágítás" (proszvetyity) juttatja eszébe, s ilyeneket jegyez 1930-ban naplójába: „A szocializmus messze lehagyta a rabszolgaság sötét idejét és most természetfeletti képességgel tudja rabszolgáit átvilágítani.” Idézi Blum, Arlen V.: Censorship of public reading in Russia, 1870–1950. In: Libraries & Culture, 1998. no. 1. p. 22.. – Az agitprop-gépezetről Brovkin, Vladimir: Russia after Lenin: politics, culture and society, 1921–1929. London – New York: Routledge, 1998. – 284 p. http://www.revalvaatio.org/wp/wp-content/uploads/brovkin-russia_after_lenin_politics_culture_society_1921-1929.pdf (2012. 06. 05.) Karetzky, S.: Not seeing red. American librarianship and the Soviet Union, 1917–1960. Lanham (MD) – New York – Oxford, University Press of America, 2002., különösen 1. The coming of Communist librarianship, 13–42. p.

A bolsevik tájékoztatáspolitikát működését röviden összegzi Lázár Guy: A szocialista nyilvánosság történetének alapvonalai. = Médiakutató, 2006. tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_01_tavasz/02_szocialista_nyilvanossag/01.html (2012. 06. 5.). Ennek fő jellemzője, hogy „a propaganda abszolút elsőbbségre tett szert a tájékoztatással szemben” (kiemelés az eredetiben). – Service, R.: The Soviet Union, 1917–1989. In: Censorship: a world encyclopedia. Ed. by D. Jones. vol. 3. London – Chicago: Fitzroy Dearborn Publ. 2009. 2082–2083. p. – Krupskaja, N. K.: O detskoj biblioteke i detskoj knige. Doklad i zaključitel'noe slovo na konferencii rabotnikov detskih bibliotek. In: Pedagogičeskie sočineniia v desjati tomah. t. 8. Moskva, 1960. 171–180. s. (a pártközpont sajtóosztályának hatalmáról: 178. p.) -

9. Bol'saja sovszkaâ enciklopediâ (BSZE). A szerkesztőbizottság neves tagjai közül említsünk még politikusokat és tudósokat: V. Kujbisev, M. Pokrovskij, G. Krzsiszanovszkij, J. Pjatakov, V. Miljutin. A sztálini sorozat esetében csak a felelős szerkesztő O. Smidt neve marad meg. Smidt (1891–1956) természettudós, az Állami Kiadó vezetője 1921–1924 között, 1925-től 1949-ig a BSZE felelős szerkesztője. <http://web.archive.org/web/20060918044350/http://www.ifz.ru/schmidt.html> (2012. 06. 11.)

A polgárháború éveinek katonai könyvtáiról alapos elemzést ad Main, S. J.: The creation and development of the library system in the Red Army during the Russian civil war (1918–1920): a historical introduction. = Library Quarterly, 1995. 3. 319–332. p. A BSZE első kötetről készült szakmai elemzés – Krasnyj bibliotekar', 1926. 7. 93–95. s. – szemléletében a nagy francia enciklopédiához hasonlítja.

Az első kiadás 65 kötete kb. ugyanennyi cikket tartalmazott 30–32 ezer oldalon (becsült szám, kötetenként 450–500 oldal). A következő két kiadás fontosabb adatai:

2-ik kiadás 1950–1958 között, 50 kötet, 100 000 szócikk,

3-ik kiadás 1969–1978 között, szintén 30 kötet és 100 ezer szócikk. A sztálinista (típusú) „múltértelmezés” (agymosás) példái: a második kiadás egyáltalán nem tartalmaz Buharinról szóló cikket, illetve Berija kivégzése után minden előfizető felszólítást kapott, hogy a róla szóló *cikket vágja ki* s helyére a mellékeltet megküldött (semleges földrajzi témájú) cikket ragassza be. Az általam a berlini Staatsbibliothekban tanulmányozott első kiadás sajátos öszvérpéldány: a kötetek kb. fele az *eredeti* első kiadás, míg a többi a harmincas évek második felének terméke (egyébként az eredeti kötetek közül néhányon egy sztálinista „olvasó” tintával kihúzta a címlapon felsorolt szerkesztőbizottságból Buharin nevét).

10. Malaâ sovszkaâ enciklopediâ. Glav. red. N. L. Meščerâkov. Moskva: Sov. Enciklopediâ, 1929. 1. t. 720. hasáb. A 16 fős szerkesztőbizottságban csak páran vannak benne a "nagy" testvér szerkesztőbizottságának tagjaiból (V. P. Miljutin pénzügyminiszter stb.), viszont megjelenik N. K. Krupszkaja és P. Lebegyev-Poljanszkij (tehát a GPP vezetőjének és felelőseinek) neve.

Idézzük fel, hogy hivatalos szovjet statisztikák szerint a cári Orosz Birodalom utolsó békeévében (1913) összesen 76 ezer könyvtár (köztük 14 ezer közkönyvtár) összesen 46 (ebből közkönyvtár: 9) milliós állománnyal rendelkezett. – A második kötetben a „nevelés” (voszpityanije) szócikk közel nyolc oldalon (219–234. hasáb) Krupszkaja nevéhez kötődik és igazi bolsevik pártosságot idéző brosúra-stílusban íródott. Példa: „A párt-, a tanácsi és társadalmi szervezetek nevelő hatást gyakorolnak a nevelőkre. A nevelő nem áll a társadalom fölött, részt kell vennie a forradalmi (az életet átalakító) gyakorlati tevékenységben.” (229. hasáb)

Krupszkaja egy 1929-es brosúrájában nosztalgikusan tekint vissza: Lenin 1921-ben 50 ezer könyvtárról beszélt, most meg csak 15 ezer létezik, összesen 4 millió olvasóval, tehát a hálózat zsugorodott. Ráadásul nincs egységes (centralizált) országos hálózat sem, mert a szakszervezetek újabban a saját könyvtárait nem nyilvánosként működtetik: azaz csak a saját szakszervezet tagjai használhatják azokat. Ráadásul egyesek a gyermekkönyvtárakat is kivennék a meglévő hálózathoz. (Krupskaja, N. K.: V pohod za biblioteku. In: Pedagogičeskie sočineniia v desjati tomah. t. 8. Moskva, 1960. 242–247. s. (az említett gondolatmenet: 243. p.)

Krupszkaja kapcsán még érdemes megemlíteni, hogy mikor a BSZE új, sztálinista kiadása róla szóló cikket jelentet meg (1937. 15. k. 257–262. hasáb), tehát még Krupszkaja életében, akkor a szöveg közel kétharmada 1917 előtti életszakaszára vonatkozik. Mintegy jelezve, akkori működése „iljics” mellett fontosabb, mint művelődéspolitikusi szerepvállalása és igyekezete. Számunkra ennél érdekesebb, hogy szó esik a közoktatás fejlesztésében való közreműködéséről, lapszer-

- kesztői munkájáról, nőmozgalmi aktivitásáról, még – enyhe rosszallással – Zinovjevhez közeledő „elhajlásáról” (1925. december) is, ám könyvtárpolitikusként szót sem érdemelt. Egyszer Lenin és Krupszkaja könyvtárpolitikai szerepét is érdemes lesz végiggondolnunk. A BSZE nevelés-szakkikében Krupszkaja még elismeréssel szól a *pedológia* eredményeiről (ezt az irányzatot a harmincas években már élesen elítélik), 1928-ban bizonyára közreműködésével hívják meg a neves amerikai pedagógus-filozófus J. Dewey-t, hogy tanárküldöttség élén látogasson el a Szovjetunióba. Mindezek a kiragadott tények csak azt jelzik: kíváncsatos lenne egy elmélyült kép, hogy ne szimpla – akár pozitív, akár negatív előjelű – közhelyek vagy stigmák vándoroljanak köztünk.
11. Sibirskaa sovetskaa enciklopediâ. Pod. red. M. K. Azadovskogo et al. Sib. kraevoe izd., 1929. 1. t. (A–Z) 306–332. hasáb. – A Krasnij bibliotekar című szaklap 1923. szeptemberi első számában helyszíni adalékok olvashatók a szibériai könyvtárakról. Innen (Zinevič, N.: Bibliotečnaâ rabota v Sibiri. = Krasnij bibliotekar', 1923. 1. n. 85–87. s.) néhány adatot kiemelünk. 1922-ben erősen csökkenni kezdett a hálózat, Szibériában igen kevés könyvtár működik. Tomszk vált könyvtári központtá (könyvtárosképző tanfolyamok, szibériai kötelezpéldány megítélése), a központi kormányzósági könyvtár tágas elhelyezést kapott (külön olvasóterem, gyerekolvasó, raktárak, kölcsönző helyiség stb.), állománya már 110 ezer kötet. Az omszki testvérintézmény valamivel kevésbé szerencsés, itt a különféle forrásokból összehordott 300 ezer kötetből csak 50 ezer került eddig rendezésre és szolgáltatható. A kelet-szibériai központok (Irkutszk, Csita) könyvtárai egyelőre még jócskán elmaradnak nyugati társaiktól.
 12. Pokrovskij: K očistke bibliotek. = Krasnij bibliotekar'. 1. t. (1923.) 1. n. 12–22. s. E fogalmat (ocsisztka) Lenin is használta 1918 elején, amikor az országban lévő „férgék”-től (értsd: lehetséges politikai riválisok) való mielőbbi megszabadulást sürgette. Később a tisztogatás orosz kifejezéséből lekopott a fosztóképzőből származó „o” betű, így a „csisztka” (tisztogatás) lett a mai terminus. – Glazkov, M. N.: Čistki fondov massovyh bibliotek v gody sovetskoj vlasti (Oktabr' 1917 – 1939). Moskva: Paskov dom, 2001. – 104 s. (Otečestvennaâ istoriâ bibliotečnogo dela) – Dobrenko, E.: The making of the state reader. (op. cit. Id. adatait 8. jegyzetben), különösen a 6. fejezet: The end of a perspective. The library – turning loaves into stones. 181–235. p. – Bibliotečnaâ enciklopediâ. M. 2007. 1150. s. (Bljum, A. V.: „Čistka bibliotečnyh fondov” című cikke). Pokrovskij korabeli cikke „hibákat” is említ: hol L. Tolsztojt törölték, hol Verne, sőt Gorkij (!) könyvei lettek veszélyesnek minősítve. A korabeli sajátos kategorizálás értelmében egyébként Gorkij „útítárs” minősítést kapott. A külföldi felháborodás moraja végül eljutott Krupszkájához, aki a GPP vélt „hibáiról” írt tipikus agit-prop cikket, megmagyarázva minden okvetetlenkedőnek, hogy az olyan idealista filozófusok, mint Platon, Kant vagy Mach tényleg „veszélyes elemek” (narod vrednuij). Krupskaa, N. K.: „Ogrehi” Glavpolitprosveta. In: Pedagogičeskie sočineniâ v desâti tomah. t. 8. Moskva, 1960. 78–80. s. (a kifejezés a 69. oldalon).
 13. Tipikusnak mondható a folyamatokra Lenin egyik távirata 1918 végéről a Narkomprosz könyvtári osztályához: „Kérem, fogadják a levél átadóját [...] Kérése, Szurkov könyvtárának lefoglalása egy 40 000 lakosú kerület számára, szerintem helyes; talán bizonyos használati jogot meghagyhatnánk Szurkovnak?” Ld.: Lenin könyvekről, könyvtárakról. Bp.: Kossuth, 1971. 41. p. Szurkov egyébként neves szociáldemokrata politikus volt, korábban a Duma tagja. Lenin 1918. november 26-án írta alá azt a rendeletet, amely „könyvtárak, könyvraktárak és általában a könyvek lefoglalásának rendjét” kívánta szabályozni. Lényegében minden könyvanyag államosítható volt a rendelet szerint csak a Narkomprosz „beleegyezésével”. Hogy a Cseka vajon hányszor kérte a társhatóság hozzájárulását, arról nem tudunk. 1920. április 20-án újabb lenini rendelet szól a „könyvek és más sajtótermékek készleteinek államosításáról”. Mindkét rendelet olvasható a Lenin könyvekről, könyvtárakról (Bp. 1971.) című kötetben: 196. , illetve 200–201. p.
 14. Dobrenko, E.: The making of the state reader. Főként 2–3. fejezetek (2. Grains of humanity: the reader of the revolutionary era, illetve 3. The disaster of the mediocre taste; or, who 'thought up' socialist realism? The reader as critic) 42–145. p.
A korabeli irodalomból ízelítőül néhány: Gurov, P.: Novaâ biblioteka i zaprosy čitatelâ. = Pečat' i revoluciâ, 1922. 7. n. – Ohlabinina, A.: Čitateľskie tipy v derevne. = Krasnij bibliotekar', 1923. 1. n. 47–49. s. – Minc, V.: O naucnoj postanovke izučenia čitatela. = Knigonosa, 1924. 42. n. – Kleinbort, L.: Russkij čitateľ-rabočij. Leningrad, 1925. – Balika, D.: Ešče a naučnoj postanovke izučeniâ čitateľâ. = Krasnij bibliotekar', 1925. 11. – Bek, A.: Problema izučenia citatela. = Na literaturnom postu, 1926. 5–6. n. – Ginzburg, S.: Čto čitaet sluzjaščij? = Kniga i profsoúzy, 1926. 6. n. – Kogan, L.: Rabočij čitateľ' i hudožestvennaâ literatura. = Krasnij bibliotekar', 1927. 4. n. – Uő: Čto čitaüt ženščiny. = Krasnij bibliotekar', 1927. 6. n. – Hlebcevič, E.: Izučenie čitateľ'skih interesov. Massovoj čitateľ'. Moskva, 1927. – Modern értékelésüket ld. Brooks, J.: Studies of the reader in the 1920s. = Russian History, 1982. no. 9.
 - 15.0 Frid'eva, N.: Sovremennye zaprosy gorodskogo čitateľâ i aktivnost' biblioteki (Nablüdeniâ i opyt gorodskoj rajonnoj biblioteki). = Krasnij bibliotekar', 1924. 1. 50–55. s.

Elhunyt kollégáink

Zsidai József (1934–2012)

Dr. Zsidai József, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum nyugalmazott főigazgatója, a magyar könyvtárügy meghatározó egyénisége 2012. július 11-én életének 78. évében elhunyt.

„A hatvanas években vezetői tisztséget tölt be a nemzetközi könyvtárszövetségben, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének pedig 1979 és 1982 között az elnöke.

Számtalan bizottságnak, tanácsnak, kuratóriumnak vezetője, elnöke.

Kutatási területe a könyvtártudomány, könyvtári informatika, könyvtárápítással összefüggő könyvtárszervezés, könyvtárosképzés. Publikációi száma közel kétszáz, ebből hét önálló könyv, füzet, hat társszerzős mű, huszonhat külföldön megjelent tanulmány, konferenciaelőadás.

Szakértői tevékenysége, oktatói munkája a könyvtárügy területén hosszú évekig tartott.

Kitüntetései: Szocialista kultúráért (1965), Szabó Ervin emlékérem (1975), Magyar Könyvtárosok Egyesületéért emlékérem (1985), Munka érdemrend ezüst fokozat (1987), Pro Universitate (2009), címzetes egyetemi tanár (2011).”

(Részlet Nagy Gábor nekrológjából:

<http://magyarorszag.hu/hirek/2012-07/helyihirek/nekrolog-dr-zsidai-jozsef-19342012/hir>)

A Könyvtári Figyelőben ritkán publikált, de a folyóirat 1996. 1. számában a könyvtári rendszer átalakításáról írt dolgozatával alaposan felkavarta a szakmát, nagy vitát provokálva a könyvtárak költségvetésként való gazdálkodásáról írt gondolataival.

Dolgozata itt újraolvasható: <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1996/1/zsidai.html>.

Győri Erzsébet (1936–2012)

Krencseyné Győri Erzsébet a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (a Könyvtári Intézet elődintézménye) nyugalmazott megbízott igazgatója, életének 76. évében elhunyt.

Pályája kezdetén a közkönyvtárak minden típusában és csaknem minden munkakörben dolgozott: irányításával alakult ki a borsodi megyeszékhely könyvtári hálózata. Amikor

1976-ban Budapestre költözött, rövid ideig a KMK-ban dolgozott, majd a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályára került, ahol ugyancsak a közkönyvtárakkal foglalkozott.

1981-től rövid ideig a Könyvtárellátó Vállalatot vezette, majd 1985-től nyugalomba vonulásáig a KMK-ban dolgozott, ahol a Gyűjteményfejlesztési osztály vezetője és az Új Könyvek című állománygyarapítási tanácsadó kiadvány felelős szerkesztője volt. Jelentős szerepe volt a KMK Könyvtári Intézetté való átalakításának előkészítésében is. Szerkesztője, majd 2011-ig szerkesztőbizottsági tagja volt a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosnak. Nyugdíjazása után is aktív maradt: szakmai kiadványokat lektorált, cikket írt, hetente bejárta az intézetbe.

Munkásságát 1966-ban Szinnyi József-díjjal, 2001-ben pedig

Széchenyi Ferenc Emlékéremmel ismerték el.

2012 szeptemberében a magyar könyvtárügy elmúlt több mint fél évszázadának egyik meghatározó személyiségét veszítette el. Minden munkahelyén és minden munkakörében maradandót alkotott. Akik ismerték tisztelték tudásáért, rendkívüli tájékozottságáért

és könyvtárosi elhivatottságáért.

(Katalist, 2012. szeptember 11. Mezey László Miklós levele alapján)

Dokumentumszolgáltatás Dániában

ANDRESEN, Leif – BRINK, Helle

ANDRESEN, Leif – BRINK, Helle: *Document supply in Denmark* című tanulmányát (*Interlending & Document Supply*, 39. vol. 2011. 4. no. 176-185. p.) **Viszocsekné Péteri Éva** tömörítette.

Dániában 1994 óta működik országos közös katalógus, mely mind a közkönyvtárak, mind a tudományos könyvtárak állományát tartalmazza, és a könyvtárközi kölcsönzés hatékony eszköze. (A tudományos könyvtár elnevezés az iskolai és közkönyvtárakon kívül az összes könyvtárat magában foglalja.) Paradigmaváltás akkor következett be, amikor 2000-ben létrehozták a *library.dk*-t, és nyilvánosan elérhetővé tették az országos közös katalógust. Ugyanebben az évben kezdett működni a felhasználók és a könyvtárak kéréseit nyilvántartó adatbázis. 2011-ben a következő kihívást a digitális források elérését kezelő rendszer létrehozása jelentette. Ennek lényege, hogy a rendszer a közvetlen kapcsolatokat attól függetlenül tudja kezelni, hogy az olvasó milyen adatbázisban keres. A jövőben a könyvtárközi

kölcsönzés – vagy dokumentumszolgáltatás – nemcsak a beiratkozott olvasók, hanem a kívülállók részére is rendelkezésre áll.

Jogi szabályozás

A dán parlament a könyvtári szolgáltatásokról szóló törvényt 2000-ben fogadta el (az első közkönyvtári törvény 1920-ben született). A törvény célja az volt, hogy megfelelő keretet biztosítson az információs társadalomban működő könyvtáraknak, azaz támogassa a hibrid könyvtárak hálózata számára az ismeretszerzést, a nevelést és a kulturális tevékenységeket. A törvény értelmében minden közkönyvtár köteles internetes csatlakozást létesíteni és honlapot indítani.

A jogszabály kimondja, hogy hordozótól függetlenül minden publikált információ ingyenes a felhasználók számára. Ennek eredményeként a könyvtárakban CD- és multimédia-állományok épültek.

A törvény rögzítette az állam feladatait is. A legnagyobb szolgáltatás a Dán Közös Katalógus 2000-ben indított, web-alapú változatának nyilvánosan elérhetővé tétele a *bibliotek.dk* portálon (angol változata a *library.dk*). A közös katalógus az összes dán egyetemi és közkönyvtár állományát tartalmazza, keresésre és dokumentumrendelésre használható. A kért művet a használó az általa megjelölt könyvtárban veheti át. A közkönyvtáraknak kötelezővé tették állományuk (könyvek és egyéb releváns anyagok) elérhetővé tételét és a könyvtárközi kölcsönzésben való részvételt. Hasonló kötelezettségeket írtak elő az egyetemi könyvtárak és néhány szakkönyvtár számára is.

A közkönyvtárak és a szakkönyvtárak olvasói nem fizetnek a kölcsönzésért vagy a dokumentumot helyettesítő fénymásolatért. A közkönyvtárakban térítésmentes a regionális és a szakkönyvtárakból a könyvtárközi kölcsönzés, a többi könyvtárnak fizetnie kell ezért, bár ez nem szabályos. Az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtárnak és a vakok könyvtárának előírták, hogy a közkönyvtáraknak térítésmentesen kell többlétszolgáltatásokat nyújtaniuk. A különböző könyvtártípusok különböző szintű részvétele az országos közös katalógusban (*DanBib*) is tükröződik.

Köteles példány Dániában 1697 óta létezik, amikor egy királyi rendelet minden nyomda számára előírta öt példány átadását a Királyi Könyvtárnak. Ezt 1927-ben módosították: egy példányt megőrzésre a Királyi Könyvtárnak, egyet pedig kölcsönzésre az Állami és Egyetemi Könyvtárnak kellett átadni. 1997-ben sikerült új könyvtárközi törvényt elfogadtatni. A jogszabály forradalmi újítása, hogy hordozótól függetlenül minden Dániában publikált dokumentumra kiterjed, tehát az interneten közzétett olyan dokumentumokra is, melyek véglegesnek és függetlennek tekinthetők, és dán felhasználók számára

készültek. (2005-ig ez az internetes dokumentumoknak csak egy részét érintette, ekkor lett a teljes .dk-domén beszolgáltatás-köteles, és azóta gyűjtik be rendszeresen a tartalmakat.)

A dán könyvtári rendszer

A könyvtári rendszer felügyeletét három minisztérium, a kulturális, a tudományos és az oktatási látja el, irányítását pedig a Dán Könyvtári és Média Ügynökség (*Danish Agency for Libraries and Media*, DALM) végzi. A DALM a Kulturális Minisztériumhoz tartozik.

A közkönyvtári rendszert részben a városok finanszírozzák, de hat könyvtárnak regionális feladatai is vannak. A könyvtárközi kölcsönzésbe bevont tudományos könyvtárakat a munkatársak száma alapján csoportosítják: 15 könyvtárban van húsznál több alkalmazott, 29 könyvtárban 3 és 20 között, ugyancsak 29 könyvtárban háromnál kevesebb. A tudományos könyvtárak között öt egyetemi könyvtár is található. Dániában kilenc oktatási könyvtári rendszer működik, ebbe az egyetemi és a főiskolai könyvtárak tartoznak.

A DALM 375 egyéb tudományos könyvtárat tart nyilván különböző szakterületről (oktatás, tudomány, közigazgatás stb.), ezeket fenntartóik finanszírozzák. Minden könyvtártípus előfizetője az Országos közös katalógusnak (*DanBib*), ezáltal tudnak a könyvtárak keresni egymás állományában, és kéréseket küldeni egymásnak.

A *DanBib* a nemzeti bibliográfiát és az összes dán könyvtár állományadatát tartalmazza, beleértve a nyomtatott anyagokat, szemléket, zenei felvételeket, folyóiratokat, napilapokat, filmeket, multimédiát stb., valamint a másolatrendeléshez szükséges rekordokat a Kongresszusi Könyvtárból és a British Library-ből. A *DanBib* felhasználói változata (a *library.dk*) a szolgáltatásban részt vevő könyvtárak állományadatait és a Dán Nemzeti Bibliográfiát teszi elérhetővé bárhol Dánia területén. A *DanBib* rendszerét a Dán Bibliográfiai Központ (*Danish Bibliographical Centre*, DBC) fejlesztette ki és

gondozza. A DBC állami cég; fő feladata könyvtár- és információ-technológiai infrastruktúra fejlesztése és karbantartása.

2002 óta működik Dánia Elektronikus Tudományos Könyvtára (Denmark's Electronic Research Library, DEFF), önálló költségvetését az állam finanszírozza; a DEFF Licences egy országos konzorcium, mely a tudományos könyvtárak többsége és néhány közkönyvtár számára tartja kézben a tudományos tartalom eléréséhez szükséges licenceket és előfizetéseket.

A könyvtárhasználat ingyenes a dán állampolgárok számára, beleértve a kölcsönzést, a fénymásolatokat és a digitális dokumentumszolgáltatást - forrástól függetlenül. A kiadásokat a könyvtárak költségvetésükből fedezik. A kormányzat a könyvtárközi kölcsönzést többféle módon támogatja. A támogatás az Állami és Egyetemi Könyvtár egyik feladata és költségvetésének a része. A tudományos könyvtárak támogatására a DALM részben kifizeti a DanBib-díjat, a library.dk használatát pedig azzal segíti, hogy nagyrészt finanszírozza a szállítást. A regionális könyvtárak a gyűjtőkörükbe nem tartozó dokumentumok (például a tényirodalom) gyarapításhoz kapnak támogatást, melynek beszerzése iránt a közkönyvtárakban csekély a kereslet. Említésre méltó, hogy a közkönyvtárak nagyon korszerűek, sok egyetemi hallgató használja őket.

Dán dokumentumszolgáltatás, könyvtárközi kölcsönzési útmutatók

2001-ben az IFLA kiadta a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás nemzetközi útmutatóinak átdolgozott változatát. Ez a 2000. évi könyvtári törvényt követő, a könyvtárak közötti együttműködést előíró útmutatóknak az alapja. Ezek a dokumentumok fontosak a könyvtárközi kölcsönzés és egyéb együttműködések irányításában és működtetésében; a könyvtárközi kölcsönzést a helyben kölcsönzés vagy más szolgáltatás kiegészítésének tekintik.

Az útmutatók rangsorba állítják a könyvtárakat, hogy a felhasználók tudják, melyiket kell

szolgáltatónak választaniuk. Ez az információ a DanBib-ben az állományadatok közé került, hogy a könyvtárakat e szerint lehessen rendezni. Így a közkönyvtáraknak először a regionális könyvtárat kell megkeresniük, azután a régió többi közkönyvtárát, más regionális könyvtárakat, más közkönyvtárakat, végül az Állami és Egyetemi Könyvtárat. (A másik lehetőség, ha egy tudományos szakkönyvtárhoz vagy egy másik tudományos könyvtárhoz fordulnak. Hasonlóképpen a tudományos könyvtárak használhatják a többi tudományos könyvtárat, mielőtt a közkönyvtárakat keresnék meg.)

A kérést ajánlatos először a DanBib-ben ellenőrizni vagy az Állami és Egyetemi Könyvtárban működő Dán Kölcsönző Központba (DLC) lehet elküldeni. A könyvtárak nem kérhetnek olyan könyvet, mely még nincs meg az állományban. A könyvtári szolgáltatások fejlesztése miatt át kell dolgozni az útmutatókat. Ide tartozik:

- ☉ A tényleges állományadatok láthatósága a DanBib-ben azt jelenti, hogy a kéréseket először azokba a könyvtárakba küldik, ahol a könyv éppen nincs kölcsön.
- ☉ Az automatizáltság növekedésével 2007-től a használó által kezdeményezett könyvtárközi kérés az első olyan könyvtárba kerül, amelyik azonnal tudja küldeni.
- ☉ Ha a másolatok nem érhetők el a használó saját könyvtárában, a kérés ahhoz a könyvtárhoz kerül, amelyik a megadott határidőn belül tudja azokat küldeni.

Az útmutatók átdolgozását a Dán Nemzeti Könyvtári Hatóság (Danish National Library Authority, DNLA) végzi. Újdonság, hogy a könyvtárak kiválasztása a library.dk számára az országos könyvtári nyilvántartáson (DLR) alapul. A könyvtár maga határozza meg státuszát, és csak a könyvtárközi kölcsönzésben résztvevők állományadatai kerülnek az adatbázisba. Az új útmutatók elkészítése során felülvizsgálták a szakkönyvtárak jegyzékét. 2009-ben a főiskolai könyvtárakat kilenc egyetemi könyvtárba vonták össze, melyek 2010-ben szakkönyvtárak lettek. (Néhány kisebb könyvtárat töröltek a jegyzékből.)

A könyvtárközi kölcsönzés technikai elemei

A jelenlegi rendszer az országos közös katalógussal együtt fejlesztett adatbázisok és funkciók keveréke. Az alábbi felsorolás nem teljes, csak a könyvtárközi kölcsönzéssel összefüggő részletekre tér ki:

Adatbázisok

1. *DanBib*: a szakma közös katalógusa, melyben a könyvtárak keresni és kérni tudnak.
2. *Library.dk*: a végfelhasználók közös katalógusa; keresésre használható, a felhasználó a kért dokumentumokat saját könyvtárában veheti át.
3. *VIP*: az egyes könyvtárak által meghatározott szöveget és paramétereket tartalmazó adatbázis. A használó interfészén meghatározza a kérést követő szöveget, az átvétel módját, a használóknak különböző információkat is ad, például, hogy a dokumentumot a megjelenést követően mennyi idő elteltével lehet rendelni stb.
4. *BOB*: az adatbázis a library.dk-ba érkező használói kérések és a DanBib-be érkező könyvtári kérések adminisztrációjához.

Funkciók

1. *A könyvtárak jelölése*: a könyvtárnak a könyvtárközi kölcsönzésben való részvétel hajlandóságát (státuszát) kód jelöli; ez a library.dk adatbázisban bekerül az állományadatokba.
2. *Az anyagok jelölése*: az utóbbi 20 évben a könyvtárak jelezni tudták, ha egy egységet nem tudtak könyvtárközi kölcsönzés keretében szolgáltatni; tavaly bővítették ezt a rendszert.
3. *A könyvtárak sorba rendezése*: a dán könyvtárak számára a DanBib rendszerben van egy rendezett, géppel olvasható jegyzék az összes egyéb könyvtárról. A DanBib-ben az állományadatokat e szerint a lista szerint rendezik, a könyvtáros így tudja kiválasztani a kül-

dő könyvtárat. A választást egy gomb segíti: ha zöld színű, akkor a könyv rendelkezésre áll (bent van); ha sárga, akkor éppen nincs bent, de a kért határidőre beérkezik; ha piros, akkor a kért dokumentum nem elérhető.

4. *Ellenőrzött használó*: a kérés a helyi könyvtárba jut annak ellenőrzésére, hogy a könyvtár megkapta azt az információt, hogy a használó ott szeretné átvenni a kért anyagot.
5. *Állományadatok kérése*: egy Z39.50-es kérésre a válasz az elérhetőségre a fent leírt zöld/sárga/piros információ.
6. *Automatikusan kapott kérések*: egy Z39.50-es XML formátumú kérésre a megjelölt szolgáltató könyvtár azonnal „igen” vagy „nem” választ küld. Ha a válasz „igen” volt, és a könyvtár mégsem találja a könyvet, akkor új, nemleges választ küld. Általában a könyvtárak ellenőrzik az állományadatokat, mielőtt a kérést elküldenék.
7. *Automatikus könyvtárközi kölcsönzés*: a végfelhasználó által a library.dk-ban indított kérést olyan formába konvertálják, ahogy azt a könyvtárak küldik egymásnak. Ez a szolgáltató könyvtárak automatikus kiválasztására és a használó könyvtára által meghatározott szabályokra épül.
8. *Könyvtárközi kölcsönzési tranzakciók az adminisztráció számára*: a megújítások, a törlések és a válaszok a Z39.50-en keresztül cserélődnek. Amikor a szolgáltató könyvtár kiadja a kért anyagot, a vonalkódot vagy az RFID azonosítót tartalmazó „szállítva” üzenetet küld; az azonosítót az érkeztetéshez használják, elolvassák a kódot, kinyomtatják a „kutyanyelvet”, és e-mailt küldenek a kölcsönkérőnek.
9. *Szállító szolgálat*: az összes dán közkönyvtár, az egyetemi könyvtárak és több tudományos könyvtár is a dán szállító szolgálatot veszi igénybe.
10. *Közvetítő funkció*: a könyvtárak között a tranzakciókat a DBC közvetíti. Ha egy könyvtár egy kérést vagy egy üzenetet küld a DBC-nek egy speciális könyvtárba való továbbításra, akkor a DBC rendszere olyan for-

mátumba konvertálja azt, hogy a célkönyvtár fogadni tudja.

2011 júliusában kereken száz könyvtár vett részt kérőként vagy szolgáltatóként az automatikus könyvtárközi kölcsönzésben, ezen túlmenően 8 könyvtár csak szolgáltatót, és 9 könyvtár csak kért.

Szabványok és specifikációk

A könyvtári adatbázisok közötti interakciók az utóbbi 12 évben a Z39.50-re épültek. Bár ezt elsősorban könyvtári adatbázisok keresésére fejlesztették, elsődlegesen az állományadatok, a könyvtárközi kölcsönzési tranzakciók és a másolatok katalogizálásához szükséges bibliográfiai adatok cseréjére használják. A dániai alkalmazás a *danZIG Profile*-ra épül, amely az állományadatok kéréséhez és a könyvtárközi kölcsönzési tranzakciókhoz is tartalmaz útmutatókat.

További műszaki fejlesztések

2011 júniusában a *danMARC2* formátumban a könyvtárközi kölcsönzési célokra egy új almezőt jelöltek ki. A mezőbe az állományadatokat a DanBib tölti fel. Lehetséges értékek: nem kölcsönözhető; automatikusan nem kölcsönözhető; nem kölcsönözhető, de másolat készíthető róla; csak olyan könyvtáraknak kölcsönözhető, ahol olvasótermi felülyelet van; beszerzés alatt – egyelőre nem elérhető a könyvtárközi kölcsönzés számára.

Minden dán könyvtár kapott egy kódot a könyvtárközi kölcsönzésben való részvétele jelöléséhez. A kódokat 2010–2011-ben felülvizsgálták mind a szolgáltatási készség, mind az egyéb információk szempontjából. A lehetőségek:

- ☉ *Általános könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár részt vesz az általános könyvtárközi együttműködésben a csak helyben használható művek kivételével. Az állományadatokat megküldik a DanBib-nek. Az összes közkönyvtár és a szakkönyvtárak ezt a státuszt kapták.
- ☉ *Korlátozott könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési

együttműködésben, és olyan anyagokat küld, amelyek nem érhetők el az általános státuszú könyvtárakban. Az állományadatokat megküldik a DanBib-nek. A szolgáltatás csak a „nem kölcsönözhető” jelölésű anyagokra nem terjed ki, de a könyvtáraknak tiszteletben kell tartaniuk a „korlátozott” státuszt, és csak akkor kérhetnek ezektől a könyvtáraktól, ha az általános státuszú könyvtárak nem tudják a dokumentumot szolgáltatni.

- ☉ *Nincs automatikus könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben, és olyan anyagokat küld, amelyek nem érhetők el sem az általános, sem a korlátozott státuszú könyvtárakban. Az állományadatokat megküldik a DanBib-nek. Ezek a könyvtárak gyakran használják anyagaikon az „automatikusan nem kölcsönözhető” jelölést, de a könyvtár küldi a kért anyagokat, hacsak valamelyik nincs helyi használatra lefoglalva. Az ilyen státuszú könyvtárakba a library.dk nem generál használói kérést más könyvtáraktól, csak a könyvtár saját kölcsönzőitől.
- ☉ *Saját szabályok:* a könyvtár részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben, saját szabályai szerint szolgáltató. Az állományadatokat megküldi a DanBib-nek, de ezek nem láthatók a library.dk-ban.
- ☉ *Másokon keresztül:* a könyvtár általános kölcsönző könyvtárként részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben, de a könyvtárközi kölcsönzési funkciókat más könyvtár kezeli, az állományadatokat a kezelő könyvtár állományának részeként jelenti.
- ☉ *Nincs könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár nem vesz részt szolgáltatóként a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben (kérő könyvtár lehet).

Ezeket az új kódokat hamarosan bevezetik, elsőként a „nincs automatikus kölcsönzés” kódot. Ez a kis oktatási intézmények könyvtárainak segít, ahol nincs elég könyvtáros vagy kicsi az állomány, de a könyvtár abból kész szolgáltatni.

Mi érhető el? – És a kérések száma

Ha egy kérés nem teljesíthető közvetlenül a library.dk-n keresztül, akkor minden dán állampolgár a helyi könyvtárán keresztül ingyenesen kérheti a szükséges dokumentumot. (A könyvtár a DanBib-et fogja használni.)

DanBib

2011 júliusában a DanBib mintegy 33 millió állományadatot és 24 millió rekordot tartalmazott. A nemzeti bibliográfia és a dán könyvtárak állományadatai a mellett a DanBib-ben 2,7 millió rekord volt a Brit Nemzeti Bibliográfiából és 9,6 millió rekord a Kongresszusi Könyvtárból. Dokumentumtípusok szerinti megoszlásuk: könyv 16 millió, folyóirat 2,7 millió, cikkek/szemlék 2,9 millió, zenei felvétel 1,2 millió, kotta 537 ezer, hálózati dokumentum 1,6 millió. A DanBib frissítése naponta történik, bár a könyvtárak eltérő időközönként küldik rekordjaikat. A könyvtárak a kéréseket a DanBib-en keresztül küldik, a DanBib-et a Netpunkt.dk-n keresztül érik el. Ezen a honlapon keresztül külföldi adatbázisok is elérhetők, például a svéd Libris, a norvég BIBSYS, a WorldCat és az ArticleFirst. (A WorldCat-be a dán közkönyvtárak kéréseit az Állami és Egyetemi Könyvtáron keresztül juttatják el, a szolgáltatás térítésmentes.) A DanBib-en keresztül küldött könyvtárközi kölcsönzési kérések száma az utóbbi öt évben két millió körül mozgott.

Library.dk

A library.dk a tudományos és közkönyvtárak állományadatait és a nemzeti bibliográfiát tartalmazza. A kérések száma évenként változik, de növekvő tendenciát mutat. 2011-ben a végfelhasználók kéréseinek 67%-a automatizált volt. A maradék 33% közvetítő útján létrejött könyvtárközi kérés, számuk közel 850 ezer. Az automatizált könyvtárközi kéréseket a rendszer más könyvtárnak továbbított felhasználói kérésnek tekinti, nem számolja bele a saját könyvtárba küldötteket. A valóságban a statisztikai mutatók értékei magasabbak, mivel néhány dokumen-

tumtípust (pl. a folyóiratokat) nem lehet automatikusan kezelni.

Kölcsönzés külföldről

A nyomtatott dokumentumok könyvtárközi kölcsönzése a skandináv országokban ingyenes, bár a másolatért fizetni kell, hacsak nincs kölcsönös megállapodás erről. Dánia évente mintegy 20 ezer nyomtatott dokumentumot küld és kér a szomszédos skandináv országoktól részben a DanBib-en keresztül, részben közvetlenül a skandináv országok adatbázisaiból. Az Állami és Egyetemi Könyvtárnak kitüntetett szerepe van a dán könyvtárközi kölcsönzésben: a közkönyvtárak Dán Kölcsönző Központja mintegy kilencvenezer kérést kezel évente, és szoros munkakapcsolatban áll a világ legtöbb nemzeti közös katalógusával. (Az elmúlt húsz évben a dán könyvtárak a WorldCat-ben kölcsönkérők voltak.)

2007-ben Dánia projektet kezdeményezett szorosabb együttműködés kialakítására az OCLC/WorldCat-tel. 2009-ben a dán állományadatok bekerültek a WorldCat-be, így a dán könyvtárak szolgáltatók is lettek. Kezdetben kilenc tudományos könyvtár teljesítette az OCLC közösség kéréseit. Egy 2011-es adat szerint Dánia a WorldCat-ben a küldő és kérő könyvtárak között a harmadik helyet foglalja el az európai, középkeleti és ázsiai régióban.

A hagyományos dokumentumok elérhetősége

Nyomtatott dokumentumok

Minden dán könyvtárnak van saját katalógusa, amelyben állománya megtalálható. Már volt szó arról, hogy a library.dk-n keresztül a könyvtárak valamennyi dokumentuma látható és legnagyobb részük elérhető. A dán szerzői jogi törvény szerint a dán könyvtárak a nyomtatott és elektronikus folyóiratokból papír alapú másolatot készíthetnek, és ezeket postán elküldhetik, de a másolatokat nem lehet elektronikusan továbbítani.

E-kopi 1 – a nyomtatott dokumentumok elektronikus másolatai

2008-ban az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár szerződést kötött a licenctulajdonosokkal, amely szerint a könyvtár mintegy 35 ezer folyóirat cikkeit szkennelheti és tárolhatja, a másolatokat elküldheti a végfelhasználóknak. Ha a cikket először szkennelni kell, a szolgáltatás egy napot vesz igénybe; ha az archívumban van már másolat, akkor mindössze 15 percet. Az Állami és Egyetemi Könyvtár másolatonként kb. 1 eurót fizet a licenctulajdonosoknak, a használók azonban ingyenesen kapják. Az egyre népszerűbb szolgáltatást a dán állampolgárok a library.dk-n keresztül vehetik igénybe. 2011 első félévében 45,5 ezer másolatot küldtek, ebből 27,8% többszörösen küldött másolat volt. 19,8 ezer másolatot pdf-fájlként e-mailen továbbítottak. Az Állami és Egyetemi Könyvtár a folyóiratok számának növelésén dolgozik, a bővített szolgáltatás neve „E-kopi 2” lesz.

Az elektronikus források elérhetősége

A DanBib-ben sok elektronikus anyagról (e-folyóiratok, e-könyvek, szabad hozzáférésű anyagok) van rekord, amelyeket különbözőképpen lehet elérni.

A *library.dk*-ban linkek szerepelnek a szabadon és ingyenesen elérhető anyagokhoz, ezek a „kéresek” nem számítanak bele a könyvtárközi kölcsönzési forgalomba.

Mind a tudományos, mind a közkönyvtárak évek óta jelentik a fizikailag létező és a digitális dokumentumokról készült rekordokat. A *library.dk* sok szabadon hozzáférhető vagy licencelt dokumentumot tart nyilván. Ha egy könyvtárnak a DanBib-be küldött információi között licencelt forrás is található, akkor ezt a felhasználó a *library.dk* használói interfészén láthatja. A könyvtárak által a *library.dk*-ba jelentett, katalogizált digitális anyagok nem könyvtári forrásból származnak, az e-könyvek és e-hangoskönyvek

adatai speciális forrásokból érkeznek. A nemzeti bibliográfia részeként a DBC katalogizálja a végleges és statikus internetes forrásokat, az indexelésre kijelölt nyomtatott folyóiratok elektronikus változatát is indexelik. 2011-ben a nemzeti bibliográfiában nőtt az internetes publikációk száma. 2009-től a könyvtárak által közölt tartalom mellett a Nagy dán enciklopédia (*The Great Danish Encyclopedia*) mintegy 30 ezer szócikke is elérhető.

Azokhoz a linkekhez, amelyek nem ingyenesen elérhető dokumentumokra mutatnak, a *library.dk* használói interfészén tanácsokat ad a legjobb elérési módokról. Ennek az információnak a minősége a könyvtáraktól függ.

Összességében 2011-ben a *library.dk*-ban több mint 1,6 millió digitális dokumentum volt elérhető, mintegy 250 ezer rekordban van ugrópont a Dán Média Adatbázisban, az Infomédiában (Danish Media Database –Infomedia) lévő szemlékre és újságcikkekre.

A közkönyvtárak mint felhasználók nevében a *Licensguide.dk* jár el, a tudományos és az egyetemi könyvtárak számára országos szinten pedig a DEFF. A két hatóság a licencek és az elérhetőségi lehetőségek tárgyalásakor szorosan együttműködik, bár nagy különbség van a közkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak olvasóinak igényei között. Egyes könyvtárak vagy könyvtári szövetségek megállapodásai nem teszik lehetővé az összes végfelhasználónak a hozzáférést, csak a könyvtárak beiratkozott olvasóinak.

A *Licensguide.dk*-t hat regionális közkönyvtár hozta létre. A regionális együttműködés keretében a könyvtárak a licencek által lefedett területeken a kurrens információkhoz férhetnek hozzá, valamint az új termékek és konferenciaanyagok esetében kipróbálhatják őket. (2011 júliusában a *Licensguide.dk* 58 megállapodást kezelt.)

A DEFF-nek a könyvtári és média ügynökségnél (DALM) van licenc-irodája. A nemzeti testület kurrens információkat, új licenceket, kísérleti időszakokat, új termékeket és konferenciákat kínál. 2011 júliusában a DEFF 93 szolgáltató mintegy 250 élő megállapodását kezelte, és újabb tárgyalásokat folytatott. A DEFF költ-

ségvetése 147 millió dán korona (kb. 21 millió euró). Mindkét hatóságnak van honlapja, amelyen a részletekről, szabványokról, feltételekről stb. lehet tájékozódni.

A felhasználók által keresett elektronikus folyóiratcikk sokszor a szolgáltató kereső interfészén keresztül található meg. Ezen az oldalon aktiválni lehet a „teljes szöveg” (full text) gombot, s a felhasználó egy olyan könyvtár rendszerébe kerül, amely rendelkezik link-feloldóval a kért cikk megjelenítéséhez, vagy javaslatot tesz más könyvtár felkeresésére.

Az utóbbi öt évben a közvetítők egyre nagyobb figyelmet fordítanak az elektronikus források könyvtárközi kölcsönzésben történő elérhetőségére. A könyvtárközi kölcsönzési osztályok részéről nő a kereslet olyan útmutatók iránt, amelyek segítségével teljesíthető egy elektronikus folyóiratról cikk, kivonat vagy e-könyvfejezet iránti kérés. Ez vagy úgy lehetséges, hogy a meglévő licenceket kiterjesztik a könyvtárközi kölcsönzésre is, vagy engedélyezik a megtekintés utáni fizetést (pay-per-view). Néhány licenc már tartalmazza a könyvtárközi kölcsönzés speciális jogosultságát is, de ezeket nagyon nehéz és időigényes megtalálni és összerakni. A könyvtárközi kölcsönzési osztályok napi munkájában a jogok nincsenek pontosan meghatározva, a gyakorlat – a nyomtatott anyagokhoz hasonlóan – az elektronikus anyagokból is csak az összefoglaló, a tartalomjegyzék vagy könyv esetén legfeljebb 35 oldalas fejezet kinyomtatását teszik lehetővé.

A dán közkönyvtárak egyre nagyobb számban kínálnak szolgáltatásokat *BibZoomon* (BibZoom.dk) keresztül: digitálisan rögzített zenét, filmeket és hangos könyveket. Különböző műfajokból több mint 7,5 millió zeneszámot lehet ingyen letölteni cikkekkkel, szemlékkel és ajánlásokkal együtt. A *BibZoom World* olyan speciális, hangsúlyosan etnikai szempontú ajánlat, amely a bevándorlók számos nyelvén tesz elérhetővé zenét, filmeket és szépirodalmat. A BibZoom újabban a dán kulturális örökség elérhetővé tételén is fáradozik (reklámok, történeti hangfelvételek, nyelvjárások). A BibZoom három nagy

közkönyvtár és az Állami és Egyetemi Könyvtár együttműködésére épül, és a jogtulajdonosokat képviselő *BasePoint*tal kötött szerződésen alapul. 2011 júliusában a 97 közkönyvtárból 95 vette igénybe a felhasználók számára ingyenes szolgáltatást.

Felhasználók

A dokumentumszolgáltatást a könyvtárak beiratkozott olvasói, az egyetemek és más oktatási intézmények dolgozói és hallgatói vehetik igénybe. Nyomtatott anyagoknál csak az a feltevés, hogy az olvasó kölcsönzőként iratkozzon be: akár a library.dk-ból, akár a helyi könyvtári hálózathoz kölcsönöz. Digitális tartalom esetén a közkönyvtárakban és néhány tudományos könyvtárban a helyi kölcsönzői nyilvántartást használják, míg az egyetemeken és másutt bizonyos hozzáférési jogosultságok megadásának az alapja a hallgatók és az oktatók, kutatók nyilvántartása.

A könyvtáraknak a digitális szolgáltatásokhoz való kapcsolódásához hozták létre a WAYF (Where Are You From? = Honnan jössz?) belépési pontot. Ha a használó egy adatbázis belépési oldalára jut, ki kell választania intézményét, és a WAYF biztosítja a hozzáférést azokhoz az adatbázisokhoz és forrásokhoz, melyekre az intézmény jogosult. Sok egyetem és más oktatási intézmény veszi igénybe ezt a szolgáltatást - hasonlóan a más országokban használt *Athens* és a *Shibboleth* szolgáltatáshoz.

A 2010-től a banki és állami szolgáltatásokhoz kifejlesztett egyszerű azonosítási rendszert (EasyID) több könyvtár is használja a hagyományos bekapcsolódás alternatívájaként. Az EasyID-t csak dán társadalombiztosítási számmal rendelkező felnőttek használhatják. A rendszer gyengesége, hogy gyerekek és társadalombiztosítási számmal nem rendelkezők esetében nem használható.

A dokumentumok szállítása

Az országos szállító szolgálatot 2004-ben a library.dk következtében megnőtt könyvtárközi kölcsönzési igények hívták életre. Feladata a könyvtárközi kölcsönzés gyors, olcsó és hatékony szolgáltatással való támogatása. A regionális könyvtárak elosztó központként működnek, ahová a résztvevő könyvtárakból naponta hozzák, viszik a könyvtári anyagot. A regionális könyvtárak között teherautók szállítják a küldeményeket. A regionális könyvtárak közötti forgalmat és a közkönyvtárakba irányuló szállításokat a DALM finanszírozza. A szakkönyvtárak minden szállított tételért éves megállapodás alapján fizetnek. A többi könyvtár is igényelheti a szolgáltatást, a szállítások számától függő, rögzített árakon fizetve. Egy kísérleti projekt keretében 2009 augusztusában a szolgáltatást a svéd és a norvég szolgáltatókkal folytatott cserével bővítették.

A tudományos könyvtárak szolgáltatása a „*könyvet a küszöbre*” kezdeményezés. Ennek keretében a felhasználók kérhetik a nyomtatott dokumentumok postai kézbesítését, ami egy-két napot vesz igénybe, rögzített ára van, a visszaküldés költségét pedig a felhasználó fizeti.

A könyvtárközi kölcsönzési környezet ellentmondásairól már volt szó: nyomtatott másolat minden nyomtatott és elektronikus anyagról készíthető és postán küldhető; elektronikusan azonban semmi sem továbbítható az E-kopi 1 fejezetben említettek kivételével. Dániában nem lehet használni az *Arielt* vagy más másolatküldő rendszert, bár Ariellel küldött anyagokat tudnak fogadni. Mivel az Ariel már kezd elévülni, többek között az OCLC *Article Exchange* rendszerét is tanulmányozzák.

A digitális ellátás jövője

A digitális tartalmat a helyi könyvtárak (egyetemi, főiskolai vagy közkönyvtár) honlapján vagy a library.dk nemzeti portálon népszerűsítik. A

könyvtárak különbözőképpen érik el ezeket. Az egyetemi könyvtárak mindig új utakat próbálnak ki: nemcsak a könyvtári katalógusban, hanem párhuzamosan más adatbázisokban is keresnek. Más katalógusokban a licenccel védett cikkek és a szabadon elérhető források is szerepelnek. Eddig a közkönyvtárak csak azokat a linkeket tették közzé, amelyek otthonról is elérhetők. Néhány közkönyvtár a DBC-vel együttműködve közösen használható források fejlesztésén dolgozik. A források közös használata (ideértve a nyomtatott és digitális tartalmak könyvtári meta-adatait, több forrás metaadatait és tárgyát) nagy átfogó kereső indexeket eredményez, ezeknek köszönhetően több adathoz és meta-adathoz lehet majd közvetlenül hozzáférni. Az indexek elérhetők lesznek országos szinten, s mind a helyi könyvtárak, mind az országos szolgálatok felhasználói számára lehetőséget nyújtanak a keresésre, a dokumentumok közvetlen és közvetett elérésére.

Ehhez olyan infrastruktúrát kell fejleszteni, hogy a használonak ne kelljen könyvtárat vagy intézményt választania, hanem elegendő legyen azonosítania magát. A rendszer automatikusan megtalálja azt a könyvtárat vagy intézményt, amely a használonak a hozzáférési jogot biztosítja, és megtalálja a dokumentum felhasználóhoz való eljuttatásának megfelelő módját. Egy másik projekt keretében a WAYF bővül új lehetőségekkel: különböző forrásokból gyűjtik össze a jogosultságot, és ennek segítségével irányítják a felhasználó munkáját; az említetteken kívül több projektben is folynak fejlesztések.

Következtetések

2001-ben a könyvtárközi kölcsönzés célja az információ lehető legjobb elérésének biztosítása volt a dán állampolgárok számára; a hozzáférés lehetővé tétele a legkisebb késéssel a tudás és az információs források lehető legszélesebb körében. A library.dk-t tizenkét éve az az igény hívta életre, hogy a felhasználó ki tudja válogatni a szükséges dokumentumot, azonosítani tudja ma-

gát, és ki tudja választani azt a könyvtárat, ahol a kért anyagot átveheti. Ez az igény továbbra is létezik azzal kibővítve, hogy az átvételre nem feltétlenül egy fizikai helyet kell megadnia, ez lehet egy internetes cím vagy e-mail cím is. A fejlesztések megkezdődtek, s 2011 júliusában úgy látszik, hogy néhány éven belül a forrás-

megosztás formátumtól független és hatékony rendszere fog működni. Nehézséget okoz még, hogy a felhasználót olyan személyként tartsák nyilván, aki több könyvtárba és intézménybe is beiratkozhat. A korszerűsítés és a hatékonyság is fontos, de még lényegesebb a felhasználó-központú szemlélet.

Átlag napi húsz perc az olvasásra

A KSH 2009 októbere és 2010 szeptembere közötti időmérés vizsgálatában azt mérték fel, mivel tölti a szabadidejét a 15 és 74 év közötti magyar lakosság. Az eredmény szerint átlagban napi húsz percet töltünk olvasással, ugyanannyit, amennyit például a reggelizéssel.

A megkérdezettek 26%-a olvas naponta 76 percet, így jön ki a teljes népességre a 20 perces átlag. A tévézéssel töltött napi átlag idő 135 perc, internetezésre pedig 12 percet szánunk.

(Forrás: http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=542338&referer_id=friss#null)

Országos tudományos adatbázis – Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)

A Magyarországon megjelenő tudományos eredményekből hiteles, pontos és kereshető adatbázist épít az MTA Könyvtára. A TÁMOP projekt két éve alatt teljes körűen hozzáférhetővé válnak a magyarországi felsőoktatási intézmények, az akadémiai és a programhoz csatlakozott más kutatóhelyek 2007 és 2014 között megjelent, illetve megjelenő tudományos műveinek adatai. A munkát az MTA Könyvtár koordinálja.

(Forrás: http://www.hirado.hu/Hirek/2012/08/28/17/orszagos_lesz_a_nemzeti_tudomanyos_bibliografiai_adatbazis)

A fizikai és az elektronikus könyvtár eltűnő határai

„Helytudatos” technológiák, QR-kódok és RFID-címkék

WALSH, Andrew

WALSH, Andrew: *Blurring the boundaries between our physical and electronic libraries. Location-aware technologies, QR codes and RFID tags* című írását (*The Electronic Library*, 29. vol. 2011. 4. no. 429–437. p.) **Mohor Jenő** tömörítette.

Amióta új mobilt vettem, kezdi cikkét a szerző, folyton *Arthur C. Clarke* (1917–2008) egyik mondására gondolok: „Bármely eléggé fejlett technológia nem különböztethető meg a varázslattól.” A telefon a GPS (Global Positioning System) révén tudja, hol vagyok; azonnal összekapcsol barátaimmal és kollégáimmal Facebook, Twitter vagy elektronikus levelezés révén. Könynyedén rákapcsolódik az internetre, ahol egyre több komoly tudományos adatbázis van, de játékszerként, elektronikuskönyv-olvasóként is működik, és lehetővé teszi, hogy az elmulasztott rádió vagy tv-műsort utólag is megnézzem. Ha ezt harminc évvel ezelőtt, kilencéves gyereként adták volna a kezembe, varázslatnak tartottam volna.

A technika varázslatként való felfogásáról szólva *M. Specht*¹ emlékeztet arra, hogy a Harry Potter könyvekben szereplő Hogwarts kastély térképe – amely megmutatja, ki hol van a kastélyban – a ma létező eszközökkel megvalósítható, és azt kéri, hogy a technológiával támogatott tanulásra is úgy tekintsünk, mint varázslattal támogatott tanulásra. Ennek részeként fontosnak tartja kiemelni, hogy a tanulás jövőjéről ne csak a ma ismerős technológia fogalmaival gondolkodjunk, hanem tételezzük fel, hogy a jövő technológiája be tudja tölteni azokat a szerepeket, amelyekre ma csak csodaként tudunk gondolni.

Egy sor olyan technikai vívmány vált mindennapossá, amit még ma is a varázslatnak látunk. Az utóbbi két *Horizon report*² a mobil tanu-

lást és a mobil számítástechnikát, valamint az „okos tárgyakat”, a helytudatos készülékeket és a kiterjesztett valóságot említette olyan újdonságokként, amelyek figyelmet igényelnek a közeljövőben.

De mi a helyzet ezekkel a könyvtárakban? Hogyan képes az effajta technológia elmosni a fizikai könyvtár határait, és olyan helyzetet teremteni, ahol a könyvtárárpület fontossága a jövőben is biztosítható? A felsőoktatási könyvtárak egyre inkább olyan helyek a hallgatók számára, ahol számítógépet használnak, és együtt lehetnek a többiekkel olyan információk sokaságát használva, amelyek elektronikus forrásokból származnak, gyengítve ezzel minden kapcsolatot, ami a könyvtár fizikai terét és a hallgatót összeköti. Ha nem vezetjük be azokat a technológiákat, amelyek segítenek a fizikai könyvtárat ismét a tanulás, az információval való egymásra hatás és az új tudás szintetizálásának helyévé tenni, azt kockáztatjuk, hogy elveszítjük ezt a fizikai helyet.

A tanulmány olyan technológiai vívmányokkal foglalkozik, melyek segítik a könyvtár használatát, hogy segítséget kapjanak a könyvtárban. Érinti a mobil tanulás elemeit, foglalkozik azokkal a helymeghatározó technológiákkal, amelyek a könyvtáron belül is működnek (pl. a GPS és a vezeték nélküli jelek háromszögelése), továbbá olyan olcsóbb és egyszerűbb technológiákkal, amelyek „a dolgok internete” felé visznek, s amelyek sok könyvtárban már elérhetők (pl. QR-kódok, RFID-címkék).

Mobil tanulás

A jelenlegi könyvtári mobil oktatási tevékenységek, köztük a mobilbarát, a diákok információs műveltségét fejlesztő dokumentumok rendkívül strukturáltak, ami általában jellemző az eddigi mobil tanulási programokra. *Kukulska-Hulme*³ szerint viszont „a mobil tanulásnak azt kellene megújítania és felfedeznie, amit hordozható eszközök révén nyerhetünk, amelyek támogatják a megfigyelést, az interakciót, az eszmecserét és a

reflexiót, talán azt a fajta tevékenységet, melyeket a diákok jelenleg a könyvtárban végeznek.”

Azt is mondja, hogy a számítógép-használat változása megkérdőjelezi, hogy az oktatók feladata lenne a tanulás megszervezése, hiszen a diákok sokkal felkészültebbek e folyamat irányítására. Nincs alkalmasabb hely a mobil tanulási technológiák fejlesztésére, mint a könyvtár, mely mindig is a diákok tanulását szolgálta.

Az itt tárgyalt technológiák közül több is használható arra, hogy a tanulást mobillá és személyessé tegye. Spechtnek is van mondanivalója az éppen olvasott könyvbe írt megjegyzésekről, kommentárokról: ezek „*egyedivé teszik a könyvet, mert dokumentálják a reflexiót és a tanulást. Amikor valami személyes dologról beszélünk, valami olyasmire gondolunk, ami fontos számunkra, s ebben benne van a megismerés, az emóció és a motiváció.*”

A közösen használt nyomtatott könyvtári könyv ennek pont az ellenkezője. Megbűntetik azt, aki beleír a könyvbe, és bonyolulttá vagy lehetetlenné teszik, hogy valaki annotálja az elektronikus dokumentumokat. Nem lenne gazdagabb a könyvtár tanulási környezete, ha bárki megjegyzéseket fűzhetne a hagyományos és elektronikus dokumentumokhoz, és ezt bárhonnán elolvashatná? A megjegyzések megőrzésének és megtekintésének lehetősége gazdagítaná a használók személyre szabott tanulását. Ha mindazok észrevételeit el lehetne olvasni, akik megfordultak a könyvtárban, ez javítaná a tanulási környezetet; egyrészt személyessé tenné a könyvtári környezetet, és olyan hely lenne, ahol közzé tehetők az állománnyal kapcsolatos gondolatok és észrevételek. A mobil technológiák – Kukulska-Hulme szavaival – visszaviszik a diákokat és a tanulást „a külvilágba”, és meg tudják tenni azt a „várázslatot”, hogy a személyes tanulást kiviszik az előadó vagy a tanuló asztalán fekvő papír-könyv mellől, távol a rögzített számítógéptől, és beviszik a könyvtár fizikai terébe.

A valóság kiterjesztése

Miképp lehet a meglévő technológiát arra felhasználni, hogy a valós könyvtári környezetben virtuális interakciót tegyünk lehetővé? Miként tudjuk valóságunkat úgy kiterjeszteni, hogy lehetővé váljon a szituációfüggő tanulás, vagyis az olyan tanulás, ami valamilyen tevékenység keretében és megfelelő, értelmes környezetben zajlik, miközben a könyvtári dokumentumokat használják? A kiterjesztett valóság egy „*olyan technológia, amely számítógép által generált képet helyez a felhasználó által leképezett valóság fölé, és így összetett látványt nyújt*”. A valóságnak a következőkben tárgyalt kiterjesztése azonban nem pusztán kiterjesztett valóság, hanem ehhez kapcsolódó további módok a fizikai és a virtuális környezet közötti határok elmosására annak érdekében, hogy a környezetnek és a helynek megfelelő információkat és interakciókat nyújthasson.

Ahhoz, hogy a használók számára a valóságot ki lehessen terjeszteni, a legfontosabb, hogy ismeretes legyen a tartózkodási helyük. Itt két megközelítési módról lesz szó: egyrészt olyan eszközökről, amelyek meg tudják határozni saját helyzetüket, másrészt olyanokról, amelyek közölni tudják egy eszközzel, hol vannak, és milyen információ lenne a megfelelő a számukra.

Helymeghatározó technikák

Azok az eszközök, amelyek tudják, hogy hol vannak, meglehetősen bonyolultak, de ezen a téren történt a legtöbb előrelépés. A szabadtéri tevékenységekhez a GPS-nek már hosszú története van, de a jelek zárt térben nem hatolnak mélyre, így nehezen alkalmazhatók könyvtárakban. *Giaglis*⁴ leírja, hogy erre milyen különféle beltéri helymeghatározó technológiák alkalmazsak (GPS, bluetooth háromszögelés, RFID, vezeték nélküli hálózat jeleinek háromszögelése). Hangsúlyozza a helytudas szolgáltatások fontosságát: „*nagy kiterjedésű belső terekben, ami-*

lyenek a könyvtárak is, [...] a „helytudasosság” a szolgáltatás kiemelkedő minőségének meghatározó elemévé válhat abból a képességből következően, hogy bármely időpontban ésszerű pontossággal meghatározzuk egy személy vagy egy tárgy elhelyezkedésének koordinátáit, és így „helytudas” szolgáltatásokat nyújthatunk.”

A rádiófrekvenciás azonosítás (RFID) technológia lehetőségeiről lesz még szó, pedig *Tesoriero*⁵ leírja, hogyan tud valamit az aktív és passzív RFID például egy múzeumban lokalizálni.

A vezeték nélküli hálózati jelek háromszögelésének próba alkalmazása történt meg a finnországi Oulu Egyetem könyvtárának *SmartLibrary*⁶ projektjében. Ebben a könyvtárban hat vezeték nélküli hozzáférési pont változó jelerősségét használták fel helymeghatározásra, és ezt a katalóguskeresés adataival kombinálva egy interaktív térképet juttattak el az olvasóhoz, mely megmutatta neki pillanatnyi tartózkodási helyétől a keresett könyvig vezető utat. (Az alkalmazások közül az interaktív térkép a legnépszerűbb a szakirodalomban.) Néhányan viszont arra mutatnak rá, hogy a kalauzolás inkább a nagy és több helyszínen elhelyezett könyvtárakban működik igazán. Az Oxford Egyetem *Erewhon* projektje⁷ nagyobb léptékű: „helytudas” interfésze kiválasztja a legközelebbi könyvtárat, ahol megvan a keresett könyv, megmutatja az egyetemi hallgatóknak, hogyan juthatnak el az épületbe, és és információval is szolgál az adott könyvtárról (pl. a nyitva tartási időről).

A Durham Egyetemen a használók lokalizálására a WiFi jelek háromszögelését használják, programjuk neve Új technológiával gazdagított egyetemi kampusz (*Technology Enhanced Campus*). A Windows-kompatibilis mobiltelefonokra és zsebszámítógépekre (PDA) letölthető szoftver segítségével a rendszer meg tudja mutatni a használónak, hogy hol van, meg tud keresni egy irodát, tantermet, meg tudja mutatni, hogy hol vannak a barátai, és könyvtári hírekkel is szolgál.

Ezek a megoldások általában olyan eszközök használatához kötődnek, mint a PDA-k, noha az okostelefonok terjedése, amelyek gyakran tartal-

maznak GPS-t, WiFi-t és hálózati hozzáférést, és könnyen installálhatók rá harmadik fél alkalmazásai, ez azt jelenti, hogy most már generikusabb rendszereket lehet kiépíteni és használni. Ám ezek még további bonyolult szoftverfejlesztést igényelnek, a jelerősség változásainak alapos feltérképezését, és igen nagy adag munkát és erőfeszítést, hogy a rendszer munkába álljon. Még nem látható, hogy egy ilyen valódi helyszín-tudatos megközelítés miként tudna működni a könyvtárak többségében, amelyekben nincs meg a megfelelő jártasság és nincs idő sem saját rendszerük kifejlesztésére.

„Okos tárgyak”

A másik megoldás az „okos tárgyak” használata, amelyek el tudják indítani egy eszközt az adott tárgynak megfelelő tevékenységét. Ezek olyan egyszerűek lehetnek, mint akár egy kód, például egy QR kód, amit megfelelő helyen elhelyezve egy ingyenes szoftver segítségével mobil eszközök egész sora képes dekódolni. Az 1990-es évek elején kifejlesztett QR (*Quick Response*) kód egy mátrix-kód, a vonalkód két-dimenziós változata, de annál sokkal több információt képes tárolni. Egy ingyenes és a legtöbb fényképezős telefonon működő alkalmazás segítségével a kód „utasítja” a mobil eszközt, hogy végrehajtsa valamilyen műveletet (felkeressen egy webcímet), és megjelenít egy hang- vagy videófelvételt, interaktív weboldalhoz kapcsol, esetleg olyanhoz, amely további információkkal szolgál egy adott témáról.

A Huddersfield Egyetem könyvtárában a QR-kódokat arra használják, hogy helyzetüknek és környezetüknek megfelelő információkat juttassanak el az olvasókhöz: mobilbarát információkészítési fejlesztő anyagokat és egy sor egyéb, a QR-kódok révén elérhető tájékoztatást dolgoztak ki (<http://www.hud.ac.uk/aboutus/uniapp/>). Néhány lehetőség, ami a QR-kódok használatára épül:

☉ *A nyomtatott és elektronikus folyóiratgyűjtemény összekapcsolása.* A nyomtatott fo-

lyóiratok friss számainak állványára és a régebbi számokat tartalmazó dobozokra QR-kódokat ragasztottak, melyek a használat az elektronikus gyűjtemény katalógusához, illetve a folyóirat elektronikus változatához kapcsolják.

☉ *A fizikai könyv elektronikus megfelelője.* Kiválasztották azokat a könyveket, amelyek PDF-formátumban is rendelkezésre állnak (mert mobilbarátok, szemben az olvasókészülékkel igénylő e-könyvekkel), s a könyvek mellé egy kártyát helyeztek, mely a könyv elektronikus változatához irányító kódot tartalmazza.

☉ *Online audiovizuális anyagok népszerűsítése.* Audiovizuális anyagaikat (videó, DVD) külön polcokon tárolják. A polcok végén elhelyezett kódok egy online „Unitube” szolgáltatáshoz irányítanak, mely az újabban rögzített anyagok esetében a hagyományos gyűjteményt helyettesíti.

☉ *„Videó-súgó” beépítése.* Rendszeresen készítenek online videókat, hogy a hallgatónak segítséget nyújtsanak. Néhányat mobilbarát formátumba konvertáltak, és a könyvtár kijelölt pontjain elhelyezett QR-kódokhoz kapcsolták. (Így például a kártyás nyomtatott bemutató videót a készülékre ragasztott kódba ágyazták be.)

☉ *Külső források integrálása.* A polcvégeken elhelyezett QR-kódok olyan külső forrásokhoz vezetnek, amelyre a diákoknak szüksége lehet. (Például az *Office for Public Sector Information* honlap elérhető az Egyesült Királyság jogrendjéről szóló könyvek polcai mellől.)

☉ *A megfelelő segítség elérése.* Könyvtár szerete vannak olyan QR kódok, amelyek az olvasószolgálatlaltal kapcsolják össze az olvasót, tárcsázva az információtechnológiai vagy a könyvtárosi segítséget, esetleg sms-t küldve a tájékoztató könyvtárosnak az adott QR-kód helyétől függően.

☉ *Elvihető katalógusrekordok.* Ez volt az első QR-kód alkalmazásuk, látván, hogy az olvasók pontatlanul másolják le a katalógus kép-

ernyőjéről az adatokat, s emiatt nem találják a keresett dokumentumot. Azt is látták, hogy az olvasók néha mobiljukkal lefényképezik az adott képernyőt. Ezért a QR-kódokat először arra használták, hogy a kód egy darabját elhelyezték az online katalógusban, mely automatikusan olyan QR-kódot generál, amely a példányok aktív katalógusrekordjához tud kapcsolódni.

RFID-címkék nem csak kölcsönzésre

Az RFID-címkék helyspecifikus információ nyújtására használhatók. *Tesoriero* és mások már leírták a passzív címkék múzeumi tárgyakon való alkalmazását, mikor is egy mobil eszközön többletinformáció jeleníthető meg egy zsebszámítógép (PDA) és egy hozzá kapcsolt RFID-olvasó segítségével. Tekintettel arra, hogy az RFID-címkéket sok könyvtárban használják kölcsönzésre és állományellenőrzésre, ráadásul gyakran alkalmazzák diákigazolványokon is, máris van egy készlet a potenciálisan okos tárgyakból.

Az RFID címkéket úgy lehet használni, mint korábban a vonalkódokat. Megkönnyítik az olvasók számára a kölcsönzést és a visszavételt önkiszolgáló berendezések révén, a könyvtárosokat pedig a leltározásban, illetve a polcrend ellenőrzésében segítik. Bár maguk a címkék kevés információt nyújtanak, de könyvtáraink gazdag információs rendszeréhez kapcsolódva azok is okos tárgyakká válhatnak. A rádiófrekvenciás jelolvasók hozzáférhetők a mobiltelefonok számára (és úgy hírlík, az egyik új generációs iPhone alapfelszereltségében is benne lesznek), de óvatossá kell lennünk, hogy ne gördítsünk felesleges akadályokat egyik általunk fejlesztett rendszer használata elé sem. Ezért azt javasolják, hogy asztali számítógépekhez kapcsolt jelolvasókat használjunk.

Az egyetemi könyvtárak zömében az OPAC több gépen is hozzáférhető, így az olvasók mindenütt a katalógus közelében vannak, így ezekre fel lehet szerelni RFID-olvasókat az alábbi funkciókra:

- *Könyvajánlás:* ha egy RFID-címkével ellátott könyvet a kódolvasóra helyezünk, a számítógép ajánlásokat tud adni a többi releváns dokumentumról. A kölcsönzési adatok felhasználhatók arra, hogy megmutassuk, milyen más műveket kölcsönöztek azok, akik korábban használták az adott könyvet. A tárgyszavak használatával azonos vagy hasonló témájú könyveket lehet ajánlani, vagy megmutatni a könyv más kiadásait. Az RFID-és hallgatói (vagy személyzeti) azonosító kártyát beolvasva megjeleníthető pl. az adott tárgy hallgatói által legtöbbször kölcsönzött könyvek címe. (Az elektronikus katalógusban elhelyezett ajánlások megnövelték a kölcsönzések számát: <http://webcat.hud.ac.uk>.)
- *Egy könyvhöz fűzött megjegyzések:* felkínálja azt a lehetőséget, hogy egy művet értékeljenek, és megjegyzéseket fűzzenek hozzá. A könyvet az RFID-olvasóra helyezve megjeleníthető a „megjegyzések” szövegdoboz, és lehetséges az értékelés (csillagokkal osztályozás). Ezek a potenciális olvasónak segíthetnek eldönteni, szüksége van-e erre a könyvre. A másik megoldás, ha az önkiszolgáló kölcsönzés során az éppen visszahozott könyvnél automatikusan jelenik meg ez a lehetőség.
- *Ajánld a könyvet másoknak:* az előbbihez kapcsolódva: az olvasónak lehetősége van az éppen visszahozott könyvet másoknak ajánlania (pozitív visszacsatolás), vagy nem hagyni megjegyzést (semleges), illetve nem javasolni a könyvet (negatív visszacsatolás). Ez lehetőséget ad az ajánlott darabok rangsorolására úgy, hogy a pozitív visszajelzést kapott könyvek jelenjenek meg a lista elején.
- *Személyre szabott segítség:* az azonosító kártyát beolvasva megnézhető, milyen elektronikus dokumentumokra volt szüksége eddig az olvasónak, és ajánlások találhatók arról, melyek azok a még nem kért dokumentumok, melyek hasznos információkat tartalmazhatnak.
- *Közösségi hálózatok (social networking):* a hallgatóknak az RFID-állomások lehetőséget adnak arra, hogy megtudják, barátaik és

kollégáik hol vannak éppen, üzenetet hagyhatnak nekik, az oktatók és kutatók a kölcsönzési előzmények alapján hasonló érdeklődésű kutatási partnereket találhatnak.

- © *Személyes, illetve a tankörnek szóló üzenetek átvétele:* a közösségi üzenetekhez hasonlóan, ha az olvasó beolvassa a kártyáját, megjelennek a neki vagy a csoportjának szóló üzenetek, bizonyos témakörök új irodalma vagy a könyvtár hírei.

Zárszó

A kérdés az, hogyan tudjuk a varázslatnak azt az elemét bevinni a könyvtárakba, amelyik észreveszi, használóink hol vannak a könyvtárban, esetleg azt is, hogy kik ők, és megpróbálja összekapcsolni őket a környezetnek megfelelő információkkal.

A használók nyomon követésére olyan mobil technológiák használhatók, mint a GPS, a WiFi-s háromezögelés vagy aktív RFID-címkek. , bár az egyelőre problematikus, hogy ezt a használók eszközeivel kell végezni, ezért a legtöbb projekt könyvtári eszközöket használ. A másik megoldás az lehet, ha fix pontokat használunk az olvasóknak az információkkal való összekapcsolására: a dokumentumra (vagy berendezési tárgyakra) ragasztott QR-kódot, RFID-címket és az olvasó saját mobil eszközét (vagy a könyvtár által biztosította eszközt) használjuk fel arra, hogy segítséget vagy tájékoztatást nyújtsunk.

Talán a leginkább elérhető mindezek közül a gyűjtemény dokumentumain vagy az olvasójegyen elhelyezett RFID-címkek felhasználása arra, hogy összekössük az olvasókat a könyvtár állományában meglévő, ritkán használt információmennyiséggel. Ez megoldható kezdetben úgy, hogy a meglévő OPAC-os számítógépeket RFID-olvasókkal látjuk el, majd ha az okostelefonok következő nemzedéke már képes lesz az RFID-jelek olvasására, könnyen a diákok mobiljain is igénybe vehető lesz ez a szolgáltatás. A tanulmány ezért befejezésül cselekvésre buzdítja azokat a könyvtárakat, amelyek már állományuk kezelésére a rádiófrekvenciás azono-

sítást használják. Kísérletezzenek bátran, hogy anyagaikat láthatóbbá tegyék, és szolgáltatásaik minél előbb mobilbaráttá legyenek. Az RFID-címkek és a mobil technológia kombinációja nagy lépés lehet az „okos” könyvtár felé, ahol a „hagyományos” könyvtár információs környezetként újra a diákélet központjává válik.

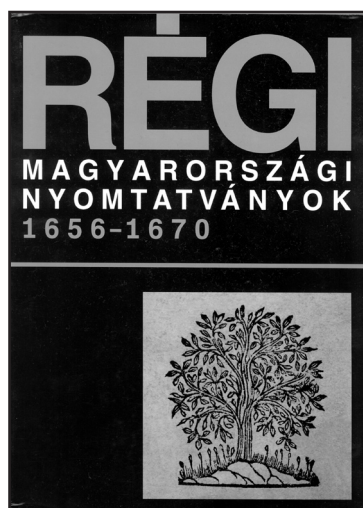
Jegyzetek

1. SPECHT, M.: Learning in a technology enhanced world. Heerlen: Open Universiteit, 2009. 52 p. – <http://hdl.handle.net/1820/2034>
2. JOHNSON, L. – LEVINE, A. – SMITH, R.: The Horizon report. 2009 edition. Austin : The New Media Consortium, 2009. 36 p. – <http://www.nmc.org/pdf/2009-Horizon-Report.pdf>, illetve JOHNSON, L. et al.: The Horizon report. 2010 edition. Austin : The New Media Consortium, 2010. 40 p. – <http://www.nmc.org/pdf/2010-Horizon-Report.pdf>
3. KUKULSKA-HULME, A. – TRAXLER, J. – PETTIT, J.: Designer- and user-generated activity in the mobile age = Journal of Learning Design, 2. vol. 2007. 1. no. 52-66. p. – http://oro.open.ac.uk/8080/1/designed_and_usergenerated.pdf
4. GIAGLIS, G. et al.: On the potential use of mobile positioning technologies in indoor environments. In: 15th Bled Electronic Commerce Conference. eReality: Constructing the eEconomy. Bled, Slovenia, June 17 - 19, 2002. 413-429. p. – [https://domino.fov.uni-b.si/proceedings.nsf/0/470ee786ec116f7dc1256e9f0034ebf0/\\$FILE/giaglis.pdf](https://domino.fov.uni-b.si/proceedings.nsf/0/470ee786ec116f7dc1256e9f0034ebf0/$FILE/giaglis.pdf)
5. TESORIERO, R. et al.: Using active and passive RFID technologies to support indoor location-aware systems. = IEEE Transactions on Consumer Electronics, 54. vol. 2008. 2. no. 578-583. p. - http://www.penichet.net/~penichet/images/stories/profesional/investigacion/docs/publicaciones/tesoriero_T-CE08.pdf
6. AITTOLA, M. – RYHÄNEN, T. – OJALA, T.: SmartLibrary – location-aware mobile library service. In: Proceedings [of the] fifth international symposium on Human-Computer Interaction with mobile devices and services, Udine, Italy, September 8-11 2003. 411-415. p. - <http://www.rotuaari.net/downloads/publication-2.pdf>
<http://erewhon.oucs.ox.ac.uk/>
7. Illusztráció: A Wikipédia magyar nyelvű főlapjára mutató QR-kód

Itt az RMNy negyedik kötete!

Az Országos Széchényi Könyvtár fő feladata az alapító, Széchényi Ferenc szándékával megegyezően nemzeti múltunk írott és nyomtatott emlékeinek teljességre törekvő összegyűjtése és megőrzése, egyidejűleg ezeknek a számba vett dokumentumoknak szakszerű feltárása a hazai és a nemzetközi tudományosság szolgálatára. Ennek a célnak jegyében indult meg közel negyven esztendővel ezelőtt Borsa Gedeon irányításával a Szabó Károly-féle *Régi Magyar Könyvtár* (RMK) bővített, átdolgozott kiadásának megjelentetése *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600* címen. Ez már új koncepció szerint: nyelvre való tekintet nélkül valamennyi Magyarországon kinyomtatott, illetve külföldön részben vagy egészben magyar nyelven megjelent műveket tartalmazza. A megbízható, pontos autopsziára törekvő bibliográfiai leírások első sorban az Országos Széchényi Könyvtár állományában meglévő nyomtatványokról, illetőleg ha itt nem található meg, akkor a más hazai, vagy külföldi gyűjteményekben fellelhető példányokról készült másolatok alapján készültek. Ez egyben a Széchényi Ferenc-i gondolat jegyében a régi magyarországi nyomtatványok teljességre törekvő állománygyarapítását is megvalósítja a magyar nemzeti könyvtárban e munkálatok kezdetétől. A mind itthon, mind külföldön méltán jelentős elismerést szerző magyar retrospektív nemzeti bibliográfia terjedelmes könyvei folyamatosan jelennek meg. Az 1600–1635, valamint az 1636–1655 között nyomtatásban megjelent művekről számot

Régi magyarországi nyomtatványok = Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum / 1656-1670. 4. köt.

(Heltai János, Pavercsik Ilona, Perger Péter és P. Vásárhelyi Judit munkája. [Közrem.] V. Ecsedy Judit és Käfer István. Szerk. P. Vásárhelyi Judit.)

[közread. a] Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár Budapest : Akadémiai Kiadó, 2012. 1361 l. + 50 lapon címlapfotók.

ISBN 978 963 05 9036 5 (4. kötet)

adó második, illetve harmadik kötetet követően ez év áprilisának közepén újabb, immár a negyedik kötet látott napvilágot. E szintén vaskos kézikönyv az 1656–1670 között kiadott régi magyarországi nyomtatványokat tartalmazza.

Az RMNy negyedik kötetében bibliográfiailag számba vett 1084 nyomtatvány döntő többsége könyv, amelyek a korabeli tudományosságnak minden ágát reprezentálják, de található közöttük szép számban egy-két leveles, illetve néhány csupán csak egy levelet betöltő alkalmi kiadvány is. A korábbi gyakorlatnak megfelelően, a már megszokott módon a kötet végén találhatóak az Appendix tételek, amelyek az utóbb megcáfolt szakirodalmi állítások miatt kizárt, az adott időszakba tartozónak valószínűsített kiadványokról (tévesen feltételezett nyomtatvány, megjelenési hely, vagy év) készültek. A most ismertetendő RMNy negyedik kötetében 55 db ilyen tétel leírása található. A számszerűsített adatokat összevetve Szabó Károly bibliográfiájának (RMK I-II) ide vonatkozó részével megállapítható, hogy az RMNy negyedik kötetében közölt nyomtatványok száma 43%-os bővülést eredményezett a nagy példaképnek tartott előd, Szabó Károly által közölt adatokhoz mérve.

A korábbi RMNy-kötetek szerkesztésénél kidolgozott módszernek megfelelően készített szakszerű, pontos könyvészeti leírások mellett a kötet szerzői a meglévő szakirodalmi ismeretek összefoglalásával együtt most is közlik az adott kiadványra vonatkozó legújabb kutatási megállapításokat. E negyedik RMNy-kötet szerves folytatása a megelőző háromnak. Azokkal egyezően nemcsak bibliográfia, hanem a megjelölt időkorre vonatkozó hatalmas adattartalommal rendelkező egyház-, irodalom-, művelődés- és nyomdászattörténeti kézikönyv is együtt.

Az RMNy negyedik kötet bevezetőjéből megismerhető, hogy a számottevő mennyiségű régi magyarországi nyomtatványt témakörönként felosztva egymás között, a szerzők közül ki mely műfajba tartozó kiadványok könyvészeti leírását végezte el. E tájékoztatóból továbbá még az is megtudható, hogy az RMNy első generációjába tartozó Borsa Gedeon és Käfer István, valamint a másodikba sorolható Heltai János, Pavercsik Ilona, P. Vásárhelyi Judit mellett már a harmadik nemzedék tagjai, Kovács Eszter, Perger Péter és Szvorényi Róbert ugyancsak kivették részüket e kötet munkálatából. Biztosítva így módon a jövő távlatában is ennek az igen fontos szakmai munkának magas minőségű, szakszerű folytatását. Az egyes tételek pontos könyvészeti meghatározásához pedig, miként az előző kötetek készítésekor, szintén V. Ecsedy Judit nyújtott szakmai háttérrel, amikor az impresszummal nem rendelkező kiadványok esetében a korszakban működő 17 tipográfia készletének ismeretében (az általa összeállított *Hungarika typographica* két kötete e szisztematikus munka fontos segédlete) azonosította a lehetséges nyomtató műhelyeket, vagy a legvalószínűbb nyomtatási évet, évkört meghatározta.

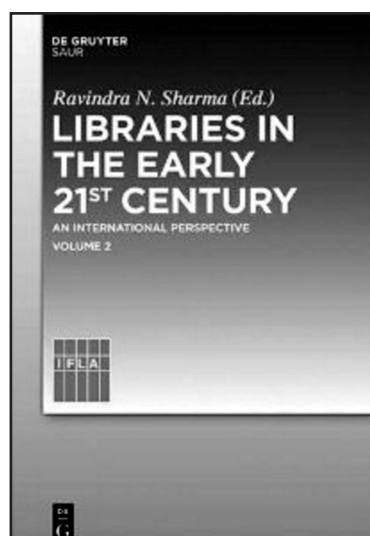
Az 1656–1670 közötti történelmi Magyarország területén (kivéve a horvátországi kiadványokat) nyomtatott régi magyarországi nyomtatványok nem magyar (német, biblikus cseh, román) anyanyelvű szerzők műveit is tartalmazzák. E többnyelvű, hungarus szerzőknek más-más vallási és eszmei irányzatokat tükröző, nyomtatásban közreadott munkáiról készített modern könyvészeti leírások fontos forrásai a szomszéd országok könyves műveltségének is. Számos adalékkal szolgálnak saját nyomtatott emlékeik pontosabb megismerésére. Itt jegyezzük meg, hogy több fórumon merült fel annak igénye, hogy az RMNy kötetek ne csak a magyar versek és énekek incipitjeit gyűjtsék ki, hanem a latin, német, biblikus cseh nyelvűekét is. Sajnálatosan erre terjedelmi okokból az RMNy-kötetekben nincsen mód. Azonban az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztály (RMNy Bibliográfiai Szerkesztőség) munkatársai fontosnak gondolják az ilyen jellegű igényeknek az orvoslását. E tekintetben biztató kezdeményezésről számolt be az RMNy negyedik kötetének tudományos tanácskozással egybekötött bemutatóján az osztály fiatal munkatársa, Kovács Eszter. Tarján Bencével közösen tartott előadásuk keretében vázolták a „Cseh és szlovák nyomtatott verses emlékek Magyarországon 1670-ig” című munkaprogramjukat, amely a biblikus cseh nyelvű versek és énekek esetében jelent biztató megoldást.

A negyedik RMNy-kötet anyagával együtt immár a 17. század kétharmadának nyomtatott emlékeit a fennmaradt példányok, illetve a korabeli forrásokban említett emlékek alapján számba vettük. Ez 2852 darab valaha nyomtatásban megjelent mű könyvészeti leírását jelenti. Ezeknek a tekintélyes számú, hatalmas adattartalommal

rendelkező tétel-leírásoknak több szempontból történő elemzése a korszakkal foglalkozó szakemberek számára lehetőséget kínál arra, hogy az eddigi ismereteinknél árnyaltabb, pontosabb képünk legyen a 17. századi történeti Magyarország gazdasági, történeti, vallási és etnikai viszonyairól, valamint műveltségi állapotáról. E sokirányú megközelítést segíti a most megjelent RMNy negyedik kötetében ugyancsak megtalálható, a korábbi kötetekből már jól ismert igen gazdag, tízféle mutató: a magyarországi nyomdahelyek mutatója időrendben; nyomdamutató, helységek és nyomdászok; személynévmutató; helynévmutató; címmutató; a magyar nyelvű énekek és versek incipitmutatója; tárgymutató; nyelvi mutató; könyvtárak mutatója, valamint a fontosabb bibliográfiák konkordanciája. A kutatómunka számára nyújt további nagy segítséget a példányból ismertté vált nyomtatványok címlapjáról, illetőleg ennek hiányában az adott dokumentum valamely jellegzetes leveléről, töredék esetén a megmaradt részletéről készült jó minőségű címlapfotó gyűjtemény. A *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1656–1670* című könyvészeti kézikönyv használatát a korszak iránt érdeklődő hazai, illetve nemzetközi kutatók, érdeklődők számára a magyar mellett latin és angol nyelvű használati útmutató segíti.

Az RMNy negyedik kötete mind tartalmában, mind tipográfiai megjelenítésében igényes könyvészeti kézikönyv, amely eredményes és példamutató együttműködés keretében a nemzeti könyvtár és az akadémiai szféra tudományos kooperációjával valósult meg. Megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és az OTKA (Pub K 85 330) támogatása tette lehetővé.

Bánfi Szilvia

Libraries in the early 21st century.
vol. 1. : an international perspective
/ ed. by Ravindra Sharma. – Berlin
; Boston : De Gruyter Saur, 2012.–
IX, 398 p.

ISBN 978-3-11-027056

Egy fontos és egyenetlen könyv a 21. század könyvtárügyéről

Tizenkilenc ország könyvtárügyéről olvashatunk a kötetben; ezek zömét Európa, Ázsia és Afrika adja, de képviselve van Kanada, Ausztrália és Új-Zéland is. Az összeállítások középpontjában az új fejlemények és technológia szerepe, valamint a könyvtárak jövője áll.

A kötet nyitó tanulmányát *Ellen Tise*, az IFLA előző elnöke jegyzi *Reggie Raju* dél-afrikai szakemberrel közösen.

Aki hiányolta volna az országok felsorolásából az Amerikai Egyesült Államokat, az megnyugodhat, hiszen van tanulmány az ALA nemzetközi tevékenységről. Igaz, maga az Amerikai Könyvtár-egyesület is csupán az ország könyvtári tevékenységének egyetlen szeletét képviseli. Még egy több országot, Dél-Koreát, Japánt és Kínát érintő áttekintést is találunk, amerikai szerzők tollából. A kínai könyvtárak azért önálló fejezetet is kaptak, amelynek szerzője egy kínai és egy amerikai-kínai könyvtáros.

A lehetetlennel határos és valószínűleg nem is érdemes a kötet minden írását ismertetni. Emellett egyet kell értenünk azzal, amit *Alex Byrne* ír Ausztráliából; ugyanis arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor a technológia szerepéről szólunk, nehéz megtalálnunk mondanivalónk kezdetét és végét. Ő mindenesetre a végpontot a Web 2.0-ban jelöli meg.

Nézzünk meg röviden egy olyan példát is, amely inkább az adott országot és könyvtárait mutatja be. Azerbajdzsán esetében érthetőnek tűnik, hogy a nemzetközi olvasóközönség számára magát az országot is be kell mutatni, amit statisztikai adatok és néhány könyvtár jellemzőinek ismertetése követ.

A kanadai elektronikus könyvtárak fejlődéstörténetét az Ontario állami közkönyvtárak tapasztalatain keresztül ismerhetjük meg. Horvát kollégáink – köztük *Srećko Jelušić*, sokak személyes ismerőse – egy igen jól strukturált fejezetet állítottak össze. A világban nyilván Horvátországot is viszonylag kevesen ismerik, ezért ért-

hető, hogy nemcsak a könyvtárakról, hanem az országról is kapunk némi történeti bevezetést. Ezt követi – többek között – a könyvtári rendszer és az azt érintő kihívások szinte minden kérdésre kiterjedő ismertetése.

Meglepően rövid a francia könyvtárakkal foglalkozó, a könyvtártípusokat bemutató és rövid SWOT-elemzést adó fejezet. Szinte ugyanez mondható el *Klaudia Lux*, az IFLA másik korábbi elnöke dolgozatáról, amely Németország könyvtárügyéről szól.

A japán könyvtárügy kapcsán a MATARKÁ-ban és Humanus adatbázisban végzett irodalomkutatás alig egy tucat, sok esetben igen régi írást vagy annak referátumát hozta ki, tehát bizonyosak lehetünk benne, hogy a Japánról szóló írás hiánypótló volna, ha magyar nyelven is hozzáférhető lenne, ami még akkor is így van, ha a dolgozat amerikai szerzők tollából származik. A hiánypótló jelleg valószínűleg a kötet több írására is érvényes.

Az amerikai szerzők sora ezzel nem ér véget, hiszen Marokkó könyvtárügyét *Heather Lea Moulasion* mutatja be, aki a Fulbright program támogatásával volt vendégoktató a Rabati Egyetemen. A szegénységtől sújtott észak-afrikai országhoz képes egészen más képet fest az Új-Zélandról szóló fejezet, amely többek között a digitális iratkezelés és a Könyvtár 2.0 gondolatával is foglalkozik.

Amíg Nigéria könyvtárügyét egy ott dolgozó kolléganő mutatja be, az Oroszországról szóló fejezet egy kaliforniai kutató munkája. (Igaz, kutatott már Moszkvában.)

Aki nemcsak horvát szomszédjainkra kíváncsi, hanem például Szerbia könyvtárügyére is, haszonnal forgathatja a két belgrádi szerző által írt, jól felépített fejezetet.

Rendkívül sok, nem csak könyvtári kérdésre tér ki a Dél-Afrikát bemutató, enciklopédikus jellegű írás.

A kötet eredeti célkitűzésének megfelelő témákra fókuszál a spanyol fejezet, amely lényegében a fejlődés kronologikus bemutatását és a jövőbe való kitekintést adja.

A török fejezet szerzője – sok kollégájához ha-

sonlóan – Nagy-Britanniában végezte az egyetemet. Megemlíti, hogy Törökországban is használják a nyílt hozzáférésű, lektorált folyóiratok kalauzát, a DOAJ-t (Directory of Open Access Journals, <http://www.doaj.org/>). Ez önmagában nem meglepő tény, inkább azt jutatja eszünkbe, hogy nincs a kötetnek tárgymutatója, pedig az – többek között – sokféle összehasonlításra adna lehetőséget. (Például megnézhetnénk, hogy mások is említik-e ezt a kalauzt.)

Visszatérve a fejezetekhez még mondjuk el, hogy az Egyesült Királyságot bemutató fejezet a könyvtárgépesítés történetét mondja el, a – betűrend szerinti – zárófejezet pedig Üzbegisztán könyvtárainak múltját, jelenét és jövőjét tárja fel.

Végül, de nem utolsó sorban, szóljunk az országok betűrendjében a nyolcadik helyen szereplő dolgozatról. Ez ugyanis a *Könyvtárak fejlődése Magyarországon* címet viseli. Talán mondanunk sem kell, hogy nagy öröm, ha a magyar könyvtárügyet is bemutatja egy írás. Szerzői mindnyájan az Eötvös Loránd Tudományegyetemről kerültek ki. *Áts József* és *Varga Klára*, az Egyetemi Könyvtárnak, *Deák Nóra*, az Angol-Amerikai Intézet könyvtárának, *Kiszl Péter*, az Informatikai és Könyvtártudományi Intézet vezető munkatársa. Egy ilyen tanulmány kapcsán érdemes közelebbről is megvizsgálnunk, hogy milyen képet fest rólunk. Nyitó mondata, mely szerint kétségtelen, hogy a technológia fejlődése számos lehetőségét nyújt a könyvtáraknak, valamint az ezt követő bevezető szavak világosan megmutatják, hogy a kötet célkitűzését komolyan akarták venni a szerzők. Később persze az is kiderül, hogy tényleg komolyan vették. Ráadásul ügyes fogás, hogy ez első mondat némi szójátékot is tartalmaz. A könyvtári ügyek említése ugyanis emlékeztet a népszerű weboldal, a „Library Thing” nevére. Az pedig, hogy ezt lábjegyzetben meg is magyarázzák, figyelemfelhívó hatást vált(hat) ki. A nehezen nélkülözhető történeti háttér szerencsés módon az első világháborúval kezdik, és hamar eljutunk a MEK-ig, meg a MOKKÁ-ig. Ezeket – tegyük hozzá, teljes joggal – úttörő vállalkozásként em-

lítik a szerzők.

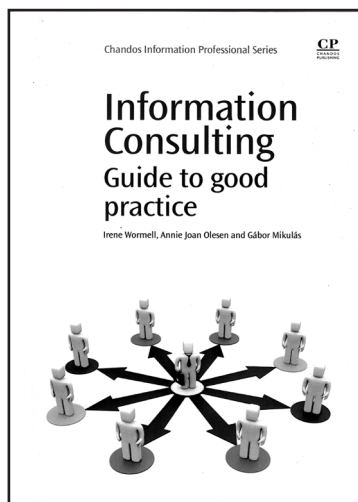
Mivel a technológiákról van szó, abszolút helyénvaló az egykori, a fejlett technológiáknak a szocialista táborba való eljutását korlátozó COCOM-lista és az embargó következményeinek megemlézése. Azt pedig senki számára nem lehet kérdés, hogy miért szerepel az írásban az Új Magyarország Fejlesztési Terv.

A történeti áttekintést mi nem folytatjuk. A dolgozat viszont elvisz bennünket az 1997. évi CXL törvényig, viszont egyre inkább a történeti vissza- és előretekintés válik a szerzők módszerévé, akiknek a figyelme közben sok mindenre, így a könyvtári szaksajtóra vagy a Katalist levelezőlistára is kiterjed, később pedig az elsőként megszületett könyvtári blogról, a *Könyvtároskisasszony*ról is szólnak. A témák között ott van a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, a Könyvtári Intézetnek és

a könyvtárosképzésnek a rövid története is. A könyvtár-gépesítési fejezet nemcsak az eredményekről, de az együttműködés (főként korábbi) hiányosságairól is szól. Tulajdonképpen nem is kell feltétlenül tételelesen felsorolnunk a tárgyalt témákat, inkább szögezzük le, hogy a magyar fejezet a megközelítés komplex és kritikai jellelével tűnik ki, ami az olvasást némileg megnehezíti ugyan, viszont sokszínű képet ad.

A sokszínűség végül is az egész kötet erénye, amelyre azonban ráfért volna még egy kis szerkesztői munka. Érdeemes lett volna ugyanis kiküszöbölni, hogy a benne megjelent írások tartalma és terjedelme ilyen mértékben eltérő és egyenetlen legyen, továbbá sikerült volna kijavítani a számtalan sajtóhibát, elírást és nyelvi pontatlanságot.

Koltay Tibor

Information consulting : guide to good practice / Irene Wormell, Annie Joan Olesen, Gábor Mikulás. – Oxford : Chandos, 2011. 195 p. (Chandos Information Professional Series)
ISBN 978-1-84334-662-3

A sikeres információs tanácsadóvá válás útja

Az információs tanácsadó munkáját bemutató mű egy figyelemre méltó tapasztalatokkal rendelkező szerzőhármas munkájának eredménye. A könyv egyik szerzője *Irene Wormell*, az információ- és tudásmenedzsment professzora, az UNESCO és az EU vezető szakértője, az IFLA Tudásmenedzsment Szekciójának alapítója és elnöke, aki tudását saját tanácsadó cégében és más tanácsadói munkakörben is kamatoztatja, jelenleg pedig professzor emeritus Dániában.

Annie Joan Olesen tanácsadó cége állami szervezeteket és piaci szereplőket is felölelő széles ügyfélkört lát el információval. Tagja számos dán és európai szervezetnek, és képzéssorozatot szervez az információszerzés kérdéseiről.

A harmadik szerző a magyarországi információbróker szakterület legjelentősebb képviselője, Mikulás Gábor, aki e témáról már több művet is megjelentetett. A 2006-ban kiadott *Információból üzleti érték* című az informatikus könyvtáros hallgatók gyakorlati ismereteit bővíti, az általa szerkesztett *KIT hírlevél* pedig fontos tájékoztató forrás.

A könyv tíz fejezetből áll: a fejezetek tartalmi összefoglalóval és a bemutatandó téma kulcsszavainak megadásával kezdődnek. A fejezetek végén a tárgyalt kérdéskör irodalomjegyzéke található, valamint a távoktatási könyvekre jellemző ellenőrző kérdések, amelyek itt nem annyira az adott rész fogalmait kérdezik vissza, mint inkább önelemzést szolgáló kérdéslistát kínálnak, hogy megválaszolással az olvasó eldönthesse, alkalmas-e a tanácsadói munkakör elvégzésére, és ha igen, akkor milyen döntéseket kell meghoznia, hogy eljusson egy ügyfelekkel rendelkező, jól működő saját tanácsadó cég létrehozásáig és működtetéséig.

A mű először az információs tanácsadás fogalmának tisztázására vállalkozik. Már ez a fejezet is jól tükrözi, hogy inkább a gyakorlati megoldásokra összpontosító könyvet tartunk a kezünkben, mint elméletit, mégis komplett, jól értelmezhető képet kapunk erről a tevékenységről.

Ezt a fejezetet az információs tanácsadó munka sajátosságainak bemutatása követi. A tanácsadó munkájának egyik legfőbb előnye (de egyben buktatója is) az egyéni időbeosztás, legfőbb mozgatója pedig a sikeres segítségnyújtás élménye. A szerzők vállalják a kényesebb, az anyagi oldalról szóló kommunikációt is, bár nem egyértelmű, hogy az említett összegek a dán szerzők tapasztalatait tükrözik-e. Az információs tanácsadó munkáját leginkább a bizonytalanság nehezítheti meg, ezért nagyon fontos, hogy ne veszítse el a reményt akkor sem, ha nem látható előre a következő megbízatás. A tanácsadónak

rugalmasnak is kell lennie, mivel például nemzetközi ügyfelek esetén a munka akár napi 24 órás elfoglaltságot is jelenthet. Megfontoltsággal és körültekintő előkészítéssel lehet elérni, hogy az ügyfelek megbízzanak tanácsadóban.

A kezdő tanácsadónak először érdemesebb félállásban vagy eseti szerződéssel végezni a tanácsadást, mert így elkerülhető az üzlet lassú felfutása miatti csüggedés vagy a teljes feladás. Arra is fel kell készülni, hogy az információtudomány területén szerzett diploma önmagában nem készít fel senkit a tanácsadó munkára a jó kommunikációs készségen és leleményességen túl, szükség lesz a projektmenedzsmenttel és vállalati kultúrával kapcsolatos ismeretekre is.

A sikeres munka része az üzleti terv készítése: amikor összegyűjtik, milyen szolgáltatásokat és kiknek kínálnának. El kell döntenünk, mely területen kívánunk érvényesülni, és végig kell gondolni azt is, milyen költségeket kell figyelembe venni az ármegállapításnál. Fel kell készülni arra is, miként kezeljék az olyan helyzeteket, amikor rendszertelenül érkeznek a bevételek.

Az információs tanácsadás az ügyfél és a szolgáltató közti bizalomra épül, ezért a tanácsadónak jól kell ismernie a szerzői jogi törvényeket, be kell tartania az etikai kódexben foglaltakat, és jogi tanácsadásról is gondoskodnia kell (például a peres ügyek problémamentes lezárására).

Ha kialakult már a tanácsadó cég körvonala, el lehet kezdeni a cég imázsának kialakítását is. Meg kell erősíteni a tanácsadó szakmai elismertségét, lehet szakmai találkozókat szervezni, részt kell venni konferenciákon, érdemes blogot, fórumot vezetni szakértők számára stb. Ügyfélkapcsolatok nélkül nem lehet sikeres az üzleti vállalkozás, ezért végig kell gondolni, hogy az ügyfélnek:

- milyen információra van szüksége,
- hogyan, mire fogja használni ezt az információt,
- milyen formában van szüksége az információra,
- mi a határidő,
- milyen költségvetési keretei vannak?

A válaszok tükrében összeállítható az árajánlat.

Ha sikerül megállapodni, akkor szerződést kell kötni az ügyféllel, tisztázni kell a munka ütemezését, meg kell állapodni a találkozók, tájékoztatók gyakoriságában, és a teljesítés megvalósítási módjában.

Segíti a munkánkat, ha megfogadjuk a tapasztaltabb információs tanácsadók tippjeit. Ha könyvtárosból válunk információs tanácsadóvá forrásközpontú gondolkodásunkat, szabály kultúrájú munkamorálunkat át kell formálni ügyfélközpontúvá. (Ebben sokat segítene, ha átalakulna az informatikus könyvtáros oktatás, és csökkenne az elméleti és valós igényeknek megfelelő oktatás közti szakadék.)

A hatékony információs tanácsadóvá váláshoz tudni kell, hogy az ügyfelek milyen szempontok alapján választják ki a tanácsadót. Az ügyfelek megfogalmazása szerint a jó tanácsadó öt legfontosabb tulajdonsága:

- ☉ a professzionalizmus,
- ☉ a jó kommunikációs készség,
- ☉ a célorientáltság,
- ☉ a kreativitás és problémamegoldó képesség,
- ☉ a precízitás a határidők betartásában és a feladatok elvégzése terén.

A jó tanácsok segítenek a nehézségek leküzdésében; a pozitív visszajelzések pedig abban, hogy szeressük az információs tanácsadó munkát, mint oly sokan, akik ezt választották fog-

lalkozásuknak.

A szerzők ezzel a pozitív képpel zárják az információs tanácsadó tevékenység felépítésének lépéseit, majd pedig a függelékben hét esettanulmányt mutatnak be.

Az esettanulmányok közlésének felépítése azonos logikát követ: megismerjük a megrendelt munka háttérét, hogy mi a kihívás a feladatban, milyen megközelítéssel fogtak a problémához, és milyen eredményhez vezetett. Az esettanulmányok a tanulságok levonásával zárulnak.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy ez a könyv az információbróker, információs tanácsadó munka – sokak számára – ködös területén hiánypótló. A szerzők segítenek az olvasónak ráébredni a tanácsadó tevékenység lényegére, őszintén mutatják be, hogy mit kell végiggondolnia, figyelembe vennie annak, aki szeretne belevágni ebbe a munkába, továbbá megismerhetjük a tevékenység összetettségét, előnyeit és buktatóit. Az esettanulmányok számos különböző probléma megoldásában mutatják be a tanácsadói tevékenység lehetőségeit és konkrét megvalósítását. Akik érdeklődnek a tanácsadói munka iránt érdemes elolvasniuk a művet, az informatikus könyvtáros képzésben pedig kifejezetten ajánlott lenne a használata.

Lengyelne Molnár Tünde

Magyar fejlesztésű szoftver a kolozsvári megyei könyvtárban

„Qulto néven a nemzetközi piacra lépett a Monguz integrált gyűjteménykezelő rendszere, amelyet augusztus végén adtak át az Octavian Goga Megyei könyvtárban Kolozsváron. A Qulto Libraries nemcsak a könyvtár katalógusát, hanem annak teljes tevékenységét (kölcsonzés, gyarapítás, folyóirat-kezelés, SMS-e-mail értesítő, OPAC modulok) is kezeli és bekapcsolja a gyűjteményt a Közép-Kelet-Európai könyvtárak hálózatába is. Az év végéig tovább bővül a rendszer a JaDoX elektronikus könyvtárral, illetve a Portal24 webes felülettel.

(Forrás: Katalist, 2012. szept. 3. Bánkeszi Katalin híréből)

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

Lásd 175

Terminológia

157/2012

CAPLAN, Priscilla: On discovery tools, OPACs and the motion of library language. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 1., p. 108-115.

A keresőeszközökről, az online katalógusokról és a könyvtári szaknyelv változásairól

Könyvtártudományi szakirodalom; Terminológia

Az újabb angol-amerikai szakkifejezések megértéséhez érdemes használni a *Library Lingot* (<http://www.lib.umd.edu/guides/lingo.html>), *Jane Reitz* online szakszótárát (http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_A.aspx) – 2005 óta nyomtatott változatban is –, de jó a Tudományos Könyvtárak Szövetsége (Association of Research Libraries) tudós portálja is (<http://www.arl.org/resources/pubs/portals/scholarsportal.shtml>).

A floridai szerző néhány fontos és gyakran használt szakkifejezés jelentésváltozását elemzi a szakirodalmat áttekintő cikkében, így a teljesen új *discovery toolt* (2009), a *digital preservation* és a *digital curation* finom különbségét, de a már „koros” *integrated library systems (ILS)* és az *online public catalogue (OPAC)* használatának lassú elmúlását is megjósolja. A rendkívül szellemes, szakmai-nyelvészeti fejtegetés inkább az angolul olvasó, tanuló szakembereknek ad támpontokat a szakkifejezések pontos megértéséhez és használatához.

(Murányi Lajos)

Lásd még 175

Kutatás

158/2012

JAEGER, Paul T. – THOMPSON, Kim M. – LAZAR, Jonathatn: The Internet and the evolution of library research : the perspective of one longitudinal study. – Bibliogr. 14 tétel In: The library quarterly. – 82. (2012) 1., p. 75-86.

Az internet és a könyvtári kutatások egy amerikai longitudinális vizsgálsorozata tükrében

Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A vizsgálsorozat 1994 óta követi figyelemmel az amerikai közkönyvtárak internetes tevékenységét. Az eredeti mérőszámok időközben elavultak, a könyvtárlátogatások és a nyomtatott dokumentumok használata helyett a trend az otthonról való könyvtár- és információhasználat lett.

1994-ben az internet épp csak kezdett kitörni az egyetemi és kutatóintézeti szférából, a világháló előtti időszakban a könyvtári felhasználás a modemmel keresztül elérhető adatbázisokra, bulletin board szolgáltatásokra és olyan primi-

tív hálózati rendszerekre korlátozódott, mint az Archie, Veronica és a Gopher. 1994-ben a közkönyvtárak 20,9 százalékának volt internet-hozzáférése, de közülük csak kevesen tették ezt lehetővé az olvasóknak is. Az internetet elsősorban a tájékoztató szolgálatok számára, az országos jogi információk elérésére, valamint a könyvtári technikai műveletek céljára tartották fenn. A kérdéseket postai úton küldték szét, néhány esetben faxot is használtak. A részvételt telefonon és faxon bátorították.

1996-ban már a kérdőívek egy részét e-mailben juttatták el a könyvtárakhoz, és ahol grafikus interfész is rendelkezésre állt, ott az űrlapokat is online lehetett kitölteni. A felmérés a könyvtárak 44,4%-ában talált internetkapcsolatot. 1997-ben az internethasználat 72,3%-os volt, a könyvtárak 60,4%-a tette lehetővé a hozzáférést az olvasók számára.

1998-ban a könyvtárak internet-hozzáférése 83,6%-ra nőtt, és a használók 73,3%-a fért hozzá a világháléhoz.

2000-ben még vegyesen használták fel a kérdőívek postai és elektronikus kiküldését, de 2002-től már az elektronikus adatgyűjtés vált egyeduralmukodóvá (a telefont csak a nem válaszoló könyvtáraknál vették igénybe). A vizsgálatok finanszírozásában is változás állt be, 2004-től az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA), valamint a Gates Alapítvány vette át a támogató szerepet. 2004-ben már csaknem minden könyvtár (99,6%) rendelkezett internet-hozzáféréssel. A mintavétel is szélesedett: míg 2002-ben 1100 könyvtár válaszolt, 2004-ben 5023. Az évek során a mintavételi keretek is finomodtak, pl. megjelentek az egyes könyvtári fiókoknál a geokódok.

Az ezredforduló körül új törvények léptek életbe, amelyek érintették az internethasználatot (terrorizmus ellenes törvények, az e-kormányzattal, a könyvtári szolgáltatásokkal, a gyermekvédelemmel kapcsolatos törvények). Eközben a vizsgálsorozat eredményeit mind szélesebb körben ismerték meg, idézték a szaksajtóban és a közmédiában, sőt, bekerültek a hivatalos állami statisztikai adatszolgáltatásba is.

2006-tól javultak az adatgyűjtési módszerek, szélesedett az internettel összefüggő könyvtári funkciók feltárása. 2006-tól a kérdőíves felmérés helyszíni vizsgálatokkal bővült (30 könyvtár, 5 államban), és a kérdőíven megjelentek a nyitott kérdések.

A közkönyvtárak külső környezete is változott: az e-kormányzat elsődleges hozzáférési pontjává váltak, ennek keretében pl. az egészségbiztosítási ügyek lebonyolításában is segítettek, sőt, a hurrikánok pusztításai idején a közkönyvtárak internet-hozzáférése szerepet kapott a segélyezés lebonyolításában, az eltűntek felkutatásában stb. Újabban a gazdasági recesszió, a munkanélküliség növekedése is fokozza a közkönyvtári internet-hozzáférés jelentőségét.

2007-től az ALA a vizsgálat eredményeit könyv formátumban is publikálta (*Libraries connect communities*), és 2010-ben egy külön weboldalt is létrehozott az egész statisztikai adatállomány hozzáférhetővé tételére. 2009-ben a könyvtárak egy részében megvizsgálták a Gates Alapítványtól kapott pályázati pénzek felhasználását.

A kutatások első 15 éve számos tanulsággal szolgál: a technikai, társadalmi, politikai és gazdasági változások hatással vannak a könyvtári kutatásokra, a longitudinális vizsgálatok dokumentálni tudják a változásokat, ahogy és amikor azok megtörténnek, a technika fejlődése növeli a vizsgálatok mélységét és kiterjedését; a hosszú ideig tartó vizsgálatssorozat hasznosítható a könyvtári kutatók képzésében, a jelen szakemberek tájékozódásában, valamint további kutatásokat is inspirálhatnak stb.

Az úttörő kezdeményezés nyomán más kutatások is indultak, és más országokban is hasonló vizsgálatokba kezdtek (pl. 1997-ben Ausztráliában, Victoria államban). Az amerikai népszámlálások és az éves felmérések módszertani tapasztalatait viszont a könyvtári kutatásokban is fel lehet használni.

(Mándy Gábor)

159/2012

SHENTON, Andrew K. – HAY-GIBSON, Naomi V.: *Evolving tools for information literacy from models of information behavior.* – Bibliogr. In: *New review of children's literature and librarianship.* – 18 (2012) 1., p. 27-46.

Az információkeresési szokások modelljének felhasználása az információs műveltség oktatásában

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használoi szokások; Információkeresés; Iskolai könyvtár; Könyvtártudományi kutatás

Az információs műveltséget sokan az információs viselkedés részének tekintik, mások viszont az információs műveltség primátusát hirdetik. Könnyen belátható, hogy többnyire mégis miért kezelik elszigetelten az információs viselkedés és az információs műveltség témáját. Az előbbi a felhasználók szempontjából nézi a folyamatokat, aktuális gondolataikat és cselekedeteiket nézve, az utóbbi az oktatás perspektívájából szemléli azokat az ideális elveket, amelyekhez tartanunk kellene magunkat. A modellek általában és a szerzők által kialakított modell is képes lehet betölteni azt az űrt, amely a két szemlélet között tátong. A cikkben ismertetett modell alapján lehetővé válik az információs műveltségi folyamat formalizált leírása, amelyet olyan tanulók használhatnak, akik maguk nem tudják megfogalmazni a tanulási folyamat lépéseit.

(Koltay Tibor)

Lásd még 170

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

160/2012

MAGNUSON, Lauren: Promoting privacy : online and reputation management as an information literacy skill In: College & research libraries news. – 72. (2011) 3, p. 137-140.

A személyes adatok védelmének népszerűsítése

Adatvédelem; Használói szokások; Információtechnológia; Számítógép-hálózat

Egyre nyilvánvalóbb, hogy online környezetben is igen fontos a személyes adatok védelme – jogi, munkavállalói és vagyonvédelmi okokból egyaránt. Habár a felmérések azt mutatják, hogy az ifjabb nemzedék egyre tájékozottabb ebben a kérdésben, egyúttal növekszik a személyes online jó hírnév védelmében végzett intézményi tevékenység jelentősége. Természetesen a könyvtárak munkájáé is, amit jelez az ACRL információs etikai normatívájának megjelenése. Mindenekelőtt azt kell megértetni a használókkal, hogy a rendkívül komplex felépítésű weben milyen gyorsan és milyen tág körben terjednek az adatok, információk. A könyvtárosoknak rengeteg lehetőségük van a felvilágosító munkára és a személyes online jó hírnév megtartásának, kezelésének oktatására. A cikk ehhez ad tanácsokat.

A személyes adatok kezelésének etikai kérdéseiről minél tágabb körben kell beszélni. Rá kell mutatni, hogy amilyen könnyen megtalálhatók és eltulajdoníthatók szerzői jogok által védett tartalmak a világhálón, ugyanolyan könnyedén lehet manipulálni a weben megjelenő személyes adatokkal is.

A könyvtár jó példát mutathat saját működésével. Digitális és online szolgáltatásaihoz hozzákötheti a személyiségi jogokkal kapcsolatos állásfoglalását és a könyvtár által követett gyakorlatot, sőt, mindezt saját profilja alatt a közösségi hálókön is népszerűsítheti.

A téma kiváló lehetőséget ad a könyvtárnak, hogy érdemben részt vegyen a campus karriertervezési és -szervezési szolgáltatásaiban: workshopokat, kurzusokat szervezzen, és közreműködjön a személyiségi jogok fontosságát tudatosító oktatási anyagok létrehozásában.

Az ALA 2010 májusában tartotta meg először az Adatvédelmi Hetet, az első Nemzetközi Adatvédelmi Napra pedig 2011 januárjában került sor. Mindkét alkalom kiváló lehetőséget nyújt a használói érdekek védelmének hangsúlyozására, a campuson folyó párbeszéd élénkítésére, valamint a könyvtár láthatóságának erősítésére, fontosságának tudatosítására.

Lényeges, hogy a könyvtár ne csak a nyilvánosság negatív hatásaira hívja fel a figyelmet, hanem tudatosítsa a diákokban azt is, hogy az online felületek, a közösségi hálók az önreklámozás egyedülállóan hatásos eszközei is.

A különböző fejlesztési projektek, mint például a Vanish vagy a Diaspora a közeljövőben alapjaiban fogják megváltoztatni a személyes adatokhoz való hozzáférést. Várhatóan jócskán kiterjesztik majd a felhasználóknak a saját személyes adataival, közléseivel kapcsolatos rendelkezési jogát. Ezek az online jó hírnév megőrzését segítő fejlesztések kiváló lehetőséget nyújtanak a könyvtárosoknak is, hogy nyilvánvalóvá tegyék nélkülözhetetlenségüket az információs műveltség tudatosításában, oktatásában.

(Fazokas Eszter)

161/2012

SOLOMON, David J. – BJÖRK, Bo-Christer: Publication fees in open access publishing : sources of funding and factors influencing choice of journal. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 63. (2012) 1., p. 98-107

Publikációs díjak nyílt hozzáférésű publikálásnál: a finanszírozás forrásai és a folyóirat-választás szempontjai

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Hozzáférhetőség; Támogatás -pénzügyi -általában

A nyílt hozzáférésű (OA) folyóiratok tartalmukat ingyenesen terjesztik, a kiadás finanszírozására más megoldásokat használnak. A publikációs díj vagy a folyóiratcikk előállítási költsége (APC) lett a professzionális OA kiadás domináns fogalma. A cikk szerzői 1038 olyan szerzőt kerestek meg kérdőívükkel, akik a legutóbbi időben 74 (hét tudományterületre bontható) folyóiratcikk előállítási költségeit felszámító OA folyóiratban publikáltak. Megkérdezték a szerzőket, milyen forrásból fedezték a költségeket, milyen tényezők alapján választották az adott folyóiratot, milyen OA és hagyományos folyóiratokban publikáltak korábban. A folyóiratokról és a szerzők nemzetiségéről szóló kiegészítő információkat az adott folyóirat honlapjáról szereztek be. Összesen 69 folyóiratban publikáló 429 szerző (41%) válaszolt a kérdésekre. Jelentős különbség mutatkozott tudományterületenként a fizetendő költségekben: az impakt faktoros folyóiratok jóval magasabb díjakat (APC) kértek, mint azok a folyóiratok, ahol a szóban forgó tudományágak komoly támogatásban részesülnek. A folyóirat kiválasztásában a legfontosabb tényező a témának való megfelelés, a minőség és a megjelenés gyorsasága volt. A nyílt hozzáférés kevésbé lényeges, de szignifikáns tényező volt a választásban számos szerző esetében. Ezek a megállapítások összhangban állnak más, a nyílt hozzáférésű publikálás terén végzett kutatási eredményekkel; a szerzők úgy vélik, hogy az

előállítási költségekből (APC) finanszírozott publikálás a továbbiakban is növekedni fog.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

162/2012

DORA, Cornel: Eine Bibliotheksstrategie für die Schweiz? In: Bibliothek. – 36. (2012) 1., p. 78-86.
Res. angol nyelven

Könyvtárstratégia Svájcban?

Együttműködés -belföldi; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy; Középtávú terv

A huszonhat kanton meghatározó tényező Svájc könyvtárügyében, melynek fejlődése véletlenszerű, és régióként eltérő. Nincs optimális együttműködés sem a nyelvi régiók, sem a különböző típusú könyvtárak között, nincs központi könyvtárpolitika sem, pedig számos feladattal kellene megbirkóznuk. Ezért örömdetes, hogy 2011 májusában a svájci oktatáspolitikai irányítója, a tanügyi igazgatók konferenciája (EDK) elhatározta, munkacsoportot hoz létre, hogy megvizsgálja, szükség van-e összehangolt könyvtárpolitikára, és miképp irányítható a könyvtárügy.

A tanulmány azokat a tényeket és megfontolásokat veszi számba, melyek a munkacsoportot segíthetik. A svájci könyvtárügy ismertetése után (áttekintés, tipológia, önszervező rendszer, két tudományos könyvtárhálózat, a kantonok szerepe, irányelvek) gazdaságossági szempontból vizsgálja a könyvtárakat, végül az együttműködésről, a könyvtárstratégia alapkérdéseiről és legfontosabb szereplőiről fejt ki gondolatait. Mivel a politikusokat nem nagyon érdekli a könyvtárügy (az EDK sem foglalkozott eddig vele), a könyvtárak vezetői a legfontosabb tényezők egy országos stratégia kialakításában.

(Feltéve, ha az együttműködést sikerül nyílt és kollegiális mederben tartani.)

A szakmai szervezetek sem elég hatékonyak. Működik ugyan egy országos könyvtáros szervezet, a *BIS* (Bibliothek Information Schweiz), de az elmúlt húsz évben csökkent a súlya (a német és a többi országrész eltérő hagyományai is számos konfliktus okozói). Az alapító egyetemi könyvtárak inkább a maguk egyesületében (KUB) tevékenykednek, de igazi együttműködés a könyvtárak szövetségének a keretei között zajlik (RERO, illetve IDS) már évtizedek óta. A közkönyvtárak munkaközössége megalakulása (1972) óta ütőképes szervezetté fejlődött. Fontos tényező a svájci kantonok könyvtárainak a szervezete (SKKB) is, melynek könyvtárai országos hálózatot alkotnak (tagja a nemzeti könyvtár is). Kecsegtető, hogy nemrég a BIS a strukturális reform kidolgozása végett munkacsoportot hozott létre. A központi könyvtárügyi hatóság létrehozása azonban a már említett EDK és a kantonok szövetsége közös elhatározásán múlik.

A szerző végül a *svájci könyvtár vízióját* vizsgálja fel, melynek jellemzői, hogy (1) helyben kínál szolgáltatásokat, (2) hálózatban működik, (3) hibrid könyvtár, (4) egyszerre az oktatást, a tudományt, az emlékezetet és a szórakozást is szolgálja, (5) ott van a társadalom szívében és a peremén is, majd az ehhez szükséges teendőket veszi számba.

A jövőben több figyelmet kell szentelni az együttműködés és a hálózat kérdésének a túlélés érdekében. A szerző nem titkolt célja, hogy cikke nyomán e kérdésekről termékeny vita fog kialakulni.

(Murányi Lajos)

163/2012

O'BRIEN, Terry – RUSSELL, Philip: The Irish 'Working Group on Information Literacy' – Edging towards a national policy. – Bibliogr. In: The international information & library review. – 44. (2012) 1., p. 1-7.

Az ír Információs Műveltség Munkacsoport tevékenysége: országos politika kidolgozása felé

Fejlesztési terv; Használati szokások; Használók képzése

A cikk szerzői áttekintik az ír Információs Műveltség Munkacsoport (Working Group on Information Literacy, WGIL) tevékenységét és az információs műveltség nemzeti programjának a kidolgozásában betöltött szerepét az Ír Köztársaságban. A tanulmány bemutatja a csoport fennállása alatti különböző tevékenységeit, marketing és érdekérvényesítő kezdeményezéseit, valamint néhány problémát és témát, melyekkel a csoport szembesült, különösen az ír könyvtári-információs szektor sokszínűségét és az integrált megközelítés hiányát az információs műveltség fejlesztésével kapcsolatban.

A tanulmány közreadja a WGIL beszámolójának az eredményeit (*Library Association of Ireland: Working Group on Information Literacy: Review of cross-sector activity 2006-2008 and initial recommendations for further action*), mely áttekinti a bevált módszereket és az információs műveltséggel kapcsolatos tevékenységet Írország különböző könyvtári szegmensében az adott két esztendőben. A beszámoló legfontosabb ajánlása az Ír Könyvtáros Egyesület vezetősége számára az, hogy dolgozza ki a nemzeti információs műveltség olyan stratégiáját, amely szenvedélyesen kiáll az információs műveltség mellett, mert az élethosszig tartó és konvertálható készség.

(Autoref.)

164/2012

ROMAINE, Cindy – CANBY, Susan Fifer – CORTEZ, Ed: Feeling squeezed by political pressures In: Information outlook. – 16. (2012) 1., p. 20-24.

Politikai nyomás szorításában. Benyomások kubai könyvtárakról

Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Tájékoztatás szabadsága

Amerikai szakkönyvtárosok 2011 őszén egy tanulmányút keretében felkeresték az ország

jelentős könyvtárait és rokon intézményeit (a konkrétan említettek túlmenően, egyebek mellett a Népek Barátsága Intézetet, az INFOMED egészségügyi-orvostudományi tájékoztatási központot, az A. M. Jiménez Természettudományi Alapítványt), és találkoztak a szakma és a társadalmi szervezetek képviselőivel is.

A kubai könyvtárügy fejlettségét meghatározza, hogy Kuba és az Egyesült Államok között 1961 óta utazási és kereskedelmi embargó van érvényben. Az *Informatikai Egyetemet* leszámítva, amely a szoftverfejlesztéssel kapcsolatos kutatás és oktatás jól felszerelt központja, a látogatók nagy lemaradást tapasztaltak a számítógépesítés terén. A gyűjtemények elavultak, ugyanis nem áll rendelkezésre valuta a beszerzésekhez; a könyvgyarapodás legnagyobb része Mexikóból, Közép- és Dél-Amerikából származik. Az USA-ból a kubai könyvtárosoknak tilos könyvajándékokat elfogadniuk, aki ilyet tesz, az állását kockáztatja. A közel négyszáz közkönyvtárban sok a helyreállítandó elemi kár, hiányoznak a klímaberendezések. Néhány könyvtár felújítása megtörtént, az UNESCO és nem kormányzati szervek finanszírozásában. A könyvtári infrastruktúra fejletlen, nincsenek másolási lehetőségek. A helyzetet áramkimaradások nehezítik. A kormány politikája komolyan akadályozza az internet-hozzáférést.

A *nemzeti könyvtár* 1955-ben emelt épülete helyreállítás előtt áll. A Kongresszusi Könyvtárral jó kapcsolatokat ápolnak, katalógusadatokat azonban még nem szolgáltatnak az LC számára. A könyvtárügy egészét a következők jellemzik: országos „könyvtárosi intranet” már működik; készülnek egy digitális repozitórium létrehozására; igény lenne egy közös könyvtári integrált rendszerre, többek között a referenz állomány közös használata érdekében; nemrég közreadtak könyvtári munkafolyamatokat és technológiát szabályozó előírásokat, valamint megszületett a szakma etikai kódexe.

A *Kubai Könyvintézet* a Kulturális Minisztérium szervezetébe tartozik, és könyvkiadással és –marketinggel foglalkozik. A 172 könyvkiadó jelentős állami támogatást kap. Az újonnan meg-

jelenő művek minimális példányszáma 1400, ebből három a kötelespéldány, 397 példányt engedményesen megkapnak a közkönyvtárak, a fennmaradó ezer példányt pedig automatikusan eljuttatják a könyvesboltokba. Az intézet szervezi a havannai nemzetközi könyvvásárt is.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 183, 237

Központi szolgáltatások

165/2012

SUHORUKOV, Konstantin M.: Russian Book Chamber : past, present and future In: Bibliothek. – 36. (2012) 1., p. 131-135.

Res. német nyelven

Az Oroszországi Könyvkamara múltja, jelene és jövője

Adatbázis; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Kötelespéldány; Központi szolgáltatások; Nemzeti bibliográfia; Nemzeti bibliográfiai intézet

Az Oroszországi Könyvkamara (OKK) 2012-ben ünnepli 95. születésnapját. Az 1917 májusában alapított intézmény ma az orosz könyvkereskedelem egyik legfontosabb tudományos, tájékoztató és módszertani központja. Az Oroszországi Föderáció teljes nyomtatott kiadói termésének bibliográfiai és statisztikai ellenőrzését látja el a törvény által előírt kötelespéldány-szolgáltatás alapján.

A szovjet időkben az állami tulajdonú könyvkiadók szinte teljes mértékben eleget tettek beszerzési kötelezettségüknek, így az Összszövetségi Könyvkamara és a további (gyűjtőkör szerint kijelölt) könyvtárak a hazai könyvtermés viszonylag teljes körét megkapták. A kiadók privatizálása, a cenzúra megszűnte a kötelespéldány-szolgáltatásban jelentős visszaesést okozott, fontos könyvtárakból hiányzik az újonnan

kiadott anyagok jelentős hányada. A Szovjetunió felbomlása után a köteleespéldányok gyűjtése az egyes új országok nemzeti intézményeinek feladata lett. Oroszországban – föderációs szinten – az OKK a felelős intézmény. A nyugati országok túlnyomó többségével szemben a nemzeti bibliográfiai központ nem a nemzeti könyvtáron belüli autonóm szolgáltatás, hiszen az OKK 1917 óta önálló, független intézmény. Mindig ahhoz a kormány szervhez tartozott, amelyhez a kiadói és nyomdaipar is, így nagyobb befolyást gyakorolhatott, közvetlen kapcsolatot is tudott, tud teremteni a kiadókka a köteleespéldány-szolgáltatás teljessége érdekében.

A nemzeti bibliográfiai rendszer *letopiszai* a következő kiadványtípusokat ölelik fel: Könyvek (és brosrák, időszak kiadványok tematikus számai, könyvsorozatok); Folyóiratcikkek; Újságcikkek; Művészeti kiadványok; Kották; Térképek; Időszak kiadványok és sorozatok; Recenziók; Bibliográfiák; Disszertációk tézisei. A füzetekben a leírások az ETO-n alapuló szakrendben szerepelnek. A könyvekről 1980, az újságcikkekről 1988, a folyóiratcikkekről és a tézisekről 1991 óta elektronikus adatbázis is készül. Az OKK évente megjelenteti a könyvek bibliográfiáját és az éves kiadói statisztikát. A munkák alapja a köteleespéldány-szolgáltatás, amit egy 1994-ben született és több alkalommal (legutóbb 2008-ban) módosított törvény szabályoz. Az új törvény és a módosítások fő céljai:

- az elsősorban reklám célú és más, társadalmilag nem fontos nyomtatványok beszerzésének csökkentése;
- a köteleespéldányok továbbosztása az urali és a dél-szibériai régiókba;
- a köteleespéldányokat fogadó letéti könyvtárak együttműködésének javítása;
- az elektronikus dokumentumok körének pontos és világos meghatározása;
- szankciók kiszabása a szolgáltatás elmulasztása esetére.

A jogszabály tartalmazza a dokumentum, a példány és a dokumentum előállítója meghatározását is.

Az OKK statisztikai tevékenységéből tudható, hogy 2000-től 2011-ig a közel 60 ezer megjelent kötet majdnem 123 ezerre, a példányszám 471 millióról 612 millióra növekedett. Oroszországban mintegy 5000 kiadói vállalkozás és kiadó szervezet működik. Az 1995 óta megjelent *Books in print* jellegű, a kiadókkal szoros együttműködésben készülő katalógus legutóbbi elektronikus kiadásában háromezernél több kiadó szerepel: ezek az oroszországi könyvpiac kb. 70%-át képviselik.

Az orosz nemzeti bibliográfia adatbázisa több mint ötmillió tételt tartalmaz. Valamennyi bibliográfiai és *authority* rekord elérhető UNIMARC, MARC21 és USMARC formátumban. A Saur kiadóval együttműködésben megjelentetett CD-ROM változat legutóbbi (2003-as) kiadása 1980 óta megjelent 1,2 millió címet tartalmaz gazdag keresési és változatos formátumú letöltési lehetőségekkel.

Az OKK jövőbeli tervei között szerepel a köteleespéldány-gyűjtemény rossz állapotban lévő része digitalizálásának felgyorsítása, hiszen részben egyedülálló anyagról van szó. Bár az 1917–1921 és 1941–1945 közötti idők köteleespéldányainak digitalizálása már elkészült, ez az állománynak alig 10%-a. A digitalizáláshoz kapcsolódóan megoldandó az elektronikus másolatszolgáltatás, amihez igen nagy technikai és anyagi támogatás szükséges. Ennek megszerzéséhez viszont meg kell ismertetni a lehetséges felhasználókkal az OKK állományában és szolgáltatásaiban rejlő hatalmas lehetőségeket. Fel kell készülni a kiadványok mennyiségének további növekedésére minden elképzelhető formátumban, és kezelhetőségük érdekében a szabványosítás és a szabványok érvényre juttatása érdekében kell erőfeszítéseket tenni. A közeljövőben meg kell kísérelni a teljes orosz könyvpiar (a kiadóktól a könyvkereskedőknél és könyvtárosokon át az olvasókig és vásárlókig) számára egy hatékony és egységes információs szolgáltatás megteremtését. Ebben nagy szerepe lehet az OKK-nak, mely eddigi tevékenységével is már ért el ez irányba mutató eredményeket.

(Mohor Jenő)

Együttműködés

166/2012

RITCHIE, April: O sister library, where art thou? In: American libraries. – 43. (2012) 1/2., p. 39-41.

Testvérkönyvtári együttműködés Kentucky államban

Együttműködés -regionális; Közművelődési könyvtár

Kentucky államban a könyvtári szolgáltatások új modelljével próbálkoznak. A Kentucky Sister Library Project (KSLP) keretében arra törekedtek, hogy összehozzák az erősebben és a gyengébben ellátott közkönyvtárakat. Így az utóbbiak nagyobb támogatáshoz jutnak, az előbbiek pedig értékes tapasztalatokat szerezhetnek a módszertani és egyéb segítségnyújtás során.

A gazdagabb könyvtár munkatársainak több lehetőségük van a kisebb könyvtár meglátogatására (szerencsés, ha a két könyvtár nincs néhány órás útnál távolabb egymástól). Az együttműködés a két könyvtár dolgozóinak kölcsönös megismerkedésével kezdődhet.

A gyengébben ellátott könyvtártól elvárható, hogy lista szedje az igényeit (kitérve a webhasználati segítségre, a szabályzatok elkészítésére, a projektek célkitűzésére és ütemezésére stb.). A próbaidőszak végén áttekintik az eredményeket, és eldöntik, hogy az együttműködést folytatni akarják-e. Ha a további együttműködés mellett döntenek, akkor szó lehet újabb célok megfogalmazásáról.

Az ütemezésbe külső tényezők is beleszólhatnak. A cikk szerzője utal a testvérkönyvtárakban áradás miatt bekövetkezett károokra, amely lelassította, de nem akadályozta meg a kooperációt. A véleményekből idéző cikk többek között megemlíti a Carter County Public Library (Olive Hill) és a Kenton County Public Library (Fort Mitchell) együttműködését, amely az első sikeres év után tovább folytatódik. Az erősebb könyvtár legalább annyit nyer az ilyen együtt-

működésen, mint amennyit ad – véli a Campbell County Public Library (Cold Spring) igazgatója. Ők az együttműködésük elején egy hetet töltöttek a McLean County Public Libraryban (Livermore) a könyvek katalogizálásával. Az utazás és a másik könyvtárban végzett munka olyan tapasztalat, amely kinyitja a szemünket – mondja a Kenton Public Library igazgatója.

Az először csak két könyvtár között kialakuló együttműködés mára kiterjedt az egész államra, és felkarolta a Kentucky Public Library Association is. A népszerűsítésben nagy szerepe volt a szóbeli hírverésnek és a konferenciákon elhangzó előadásoknak. Az állami igazgatás könyvtári és levéltári osztálya is támogatta törekvéseiket.

A jövőben elképzelhető, hogy a projekt országosra bővül. A Kentucky államban szerzett tapasztalatokat meg lehet vitatni, és modellként alkalmazni. A közkönyvtárak fejlődése eddig is megmutatta (Andrew Carnegietől Bill és Melinda Gatesig), hogy milyen potenciál rejlik a jótékonyági gesztusokban. A közkönyvtárak maguk is előmozdíthatják ezt a folyamatot azáltal, hogy segítik egymást nemcsak a bajokból való kilábalásban, hanem a további fejlődésben és megerősödésben is.

(Mándy Gábor)

167/2012

VESTERINEN, Johanna: Library work across sectors : collaboration among libraries in Jyväskylä In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 2., p. 12-13.

Együttműködés különböző típusú könyvtárak között Jyväskylában

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Fejlesztési terv; Továbbképzés; Városi könyvtár

A különböző szektorokban működő könyvtárak együttműködésére jó példa a Jyväskyläi Alkalmazott Tudományok Egyeteme Könyvtár és Információs Központ, a Jyväskyläi Városi Könyv-

tár (Közép-Finnország regionális könyvtára) és a Jyväskyläi Egyetem Könyvtára (a továbbiakban: Jyväskyläi Könyvtárak) által folytatott közös munka.

Az együttműködés 2003-ban indult az Oktatási és Kulturális Minisztérium által finanszírozott projekt keretében. Az egyik célkitűzés az volt, hogy állandósuljon a könyvtárak együttműködése, a szektorok közötti munka koordinálására jöjjön létre egy könyvtári bizottság. A bizottság feladata a könyvtárosok évenkénti továbbképzésének megszervezése, ellenőrzése, tapasztalatcserét és egymás jobb megismerését célzó rendezvények szervezése, a munka értékelése. A különböző könyvtárakban tartott képzéseken a könyvtárosok mellett az olvasók is részt vehetnek. A bizottság még első ülésén döntött arról, hogy egy szemináriumon közösen határozzák meg a Jyväskyläi Könyvtárak funkcióit. A szeminárium költségeit megosztották a résztvevők között (a költségek megosztása azóta is jó gyakorlat). A tervekben szerepelt a könyvtárosok közös utaztatása például könyvvásárokra. A bizottság évente 4–6 alkalommal ülésezik, az elnökök két évenként váltják egymást. Igény szerint albizottságokat is lehet alakítani, jelenleg az ügyfélszolgálati, a képzési, a zenei könyvtári és az online szolgáltatási albizottság működik.

A Jyväskyläi Könyvtárak már több közös projektben vettek részt, például a honlap készítésében, az elektronikus formátumok használatában. A NELLI portálon keresztül elérhető Közép-Finnországi Könyvtári Portál (Kirjastoportti) az olvasók számára könnyíti meg az információkeresést: közös keresési lehetőséget biztosít a régióban a Jyväskyläi Könyvtárakban és az Aaltoi Könyvtárakban (Közép-Finnországi Közkönyvtári Hálózat), a portálhoz tartozó valamennyi könyvtár adatbázisaiban. Ez a maga nemében egyedülálló projekt 2005-ben zárult, jó példa volt az egyetemi és a közkönyvtárak regionális együttműködésére.

A Jyväskyläi Könyvtárak összekötő bizottságába 2008-ban meghívták a Jyväskyläi Közös Városi Oktatási Hivatal könyvtárát is. 2011 februárjában ért véget az együttműködés első közös

ciklusa, ebből az alkalomból a könyvtárak új munkatervet tettek közzé, amit az információs műveltség támogatására a város oktatási szervezeteivel együttműködve állítottak össze. Az új munkatervben az információkeresés elősegítése, az információszerzés gyakorlatának megismertetése, valamint a könyvtárban folyó munka kellő megvilágításba helyezése szerepel.

Bár a bizottság tagjai az évek során cserélődtek, a munka aktív maradt. A szektorok közötti könyvtári munkáról 2008-ban és 2010-ben nemzetközi konferenciákon tartottak előadást, a tervek szerint a 2012. évi helsinki IFLA-konferencia programjában is szerepel. A könyvtárak az eltelt évek alatt sok feladatot oldottak meg közösen, de még bőven maradt teendő a következő évekre is, mint a Jyväskyläi Könyvtárak kölcsönös láthatóságának növelése marketinggel és kommunikációval vagy az információs műveltséget támogató terv megvalósítása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 162, 208

Könyvtárosi hivatás

168/2012

MARKGREN, Susanne: Ten simple steps to create and manage your professional online identity : how to use portfolios and profiles In: College & research libraries news. – 72. (2011) 1., p. 31-35.

Tíz könnyű lépés az online szakmai identitás megteremtése és kezelése felé

Könyvtárosi hivatás; Marketing; Munkabér, alkalmazás; Számítógép-hálózat

Ön mikor adott utoljára hírt kollégáinak, főnökének, barátainak saját szakmai teljesítményeiről? A mamája most nem számít! – így kezdődik a cikk, amely szerint a könyvtárosok nem elég jók az önreklámozásban, amin feltétlenül segí-

teni kell és érdemes. Szakmai portfólió, aktuális önéletrajz, online identitás nélkül ugyanis lehetetlen érvényesülni, karriert építeni.

A szerző, aki könyvtárában a digitális szolgáltatások felelőse, saját példáját állítja elének: ő már létrehozta mutatót, könnyen elérhető, online szakmai bemutatkozását, melyre könnyen rátekinthet, aki munkásságára kíváncsi. Egy helyen gyűjti és dokumentálja tevékenységét, amely így demonstrációra és önmaga reklámozására egyaránt alkalmas.

A mutatótíz tíz lépése, kritériuma könnyedén megtanulható:

- Fogadjuk el az online személyazonosság gondolatát.
- Vegyük észre, hogy jó dolog, és a közösségi hálón való jelenlétünk hatással van arra, hogy a többiek hogyan tekintenek személyünkre és szakmai megjelenésünkre.
- Legyünk tudatában, hogy csak a könnyen elérhető és tartalmilag friss bemutatkozó oldalak vonzzák a leendő munkatárs után kutató munkaadókat.
- Törődjünk bele, hogy a virtuális világban is csak egy személyiségünk lehet. Nem fogjuk tudni szigorúan elkülöníteni a magánéletünket és a szakmai életünket, az érdeklődő mindkettőbe belepillanthat. Legyünk tehát mindig észnél, viselkedjünk korrekt és tisztelettudóan mindenki, minden webfelületen.
- Rendszeres keresésekkel ellenőrizzük, megtalálhatók vagyunk-e a neten, és helyes adatok szerepelnek-e rólunk. Gondosan moderáljuk ki a közösségi oldalakon levő profilunkból a sértő barátságtalan, oda nem illő hozzászólásokat, fotókat. Próbáljuk a munkaadó szemével áttekinteni a rólunk fellelhető tényeket, adatokat.
- Jól meg kell gondolnunk, hogy milyen brandet építünk, vagyis milyen személyiségjegyeket, értékeket, készségeket és képességeket, élet-történetet, tapasztalatokat akarunk tükröztetni az online felületeken.
- Webes portfóliónkat ingyenes, könnyen kezelhető blogszerkesztő segítségével állítsuk

össze, az önéletrajz mellé feltöltve releváns szakmai anyagainkat is.

- Hozzuk létre saját profilunkat a lehető legtöbb népszerű oldalon így elősegítve, hogy a keresőmotorok mihamarabb ránk bukkanjanak. Természetesen a közösségi oldalakra fordítsunk különös figyelmet.
- Rendszeresen keressünk rá a nevünkre, és használjuk a Google értesítő szolgáltatását.
- Osszuk meg portfóliónkat, és használjuk minél több célra: reklámra, éves jelentés összeállításakor, állásinterjúhoz, és hogy aktuális szakmai tevékenységünk szem előtt legyen.

(Fazakas Eszter)

169/2012

SOKOLOV, A. V.: Bibliotečnyj avangard informacionnogo obšestva. – Bibliogr. 7 tétel In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2012) 2., p. 51-60.

Az információs társadalom könyvtári élcsapata

Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Személyzet

A könyvtárak sorsa az információs társadalomban a könyvtárosoktól függ: ha be tudják bizonyítani, hogy szükség van rájuk, akkor a társadalmi struktúrában megmarad a könyvtár intézménye.

A kulcsprobléma Oroszországban is a könyvtárak emberi erőforrásaiban rejlik. Nem tudni, hogy az információs társadalomban milyen személyiségek fogják a szakmát megjeleníteni, az oroszországi könyvtárak a belátható jövőben minőségi mércével mérve milyen emberi erőforrásokkal fognak rendelkezni.

A szakma múltja többé-kevésbé világos. Az 1990-ben végzett össz-szövetségi kutatás szerint a munkatársak 58,4%-ának volt közép- vagy felsőfokú könyvtárosi végzettsége. Egy szakértő szerint ma a könyvtárosok 80%-a véletlenül került a könyvtárba. A könyvtári-információs karon végzők általában nem könyvtárosi pályát terveznek. Ha ez a tendencia folytatódik, bekövetkezhet a „könyvtáros nélküli könyv-

tár” pesszimista jövőképe. Az optimista prognózisok szerint ma a könyvtárakban egy új, nem megfélemlített nemzedék dolgozik, amely megtanult jogaiért küzdeni, értékelni a könyvtári projekteket és pályázatokat nyerni. A más szakterületekről érkező szakemberek határozzák meg a könyvtárügy jövőjét. A kérdést a szakma két vezető egyénisége, U.N. Stolârov és E.R. Sukiasân tanulmányozta, műveik majdnem egy időben jelentek meg. Sukiasânnak az etalon az amerikai könyvtárosok elméleti és gyakorlati felkészültsége; az oroszországi gyakorlatban támadja az ostoba formalizmust, felfedi a lelki szegénységet, a hivatástudat hiányát, ugyanakkor nem kételkedik abban, hogy a könyvtárosok Oroszországban is megtalálják helyüket az információs társadalomban. A szakma tekintélyének helyreállításához *A könyvtárak és a könyvtárosi hivatás presztízse* állami programot ajánlja.

A szerző viszont abból indul ki, hogy minden szakmában az emberi erőforrások a szakszerűség és az aktivitás szerint rétegeződnek. Az 1986–1990. évi vizsgálatok szerint a különböző könyvtártípusokban az emberi erőforrások öt szakmai-pszichológiai rétegbe sorolhatók: az élcsapat, a derékhad, a középszent, a ballaszt és a „zarándok”. Az egyes rétegekbe tartozást tesztlapok alapján állapították meg. A feldolgozás során a „ballaszt” réteget egyesítették a „középszenttel”. (Sukiasân véleménye szerint a „ballaszt” réteg a nagykönyvtárakban a munkatársak 30%-át teszi ki.) Országos helyzetkép: élcsapat 12±5%, a derékhad 35±7%, a középszent 43%±7%, a „zarándok” 10±5%. A munkatársak mintegy fele az első két rétegbe tartozik, ők adják a könyvtáros szakma magját. Véleményük szerint ahhoz, hogy valakiből valódi könyvtáros legyen, tehetségre vagy született adottságra van szükség. Az élcsapat szerint a könyvtárosok nem konzervatívak, nagy részük a gyökeres változások híve.

A mai könyvtárakban mindegyik réteg megtalálható, mennyiségi adatok azonban nincsenek. A ma könyvtáros nemzedéke dönti el, hogy a jövőben Oroszországban a könyvtárak a technokrata vagy a humanista szemléletű utat választják.

Mindkettő nehéz: a könnyebb technokrata út az állami politikát, a „könyvtártalanítást” követi, míg a nehezebb humanista úthoz szükséges szemlélet ösztönös-tapasztalati tudásra épül. Egy 2006–2008. évi felmérésben a könyvtárosok lelkivilágát próbálták megismerni. A kutatásba csak a könyvtári iskolák hallgatóit vonták be, a nem könyvtárosi végzettségű szakembereket nem. Pedig éppen a más végzettség után a könyvtári világba kerülő, átképzést vállaló intelligens könyvbarátok fogják az információs társadalomban a könyvtárosok élcsapatát alkotni. Összefoglalva: a humanista világnézetet a könyvtári élcsapat képviseli. A technokrata társadalomban a humanizmus a könyvtárak iránti igény biztosítója. A könyvtári humanizmusra az információs társadalomnak szüksége van, hogy szembeszálljon az elembertelenedés és az erkölcstelenség növekvő tendenciáival.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 173, 231

Oktatás és továbbképzés

170/2012

ALBRIGHT, Kendra [et al.] : An inquiry-based approach to teaching research methods in Information Studies. – Bibliogr. 26 tétel In: Education for information. – 29. (2012) 1., p. 19-37.

Információtudományi kutatási módszerek oktatásának kérdés-feleleten alapuló megközelítése

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Oktatási módszer

A tanulmány annak a projektnek az eredményeit ismerteti, amely az egyesült- királyságbeli Sheffield egyetemének információtudományi tanszéken az eddigi kutatási módszerek oktatásának a reformját tűzte ki célul az ún. *kérdés-feleleten alapuló tanulás* (IBL) segítségével. A

vizsgálat célja az volt, hogy olyan kérdés-feleleten alapuló tanulást vezessenek be, melynek alkalmazásakor a kutatási módszerek elsajátítása az egyéni és kiscsoportos tanuláshoz igazítható, és alkalmas a nagy tanteremben való oktatásra is. Hagyományos oktatási módszereket kombináltak vita triászokkal, kérdés-felelet szemináriumokkal és egy poszterelőadással, hogy elősegítsék a hallgatók disszertációs témaválasztását a tanegység végén. A dolgozat bemutatja a projekt háttérét és alap gondolatát, a kérdés-feleleten alapuló tanulás jellemzőit, az összefüggéseket és a kurzus moduljában alkalmazott változtatásokat, oktatási technikákat, a projekt értékelését, végül vázolja a projektből levonható tanulságokat. Ezek a következők: (1) tisztázni kell az előadások klasszikus módja és a diákok által vezérelt kérdés-feleleten alapuló tevékenységek között észlelt különbséget: ennek során a diákok szerzett tapasztalatainak az információ-fogyasztóitól el kell jutniuk a tudást felfedezőig, (2) ez azonban a diákok értékelési kereteinek a fejlesztését igényli, és különbözik attól a „felhasználói visszajelzések” megközelítéstől, amelyet sok egyetem alkalmaz központilag kidolgozott kérdőíveiben.

(Autoref.)

171/2012

BRZOZOWSKI, Bonnie – HOMENDA, Nicholas – ROY, Lorie: The values of service learning projects in preparing LIS students for public services careers in public libraries. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 53. (2012) 1., p. 24-40.

A közösségi szolgálatok szerepe a könyvtáros hallgatók közkönyvtárosi hivatásra való felkészítésében

Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtárak – szolgáltatásaik jellege és sokszínű közönségük révén – ideális terepet jelentenek a könyvtár szakos hallgatók számá-

ra ahhoz, hogy tapasztalatokat szerezzenek a közösség szolgálatának területén. Amint azt a pedagógiai és a könyvtár- és információtudományi szakirodalom is tanúsítja, bármilyen tapasztalatot nyújtó oktatás, beleértve a közösségi szolgálatot és a gyakorlati munkát, hasznos alkotóeleme lehet a tanulási folyamatnak. A közösségi szolgálat példáját a gyakorlati oktatási irodalom áttekintésével mutatja be a cikk, konkrét esettanulmányként pedig a texasi Austin város könyvtárában szerzett közösségi szolgálati tapasztalatokat ismerteti. A szerzők végül a bevált gyakorlat alapján javaslatokat adnak a közösségi szolgálati projektek tervezéséhez.

(Autoref.)

172/2012

CHU, Heting: iSchools and non-iSchools in the USA : an examination of their master's programs. – Bibliogr. 17. tétel In: Education for information. – 29. (2012) 1., p. 1-17.

Új és hagyományos könyvtár- és információtudományi tanszékek az Egyesült Államokban

Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

Az elmúlt években számos vita zajlott a könyvtár- és információtudományi (LIS) *iTanszékek* (iSchools) megjelenésével kapcsolatban. A viták egyik témája az, vajon ezek a LIS programokból eredeztetett iskolák tényleg másfajta, mint a szakterület hagyományos iskolái. A válasz érdekében öt olyan hagyományos és öt iSchool összehasonlítására vállalkozott a szerző, ahol az ALA által akkreditált mesterképzés folyik. Az összevetés szempontjai: a program követelményei, alapvető kurzusok, kiemelt területek/specializálódás, egyéb kapcsolódó paraméterek. Kevés lényeges különbség fedezhető fel a két csoport között: az iSchool több kurzust kínál, de több a kiemelt terület/specializálódás a hagyományos tanszékeken. A tanulmány az eredmények alapján az iSchool mozgalom kérdéseit

is vizsgálja (pl. exkluzív jellegét). Noha bevett gyakorlat a *branding*, az összes iskola – függetlenül attól, hogy i- vagy nem – közötti együttműködés és interakció az, amely igazából előremozdítja az információs szakmát általában, különös tekintettel az információs felsőoktatásra.

(Autoref.)

173/2012

FALLON, Helen: Using a blended group learning approach to increase librarians' motivation and skills to publish In: New review of academic librarianship. – 18. (2012) 1., p. 7-25.

Hibrid tanulási módszer alkalmazása a könyvtárosok publikációs motivációjának és készségeinek növelésére

Egyetemi könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Publikálás-tudományos kiadványoké; Továbbképzés

Számos kutatás foglalkozott azzal, hogyan készítik a felsőoktatási oktatókat publikálásra, azonban a könyvtárosokkal kapcsolatban nagyon kevés információ áll rendelkezésre erről a témáról. A cikk az ún. „blended learning” (hibrid módszer, amikor a hagyományos oktatást online tanulással kombinálják) megközelítés lehetőségeit próbálja kiaknázni a könyvtárosokban a publikációs motiváció és készségek kifejlesztésének elősegítésére. A program háromféle elemet kombinált: egy formális, íráskészséget fejlesztő szemináriumot, strukturált online gyakorlatokat és mentori támogatást, valamint két olyan napot, amikor társaiktól kaphattak visszajelzést (peer-feedback). A cikk azt sugallja, hogy a hagyományos oktatás kombinálása az online módszerekkel megfelelő modell lehet annak segítésére, hogy a könyvtárosokban kialakuljanak a publikációs készségek. Ez a típusú modell olyan kontextust teremt, ami jelenleg hiányzik ahhoz, hogy a könyvtárosok fejleszthessék identitásukat, és kialakíthassák magukban a tudományos publikáláshoz szükséges készségeket.

(Autoref.)

174/2012

FINLAY, Craig S. [et al.] : LIS dissertation titles and abstracts (1930-2009) : where have all the librarians gone? – Bibliogr. 27 tétel In: The library quarterly. – 82. (2012) 1., p. 29-46.

Könyvtártudományi disszertációk címei és összefoglalói 1930 és 2009 között: hova tűntek a könyvtári témák?

Disszertáció -könyvtártudományi; Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A cikk az észak-amerikai egyetemek könyvtári tanszékein 1930 és 2009 között írt könyvtár- és információtudományi doktori (PhD) disszertációk témaválasztását elemzi. A címeket és az összefoglalókat vizsgálták meg, hogy kiderítsék, előfordulnak-e bennük azok a könyvtárral kapcsolatos alapvető kulcsszavak (esetükben mintegy száz), melyek az ALA által akkreditált tantervekben szerepelnek. Megnézték, hogy az évek során milyen témák merültek fel, illetve tűntek el, és ez miként járult hozzá a szakterület identitásának a meghatározásához, és mi változott a doktori disszertációkhoz végzett kutatásban a nyolcvan év alatt.

Abban egyetért a többség, hogy a szakterület neve „könyvtár- és információtudomány”, de abban már nem, hogyan támogatja a szakma ezt a „kettőst”, vagyis a könyvtártudományt és az információtudományt. (Zürzavar van azoknak a tanszékek nevében is, ahol az oktatás folyik.)

A téma szakirodalmának áttekintése után – a történeti kvantitatív vizsgálatokra összpontosítva – az adatgyűjtés és elemzés módszertanát vázolják fel a szerzők.

3230 disszertációt elemeztek (1980 és 2009 között 2335 született), és három csoportra osztották az eredményeket: az elsőben csak a teljes időszak címeit vizsgálták, a másodikban és a harmadikban az 1980 és 2009 közötti disszertációk címeit és összefoglalóit az időtényezőre, illetve a tanszékekre koncentrálnak. Kiderült, hogy 1980-tól fogva nőtt azoknak a dolgozatoknak az aránya, amelyben már nem fordultak elő könyv-

tárral kapcsolatos kulcsszavak, illetve csökkent azon munkák aránya, melyekben viszont igen, bár az arány doktori iskolák szerint eltérő.

A vizsgálat megerősítette azt a régi feltevést, hogy a könyvtár már nem tartozik a doktorátusra készülő diákok szívesen választott témái közé. (Ennek optimista és pesszimista olvasata is lehet.) Az eredmények részletes ismertetése után kifejtik, hogy a jövőben érdemes lenne alaposabban elemezni a disszertációk tartalma és az oktatás, a gyakorlat és a kutatás fejlődése közötti összefüggéseket, valamint ezt a vizsgálatot megismételni az információtudományi dolgozatok körében is (itt is kitérve az intézményi háttérre és a témavezetőkre), hogy jobban megismerjük szakmánk fejlődését.

A cikk azok számára lesz érdekes, akik valamilyen szempontból érdekeltek a könyvtárosképzésben: oktatóknak, diákoknak és gyakorlati szakembereknek.

(Murányi Lajos)

175/2012

SOKOLOV, A. V.: Informatičeskie opusy : opus 10. Informatika na bibliotečnyh fakul'tetah. – Bibliogr. 8 tétel In: Naučnye i tehničskie biblioteki. – (2012) 3., p. 5-11.

Informatikai opusok. 10. opus: Informatika a könyvtártudományi karokon

Informatika; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A Szovjetunióban a kulturális élet irányítói mindig éberén reagáltak a politikai újításokra. Ilyen volt az 1960-as években az Országos Tudományos-Műszaki Információs Rendszer (OTMIR) kialakítására irányuló kormányhatározatok sorozata. Az új népgazdasági ágazat irányítása a Tudományos és Műszaki Állami Bizottság feladata lett. A kulturális minisztérium országos érdekből a szakemberképzést vállalta. Az 1960-as évek második felében a könyvtártudományi karokon megjelent a *Tudo-*

mányos információ kurzus, megalakultak a tudományos (tudományos-műszaki) információs tanszékek. Feladatuk volt a könyvtárosképzés informatizálása, a könyvtárosok megismertetése az OTMIR korszerű szellemével. A tudományos-pedagógiai gyakorlatban a humanista és a technokrata út kínálkozott, a választás az egyes tanszékek tudományos világnézeti irányultságától függött.

A Leningrádi Kulturális Intézet Tudományos Információs Tanszékén dolgozó fiatal munkatársak kidolgozták a *Tudományos információ* kurzust, amit a könyvtártudományi kar minden szakán tanítottak. Alapját a tudományos információkeresés koncepciója képezte, amit a leendő gyermek- és közkönyvtárosok szkeptikusan fogadtak. A tudományos kommunikáció korlátaiból a kiutat a továbbfejlesztett elmélet, a társadalmi információ jelentette. A társadalmi informatika módosította a hangsúlyokat az oktatási folyamatban. A tantárgy feladata lett a hallgatók szakmai világnézetének kialakítása azáltal, hogy feltárták az információs megközelítésnek a könyvtári-bibliográfiai jelenségekben rejlő lehetőségeit, a társadalmi kommunikáció sokoldalúságát. További társadalmi informatikai kutatások megmutatták, hogy ez nem a könyvtártudományhoz hasonló konkrét tudományág, hanem egy integráló, általánosító elmélet. A koncepció pedagógiai értéke, hogy humanista tartalma van, a könyvtári-bibliográfiai elméletek és a gyakorlat információs megközelítése feltárta az informatizálás előnyeit és hátrányait. Az általánosító elmélet didaktikai értéke, hogy lehetővé tette a könyvtártudományi karokon a párhuzamosságok és az ellentmondások kiküszöbölését.

A moszkvai és kemerovói kulturális főiskolákon óvatosan kerültek a kockázatos tudományos-pedagógiai újításokat. A moszkvai intézet *Informatika* tankönyve röviden és vázlatosan ismertetette az információforrások gyűjtésének, feldolgozásának és keresésének folyamatait, az információs szolgáltatások szervezését. A hangsúly az információ szemantikus feldolgozásán, az információkeresés automatizálásán, az automatikus információs rendszerek építé-

sén és a hatékonyságmérési módszereken volt. Az oktatás informatizálási törekvése jellemezte a kemerovoi kulturális intézet tudományos pedagógiai iskoláját. Vezetője a könyvtárak és az információs központok automatizálásának megszallottja volt, az általa alapított tudományos információs tanszék a számára egyszerű és érthető technokrata szemléletre épült.

1983-ban a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján megnyílt az informatikai, számítástechnikai és automatizálási osztály, a középiskolákban bevezették az informatika és számítástechnika tantárgyat. Az informatika fogalmát sokféleképpen értelmezték az információs technikától a tudományágig. Az új értelmezés a könyvtárosképzést is érintette: nyilvánvalóvá vált, hogy a tudományos akadémia határozatainak a könyvtári informatizálás technokrata iránya felel meg. A társadalmi informatika humanista koncepciója és a tudományos informatika időszerűtlenné vált.

A különböző „informatikákat” nem lehet egy kurzusba összevonni, az egyetlen lehetséges megoldás, ha két tantárgyat alakítanak ki. 1990-től a kulturális főiskolákon két, különböző célú és tartalmilag nem összefüggő tárgy van: az informatika és a társadalmi kommunikáció. A technokrata szemléletet tovább erősítette az internet és az új információs technológiák megjelenése. A könyvtári-információs karok az információs társadalom számára készítik fel a szakembereket. A kérdés, hogy ez a politika mennyire igazolt és előrelátó.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 211

Szabványok, normatívák

Lásd 207

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

176/2012

ESKANDER, Saad B.: Iraq National Library and Archive : inherited difficulties and new challenges In: Alexandria. – 22. (2011) 1., p. 47-51.

Az Iraki Nemzeti Könyvtár és Levéltár: örökölt nehézségek és új kihívások

Nemzeti könyvtár

Az Iraki Nemzeti Könyvtár és Levéltár (INLA) 2003 óta szerzett tapasztalataiból merítve az INLA igazgatója úgy véli, hogy a kulturális és oktatási intézményeknek egy országos válság idején kulturális és társadalmi szerepet kell játszaniuk a nemzet egységének és a társada-

lom szociális szövetének erősítésében, majd azt elemzi, hogyan ellenőrizte az előző Ba'ath rezsim az INLA-t azzal a céllal, hogy rájuk kényszerítse a kulturális uniformizáltságot és az ideológiai kínálatot. A cikk rávilágít azokra a nehézségekre és új feladatokra is, amelyekkel az INLA-nak szembe kellett néznie az előző rezsim bukása óta. Ismerteti az INLA új törekvéseit, és kiemeli a befogadás hajlandóságát és a rugalmasságot, végül azt vizsgálja, hogyan reagált az INLA a 2006 és 2007 közötti periódusban a bagdadi polgárháború kitörésére, illetve azt a fontos szerepet elemzi, melyet az intézmény munkatársai vállaltak a belső megosztottság, a politikai szélsőségeség és a vallási fanatizmus leküzdésében.

(Autoref.)

Lásd még 200, 227

Felsőoktatási könyvtárak

177/2012

FLEMMING, Christina: A joint university library : vision and reality. – Bibliogr. In: Library management. – 33. (2012) 1/2., p. 95-103.

Közös egyetemi könyvtár – elképzelések és valóság

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárárpület -egyetemi, főiskolai; Működési feltételek; Összevonas -könyvtáraké

A skandináv könyvtári modell a demokratikus társadalmon alapul, ahol a könyvtárak részét képezik annak a jólétnek, amely mindenkit megillet. A lakosságnak pedig igen nagy százaléka könyvtárhasználó.

2001-ben a finnországi Vaasa városában két modern könyvtárárpület adtak át: a városi és regionális könyvtárat, valamint a Tritonia Egyetemi Könyvtárat. A kétnyelvű (finn és svéd) város egyetemén csak finnül van tanítás. Itt folynak azonban a turkui központtal bíró Åbo Akademi és a Helsinki székhelyű Hanken üzleti iskola svéd nyelvű képzései. Az egyetemek úgy döntöttek, hogy építenek egy új, közös könyvtárat a Vaasa Egyetem campusán. Az intézmény önálló szervezeti egység lett az egyetemeken belül saját vezetői testülettel, amelyben mindhárom egyetem képviseltette magát.

Az elképzelések szerint az új közös egyetemi könyvtár nyomtatott irodalmat és elektronikus forrásokat egyaránt kínál. Az adatbázisokat és az elektronikus forrásokat közös licencek alapján veszik igénybe. Barátságos tanulási teret szerettek volna kínálni az egyetemi hallgatóknak. A helyszín a Vaasa Egyetem campusa lett. A Tritonia név egyszerre utal a görög mitológia Triton nevű tengeristenére, Poszeidon fiára, és arra, hogy három egyetem közös intézményéről van szó.

Az új könyvtár nagyon népszerű lett mind az egyetemi polgárok, mind pedig a nagyközönség körében. Nagy kihívást jelentett az eredetileg egynyelvű könyvtár többnyelvűvé alakítása. Szintén újdonság volt, hogy a könyvtár tevékenysége eleve két területre terjed ki: a könyvtári és a tanulási központ funkciókra.

A finn felsőoktatás rendszerének átalakulása a 2000-es évek végén felgyorsult. Számos egyetemet összevontak, a könyvtárakkal együtt. Hoszas tervezés után 2010-ben a vaasai műszaki egyetem könyvtára is beolvadt a Tritoniába. Az egyesülés a 2001-es elvek alapján zajlott, bár nehézséget jelentett, hogy a különböző típusú egyetemek – eltérő igényeik miatt – speciális megoldásokat kívántak.

Az értékelésre és auditálásra vonatkozóan a finn egyetemi könyvtárak együtt dolgoztak ki egy minőségmenedzsment-útmutatót. Ennek alapján rendszeresen vizsgálják az intézményt. A használók jellemzően elégedettek a könyvtárral; negatív visszajelzések a nyitvatartási idővel, a tankönyvek elérhetőségével és a kevés számítógéppel kapcsolatban érkeztek. A munkatársak szintén elégedettek a munkakörnyezettel és a felszereltséggel. Pozitívként jelent meg a többnyelvűség, és a kultúrák találkozásának lehetősége.

A Tritonia modellt a következő jellemzőkkel lehet leírni:

- A könyvtár finanszírozását a diákok és oktatók számának arányában biztosítják a vaasai egyetemek.
- A döntéshozó testületben valamennyi fél képviselteti magát.
- Egy könyvtárigazgató van.
- A vezetői testület közös, viszont a munkatársak a saját egyetem alkalmazottai.
- A szolgáltatásokat három nyelven (finnül, svédül, angolul) nyújtják.
- A hivatalos dokumentumok finnül és svédül is elkészülnek.
- A munkatársak a saját anyanyelvüket használják a belső kommunikáció során írásban és szóban.

Egy ilyen könyvtárban szinergikus hatás érvényesült a nyomtatott gyűjtemények hozzáférhetősége, a közösségi terek, az olvasói és könyvtárosi találkozhelyek, valamint a nyelvek és egyetemek közötti hálózatosodás tekintetében. Az elektronikus forrásokról ugyanez nem mondható el.

(Tóth Máté)

Lásd még 214, 215, 232, 234

Közművelődési könyvtárak

178/2012

BAYLAC-DOMENGETROY, Jérôme: Le réseau de lecture publique du Pays Morcenais : comme les grands et meme un peu plus... In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 2., p. 50-56.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Közkönyvtári hálózat a délkelet-franciaországi Morcenx körzetében

Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár

A legújabb felmérésekből pontosan tudható, hogy Franciaország lakosai közül minden második ember 10 ezer főnél kisebb településen él, ennek következtében érintett abban, hogy a kistépülés könyvtári ellátása megoldott legyen. Ennek kapcsán számos kérdés merül fel. Közülük a leggyakoribb az, hogy vajon egy 6000 négyzetméteres könyvtár jobb szolgáltatást tud-e nyújtani, mint egy 800 négyzetméteres? Van-e egyedi jellegzetessége a kicsi könyvtáraknak? Ma már elmondható, hogy strukturálisan mindkettő hasonló, ám a kiskönyvtárakra egy időben sokkal markánsabb kulturális, szociális és nevelő szerep hárul, mint nagy társaikra. Hatékony működésükhöz sokkal nagyobb találékonyságra, nyitottságra, rugalmasságra és ötletgazdag és ambiciózus személyzetre van szükség.

A rendkívül gyéren lakott, előregedő, ennek következtében számos egészségügyi és szociális problémával küszködő, kilenc kistépülést magába foglaló Morcenx körzet (Acquitania régió, Landes megye) médiatára és munkatársai ezt a fentebb említett szemléletet képviselik. Könyvtárakkal együtt nélkülözhetetlenek, kikeverülhetetlenek a terület szellemi életében, amelybe a hagyományos könyvtári tevékenységeken túlmutató, újfajta kulturális szolgáltatásokat iktattak be. 2003-2004-ben négy médiatékájuk hálózatba tömörült Landes megye és a gascogne-i járás támogatásával. A központi médiatár felelős az általános információigények kielégítéséért, de a települések szétszórtságából és a távolságból eredő gondok leküzdésében is szerepet vállal. A médiatár minden olyan tárgyi feltétellel rendelkezik, melyet a kor megkövetel. A személyi feltételek is adottak a felkészült szakemberek személyében, akiknek a munkáját hatvanegy önkéntes segíti. Az ő hídszerepük rendkívül fontos, hiszen a program lelegejétől ők az összekötők a város, a médiatár és a kistépülések lakói között. Az önkéntesek biztosítják a nyitva tartást, a kölcsönzést, a visszavételt, a kapcsolattartást a felhasználókkal. Természetesen mindezek ellátásához komoly alapképzésben vettek részt, ahol elsajátították a munkához és a felhasználókkal való kommunikáláshoz szükséges szakmai, informatikai, pszichológiai ismereteket.

Az e-média projektet egy 25 négyzetméteres irodában hozták létre, ahol nagyon kevés dokumentum áll az olvasók rendelkezésére, ám a heti négyórás, betanított önkéntesek által működtetett elektronikus szolgáltatás révén ingyenes hozzáférést biztosítanak számukra több internetes forráshoz, katalógushoz és távolról elérhető dokumentumhoz. Az ugyanitt indított „Digitális kultúra” projekt három táblagéppel és tizenöt olvasóval indult 2012 februárjában. Az „Egy újszülött – egy könyv” és a „Kamaszklub” programjaikkal a jövő olvasóit próbálják kinevelni a médiatárban és a hálózatban dolgozó munkatársak.

Az ötletek alapján indított programok egymás után sorjáznak, mert a könyvtár és médiatár

szerepe a kistelepüléseken élők számára éppúgy szociális segítség, mint az intellektuális vagy a közösségi létezés megtestesítője. Végigtekintve az e tevékenységet végző könyvtárak kifogyhatatlannak tűnő tárházát, felmerül a kérdés, hogy a jövőben a kiskönyvtárak nem válhatnak-e egyszer majd a nagyok inspirálóivá?

(Pajor Enikő)

179/2012

BOUFFANGE, Serge – HABÉRARD, Marie-Laure: La „Biblio.” : entre concentré et fantasmе de bibliothèque In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 2., p. 12-15.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtár falak nélkül – a bordeaux-i Biblio.bato

Használó; Igény; Városi könyvtár

Napjainkban a „könyvtár falak nélkül” elképzelés újabb és újabb példái születnek világszerte. 2011 októberétől a bordeaux-i Garonne folyó kikötőjében található a nem szokványos megjelenésű, mégis barátságos, *Biblio.bato* névre keresztelt új könyvtár. Ennek egyik több évtizedes elődje a kicsinek mondható, könyvtárrá változtatott katonai teherhajó, a Bokböten, amely már 1953-ban a svéd szigetek partjain hívogatta látogatóit.

Dániában nem a vízen, hanem egy szupermarket tetején rendezték be Naevstedt közkönyvtárát. Kereskedelmi központok (Lyon, Rouen), repülőterek (Schiphol – Amsterdam), vasúti állomások (Haarlem, Amsterdam mellett), metróaluljárók (Marseille, Madrid) és számos különféle nem megszokott hely ad otthont a nem hagyományos könyvtáraknak azért, hogy az követhesse, együtt élhessen már létező vagy leendő olvasójával. Ez utóbbi nagyon fontos elem. E könyvtárak ugyanis a megszokottságból kilépve újat akarnak adni, és új olvasókat is szeretnének szerezni. Ezért a könyvtár kinyílik tartalmi tekintetben is. Felhívásokkal, plakátokkal, szokatlan tevékenységi formákkal és lehetőségekkel szólítják meg az

arra járókat. 3D-s filmek, videojátékok, automatikus „kütyük” és sok egyéb szolgálja a „mindenki kultúrája” vagy a „kultúra mindenkinek” program célközönségét, az átlag állampolgárt, az utca emberét. Ennek egyik fő elképzelése a „kösd össze a hasznost a kellemessel, és tedd mindezt egy számodra hasznos szociális környezetben” elv.

Mindez hasonlít egy kicsit a közösségi web interaktív módjaira. A közösség tagjai újfélé módon és mindig másképpen válaszolnak, reagálnak egy-egy újabb közösségi formára, eseményre. Amíg a hagyományos könyvtár úgy célozza meg a közösséget, hogy az egyént szólítja meg elsősorban, itt először egy-egy csoporttal kerül kapcsolatba a könyvtáros és utána az egyes felhasználóval. Ezek a minikönyvtárak nem nevezhetők sem tudományos, sem közkönyvtárnak. Az adott hely szociális közegéhez igazodnak, és a vizuális kultúra segítségével terjeszthető információkra fókuszálnak. A bordeaux-i példa „Biblio.bato”-ja a város önkormányzatával is megállapodást kötött a 2011-2013 időszakra, kötelezve magát, hogy a kultúra demokratizálásáért mindent meg fog tenni. A város ehhez 16 ezer eurót adott, hogy a kreatív műhelyek fenntartásához, utcai (street art) és az újrahasznosítható hulladékokból készíthető műalkotásokhoz, a hifi, 3D-HD tv-készülékek, képregények, mangák és mindenféle anyag, eszköz, gép, dokumentum beszerzéséhez hozzájáruljon. Ezt a csak önkéntesekből álló szakmai gárda egészíti ki, akik heti három alkalommal, általában egy-egy délután ingyen foglalkoznak az arra járókkal. A könyvtár munkája az első három hónap után igen sikeresnek mondható. A 60 négyzetméteres helyen a 140 órás nyitva tartás alatt közel hatszáz látogató fordult meg. Általában családok 15 éves kisebb gyerekeikkel. Ezt követte a Facebookon az a 350, 15-35 éves személy, akik 65%-a szereti ezt a közösségi formát.

A húsvéti szünet véget vetett ennek a könyvtári formának. A szakkönyvtárosokból álló közösség pedig e tapasztalat birtokában már nekiállt a folyó partján a nyári *Biblio.sport*, a bordeaux-i tó partján pedig a *Biblio-plage* megszervezésé-

hez, miközben mindenkiben felmerült a kérdés: mindezek után beszélhetünk-e még könyvtárról? Mindent összevetve megállapítható, hogy városi vagy nagyvárosi környezetben ezek a minikönyvtárak modul szerkezetüknél fogva alkalmasak arra, hogy a különféle helyszíneken megjelenő igényeket kielégítsék, és hidat alkossanak a folyamatosan fejlődő társadalom és a könyvtár között.

(Pajor Enikő)

180/2012

CHIESSI, Sara: Quanto valgono le biblioteche? : un metodo per valutare l'impatto sociale delle biblioteche pubbliche italiane In: Bollettino AIB. – 51. (2011) 4., p. 315-327.
Res. angol nyelven

Mennyit érnek a könyvtárak? Módszer az olasz köz-könyvtárak társadalmi hatásának értékelésére

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Szolgáltatások használata

A gazdasági válság következtében soha nem volt nagyobb szükség arra, hogy a könyvtárak felmutassák, bizonyítsák értékordo- és értékadó voltukat mind az egyén, mind a társadalom számára. A közkönyvtárak hatásának mérése annyi, mint olyan tényezők értékelése, amelyek gyakran tünékenyek és megfoghatatlanok, mint az információhoz való hozzáférés, a jólét vagy a társadalmi integráció. Éppen ezért mindmáig az olyan „szoft” módszerek mutatkoztak a leghatékonyabbnak, mint az interjúk, felmérések, fókuszcsoportos kutatások. Az IFLA *Researcher-Librarian Partnership* kezdeményezése által támogatott munka célja olyan, a könyvtár hatását értékelő módszer kidolgozása volt, mely egyszerű, hatékony és megismételhető, azaz potenciálisan alkalmazható mindenféle közkönyvtár esetében. Alapjául az IFLA *Global statistics for the 21st century* projektje keretében kidolgozott kérdőív szolgált. Az átdolgozott, az olasz helyzetnek megfelelően adaptált, és néhány pontban

az adott könyvtár jellemzőihez igazíthatóvá tett kérdőívet négy olasz közkönyvtárban próbálták ki (egyikük közel 19 ezer, másikuk alig 3 ezer, a további kettő öt-öt és fél ezer aktív olvasót lát el).

Csak a legfontosabb eredményeket említve: a beiratkozott olvasók számánál legalább 10%-kal magasabb a tényleges használók száma. A kérdezettek több mint 90%-a havonta, 37%-a hetente legalább egyszer ellátogat a könyvtárba, ami rendszerességet jelez az olvasók legnagyobb részénél. A leggyakoribb tevékenység a kölcsönzés (87%), a felvilágosítás-kérés a könyvtárostól (86%) és a találkozás barátokkal, ismerősökkel (77%): azaz az utóbbi két évtized minden innovációja ellenére a könyvtár – olvasói számára – még mindig elsősorban az a hely, ahonnan könyveket lehet kölcsönözni. Ugyanakkor a könyvtár mint hely is fontos: találkozások (77%), olvasás (56%), tanulás (48%), kulturális eseményeken, tevékenységekben való részvétel (39%) színhelye. Meglepő módon csak az olvasók 42%-a használja az online szolgáltatásokat (és csak 23%-uk használja havonta egynél több alkalommal); 88% az OPAC-ot használja, és mindössze 2% az olyan speciális lehetőségeket, mint a könyvtár blogja vagy a teljes szövegű források. A könyvtár előnyei közül kiemelkedik, hogy kellemes (98%), illetve nyugodt és biztonságos (74%) hely, de 74%-nak a tájékozottságot, a „naprakészséget” segíti megtartani, illetve új kompetenciák megszerzését, az érdeklődési kör kitágulását támogatja (65%). A válaszolók 88%-át érzékenyen érintené, ha a könyvtár bezárna, 15% nem találná meg máshol ugyanazokat a szolgáltatásokat és információkat. Noha a kérdezettek 80%-ának van otthon internetelérése, csak 41% véli úgy, hogy ugyanazokat az információkat meg tudja találni a neten, szemben azzal, hogy 92% másik könyvtárba menne.

A „*willingness-to-pay*” szokásos kérdése (mennyit szánna arra, hogy a könyvtár nyitva maradjon?) átalakítva így hangzott: mit gondol, mennyibe kerülne Önnek ugyanezeket az információkat és/vagy ugyanezeket a szolgáltatásokat máshonnan megszerezni? A gyakorlat viszont

azt mutatta, hogy ez a kérdés igen sok esetben még inkább átalakult, és a válasz arra érkezett, hogy „mennyit tudna Ön költeni arra, amit most a könyvtártól tud megkapni?”. A meglepő eredmény szerint 47% 10-20 eurót, 34% 30 eurónál többet költene havonta. A könyvtár esetleges bezárásának feltételezése sokak számára tette fontossá, hogy megfogalmazza, mi a könyvtár valódi értéke: itt vált hangsúlyossá a társadalmi érték, az ingyenes és általános hozzáférés, a segítség (a leszakadtaknak, illetve a bevándorlóknak). Kiemelendő az egyetemisták véleménye, akik szolgáltatásaik, illetve atmoszférájuk miatt értékeli magasabbra a közkönyvtárakat, mint formálisabb, szűkebb kínálatú egyetemi könyvtáraikat.

Az adatok részletes elemzése nélkül megállapítható, hogy noha az érték nehezen meghatározható, az olvasók fontos dolgokat tudnak mondani a felfogásuk szerinti értékekről mind egyéni, mind társadalmi szempontból. Válaszaik nem csak a tényleges, hanem a potenciális értékekre is rámutatnak, sokat segítve a fejlesztési irányok kialakításában.

(Mohor Jenő)

181/2012

GUNDERSEN, Arne: Space for learning : Nordic project for a cross-sectoral strengthening of community learning In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 2., p. 20-21.

Tér a tanuláshoz: skandináv projekt a közösségi tanulás támogatására

Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv; Felnőttoktatás; Kapcsolat intézményekkel; Közművelődési könyvtár

A skandináv országok *Tér a tanuláshoz* (Space for learning) elnevezésű, 2010 és 2012 között zajló projektjének a célja, hogy bátorítsa a szektorok közötti együttműködésben megvalósuló közösségi tanulást. A projektet a *Nordplus* program keretében a skandináv országok mi-

nisztereinek tanácsa finanszírozta. Könyvtárak, felnőttképzéssel foglalkozó egyesületek és intézmények együttműködésében megvalósuló, közösségi tanulással kapcsolatos, jelenleg is folyó és új alprojektek tapasztalatait gyűjtötték össze, és vontak le belőlük következtetéseket.

Norvégiában az 1990-ben megrendezett „Felnőtt tanulók hete” óta működik együtt a felnőttképzést képviselő Norvég Felnőttképzési Egyesület és a Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hivatal. Utóbbi megszűnése óta a könyvtárakat a nemzeti könyvtár képviseli. Svédországban az örebroi és a dalarnai megyei könyvtárak kezdtek együttműködést a helyben működő tanulási egyesületekkel a személyzet továbbképzésében. Dániában a Könyvtár és Média Ügynökség tett közzé információkat a közkönyvtári és az oktatási egyesületek közötti együttműködések finanszírozási lehetőségeiről, amelynek nyomán számos projekt indult.

A közkönyvtáraknak és a felnőttképzéssel foglalkozó szervezeteknek egyaránt célja a közösségi tanulás lehetőségeinek biztosítása és közös értékek teremtése. Mindez a skandináv országok kormányzati szakmapolitikai dokumentumaiban is megjelenik. Ilyen a norvég parlament 23. jelentése, a *Könyvtárak – tudás közvagyon, találkozóhely és kulturális köztér a digitális korban* című vagy a dán jelentés, a *Közkönyvtárak a tudástársadalomban*. Vajon mindez versenyhelyzetet teremt a könyvtárak és a felnőttképzési intézmények között, vagy együttműködésre sarkall? A versenyhelyzet elsősorban Dániában jelenik meg, hiszen a könyvtárak itt funkcionálnak leginkább tanulási térként. Az együttműködésről pedig a Borási Egyetemen tettek közzé nemrég egy áttekintést, amely szerint három perspektívából szemlélhető a kérdés: az egész életen át tartó tanulás, az oktatás és a kultúraterjesztés oldaláról. Mindez egyben a könyvtár három különböző – a felnőttek tanulását segítő – funkciójára utal.

A Tér a tanuláshoz sok jó példát hozott fel az együttműködésre. Ezek közül is azok a legjobbak, amelyek országos szinten fogalmazódnak meg, de regionális vagy helyi szinten működnek.

Ilyenek például a svéd *Digidel 2013* projekt, a dán *Tanulj több IT-t* vagy a norvég *Felnőtt tanulók hete* programok, amelyek országos háttérrel valósítanak meg helyi együttműködéseket. Hasonlóan vannak regionális keretek között megfogalmazott programok, amelyek a helyi közösségekben való együttműködéseket támogatják.

A Tér a tanuláshoz projektben végül készítettek egy kiadványt, amelyben a bevált gyakorlat 12 példáját írták le. Megnevezték az együttműködést motiváló legfőbb tényezőket, megfogalmaztak néhány jó tanácsot, javaslatokat tettek az együttműködés módjára vonatkozóan, illetve egybegyűjtötték a könyvtárak és a felnőttképzési terület legfőbb érintkezési pontjait.

(Tóth Máté)

182/2012

HAPEL, Rolf: The library as a place In: Public library quarterly. – 31. (2012)1., p. 48-55.

A könyvtár mint hely

Feladatkör; Igény; Könyvtáráépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

Az ipari menedzserek és a döntéshozók között több évtizede folyik a vita a közkönyvtárak jövőjéről. A vita általában a könyvek jövőjével kapcsolatos nézetekkel zárul. Öröndetes, amikor a könyvtári vagy a kulturális világon kívüliek alkotnak véleményt a könyvtárak jövőjéről, még ha szerintük a könyvtárak rövid időn belül meg is szűnnek. A könyvtári világban sokakat valószínűleg elkeserít, hogy nem értékelik a közkönyvtáraknak az évtizedek alatt Dániában és más országokban az anyagok terjesztésében, a kultúra gazdagításában és a gazdasági fejlesztésben tett hatalmas erőfeszítéseit, amelyek jó része a könyvtárakban a háttérben zajlott.

A negatív vélemények nem jelentik a vita végét; pozitív fejlemény, ha valaki nyers pénzügyi racionalitással megkérdőjelezi a könyvtárak létét. Az ilyenkor szükséges bizonyítások kiváló

alkalmat teremtenek arra, hogy megmutassuk a könyvtár erősségeit.

A társadalmi kihívásokat vizsgálva a könyvtárak a következő problémák megoldásában tudnak segíteni:

- a tudás megosztása és terjesztése,
- irodalmi és nyelvi fejlesztés,
- innováció és a tudás növelése,
- társadalmi növekedés és kohézió,
- képességfejlesztés (empowerment) és kultúra.

A könyvtárak ezeket a feladatokat már ellátják; kérdés, hogy megoldhatók-e kizárólag digitális infrastruktúrában, ahogy többen tanácsolják. Valójában ez a közkönyvtárakról és épületeikről szóló vita lényege.

Dániában a könyvtári szektor az a rendszer, amely a polgároknak licencelt és jogtiszt digitális tudást és kulturális szolgáltatásokat nyújt térítésmentesen. A legtöbb országban a politikai konszenzus és a pénzügyi források a társadalmi kohézió és a demokratikusan elérhető alapértékek igénye felé mozdulnak. Az új konszenzus a tudásnak és a kultúrának az interneten történő terjesztésére alapul. A 2010-ben indított Dán Digitális Könyvtár éppen ennek teremti meg a kereteit.

Mi lesz a könyvtáráépületekkel? Az utóbbi 30 évben Dániában már sok könyvtárat bezártak. Az 1970-es években működő mintegy 1200 fizikai szolgáltató pontból mára 500 maradt. Könyvtárirányítási körökben a bezárásokat hatékonysági szempontból megalapozottnak tartják. Még megoldatlan probléma a kevésbé mobil lakosok kiszolgálása.

A nagyméretű könyvtári terek alkalmasak arra, hogy az embereknek a nyilvános helyen való megjelenési igényét szolgálják: bárki bemehet anélkül, hogy fizetnie kellene vagy nyilatkoznia politikai vagy felekezeti hovatartozásáról. A könyvtárban az emberek eszközöket kölcsönözhetnek civil társadalmi tevékenységükhöz, találkozókát szervezhetnek, kiállításokat rendezhetnek, segítséget kaphatnak a nyomtatott és a digitális média használatához. A könyvtári terek fontosságát mutatja, hogy nő a látogatók

száma, bár a statisztikák szerint jelentős részük nem könyvet kölcsönözni megy a könyvtárba. A könyvtárak korszerűsítéshez folyamatosan új ötletekre van szükség. Az utóbbi években a francia *Médiathèques* és az angol *Idea Stores* adhattak inspirációt a tervezőknek, valamint az USA-ban, Hollandiában, Németországban, Szingapúrban született könyvtári tervek és épületek. Dániában is nagy intenzitással folyik a könyvtári terek fejlesztése, a projekteket a Dán Könyvtári és Média Ügynökség támogatja. A könyvtárban a mai elméletek szerint négy (fizikai és virtuális) teret kell elkülöníteni: az inspirációhoz, a tanuláshoz, a találkozókhoz és az előadásokhoz. Az utóbbi egészen új ötlet, az önfejlesztést és az innovációt szolgálja. Másik ötletre példa az aarhusi közösségi központ. Ennek részei: civil kezdeményezések (kávézó, helyi levéltár stb.), könyvtár, lakossági szolgáltatások (főleg önkiszolgáló módon). A City of Copenhagen a közösségi központokhoz hasonló kulturális központokat fejleszt. Sok könyvtár kínál ún. szolgáltatás nélküli nyitva tartást. Több helyen a könyvtár egy nagyobb közösségi komplexum része.

A példák azt mutatják, hogy a közkönyvtárak élnek, jól vannak, munkatársaik és olvasóik tovább dolgoznak azért, hogy alkalmazkodni tudjanak a jövőhöz.

(Viszocsekné Péteri Éva)

183/2012

JAEGER, Paul T. [et al.] : The intersection of public policy and public access : digital divides, digital literacy, digital inclusion, and public libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 31. (2012)1., p. 1-20.

A közösségi politika és a nyilvános hozzáférés keresztútján: digitális szakadékok, digitális befogadás és a közkönyvtárak

Feladatkör; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Könyvtár-

politika; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A digitális szakadék, a digitális műveltség és a digitális befogadás fogalmait széles körben használták az internettel kapcsolatban az elmúlt két évtizedben. Bár ritkán fogalmazzák meg pontosan a jelentésüket, és a technológia változásai nyomán módosul is, ezek a fogalmak a közkönyvtárakban számos internettel kapcsolatos döntés mozgatói voltak. A cikk azt vizsgálja, mi sikkadt el az elképzelések és a megoldások között, amikor is a közkönyvtárak megszervezték az internetes oktatás, elérés és segítség biztosítását. A fenti kifejezésekhez kapcsolódó jelentés és az ezekkel a fogalmakkal kapcsolatos politikai törekvések elemzése nyomán a cikk megvizsgálja a közkönyvtárak szerepének viszonyát ezekhez a fogalmakhoz, valamint azt, hogyan alakultak ezek a szerepek az információ elérését befolyásoló politika hatására. Ezután a cikk azokat a módokat veszi számba, amelyek révén a politika jobban segítheti a közkönyvtárakat e szerepekben, és azokat is, ahogy ezek a szerepek hozzájárulhatnak a közkönyvtárak érdekérvényesítéséhez, és ezáltal a politika kialakításának egyik tényezője lehetnek.

(Autoref. alapján)

184/2012

RIVOIRE, Laurence: Le réseau de Bourg-en-Bresse, de „petites” bibliothèques au centre de l'action In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 2., p. 18-22.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A Bourg-en-Bresse-i kiskönyvtári hálózat – kiskönyvtárak a cselekvés középpontjában

Használó; Igény; Könyvtári hálózat; Városi könyvtár

Az 1990-es évek könyvtárépítési gyakorlata a nagy vagy hatalmas méretű tereket tartotta elsődlegesen fontosnak. Az egy helyre történő központosítás volt a politikai és építészeti elv

egyaránt. Az ilyen szervezésű könyvtárak működtetése fároszként világított az adott város és környezete kulturális tevékenységében. Egy minisztériumi program keretében 12 ilyen BMVR (bibliothèque municipale à vocation régionale), vagyis 12 regionális feladatkörű városi könyvtár épült mintegy 150 ezer négyzetméternyi összterületen.

A gyakorlat hamar bebizonyította, hogy ez a fajta központosítás a kisebb településeken, elővárosi kerületekben élők igényeit nem tudja maradéktalanul kiszolgálni. Ezért a francia minisztérium 2003-tól elindította a „ruches”, „méhkaptár” elnevezésű könyvtárépítési programját, melynek fő célja volt, hogy annak a 36 ezer kisvárosnak, településnek a lakói is információhoz jussanak, akik nem rendelkeztek nagykönyvtárral. A program keretében 400-600, néha 1100 négyzetméternél nem nagyobb, kis „kaptárkönyvtárak” épültek az addig ellátatlanul maradt felhasználók számára. Munkájuk harmonizálása érdekében többen közös hálózatot alakítottak. A több mint 40 ezer lakosú Bourg-en-Bresse példája is ezt mutatja. A város három különböző helyszínén épült két médiatár és egy központi könyvtár megosztott feladatokkal jól szervezett, jól működő, a jelenlegi elvárásoknak megfelelő olvasói ülőhelyszámú, hangulatos közösségi és tanulási terekkel, olvasósarkokkal, számítógépparkkal ellátott hálózatba tömörült.

Az e könyvtárakban végzett minőségbiztosítási és olvasói felmérések világítottak rá arra az érdekességre, hogy ezeknek a kisebb könyvtáraknak a szervezettsége, ellátása néha sokkal jobb, mint a központi könyvtáraké. Sok esetben sokkal fejlettebb és hatékonyabb szolgáltatásokat nyújtanak, mint nagy társaik. Sokkal jobban alkalmazkodnak olvasók igényeihez, eredetibb ötletekkel szervezett foglalkozásokkal teszik színessé könyvtáruk életét, ami azért fontos, mert napjainkban a költségvetési megszorítások minden könyvtártípust erőteljesen érintenek. A megnyírbált anyagi lehetőségeket egyedi ötletekkel és az adott helyszínek kínálta lehetőségek kiaknázásával próbálják és tudják ellensúlyozni a könyvtárosok. Ezt teszi az itteni két médiatár

is. Olvasói klubok, olvasóköri, a gyerekeket és felnőtteket egyaránt megszólító mesefoglalkozások, multimédia-képzések és mindenféle egyéb kulturális tevékenység közül választhatnak a felhasználók. Egy-egy speciális gyűjtemény bemutatása vagy használatának megtanítása a kisebb könyvtárban annak intimitása miatt jobb hangulatú, sikeresebb, mert a hallgatósággal közvetlenebb kapcsolatot lehet kialakítani. A „Kultúra ösvényén” elnevezésű hálózati program tudatosan kiviszi a könyvtárat és az összes többi kulturális intézményt is – kiállítóterem, színház, múzeum, koncert stb. – szabadtéri vagy más, nem megszokott helyszínekre azzal a céllal, hogy a kultúra minél közelebb, minél könnyebben elérhető legyen a városlakók bármelyik szociális rétegéhez.

A Bourg-en-Bresse-i hálózathoz hasonló kisebb könyvtárak vagy hálózatok vizsgálatakor egyértelműen szembeötlő, hogy minden tevékenységük középpontja a felhasználó–város lakó tanulási, művelődési, szórakozási, közösségi, információgyűjtési szükségletének a kielégítése. Könyv, könyvtár, olvasó vagy felhasználó egy emberszabásúbb világban így talál egymásra.

(Pajor Enikő)

Lásd még 166, 171, 210

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 209

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

185/2012

DAUM, Marilen: Modellbibliothek für Kinder und Jugendliche : eine Exzellenzinitiative des Goethe-Instituts im indischen Chennai In: BuB. – 64. (2012) 2., p. 156-159.

Modellkönyvtár gyermekeknek és fiataloknak Indiában

Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvtáráépület -iskolai, -gyermek-, -ifjúsági; Külföldön fenntartott könyvtár; Támogatás -más országnak

A Goethe-Institut, Németország a világ számos pontján működő kulturális intézetének a segítségével korszerű gyermek- és ifjúsági könyvtár létesült az indiai Chennaiban (korábbi nevén Madrasban), a 4,7 milliós nagyvárosban, és nyílt meg hivatalosan 2011 novemberében. A fiatal látogatókat két emeleten világos terek várják, amelyeket szemet gyönyörködtető német könyvtári bútorokkal trendeztek be.

A modellkönyvtárban (Hippocampus Library for Children) található média-sokszínűség újdonságnak számít az indiai olvasók előtt. Remek állományában 12 ezer kötet angol nyelvű gyermek- és ifjúsági könyv található. Az elmúlt években kezdett két indiai gyermekkönyvkiadó (Tulika, Tara Boooks) jó minőségű könyveket termelni a hazai piac számára. Mivel a könyvtár délen, Tamil Nadu államban található, kisebb tamil nyelvű gyűjteménye is van. A Goethe-Institut és a Hippocampus Children's Company közötti partneri viszony 2010 ősze óta áll fenn, ekkor született az a megállapodás, hogy közösen hoznak létre a nyilvánosság számára egy olyan létesítményt, ahol gyermekek és fiatalok vonzó környezetben juthatnak ismeretekhez, együtt tanulnak, és szabadidejükben többféle olvasmányban gyönyörködhetnek. A projekt a Goethe-Institut által szponzorált kiválósági kezdeményezés, mely legalább három évig fog tartani. Indiában több olvasási program zajlik civil kezdeményezésre, de azok elsősorban olyan falusi körzetekre fókuszálnak, ahol nincsenek oktatási intézmények.

(Autoref.)

Lásd még 206

Iskolai könyvtárak

186/2012

MARQUARDT, Luisa: La biblioteca, cuore della creatività in ogni scuola. – Bibliogr. 45 tétel In: Bollettino AIB. – 51. (2011) 4., p. 329-345.

Res. angol nyelven

A könyvtár mint a kreativitás központja az iskolában

Feladatkör; Iskolai könyvtár

A gazdasági (és társadalmi) fejlődés – sőt, a fenntarthatóság – fontos előfeltétele az innováció, ami elképzelhetetlen kreativitás nélkül. A kreativitás olyan tanulási folyamat eredménye, amely igen nagy mennyiségű információt igényel. A könyvtárak az általuk biztosított pluralizmus – a „biblio-diverzitás”, a források, az ismeretek, a nézőpontok gazdagsága és sokfélesége – révén nagymértékben tudják támogatni az ismeretszerzés folyamatát.

A követelmények, célok nagy részét nemzetközi szinten megfogalmazták: elegendő az AASL (az Amerikai Iskolai Könyvtárosok Szövetsége) által kidolgozott *Standards for the 21st Century Learner*, az OECD által megfogalmazott három kompetencia-típus, illetve az EU által a 21. században elvárt nyolc kulcskompetencia említése (ez utóbbiak közt szerepel a digitális kompetencia, a tanulás megtanulása és az újító, kezdeményező szellem). Tegyük hozzá mindezekhez, hogy a könyvtárakkal szemben is elvárás, hogy maguk is kreatív és innovatív intézmények legyenek, illetve hogy intenzíven éljenek az innovatív folyamatokat előmozdító képességükkel.

Az iskolai könyvtáraknak, rendelkezvén a három alapfeltétellel (személyzet, hely, gyűjtemény), fontos oktató-nevelő funkciójuk van, céljuk, hogy – az iskolával együtt – tájékozott, és a társadalomban aktívan részt venni képes polgárokat neveljenek. Ehhez olyan minőségi iskolai könyvtári szolgáltatásokra van szükség,

amelyek felkeltik a kíváncsiságot, fenntartják az érdeklődést. A könyvtár legyen ennek megfelelően színes, attraktív, kényelmes és funkcionális. Gyűjteménye pedig felülvizsgált, integrált, naprakész és világosan megfogalmazott fejlesztési politika alapján messzemenően figyelembe veszi használói körének – az egyre inkább „digitálisnak bennszülöttek” – megnyilvánuló és latens információs igényeit egyaránt.

Mindehhez kétségtelenül bizonyos plusz anyagi ráfordítások is szükségesek, amelyeket a szülők, öregdiákok egyesületeinek és más kulturális

egyesületek, egyéb helyi alapok, alapítványok bevonásával lehet előteremteni. Belátva, hogy az ifjúság képzése–nevelése–formálása a társadalom jövőjét befolyásoló tényező, a szociális olló nyílásának megelőzése, a társadalmi integráció és az innováció érdekében a gazdasági megszorítások idején is meg kell teremteni az iskolai könyvtárak fejlesztéséhez szükséges forrásokat.

(Mohor Jenő)

Lásd még 159

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

187/2012

DETMERING, Robert: Reference in transition : a case study in reference collection development In: Collection building. – 31. (2012) 1., p. 19-22.

Változások a tájékoztatásban. Esettanulmány a tájékoztatási segédkönyvtár gyarapításáról

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Referenz; Segédkönyvtár, kézikönyvtár

A University of Louisville (Kentucky) egyetemi könyvtára tagja a tudományos könyvtárak és a délkeleti tudományos könyvtárak egyesületének (ARL, ASERL). 2,2 milliós állományával főleg a bölcsészet-, orvosi, társadalom- és természettudományokat, valamint üzleti tudományokat hallgató diákokat és kutatókat szolgálja, de a központi könyvtár (*William F. Ekstrom Library*) igen erős a művészetek, a szociális munka és az oktatástudomány területén is (<http://louisville.edu/library/>).

Tájékoztatási kézikönyvtára hagyományosan gazdag (általános és szakbibliográfiák, lexiko-

nok, statisztikai kiadványok, adattárak, enciklopédiák, indexek, kézikönyvek). A szükséges anyagi források birtokában és a nyomtatott dokumentumok korában nem okozott gondot ennek a tájékoztató könyvtárnak a gyarapítása, de ma már nehézségek mutatkoztak a tárolás, az apasztás, a kezelés és a gyarapítás terén. A hagyományos tájékoztatási segédletek háttérbe szorultak – elsősorban az elektronikus információk egyre növekvő jelentősége és a világhálón található, gyakran nem túl magas színvonalú általános információk miatt. Emellett a pénzügyi korlátozások nyomán lehetetlenné vált a nyomtatott kézikönyvtár színvonalának fenntartása. (A statisztika szerint az elmúlt hat évben a tájékoztatási alkalmak is közel 35%-kal csökkentek.) 2007-ben korszerűsítették a központi könyvtár első emeletét – ahol a tájékoztatási segédkönyvtár található –, és a 30 ezer kötetes állomány a maga polcaival gátja lett a felhasználóbarát térkialakításnak. Nyilvánvalóvá vált, hogy már nincs szükség ekkora állományra, ezért átalakították a kézikönyvtárat és a gyűjteményszervezést; olyan kurrens és hatékony állomány jött létre, amely jobban megfelel a korszerű környezetnek, és képes a gyors tájékoztatásra.

A téma szakirodalmának – főleg a kivonás témakörének – áttekintése után, mely főleg a korszerű gyűjtemény és az elektronikus tájékoztatási források témájával foglalkozik, kitérnek a szerzők a változtatásokra, többek között az új szemlélet kialakítására és ennek a gyakorlati munkában jelentkező kihatásaira, majd az állományszervezés szabályozásával és a megtett lépésekkel foglalkoznak. (A tájékoztatási segédletekről egyenként döntötték el, hogy marad, átkerül a kölcsönözhető állományba, elektronikus változatát szerzik be a jövőben, vagy törlik.) Cikkük végén megállapítják, hogy nyilvánvalóvá vált, az állományt jelentős mértékben korszerűsíteni és aszisztálni kell: a cél pedig egy kisebb, jobban használható és többségében elektronikus gyűjtemény létrehozása. Jelenleg a tájékoztatási segédkönyvek többsége elektronikus dokumentum, és a tájékoztatási osztály minden tagja aktívan bekapcsolódik a címek kiválasztásába. A régebbi könyvanyag polcaiból is eltűnt közben néhány – helyet adva a csoportos tanulási zónának; az új szemlélet nyomán jobb szolgáltatáshoz jutnak a felhasználók.

(Murányi Lajos)

188/2012

HARTNETT, Eric – KOURY, Regina: Techcast : using google apps through the electronic resource life cycle. – Bibliogr. In: Collection management. – 37. (2012) 1., p. 47-54.

A Google Alkalmazások könyvtári használatáról

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Információtechnológia; Munkafolyamat; Munkaszervezés

Az elektronikus előfizetéseket időről időre meg kell újítani. Az ingyenes Google Alkalmazások (*Google Apps*) használatával a folyamat hatékonyabbá, gazdaságosabbá és könnyebben kezelhetővé tehető. A szerzők a Texas A&M University (TAMU) Libraries és az Idaho State

University (ISU) Libraries tapasztalatát ismertetik.

Az elektronikus kiadványok életciklusa a beszerzéssel kezdődik. A TAMU minden új ilyen kiadvány előfizetésének javaslatakor kipróbálást kér. A próbaidőszakban összegyűjtik a felhasználói véleményeket, telefonon, e-mailben vagy névtelenséget biztosító kérdőíven – az utóbbihoz a *Google Dokumentumok* részét képező űrlapokat (*Google Forms*) használják.

A növekvő elektronikus állománnyal rendszert nem tart lépést a személyzet létszámának bővülése, emiatt az IT munkatársak túlterheltek, következésképp lelassul a dokumentumokhoz való hozzáférés és a könyvtári weboldalak frissítése. Az ISU a Google Oldalak (*Google Sites*) alkalmazást választotta a weboldalak szerkesztésére és megosztására. (Ennek előnye, hogy semmiféle programozói tudást nem igényel.) A Google Sites alkalmazásával ki lehet listázni az adatbázisokat a felhasználók számára, az oktatók együttműködhetnek az elveket és eljárásokat illetően, témaköri segédletekkel támogatják az intézeti workshopokat, és útmutatókat tehetnek közzé a problémák megoldásához.

Az előfizetésekkel kapcsolatos információkat a Google Dokumentumok keretében működő elektronikusforrás-kezelő rendszerrel (ERMS) gyűjtik össze, elektronikus táblázaton (spreadsheet) megoszthatják, és költséghatékonysági vizsgálat céljára is felhasználhatják. Az egyéb, fizetős ERMS-ekkel szemben (ilyen például a TAMU által korábban használt Gold Rush), a Google Sites olcsóbb alternatíva lehet. A Google Dokumentumok oldalain tárolni lehet a használattal kapcsolatos statisztikát, és ez az interneten bárhol (például egy konferencián vagy a fenntartókkal folytatott tárgyalások során is) elérhető, idézhető. Az ISU-ban az adatokat tetszőlegesen „gyűjteményekbe” rendezik, ezáltal elkülöníthetik az adatbázisokra, e-könyvekre és e-folyóiratokra vonatkozó statisztikát, megkönnyítve a tanszéki könyvtári összekötők dolgát. A portál használatának sikeressége függ a szervezeti kultúrától, a könyvtári személyzet

azon készségétől, hogy új technikákat és munkameneteket tanuljanak meg.

A Google Alkalmazások előnyei: ingyenes, könnyen használható, segítségével felméréseket lehet végezni, gyorsan weboldalakat vagy dokumentumokat lehet létrehozni és megosztani, az egyes alkalmazások egymással kompatibilisek, könnyű az adatok importálása és exportálása (beleértve a Microsoft Office-dokumentumokat is). Nemrégiben kifejlesztették a *Google Cloud Connect*et, egy felhő alkalmazást is a megszokott Microsoft Office interfésszel és automatikus vagy kézi adatszinkronizálással. A dokumentumok bárhol, bármilyen böngészővel megnyithatók. A Google Alkalmazások szükségtelessé teszik a könyvtári szerverek bekapcsolását, szoftverek telepítését, valamint a legújabb verziók letöltését. A dokumentumokon végrehajtott változások automatikus nyomon követése révén az adatvesztés esélye is minimális.

A hátrányok között említik a szerzők, hogy a dokumentumoknak nem lehet megnézni a nyomtatási képét, a formázást tanulni kell (a megszokott eszközök megvannak, de nehéz megtalálni azokat), a dokumentumoknak más fájlformátummal kapcsolatos importálása-exportálása során bizonyos formázások eltűnhetnek. Az 1 megabajtnál nagyobb anyagok pedig egyáltalán nem konvertálhatók Google Docs formátumra.

A könyvtári workshopokon kiderült, hogy ez a szolgáltatás ígéretes sok könyvtári funkcióra, és a program szüntelenül fejlődik. Két új eszközt külön is meg kell említeni: a Google Naptár előre figyelmeztethet a lejáró és megújítandó előfizetésekre, a Google Chart eszközök pedig megkönnyíthetik az interaktív statisztikai táblázatok és grafikonok készítését, amelyeknek jelentősége van a fenntartókkal és pénzügyi szakemberekkel folytatott tárgyalásokon.

(Mándy Gábor)

189/2012

SCHROEDER, Rebecca: When patrons call the shots: patron-driven acquisition at Brigham Young University In: *Collection building*. – 31. (2012) 1., p. 11-14.

A használók által kezdeményezett gyarapítás a Brigham Young Egyetemen

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Használó; Igény

A használók által kezdeményezett gyarapítás (patron-driven acquisition, PDA) a gyűjtemény-fejlesztés olyan eszköze, amely az olvasóktól érkező jelzéseket használja fel az „igény szerinti” információs szükségletek kielégítésére. Használatával a „just-in-time” beszerzési döntéseket nem a könyvtáros, hanem a használó hozza meg.

A módszer az 1990-es években indult (amikor a Bucknell Egyetem könyvtára a könyvtárközi kölcsönzési igények csökkentésére kezdte el az igényléseket figyelembe vevő szerzeményezési politikát alkalmazni), 2010-ben és ’11-ben pedig már a *Collection Management* egy-egy tematikus számot szentelt a témának.

A Brigham Young University évek óta alkalmazza ezt a gyarapítási stratégiát, jelenleg a PDA öt különböző módszerét használja a könyvek beszerzése során:

1. *Tanszéki megrendelés* közvetlenül, a könyvtár honlapján egy linken keresztül történhet, a könyvtár beszerzi, feldolgozza és továbbítja a kért könyvet tíz munkanapon belül; a téma könyvtári szakreferense csak a beszerzés tényéről (és a gyarapítási keret ennek megfelelő csökkenéséről) értesül.
2. A könyvtári honlap egy másik, „javasolj egy könyvet” elnevezésű linkjén bármely olvasó megteheti javaslatát, amiről az illetékes szakreferens dönt, beszerzés esetén azonban nincs sem sürgős feldolgozás, sem külön értesítés a beérkezésről.
3. Ha a *könyvtárközi kölcsönzési kérés* nem teljesíthető (mert nagyon új könyvről van szó,

ami nem kapható kölcsön), az ILIad rendszer a meghatározott kritériumoknak megfelelő könyveket automatikusan átirányítja, a beszerzés, feldolgozás gyorsan történik, a kérő értesítést kap. A költség a könyvtárközi keretet terheli, ám mivel az nem túl nagy, a lehetőség csak az angol nyelvű „non-fiction” könyveket érinti, hallgatók esetében 50, oktatók, tanszékek esetében 80 dollár értékhatárig.

4. Ha az *előjegyzések* száma példányonként eléri a hármat, a szakreferens dönthet újabb példány beszerzéséről e célra elkülönített keret terhére. Ezen a módon leginkább a népszerű irodalom gyarapszik (a tankönyvek, mivel általában nem tartoznak a könyvtár gyűjtőkörébe, ki vannak zárva ebből a lehetőségből).
5. Az *elektronikus könyvek* kínálatából (a gyűjtőkör, ár, meglévő állomány kritériumai szerint) válogatott, nagy mennyiségű könyvhöz nyújt hozzáférést a könyvtár katalógusa. A beszerzésről a megtekintések száma és az adott címnél eltöltött idő alapján döntenek.

A házi statisztika szerint az igény szerint hagyományosan beszerzett könyveknek csak 16%-át kölcsönözték az első évben, és tíz év alatt is mindössze 50%-ukat. Ezzel szemben a PDA módszerekkel beszerzett könyveknek igen erős a forgalmuk: legmagasabb a könyvtárközi kölcsönzési igények és a „javasolj egy könyvet” alapján beszerzetté. (A tanszék által megrendelt könyvek kölcsönzése számszerűen alacsonyabb, de ne felejtjük: a tanszék nem három hétre, hanem fél évre kapja kölcsön a könyvet.) Az e-könyvek esetében a hagyományosan beszerzettek 10,4-es átlagos használatával szemben a PDA-s e-könyveket átlag 143-an használták. Ez utóbbiak átlagára volt a legmagasabb, míg a könyvtárközi kölcsönzési alapon beszerzetteké alacsonyabb volt, mint a hagyományosan beszerzetté. Az egy használatra (kölcsönzésre) eső költségek (*cost per usage* – CPU) a hagyományosan beszerzett nyomtatott könyvek esetében 17,47 \$, ezzel szemben az PDA esetében a CPU 0,84 és 8,35 \$ között van. A PDA-s

e-könyvek mindössze 0,54 \$-os CPU adata a hagyományosan beszerzettek 9,87 \$-jával szemben szintén az PDA hatékonyságát mutatja.

A PDA programok sikere a költség, a használat és a kettő viszonya alapján értékelhető. A statisztikák azt mutatják, hogy a költségek durván hasonlóak a kétféle beszerzés esetén, ám a PDA könyvek használata sokkal gyakoribb. Bármilyen jók is a költség-, használat- és CPU-mutatók, a sikernek nem ezek az egyedüli mérőszámai, tehát a PDA csak az egyik sikeres eszköze az állomány alakításának, csak arra hagyatkozni azonban hiba lenne.

(Mohor Jenő)

190/2012

VASILEIOU, Magdalini – HARTLEY, Richard – ROWLEY, Jennifer: Choosing e-books : a perspective from academic libraries. – Bibliogr. In: Online information review. – 36. (2012) 1., p. 21-39.

E-könyvek gyarapítása a felsőoktatási könyvtárak szemszögéből

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár

Az elektronikus könyvek a digitális források fontos és fejlődő típusa. A felsőoktatási könyvtárakban hagyományosan fontos szerep jut a könyvek gyarapításának, majd a diákok, tudósok és kutatók számára való rendelkezésre bocsátásának. Ezért azok a munkafolyamatok és kritériumok, melyeket az e-könyvek kiválasztása és gyarapítása során alkalmaznak, potenciálisan szignifikáns következményekkel rendelkeznek az e-könyvnek mint terméknek a jövőbeli használhatósága szempontjából. A tanulmány azokról a munkafolyamatokról és kritériumokról folytatott vizsgálódásokról számol be, melyeket a felsőoktatási könyvtárak alkalmaznak az e-könyvek kiválasztása során.

A vizsgálat során félig strukturált interjúkat folytattak huszonhét könyvtárossal, akik az Egyesült Királyság hét felsőoktatási könyvtárában dolgoztak.

A felsőoktatási könyvtárak több beszállítótól vásárolnak e-könyveket. A beszerzendő könyvek és csomagok kiválasztásánál számos szempontot figyelembe vesznek, így az üzleti modellt, a licencet, az árat, a platformot, interfészt, a tartalmat (mennyire fedi le a szakterületet), és hogy a kötelező olvasmányokhoz tartoznak-e. A legfontosabb a könyvtárosok számára: az üzleti modellek komplexitása és módosíthatósága beszerzésnél, a változatos licencek, a digitális jogkezelés (DRM) kötöttségei és a látható magas árak.

A tanulmány közvetlenül és mélységeiben a kiválasztás és gyarapítás munkafolyamataira és kritériumaira koncentrálnak, megállapításai értékesek lehetnek a kiadók, aggregátorok és könyvtárosok számára.

(Autoref.)

Állományvédelem

Lásd 208, 236

Feldolgozó munka

191/2012

PICCO, Paola – ORTIZ REPISO, Virginia: RDA, el nuevo código de catalogación : cambios y desafíos para su aplicación. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 35. (2012) 1., p. 145-173.

Res. angol nyelven

Változások és kihívások az RDA, az új katalogizálási szabályzat alkalmazása körül

Dokumentumleírási szabályzat

A cikk az új katalogizálási szabályzatot, az RDA-t (*Resource Description and Access*) mutatja be és a jelenlegi technológiai helyzettel való

kapcsolatát. Elemzi eredetét, hogy mit képvisel, és mit jelenthet a katalogizálás és a katalógusok fejlődése szempontjából. Röviden áttekinti a bibliográfiai számbavétel helyzetét és az új katalogizálási szabályzat alapjait. Vizsgálja az RDA szerkezetét, a változásokat és azokat az előnyöket, amik abból adódnak, hogy alapjául az FRBR modell szolgált. Utal arra is, hogy az RDA-t mennyire fogadták el nemzetközi körökben. Végül erősségeivel, a változásokkal, a bizonytalanságokkal és a kétségekkel foglalkozik, amiket magával hozott. Széles körű szakirodalmi áttekintés alapján emeli ki a változás legfontosabb aspektusait, valamint a bizonytalanságokat és következtetlenségeket. Az FRBR (*Functional Requirements of Bibliographic Records*) és az FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*) elemzése teszi jobban érthetővé az új szabályzat előírásait és a közöttük fennálló kapcsolatokat.

(Autoref.)

192/2012

SPIDAL, Debra F.: Treatment of Holocaust denial literature in Association of Research Libraries. – Bibliogr. jegyzetekben In: The journal of academic librarianship. – 37. (2012) 1., p. 26-32.

A holokauszttal tagadó irodalom kezelése a Tudományos Könyvtárak Egyesületének könyvtáraiban

Felmérés; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Tudományos és szakkönyvtárak

A holokauszttal tagadó irodalom kezelése sokáig nem volt következetes az amerikai könyvtárakban: valamikor ugyanúgy osztályozták, mint a holokausztról szóló könyveket. Amikor a kilencvenes években a holokauszttal tagadó irodalom a Kongresszusi Könyvtárban külön jelzetet és tárgyszót kapott, a kétféle irodalom már elkülönült egymástól mind a katalógusokban, mind pedig a polcokon. A Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries, ARL) tagkönyvtárainak katalógusaiban öt jól

ismert holokausztot tagadó mű osztályozását és tárgyszavazását vizsgálták: a polcokon található dokumentumok elrendezése ugyanis a könyvtárlátogatók népszerű tájékozási eszköze, hiszen az egymás mellett sorakozó könyvekről azt feltételezik, hogy hasonló a témájuk. Ha a zsidó holokausztról szóló művek közé holokausztot tagadó könyvek kerülnek, az előbbieket akaratlanul is hitelességgel ruházzák fel az utóbbiakat. A könyvtárosoknak ezért erkölcsi kötelességük, hogy újraosztályozzák a gyűjtemény azon darabjait, melyek téves jelzettel kaptak. A legtöbb könyvtár nem gyarapítja intenzíven ezt a témakört, tehát az újraosztályozás és az új jelzetek elkészítése nem jelent elviselhetetlen többletmunkát a munkatársak számára, de értékes segítség az olvasóknak.

(Autoref.)

193/2012

YOUNG, Philip: A survey of batch cataloging practices and problems In: Technical services quarterly. – 29. (2012) 1., p. 22-41..

Az ún. „batch” katalogizálási gyakorlat és problémáinak vizsgálata

Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Közös katalogizálás; Letöltés

Egyre gyakoribb, hogy bibliográfiai rekordok csoportosan kerülnek be a könyvtári katalógusokba. A „batch” katalogizáláshoz ismerni kell a rekordok csoportos átvételének módját, és tisztában kell lenni az aktuális katalogizálási szabványokkal. Ez a módszer sokkal hatékonyabb az egyes tételek egyenkénti feldolgozásánál, ugyanakkor más készségeket követel meg, és új kihívások elé állítja a katalogizálókat. Egy széles körben végzett online felmérés eredményei bemutatták a „batch” katalogizálás eszközeit, gyakorlatát, problémáit és az általa okozott munkaterheket. Az elektronikus források egyedi jellegzetességei a „batch” katalogizálás számos aspektusára hatással vannak. A megkérdezettek

körében nem volt egyetértés arról, hogyan lehet megosztani a javított batch rekordokat, és a bibliográfiai környezetben tapasztalt aktuális trendek kevésbé valószínűsítik a hálózati megoldás lehetőségét.

(Autoref.)

Lásd még 196

Katalógusok

194/2012

TOSAKA, Yuji – WENG, Cathy: Reexamining content-enriched access : its effect on usage and discovery. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 72. (2011) 5., p. 412-427.

Hogyan befolyásolják a tartalmi elemekkel gazdagított katalógusrekordok a használatot és a keresést?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi információkérés; Katalógushasználat; Kölcsönzés

A bibliográfiai rekordok tartalmi elemekkel gazdagított metaadatai hasznosnak bizonyulnak a használók számára a szükséges könyvtári dokumentumok megtalálásában és kiválasztásában. A cikk egy közepes méretű felsőoktatási könyvtár kölcsönzési adatait felhasználva azt vizsgálja, hogyan hatnak a tartalmi elemekkel gazdagított rekordok a könyvtári dokumentumok használatára. A tanulmány az OPAC-ban végzett kereséseket is elemzi a kölcsönzött dokumentumok tekintetében a kibővített metaadatok használatának felmérésére. Az eredmények azt mutatják, hogy a kibővített rekordok általában magasabb kölcsönzési arányhoz kapcsolódtak, és a kulcsszavas keresés volt a leggyakrabban használt keresési opció a kölcsönzéssel kapcsolatban. A tartalmi adatok kulcsszerepet játszanak a keresésben. A könyvtáraknak továbbra is tartalmi elemekkel gazdagított metadatokat kell szolgáltatniuk. A könyvtári rendszerek adatbányászati

lehetőségeinek optimális kihasználása, a keresések utáni értékelés és az OPAC megjelenítési felülete mind fontos tényező a tartalmi elemekkel gazdagított hozzáférés megvalósításához.

(Autoref.)

195/2012

WAKELING, Simon [et al.] : "Readers who borrowed this also borrowed..." : recommender systems in UK libraries. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 1., p. 134-150.

Ajánló rendszerek az Egyesült Királyság könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Online katalógus

A világhálón nyújtott egyre interaktívabb szolgáltatásokra való törekvések arra ösztönözték a könyvtárakat, hogy számítógépes katalógusaikat még több funkcióval bővítsék. A webes ajánló rendszereknek – különösen az online kereskedelemben való – elterjedtségének ismeretében, a dolgozat megpróbál áttekintést adni a témakörben jelenleg folyó azon kutatásokról, melyek különösen relevánsak a könyvtári közösség számára. Kísérletet tesz az ajánló rendszerek elfogadottságának a szondázására a meglévő OPAC szolgáltatásokban, valamint feltárja azokat a kérdéseket, melyek okai lehetnek annak, hogy nem terjedtek el jobban.

A tanulmány a szakirodalom alapos szemlézése után az Egyesült Királyság 211 közkönyvtárának és 118 egyetemi könyvtárának számítógépes katalógusait vizsgálja. A webes ajánló rendszerek vizsgálata alapján felvázolja a legszignifikánsabb modelleket, majd áttekinti az ajánló rendszerek fejlesztésében folyó kutatásokat két fontos területen, az adatbeszerzés és az ajánlások magyarázata terén. Három működő könyvtári ajánló rendszert ismertet részletesen, a *BibTipet*, a *Library Thing for Librarians* és a Huddersfieldi Egyetem házi rendszerét.

A szerzők kimutatják, hogy az ajánló rendszerek könyvtári rendszerbe való integrálása rendkívül alacsony fokú: mindössze a közkönyvtárak 2%-a és az egyetemi könyvtárak 11%-a kínálja ezt a lehetőséget. Bár ezért részben a rendszerkorlátok és a költségvetési megszorítások okolhatók, úgy vélik, a könyvtárosokat meg lehet győzni arról, hogy a könyvtár használói számára a könyvajánlás elég fontos ahhoz, hogy bevezetésének az elsőbbségét indokoltta tegye. A tanulmány elsőként foglalkozik az Egyesült Királyságban az ajánló rendszerek alkalmazásával a könyvtári számítógépes katalógusokban.

(Autoref.)

Lásd még 225

Információkeresés

196/2012

ARLITSCH, Kenneth – O'BRIEN, Patrick S.: Invisible institutional repositories : addressing the low indexing ratios of IRs in Google Scholar. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 1., p. 60-81.

Láthatatlan intézményi repozitóriumok: miért alacsony az indexelési arányuk a Google Scholarban?

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Gépi indexelés

A Google Scholarnak nehézséget okoz az intézményi repozitóriumok (IR) indexelése. A szerző feltételezése szerint ennek oka az, hogy a legtöbb repozitórium Dublin Core-t használ, s a DC nem tudja a bibliográfiai hivatkozásokat a tudományos dolgozatok számára megfelelő módon kifejezni. A Google Scholar speciális ajánlásokat kínál a repozitóriumok számára, beleértve a kiadói szektor metaadat-sémáinak a használatát a Dublin Core-ral szemben. A cikk annak az elméletnek a vizsgálatára vállalkozik, hogy ha az intézményi repozitóriumokban a metaadat-

sémákat transzformálják, a Google Scholar jobban tudja majd indexelni ezeket.

A szerzők két felmérést végeztek az Egyesült Államok több intézményi és szakterületi repozitóriumában különböző módszereket alkalmazva, majd három kísérleti projektet is indítottak, melynek során az USpace, a utahi egyetem intézményi repozitóriuma néhány tanulmányának metaadatait transzformálták, majd a Google Scholar explicit aratási eredményeit elemezték.

Kiderült, hogy azok a repozitóriumok, melyek a GS által ajánlott sémákat használták és ezeket HTML metajelölőkkel (tagekkel) látták el, jelentősen magasabb indexelési arányt mutattak. Úgy tűnik, az is befolyásolta az indexelési arányt, milyen könnyen tudtak navigálni a keresőgépek a repozitóriumban. A utahi második és harmadik kísérleti projekt is sikeres volt, végül több mint 90%-nál magasabb indexelési arányt értek el. A második felmérés csak hét repozitórium 40-40 tételére (összesen 270) korlátozódott. Egy több repozitóriumra kiterjedő vizsgálat még hasznosabb lenne.

Az intézményi repozitóriumok lassan szignifikáns méretet érnek el, s a repozitóriumok dokumentumaira való hivatkozások befolyásolhatják az egyetemi rangsort is. A Google Scholarban való láthatóság hiánya mindenesetre csökkenteni fogja az IR-ek azon képességét, hogy az idézettség arányaiban nagyobb szerepet játszanak.

A metaadatok transzformálása nehéz és fáradtságos folyamat lehet. Az Egyesült Államok Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (IMLS) nemrég ítélt oda a utahi egyetemnek jelentős támogatást (National Leadership Grant), hogy partnerével, az OCLC-val folytassa keresőgép-optimalizálási tevékenységét, és olyan eszközrendszert dolgozzon ki, amelyben automatikus transzformációs mechanizmusok is szerepelnek.

A tanulmány eddig még feldolgozatlan kérdéseket vizsgál; a szerzők elsőként vállalkoztak az intézményi repozitóriumok metaadatainak a transzformálására, amelynek nyomán a Google

Scholarral végzett keresés jóval magasabb találati arányt eredményez.

(Autoref.)

197/2012

BREEDING, Marshall: Looking forward to the next generation of discovery services In: Computers in libraries. – 32. (2012) 2., p. 28-31.

Az ún. discovery services új generációja

Gépi információkeresési rendszer; Online katalógus; Szoftver

A discovery services (DS) egy adott intézmény egységesített, testre szabható indexét jelenti, amely egyetlen keresőablakon keresztül nyújt elérést valamennyi információforráshoz. A DS egyre jobban kiszorítja az OPAC-okat, mivel ezek a rendszerek átfogóan mutatják a könyvtári gyűjteményt, az OPAC tartalma mellett feltárva az előfizetett elektronikus állományokat és a digitális gyűjteményeket is. A könyvtári rendszerek online katalógus modulját sok helyütt már egyre kevésbé vagy csak speciális céllal használják.

Ezeknek az újfajta keresőrendszereknek az interfészei olyan vonásokat tartalmaznak, mint a heterogén tartalmak fontossági rangsorolása, a fazettás navigáció vagy a virtuális polcokon történő böngészés. A DS rendszereknek vannak gyengeségei is, amelyek mindenekelőtt az adatbázisok előfizetését teszik bizonytalanná, a tartalomszolgáltatók pedig félnek attól, hogy elvesztik ellenőrzésüket a használat felett. Az újabb fejlesztésű platformok már nem a hagyományos OPAC-fogalomra fognak épülni. Szükség van azonban arra, hogy a DS rendszerek ne csak az alkalmi felhasználók, hanem a kutatók és a könyvtárosok igényeit is ki tudják elégíteni. Új generációinak a könyvtári szolgáltatások hiánytalan reprezentációját kell majd megtestesíteniük.

A DS rendszerekben a felhasználók egyetlen keresőablakon keresztül bármilyen hozzáférhe-

tő tartalmat megtalálhatnak. A jövőben minden tartalmat elérhetővé kell tenni, ami azonban nem technikai probléma, hanem döntés kérdése. Számos kiadó és aggregátor inkább a saját ellenőrzése alatt álló felületen kívánja kínálni a tartalmakat, és nem egy harmadik fél szolgáltatásán keresztül, mert így semmilyen befolyásuk nem lenne tartalmaiknak a keresési eredmények között elfoglalt rangjára. Ha fontos tartalmak maradnak a DS rendszereken kívül, annak a felhasználók látják kárát. Vagy nem jut tudomásukra, hogy számukra érdekes tartalmak maradtak ki a találatok közül, vagy nagy munkát jelent számukra annak kiderítése, hogy mi szerepel a DS rendszerek kínálta találatok között, és mi nem. Az, hogy mennyire teljes egy-egy DS indexében a tartalomkínálat, könnyen megállapítható. Az átláthatóság megteremtése egyike az *Open Discovery Initiative* kezdeményezés céljainak. Kiemelt fontossága van annak, hogy a DS rendszerek elsőnek a legfontosabb dokumentumokat mutassák meg. A webes keresők gyakorlatához hasonlóan a relevancia kritériumának a jövőben nem szabad csupán a keresőkérdés és a dokumentum kulcsszavainak egyezésére korlátozódnia.

A könyvtári kereséseknek is hasznára válhat, ha az eddiginél személyre szabottabb módon működnek majd. Egy-egy felhasználó munkahelye és korábbi keresései jó támpontul szolgálnak annak kiderítésére, hogy milyen anyagokat tekint a legrelevánsabbnak.

A nagyobb weboldalakon olyan egységes felületet találunk, amelyek használatakor a felhasználó nem érzékeli, hogy különböző alkalmazások között mozog. A DS felület csupán egy a többnyire töredékes könyvtári weboldalakon megjelenő összetevők közül. Bár a könyvtárak hozzászoktak a töredékességhez, felhasználóik számára előnyösebb lenne a más weboldalakhoz hasonló integráció. A felhasználóra és az adott keresésre vonatkozó kontextuális adatok ugyanis el is veszhetnek, amikor az egyik alkalmazásból a másikba kerülnek át.

(A cikkben a neves szerző főként saját gondolatait fejti ki, szakirodalmi hivatkozások nélkül. [A Ref.])

(Koltay Tibor)

198/2012

VAKKARI, Pertti: Comparing Google to a digital reference service for answering factual and topical requests by keyword and question queries. – Bibliogr. In: Online information review. – 35. (2011) 6., p. 928-941.

A Google-nak egy digitális tájékoztató szolgálattal való összehasonlítása adatkérések és tematikus kérdések megválaszolásában

Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése; Referenz

A tanulmány azt értékeli, hogy milyen mértékben tudott helyes válaszokat adni a Google azokra a faktografikus és tematikus kérdésekre, amelyek egy digitális referenz szolgálathoz (Ask-a-Librarian) futottak be. Az elemzés során 100 faktografikus és 100 tematikus kérdést választottak ki a közkönyvtárak által működtetett digitális referenz szolgálathoz befutó kérdésekből. Ezek a kérések átlagos webes kérdéseknek feleltek meg, formájuk szerint kulcsszavakból vagy kérdésekből álltak. Az első tíz keresési eredményt vizsgálták minden egyes válasz tekintetében. A vizsgálatot abbahagyták az első helyes válasznál.

A kapott eredmény szerint a Google a tematikus kérdések 42%-ában és a faktografikus kérdések 29%-ában produkált helyes választ, amennyiben a keresést kulcsszavakkal végezték, de jóval gyengébben teljesített, ha kérdések formájában folyt a keresés. A szerzők kitérnek a kérdések jellegére és a találatok eredményességére is. Az értékelés kimutatta, hogy a közkönyvtárak tájékoztató szolgálata a kérdéseknek minimum az 55%-át helyesen válaszolta meg, vagyis a Google nem tudott a szolgálaténál jobb eredményt produkálni.

A cikk a keresőmotorok értékelésének új módszerével kísérletezik, melynek során olyan szolgáltatásokkal veti össze, mint a könyvtári referenz szolgáltatás.

(Autoref.)

Lásd még 194, 222

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

199/2012

BENJES-SMALL, Candice – KOCEVAR-WEIDINGER, Elizabeth: Secrets to successful mystery shopping : a case study In: College & research libraries news. – 72. (2011) 5., p. 274-276., 284.

Mi az álrúhás olvasói felmérések sikerének titka? Esettanulmány

Felmérés; Hatékonyság; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Személyzet

Az élet számos területén bevett dolognak számít, hogy álrúhás ügyfeleket alkalmaznak, amikor azt vizsgálják, hogy mennyire színvonalas egy-egy szolgáltatás, és mennyire tartják be az ügyféllel foglalkozók az irányelveket, előírásokat. A kutatások szerint az olvasó és a tájékoztató könyvtáros közötti interperszonális kommunikáció pontos megragadása és értékelése nehéz feladat. A két szerző két amerikai egyetem (Radford és Longwood) könyvtárának tapasztalatait összegzi az álrúhás olvasói felmérésekről, és hat sikertényezőt nevez meg.

Az *első*: a megfelelő előkészítés. Világos elképzelésekkel kell rendelkezni, hogy mi a vizsgálat célja, az eredményeket majd mire kívánják felhasználni (pillanatfelvételt készítenek a szolgáltatás állapotáról, valamilyen rendszeres fejlesztést készítenek elő, vagy mindkettő). A két egyetemi könyvtárban, ahol álrúhás olvasókkal végeztek felmérést, a továbbképzés megtervezése volt a cél, átfogó eredményekre törekedtek,

a megállapításokat nem maguk az érintettek értékelték, az elkészült beszámolókat a könyvtár minden munkatársával megosztották, az egyes munkatársakra vonatkozó részleteket pedig az illetőkkel négy szemközt beszéltek meg.

A *második* sikertényező: az összes érintett bevonása. Az intézmények vezetői lelkesen fogadták a felmérés ötletét; a szolgáltatásnak mind a mennyiségére, mind a minőségére vonatkozó adatokat elvártak. A tájékoztató könyvtárosok közvetlen vezetőit az érdekelte, hogy pontosabban megismerjék, mi zajlik a referenzpultnál, valóban olyan színvonalas munka folyik-e ott, ahogy gondolták. A munkatársak közreműködtek az irányelvek megfogalmazásában, amelyek az értékelés alapjául szolgáltak. Az első álrúhás felmérés alkalmával az akció kezdő és záró időpontját is közölték az érintettekkel, a későbbi, rendszeres vizsgálatoknál már nem. Az intézményi testületek az álrúhás felmérések előkészületeiről és eredményeiről tájékoztatást kaptak, hasonlóképpen a szakszervezetek.

A *harmadik* sikertényező: viselkedési minták kialakítása. Mindenki munkáját egységes mérőeszköz alapján kell értékelni, és a munkatársakat meg kell ismertetni a helyes viselkedés alapelveivel (nyíltság, udvariasság, következetes szolgáltatás). Ehhez forrásként rendelkezésre állnak különböző irányelvek is (pl. a RUSA összeállítása).

A *negyedik* sikertényező: hatékony mérőeszköz megtervezése. Az elvárt viselkedés elemei esetében egy skálán ábrázolták, hogy mi az, ami nem elfogadhatónak (egyszerű példa: a könyvtáros nem köszönt), elfogadhatónak (a könyvtáros csak az után üdvözölt, hogy köszöntem neki), illetve optimálisnak tekinthető (a könyvtáros előre köszönt). A kérdezők számára előre megfogalmazták, hogy milyen kérdéseket tegyenek fel, amelyek interakciót kívánnak és megfelelően összetettek.

Az *ötödik* sikertényező: sikerorientált kérdezők. A konkrét esetben felsőéves üzleti szakos hallgatókat fogadtak fel, munkájukat extrakreditekkel honorálták oktatóik. Számukra bevezető oktatást szerveztek a kérdezés módszereiről, az admi-

nisztrációs teendőkről (egy idő után online űrlapot kezdtek alkalmazni), a beszámolás módjáról. A munkatársakról a kérdezők fotókat kaptak az ismétlődések elkerülése végett.

A hatodik sikertényező: az eredmények megosztása. A felmérési eredményekkel a könyvtár nem közvetlenül érintett munkatársai dolgoztak az értékelés során. Az összesített jelentést a közpvezetők kapták kézhez, aztán ők beszélték meg a tapasztalatokat a munkatársakkal. Esetenként ennek alapján módosítottak egyes munkaköri leírásokat, az álrúhás felmérést pedig az egyes munkatársak értékelése részének tekintették.

(Hegyközi Ilona)

200/2012

NAJDINA, Evgeniâ L'vovna: Virtual'naâ spravočnaâ služba Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki In: Vestnik BAE. – (2011) 4., p. 36-39.

Virtuális tájékoztató szolgálat az Oroszországi Állami Könyvtárban

Felmérés; Nemzeti könyvtár; Referenz; Szolgáltatások felhasználása

Az internet terjedése, a könyvtári gyakorlatban az új információs és kommunikációs technológiák bevezetése arra kényszeríti a könyvtárosokat, hogy a hagyományos tájékoztató szolgáltatást új formákkal váltsák fel. Az információkeresés az egyik legelterjedtebb és legbonyolultabb feladat, a képzetlen felhasználónak nehéz eligazodnia az egyre növekvő, rendszerezetlen információ-tömegben. Jelentősen nő a könyvtárak szerepe, mivel ők nemcsak tárolják, szervezik és rendszerezik az információkat, hanem megtanítják az olvasókat az új lehetőségek használatára. Új, a korszerű technológiát és a hagyományos formákat egyesítő szolgáltatások jelennek meg, köztük a virtuális tájékoztató. 2001-ben a Kongresszusi Könyvtár és az Online Computer Library Center (OCLC) megállapodott a QuestionPoint tájékoztató szolgálat létrehozásáról. A szolgáltatás licenc alapján vehető igénybe. A QuestionPoint

felhasználói között a világ 35 országából több mint 2300 könyvtár található, köztük több nemzeti könyvtár.

Az Oroszországi Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka = RGB) 2007 áprilisában csatlakozott a QuestionPointhoz. A virtuális szolgáltatásban kezdetben öt osztály vett részt (Tájékoztatás, Hivatalos információk, Könyvtár- és bibliográfiatudományi irodalom, Elektronikus források használata, Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás). A 24/7 üzemmódban működő szolgáltatásnak köszönhetően a moszkvai könyvtár munkaideje már nem korlátozza a felhasználókkal folytatott munkát: reggel a munkatársakat a Távol-Keletről és Szibériából érkezett kérdések várják, míg a munkanapot a Kaliningrádból és Franciaországból jött kérdések megválaszolásával zárják. A szolgáltatás legfontosabb használói a tanárok, az egyetemi és PhD-hallgatók (aspiránsok), a könyvtárosok. Az oroszországi felhasználók mellett gyakoriak a Fehéroroszországból, Kazahsztánból és Ukrajnából érkező kérdések, ritkábbak a lett, örmény, grúz, és moldáv felhasználókéi. Az utóbbi években a szolgáltatást Bulgária, Nagy-Britannia, Németország, Izrael, Mexikó, Lengyelország, Szerbia, USA, Franciaország, Csehország, Chile és Japán is igénybe veszi. A kérdéseket több nyelven is fogadják, a válaszok azonban csak orosz és angol nyelvűek. A statisztikai adatok szerint nő a kérdések száma (2008: 4759, 2010: 6580). Kezdetben főleg tematikus és tájékoztató kérdések érkeztek, az utóbbi 3 évben a tematikus kérdések száma 56%-ra csökkent (úgy tűnik, az olvasóknak egyszerűbb megkérdezni a könyvtárost, mint önállóan keresni). A kérdések tartalmi elemzése a felhasználók alacsony információs kulturális szintjéről tanúskodik (helyesírás, etikai normák és szabályok).

Az RGB honlapján a virtuális tájékoztató szolgáltatás (<http://www.rsl.ru/ru/vs>) 4 blokból áll: Gyakran feltett kérdések, Tudásbázis (korábbi kérdések adatbázisa), Konzultáció a könyvtárossal, Chat. A Tudásbázis a legaktuálisabb, bonyolult és értékes bibliográfiákból épül, a rekordok száma 2011 májusában 2120 volt. Bár

többféle módon lehet benne keresni, a felhasználók alig használják (mindössze 350 keresés). A „Konzultáció a könyvtárossal” nem igényel azonnali válaszadást, ezért további munkaerőt és finanszírozást sem, míg a Chathez a könyvtáros folyamatos jelenléte szükséges. A kérdések 15%-át chateléssel tették fel. Az elemzések azt mutatják, hogy sokan nem értik a különbséget a bibliográfus válasza és a könyvtárossal való konzultáció között. Mindkét formának megvan az előnye és a hátrányai, ideális esetben a könyvtárban mindkettőt működtetni kell.

A külföldi kutatások is azt mutatják, hogy a világon többen veszik igénybe a virtuális szolgáltatásokat, mint ahányan elmennek a könyvtárba. Az RGB-ben is megszerezték a tapasztalatokat, a virtuális tájékoztatás teljes egészében működik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 187, 230

Kölcsönzés

201/2012

DETHLOFF, Nora: Replacing recalls with interlibrary loan : the University of Houston's QuickLoan service
In: Journal of access services. – 9. (2012) 1., p. 18-27.

Visszakérés helyett könyvtárközi kölcsönzés: a Houstoni Egyetem gyorskölcsönzési szolgáltatása

Egyetemi könyvtár; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés

2010 augusztusában a University of Houston M. D. Anderson könyvtára megszüntette a könyvek (határidő lejárt előtti) visszakérését. Használói panaszok nyomán az olvasószolgálati osztály munkatársai felülvizsgálták a visszakérés folyamatát. A használók jobb kiszolgálása érdekében a visszakérés helyett a könyvtárközi

kölcsönzést választották. Ezt az új szolgáltatást „QuickLoan”-nak (gyorskölcsönzésnek) nevezték el. Az OPAC-ban is változtatásokat végeztek mégpedig úgy, hogy a kölcsönzésben lévő dokumentum rekordjában ezentúl egy „QuickLoan” jelű gomb jelenik meg. Ha a használók rákattintanak erre a gombra, egy kitöltött könyvtárközi kölcsönzési kérelmlap jelenik meg. A QuickLoan szolgáltatást egyre többen veszik igénybe, és kedvezően fogadták a könyvtárhasználók.

(Autoref.)

Lásd még 212

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

202/2012

BAICH, Tina – WELTIN, Heather: Going global : an international survey of lending and borrowing across borders
In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 1., p. 37-42.

Nemzetközi felmérés a könyvtárközi kölcsönzésről

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés; Könyvtárközi kölcsönzés

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület Referenz és Olvasószolgálati Egyesületének a dokumentumok megosztásával és a hozzáféréssel foglalkozó szekcióján (Sharing and Transforming Access to Resources Section; STARS) belül működő nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési bizottság 2009-ben tette közzé az amerikai könyvtárak 2007-es felmérésének eredményeit, és ugyanerről előadás is elhangzott a 11. ILDS konferencián Hannoverben. Ezekre építve a bizottság 2011-ben újabb nemzetközi felmérést végzett, a cikk ennek előzetes eredményeit tekinti át. A 2011. évi vizsgálat az Egyesült Államokat is beleértve összesen 60 országra terjedt ki, 557

olyan könyvtárra, amely nemzetközi könyvtárközi tevékenységet folytatott (pl. 246 amerikai, 47 kanadai, 37 ausztrál, 36 svéd, 29 olasz könyvtár). A könyvtárak 66,7%-a felsőoktatási könyvtár, és a legtöbben (83,6%) részt vesznek egy vagy több forrásmegosztó hálózatban.

A nemzetközi kölcsönzési tevékenység az összes könyvtárközi kölcsönzés kis részét teszi ki, bár a válaszolók 87%-a beszámolt ilyen tranzakciókról. A könyvtárak több mint 75%-a kevesebb mint 5000 alkalommal kért visszaküldendő dokumentumot, és 73,1%-uk másolatot 12 hónap alatt. Ugyanezek a számok a beérkező dokumentumokra nézve: kevesebb mint 70%, ill. kevesebb mint 75%. Ha a visszaküldendő és a nem visszaküldendő dokumentumokat összevonnuk, a 100 tételnél alacsonyabb forgalom 12 hónapos átlagos aránya 55,7% a kéréseknél, 63% a kölcsönzéseknél.

A könyvtárak 61%-a európai intézményekből kölcsönöz leginkább (Amerikából, de Európán belül is), ezen belül 18% Nagy-Britannia, 16% Németország, 6% Dánia és 4% Franciaország részesedése. Az USA-ból és Kanadából a könyvtárak 10-10%-a kért dokumentumokat, és ugyanilyen arányban szerepel Ausztrália is. Az ázsiai és afrikai könyvtáraktól sokkal kevesebb anyagot igényeltek (5% és 1%), Közép- és Dél-Amerikából pedig összesen 0,4%-ot.

Bizonyos dokumentumféleségeket nehéz beszerezni külföldi könyvtárakból: a régi és ritka könyvek másolatait, hangzóanyagokat, e-könyveket, videókat, folyóirat-évfolyamokat, mikrodokumentumokat, kottákat, konferencia-előadásokat, műszaki jelentéseket, ill. szerzői jogilag védett anyagokat.

A válaszoló könyvtárak 86,9%-a küldött dokumentumokat külföldre (ezek egy része csak visszaküldendőket, más részük csak másolatot, de 84,9%-uk mindkét fajtát). 51%-uk érezte úgy, hogy a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési forgalom növekvő trendet mutat, és ebben nagy szerepe van annak a ténynek, hogy már az Amerikán kívüli állományokat is meg lehet találni a WorldCat-ben, ezen kívül említették az online láthatóság javulását, a forrásmegosztó

hálózatokban való nagyobb részvételt, valamint az elektronikus dokumentumszolgáltatás könnyebbségét és gyorsaságát.

A könyvtárak sok országba kölcsönöznének, ezek listáját Kanada vezeti (138 említéssel), és Magyarország az utolsó helyen szerepel (10 említéssel, Dél-Korea, Kína és Törökország mögött). Kevés országba nem lennének hajlandók dokumentumot kölcsönözni: a listát Mexikó vezeti (összesen 6 említéssel).

A szerzők javasolják, hogy minél több könyvtár tegye online elérhetővé a könyvtárközi kölcsönzési szabályait (2011-ben mindössze 35,7% tett így).

A STARS-bizottság átfogó jelentést terjeszt majd elő, a későbbiekben elemzik a küldési és fizetési módokat, a díjakat, a dokumentumok azonosításának módszereit, valamint a mostani adatokat a 2007-es felmérés eredményeivel is összevetik.

(Mándy Gábor)

203/2012

BAICH, Tina: Opening interlibrary loan to open access In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 1., p. 55-60.

A nyílt hozzáférésű dokumentumok könyvtárközi kölcsönzése

Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Felmérés; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés

Bár a nyílt hozzáférésű dokumentumokhoz hozzá lehet férni az interneten, az olvasók ilyeneket is kérnek könyvtárközi kölcsönzés keretében. 2009 februárjában az Indiana University-Purdue University Indianapolis (IUPUI) egyetemi könyvtára elkezdte nyomon követni az ilyen kéréseket. A cikk a 2010-2011. pénzügyi évben benyújtott kérésekkel kapcsolatos adatokat mutatja be.

A nyílt hozzáférésű dokumentumokon általában a tudományos folyóiratok cikkeit és a kiadótól vagy a szerzőtől közvetlenül elérhető tartalmakat

értik, de sok más dokumentumtípus is megfelel a nyílt hozzáférés kritériumának: minden olyan digitális és online tartalom, amely ingyenes, és nem korlátozza szerzői jog, ill. licenc (pl. konferencia-anyagok, elektronikus szakdolgozatok és disszertációk, valamint a „public domain”-be tartozó munkák).

Az IUPUI része az indianai egyetem rendszerének, 8 helyen tart fenn campust, és van egy kihelyezett tagozata Columbusban. Az egyes intézeteknek saját könyvtáraik vannak. Az IUPUI egyetemi könyvtár könyvtárközi kölcsönzési részlegében egy félállású könyvtáros, két teljes munkaidős munkatárs és 2-3 diák segítő dolgozik. Az egyetemi könyvtár OCLC-adatszolgáltató, részt vesz a RapidLL rendszerben, továbbá használja az OCLC ILLiad könyvtárközi kölcsönzési rendszert.

2008 őszén a részleg beindított egy folyóirat-cikk-kézbesítő rendszert, amely a könyvtár nyomtatott folyóirat-gyűjteményének cikkei elektronikus formában küldte ki saját használóinak. Ennek a szolgáltatásnak a forgalma egy év alatt 28%-kal nőtt.

A munkafolyamat kihasználja az ILLiad testre szabható sorba állítási lehetőségeit. Az 1923 előtt publikált, s így szerzői jogi védelmet nem élvező dokumentumokra vonatkozó kéréseket dokumentumtípustól függetlenül automatikusan a nyílt hozzáférésű dokumentumok listájához utalják, azokat a kéréseket pedig, amelyek címében szerepel a disszertációs kivonat, a disszertációs listához. A fenti két kategóriába nem tartozó kéréseket először az OCLC-ben keresik. A helyben megtalálható dokumentumok másolatait az OCLC ILLiad modulján keresztül elektronikusan küldik ki. A nyílt hozzáférésű dokumentumok esetében értelemszerűen módosítják az űrlap adatait (pl. link a raktári jelzet helyett, „open” vagy „etd” a küldő könyvtár neve helyett). A PDF formátumú kérést az ILLiad-ra mentik, az olvasót pedig e-mailben értesítik a dokumentum hozzáférhetőségéről.

2010-ben 318 kérést teljesítettek nyílt hozzáférésű dokumentummal, 2011-ben pedig 487-et. Ezen időszak alatt 14 ezer dollárt takarítottak

meg az elektronikus kiküldéssel. A kérések között a folyóiratcikkek domináltak, ezek többségét nyílt hozzáférésű folyóiratok weboldalain és digitális tárolóhelyeken találták a könyvtár saját e-folyóirat portálja, a Google Scholar és az OCLC segítségével. A könyvtár a Serials Solutions szolgáltatásait is igénybe veszi. Az utóbbi adminisztratív modulja révén az olyan forrásokat, mint a PubMed Central vagy a Directory of Open Access Journals összekapcsolták a könyvtár saját katalógusával hozzáférési pontként, és az összes open access kérés negyedét ennek révén azonosították. A legtöbb ingyenesen hozzáférhető könyvet a GoogleBooks, az Internet Archive és a HathiTrust révén lelték fel. Az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk (ETD) többségét az oktatási intézmény saját repozitóriumában találták.

Bár a használók a kényelmet a pontosság elé helyezik, és mindent először a Google portálon keresnek, nem várható a könyvtárközi kölcsönzések számának csökkenése, hiszen az olvasóknak növekvő nehézséget okoz az egyre bővülő információkínálatban való navigálás, és ebben a könyvtárközi szolgálatokban felgyülemlett tapasztalatok nagy segítséget adhatnak.

(Mándy Gábor)

204/2012

GAFFNEY, Megan: Interlibrary loan requests for locally available materials : WorldCat Local's impact. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 73. (2012) 1., p. 68-77.

Könyvtárközi kölcsönzési kérések helyben elérhető dokumentumokra: a WorldCat Local hatása

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárközi kölcsönzés; Szolgáltatások használata

Az egyetemi könyvtárak rutinszerűen törlik az olvasók olyan könyvtárközi kölcsönzési (KK) kéréseit, amelyek saját állományból kielégíthetők. Ezeknek az adatoknak az elemzése ugyanakkor felbecsülhetetlen eszköz annak vizsgálatá-

ra, hogy az olvasók mennyire tudják megtalálni saját könyvtárukban a szükséges anyagokat, illetve hogy a könyvtár eszközei mennyire segítik ezt.

A használóknak (kutatóknak, információkeresőknek) számos keresési lehetőség áll rendelkezésükre, hogy a szükséges dokumentum adatait megtalálják (OPAC-ok, hivatkozásmutatók, e-folyóiratok tudásbázisai, WorldCat), ám ha a szükséges dokumentumot nem találják meg (könnyen, gyorsan) a saját könyvtárukban, azonnal könyvtárközi kölcsönzést kérnek. Az OCLC éppen azért vezette be a WorldCat Local (WCL) keresőeszközt, hogy egyetlen felhasználói felületen integrálhassa a hivatkozásokat, a helyi és a világszerte meglévő állományokat, valamint a dokumentumszolgáltató funkciókat. A WCL hasznát és hatékonyságát leginkább úgy lehet megállapítani, ha megvizsgálják a saját állományban meglévő dokumentumokra vonatkozó KK igényeket (amire gyakran tekintenek úgy, mint a használóknak a saját könyvtár forrásai és szolgáltatási használatában való jártasságának egyik mutatójára).

A Delaware Egyetem könyvtára megvizsgálta és elemezte ezeket az adatokat a WCL bevezetése (2008) előtti és utáni két tanévben. Nem meglepő, hogy a WCL bevezetése nyomán a KK kérések száma jelentősen (egyres hónapokban akár 50%-kal is) megnövekedett a korábbiakhoz képest, ám a törölt KK kérések aránya nem nőtt, de nem is csökkent ilyen mértékben. Csökkent viszont (70% fölöttiről 50% körülire) a törölt KK kéréseken belül a helyben való megtalálhatóság miatti törlések aránya. Még inkább csökkent a WCL-en keresztül kezdeményezett KK kéréseken belül a helyben megtalálható dokumentumokra vonatkozó kérések mennyisége (ugyanis a KK kérést lehetővé tevő gomb csak olyan rekord esetében jelenik meg, ha az a helyi KK szabályok kritériumainak megfelel).

Az időszaki kiadványok esete bonyolultabb. Noha a KK ügyintézők régóta és rendszeresen értesítik e-mail, telefon útján vagy személyesen a használókat, hogy miért törlik kéréseiket, ha az helyi állományból kielégíthető, amikor a hasz-

náló úgy látja, hogy a számára szükséges cikk nem érhető el elektronikusan, automatikusan KK kérést indít. Így jár el akkor is, ha nehezen navigál a különböző e-folyóiratok platformjain, vagy ha az általa várt közvetlen PDF-link helyett a folyóirat (vagy kiadója) honlapján találja magát. A használó csak a legelőször megtalált leírás alapján dönt a KK kérés indításáról, hiába tartalmaz a katalógus információkat az adott dokumentum más kiadásairól, más formátumú példányairól.

Végeredményben a vizsgálat azt állapította meg, hogy noha a WorldCat Local hangsúlyt ad a könyvtárközi kölcsönzésnek mint szolgáltatásnak, és a kérések jelentős növekedéséhez vezethet, ugyanakkor hozzájárul a KK egy mindennapi problémájának megoldásához: segíti megelőzni a saját állományban meglévő anyagokra vonatkozó KK kéréseket, ezáltal időt takarítva meg a személyzet számára, amit az olvasók tájékoztatására fordíthatnak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 201

Tájékoztatási eszközök

Lásd 165

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

205/2012

HANSSON, Joacim: Public libraries and the national minorities of Sweden – results of a national survey
In: New library world. – 112. (2011) 9/10., p. 406-415.

A svéd közkönyvtárak és a nemzeti kisebbségek. Felmérési eredmények

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Nemzetiségi olvasó; Rendezvény

Svédországban a következő népcsoportokat tekintik nemzeti kisebbségeknek: a bennszülött számikat (lappok), a romákat, a zsidókat, a finneket (ez a csoport a legnagyobb létszámú) és a Torne-folyó völgyieket. E csoportok támogatásának egyik legfontosabb célja, hogy anyanyelvüket megőrizhessék és fejleszthessék.

2010 végén ennek az öt csoportnak a könyvtári ellátásáról első ízben kezdeményeztek országos felmérést, amely a következő területeket érintette: az érdeklődésükre számot tartó dokumentumok és beszerzésük, kulturális tevékenységek, együttműködés más szervezetekkel. 289 könyvtár kapott a kérdőívből, 181-en válaszoltak.

A dokumentumellátás fontosságát az 1996. évi könyvtári törvény 8. paragrafusa említi – egyéb rétegek mellett – a bevándorlók és egyéb kisebbségek könyvtári ellátásával összefüggésben. A felmérés alapján elmondható, hogy azokon a településeken szereznek be a számukra irodalmat, ahol számottevő létszámban élnek, és ezt az irodalmat külön polcon helyezik el. A legtöbb dokumentumot a könyvtárak értelemszerűen a finnek számára szerezték be, nagy arányban a két ország közös történelmének témájáról.

A kulturális tevékenységek terén a számik és a Torne-folyó völgyiek jeleskednek. A zsidó és roma csoportok nagyobb városokban fordulnak elő. A finnekkel kapcsolatos gyakorlatot nehéz felderíteni, mert egyrészt az ország egész területén, másrészt nagyon asszimilálódva élnek. A kulturális tevékenységek egy része a kisebbségi csoportok bemutatkozását szolgálná a többségi társadalom előtt, a másik része ezeknek a csoportoknak szólna. A felmérés azt mutatta, hogy a megyei könyvtárak 95 százaléka nem foglalkozott ezzel 2008-2009-ben; ennek okát tovább vizsgálják.

Együttműködés az egy településen lévő könyvtárakkal, közülük is elsősorban a szakkönyvtárak-

kal és a külső partnerekkel (ezek körébe tartoznak a kisebbségi csoportok és szervezetek) valósulhat meg. A nemzetiségi kisebbségek ellátása érdekében végzett könyvtárközi kölcsönzést ez alkalommal nem vizsgálták. Kismértékű tevékenységről számoltak be a számik, a finnek és a romák körében. Pozitívumnak tekintendő, hogy a meglévő szervezeteket a könyvtárak ismerik, és potenciális partnerként tartják számon.

A felmérésből általánosságban véve azt szűrtek le, hogy a nemzeti kisebbségek érdekében végzett munka jól igazodik az e csoportok képviselői által megfogalmazott igényekhez. A felmérés jó kiindulópontot jelenthet a vonatkozó szolgáltatások további fejlesztéséhez. Fontos teendő lenne, hogy a nemzetiségek kultúrája szerves részévé váljon a svéd imázsnak és a svéd kulturális örökségnek; egyelőre ez még nem valósul meg a gyakorlatban.

(Hegyközi Ilona)

206/2012

LOVE, Lucy: One size does not fit all In: Public library journal. – 26. (2011) 1., p. 9-10.

Egyénre szabott szolgáltatásokkal a hátrányos helyzetű gyermekolvasókért

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Ifjúság nevelése olvasásra; Játék

London egyik kerületében, Enfieldben 2009-ben külön munkatársat alkalmaztak (Reader Development and Access Librarian, kb. olvasásfejlesztő és olvasószolgálati könyvtáros), hogy a hátrányos helyzetű gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozzon. Ezek közé tartoznak az intézetekben nevelkedő, a tanulási nehézségekkel küzdő, a hátránnyal élő, a kirekesztés veszélyének kitett, színes bőrű és etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek és fiatalok. Ebben a kerületben már eddig is nagy figyelmet fordítottak a kisebbségek könyvtári ellátására, de a szolgáltatások viszonylag alacsony szintűek és esetlegesek

voltak, a költségeket többnyire pályázati forrásokból fedezték.

Az illető munkatárs és két asszisztense az iskolával, valamint a szülőket és családokat támogató csoportokkal (pl. Disability Forum, Think Family, Heart, Severe Sight Impairment Focus Group) együttműködve tanácsadói és szervezési feladatokat lát el az írás- és olvasásfejlesztés területén. Többek között azt igyekeznek kideríteni, hogy mi tartja vissza a gyermekeket és a fiatalokat a könyvtárlátogatástól, mit várnak el (mint kiderült, mindenkinek mások az igényei), és milyen támogatásra, milyen erőforrásokra van szükség a szolgáltatások nyújtásához.

Működésük rövid ideje alatt új szolgáltatásokat alakítottak ki (egyéni igények szerinti, az érzékelést sokoldalúan fejlesztő könyvsomagok, öregbetűs könyvek, oktatójátékok, hangszerek, stratégiai, memóriafejlesztő és egyéb, a képernyő előtti időtöltést kiváltó táblás társasjátékok kölcsönzése, ezekhez kapcsolódó versenyek és hasonlók). A rendezvények körét meseórákkal,

tanítás utáni kreatív foglalkozásokkal bővítették. Az újonnan indított szolgáltatásokat a könyvtár egyéb szolgáltatásai szerves részének tekintik, a munkatársak számára képzést és tájékoztatást szerveznek. A programokat különböző szakmai összejöveteleken népszerűsítik. Emellett folytatják a First Steps programot, amelynek keretében szülők és nevelők számára oktatják, hogyan taníthatják meg a gyerekeket az olvasás hatékony elsajátítására. Ezeket az alkalmakat főleg a török és a szomáli közösség képviselői látogatják.

A részvétel statisztikai adatai azt mutatják, hogy a programok sikeresek, a rendezvényeken átlagosan 15-en jelennek meg, egyes esetekben túlnyomórészt fiúk. Az érintett közösségek érdeklődését sikerült felkelteni. A könyvtárosok tájékozottabbak és képzetebbek lettek, most már csak a szolgáltatás fenntarthatóságát kell megoldani.

(Hegyközi Ilona)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

207/2012

BACHIMONT, Bruno: Les sens du web sémantique
In: Documentaliste. – 48. (2011) 4., p. 24-26.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A szemantikus web jelentőségéről

Nyelvészeti kérdések; Számítógép-hálózat; Szabvány

A szakirodalom napjainkig a web négy generációját különbözteti meg. Az 1.0 az adatok, a

dokumentáció tere volt mindenféle interaktivitás nélküli hiperszöveges szerkezettel, amelyet semmilyen, a dokumentumra vonatkozó speciális információ nem egészített ki sem tartalmát, sem szerkezetét illetően. Bármiféle számítógépes automatizmus elvégzéséhez adatot csakis a szerzőségi közlésből és a tartalomra vonatkozó formai leírásokból lehetett kinyerni. Ez pedig szegényessé tette a visszakeresés lehetőségeit. E hiány szülte a *web 2.0* megjelenését, amelynek egyik fő jellegzetessége a felhasználók tartalom-szolgáltatói szintű bevonása volt a dokumentációs folyamatokba azért, hogy saját ismereteik, kompetenciáik és másokkal megosztott egyéni véleményük segítségével tartalmasabbá, érdekesebbé tegyék a web tartalmát és működését. A web 2.0 tehát az internethasználók egymás kö-

zött megosztott bejegyzésein nyugszik – mint pl. a Flickr esetében –, ezért „kontributív webnek”, hozzáadott tartalmú webnek is hívható.

Ha más szemszögből tekintünk a világhálóra, nem a felhasználók, hanem az informatikus készítő szemszögéből, akkor egyértelmű, hogy nem az embereket kell mozgósítani, hanem a gépet kell felruházni olyan képességekkel, amely emberi beavatkozás nélkül egyértelműen reprezentálni, ezek után pedig azonosítani tudja a tartalmi elemeket. Ez lesz a *web 3.0* generációjának, az ún. szemantikus webnek a feladata. A *web 4.0* vagy ún. „szimbiotikus web” nem a nagy csoportban együtt létező számítógépek erejét és lehetőségeit rejtje magában, hanem minden, a környezetünkben meglévő technikai és szellemi lehetőséget integrál majd magába. A webes tartalmak különféle reprezentáció-felfogásának közös eleme, hogy a web 3.0-nak képesnek kell lennie egy adott tartalom elemeinek világos, egyértelmű azonosítására, másrészt, az azonosítás után az egyes tartalmi elemek számítógéppel történő kinyerését szintén biztosítani kell.

Ehhez többféle megközelítés áll rendelkezésre. A *pszichológiai* a kognitív pszichológia eszközeivel dolgozik. Egy szónak az értelmét annak mentális reprezentációja adja. Hogy ugyanaz a szó mikor mit jelent, azt az agy dönti el a szövegkörnyezettől függően. A *nyelvészeti* irányzat követői szerint egy szó jelentését a rá vonatkozó többi szó jelentése határozza meg. Az *ontológiai* megközelítés szerint egy szó jelentése a jelölt tárgyon nyugszik. A *formalista* szemlélet követői a szintaxisra és a matematikai logika egyes elemeinek közös alkalmazására fektetik a hangsúlyt. Annak ellenére, hogy ez utóbbi rendkívül sok problémát okoz, mégis közkedvelt, mert a legalkalmasabb arra, hogy a számítógép számára a jelenlegi lehetőségekhez képes hűen formalizálni lehessen szövegtartalmakat. Az RDF (Resource Description Framework) és az OWL (Web Ontology Language) erre alkalmas.

A fő nehézséget ebben az okozza, hogy minden tudományterületnek megvan a maga sajátossága, ezzel az adatok heterogenitása eleve adott, amit nagyon nehéz egységes/homogén formába

önteni. A web szemantikai működése viszont mégis azt követeli, hogy a jelentések formalizálása egységes módszer alapján történjen. A szemantikus web ezért természeténél fogva magába fogja ölelni a web 1.0 és 2.0 teljes tartalmát, és gigantikus adatbázissá válik, de továbbra is lehetővé teszi majd a felhasználóknak, hogy minden eddig megszokott tevékenységüket tovább folytassák.

(Pajor Enikő)

208/2012

LASFARGUES, France – MARTIN, Chloé – MEDJKOUNE, Leila: Archiving before loosing valuable data? In: Bibliothek. – 36. (2012) 1., p. 118-125. Res. német nyelven

Őrizzük meg, mielőtt értékes adatok vesznek el? A webarchiválás fejlődése Európában

Együttműködés -nemzetközi; Felmérés; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

Az első jelentős kezdeményezés, az Internet Archive (<http://archive.org/>) 1996-os indulás óta számos nemzetközi, nemzeti és intézményi webarchiválási program született. A *Nemzetközi Internetmegőrzési Konzorcium* (International Internet Preservation Consortium, IIPC <http://netpreserve.org/>) 2003-ban indult 12 taggal. A tagok száma mára már 36-ra nőtt. Célja, hogy gazdag internettartalmakat gyűjtsön össze a világ minden tájáról abból a célból, hogy azokat archiválják, biztonságosan tárolják, és elérhetővé tegyék. Elő kívánja segíteni olyan eszközök, technikák és szabványok kifejlesztését és közös használatát, amelyek lehetővé teszik nemzetközi archívumok létrehozását. Ösztönözni kívánja a kulturális örökséget őrző intézményeket arra, hogy foglalkozzanak az internet archiválásával és megőrzésével. Működésének legfőbb eredménye nyílt forráskódú eszközök és közös szabványok megalkotása.

Európában 2004 óta működik az *Internet Emlékezet Alapítvány* (Internet Memory Foundation,

<http://internetmemory.org/>). Közös archiválási platformja az Archive the Net (<http://archivethe.net/>).

Az Európai Unió által finanszírozott *Élő Web-archívumok* (Living Web Archives, LIWA <http://www.liwa-project.eu/>) keretében 2011-ben felmérés készült, amelynek 73 válaszadója közül 25% nemzeti könyvtár volt. Az intézmények 42%-a nem végez webarchiválást, mivel ezt a nemzeti könyvtárak feladatának tekintik. Negyvenegy intézmény indított projekteket, és 17 tervezi a webarchiválás megkezdését három éven belül.

A válaszadók 93%-a kiválasztott domének vagy témák gyűjtését végzi. A felső szintű nemzeti doméneket csak nemzeti könyvtárak archiválják, azoknak is csak 33%-a. A webarchiválási programok fele működik specifikus jogi keretek között. A többiek várnak ilyen keretek megszületésre, vagy megfelelőnek, bár nem specifikusnak tartják a jelenlegi szabályozást.

Hatvannégy százalék maga működteti a projektet, 36% kiszervezéssel él. Nyolcvan százalék a Heritrix nyílt hozzáférésű robotot (<http://crawler.archive.org>) használja, amelyet kiegészít saját fejlesztésű vagy nyílt forráskódú gondozási (kurátori) rendszerével (35-35%). Negyvenegy százalék nyílt hozzáférést kínál anyagaihoz, 28% korlátozott online hozzáférést nyújt. A hozzáférés URL alapján történik 68%-ban, tematikus 65%-ban és kulcsszavas keresésre épül 70%-ban. A hozzáférés más kérdéseivel részletesebben is foglalkoznak a szerzők.

A cikk részletesen bemutatja az aratási stratégiákat és eszközöket. Ezeket vizsgálták a LIWA projekt keretében is. Részletes információt kapunk a spamok kezeléséről és a minőségbiztosításról. A videotartalmak kezelésére a LIWA keretében modulát alakítottak ki.

A közösségi hálózatok információinak archiválása jelentős kihívás. Ez az anyag efemer és erősen kontextusfüggő, ezért nehéz eldönteni, mit őrizzünk meg. Ráadásul ezek a weboldalak dinamikusak, és specifikus technológiákra épülnek. Az archiváló intézmények ezért az aratás paramétereire vonatkozó irányelveket

dolgoznak ki és közzé tesznek egymás között. Az Európai Unió kutatási projektje ezen a területen az ARCOMEM (Collect all ARchives to COmmunity MEMories, <http://www.archomem.eu>).

(Koltay Tibor)

Lásd még 158

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 157, 231

Kutatás és termelés információ-ellátása

209/2012

MORTENSEN, Jakob Nedergaard: Innovation and business development in Danish research libraries
In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 2., p. 18-19.

Innováció és üzleti fejlesztés a dán tudományos könyvtárakban

Általános tudományos könyvtár; Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

A lassú gazdasági növekedés és a recesszió időszakában a Dán Elektronikus Tudományos Könyvtár (Denmark's Electronic Research Library = DEFF) központi szereplő lett a növekedésben és az innovációban. Új feladata nehezebb, mert a közpénzek felhasználására állandó figyelem irányul, és fontosabb, mert a tudáshoz való hozzáférés életbe vágó probléma.

A könyvtárak mint az innovatív dán társadalom fejlesztésének katalizátorai című, a 2011–2016 évekre szóló, új stratégia középpontjában azok

az alapvető kihívások állnak, amelyek Dániát az innováció révén a tudástársadalomba eljuttatják. A tudástársadalomban az élethosszig tartó tanulás a dán kormány oktatási és innovációs politikájának kulcsfontosságú területe.

Az elmúlt 13 évben a DEFF kezdeményezései elősegítették az eredményesebb kutatásokhoz, a magasabb színvonalú oktatáshoz és képzéshez, az innovációhoz szükséges keretek kialakítását. A DEFF hagyományos feladata a digitális, kutatásokra épülő tudás elérhetővé tétele a kutatók, az oktatók és az egyetemi hallgatók számára. Az újdonság, hogy a szolgáltatás elérhetővé válik a magán- és az állami vállalkozásoknak is.

A DEFF-szolgáltatások a jövőbeni munkaerő 65%-át érik el; ők együtt nőnek a könyvtárak digitális kínálatával. A DEFF küldetését és jövőképét, kiemelt területeit és célcsoportjait felül kell vizsgálni. A stratégia szerint bővül a DEFF működési területe:

- a szolgáltatást mindenki igénybe veheti, aki képes arra, hogy más emberekkel együttműködve dolgozzon egy témában;
- új felhasználói csoportokra terjed ki (az üzleti akadémiák hallgatói és oktatói, innovációs parkok stb.);
- megnövelt digitális hozzáféréssel a könyvtárakban, kutató és oktató intézményekben elérhető tudáshoz;
- a kutatóknak, oktatóknak, fiatal hallgatóknak kínált új szolgáltatásokkal.

A fő cél, hogy a könyvtárak elérhetővé tegyék a kutatási eredményeket, az egyetemi hallgatók tanulmányaik alatt folyamatosan tudják használni a könyvtári szolgáltatásokat, s a pályakezdők (volt diákok) is hozzáférjenek ezekhez. A megvalósításhoz szükséges fő területek:

- a tudás elérhetővé tétele mindenki számára az optimális digitális infrastruktúrán keresztül;
- kompetenciák és szolgáltatások az oktatás, a tanulás és a fejlesztés támogatására;
- kompetenciák és szolgáltatások a kutatás és a fejlesztés támogatására;
- kompetenciák és szolgáltatások az innováció és a kereskedelmi promóció támogatására.

A fentiek megoldására egy-egy munkacsoport alakult. A feladatok egy részére kísérleti projektek indulnak, amelyek üzleti modellekhez vezethetnek. Ebben az esetben is fontos az információs műveltség, amelynek fejlesztésében a helyi könyvtárak kulcsszerepet játszhatnak. A könyvtári szolgáltatásoknak is szükségük van marketingre és az általuk hozzáadott értéktobblet láthatóvá tételére. Más szóval jelentős erőfeszítések szükségesek a tudományos könyvtárak új szerepének kialakításához. A DEFF célja, hogy könyvtári szolgáltatásait a kutatók, az oktatók és a hallgatók számára az internethez hasonlóan minden nap használt eszközzé fejlessze. Ez teljesen megfelel azoknak az európai uniós és dán törekvéseknek, hogy a folyamatos tanulás az óvodáskortól a nyugdíjas évekig tartson.

Kérdés azonban, hogy az intézetek, a vállalatok és a politikai döntéshozók készen állnak-e a célok megvalósítására. A másik nagy kérdés, hogy a könyvtárak felkészültek-e az új szolgáltatásokra, a tudományos könyvtárak milyen jövőt látnak maguk előtt. Általános az a tendencia, hogy a jövőben a gyűjtemények helyett a szolgáltatásokra kell összpontosítaniuk.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Oktatás információellátása

210/2012

BÜNING, Petra: Lernort Bibliothek – ein Konzept für die Bibliothek der Zukunft : eine Projektgruppe aus Nordrhein-Westfalen nimmt das informelle Lernen in den Blick und entwickelt die „Q-thek” In: BuB. – 64. (2012) 2., p. 138-141.

A könyvtár mint tanulóhely - terv a jövő könyvtáráról?

Felmérés; Használói szokások; Igény; Közművelődési könyvtár; Oktatás információellátása

Amikor Észak-Rajna–Vesztfália meghirdette új tartományi programját „Könyvtári tanulótér –

álom és valóság között” címmel, a közkönyvtárak már nyolc éve együttműködést folytattak az óvodákkal és az iskolákkal. A program azonban nem keltett különösebb figyelmet. Az egyénileg tanulók nem alkotnak homogén célcsoportot: mindenki sajátos igényekkel és elvárásokkal lép a könyvtárba. Ez volt az az ok, amiért a tartomány kulturális minisztériuma felmérést kezdeményezett a közkönyvtárakban folyó nem szervezett tanulási folyamatokról.

Nyolc könyvtárban vizsgálták egy éven át azt, mi a lényege a könyvtárban folyó tanulásnak. A könyvtárak először állapotfelmérést végeztek, közben pedig a felhasználókat egyrészt online, másrészt különböző fókuszcsoporthoz megkérdezték, mit jelent számukra a könyvtár. A folyamat végén nyilvánvalóvá vált, melyek azok a keretfeltételek, melyben a könyvtáraknak te-

vékenykedniük kell a jövőben: (1) a könyvtári gyűjtemény az ingyenesen elérhető információknak csupán a töredékét fogja képviselni, (2) a sürgős információkért nem keresik fel a könyvtárat, hanem az interneten keresik meg, (3) a digitális média egyre jobban az analóg helyébe lép, bár a nyomtatott dokumentumok sem tűnnek el, (4) a felhasználók maguk fogják kialakítani saját információ-gyűjteményüket, és saját osztályozási rendszert alakítanak ki (melynél még nem világos, hogyan lehet ezekben a könyvtári információkat integrálni), (5) egyre jobban igénylik a közös térben az egyéni tér kialakítását, (6) az olvasók kiváló minőségű, korszerű technológiával felszerelt környezetet várnak el.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

211/2012

WILKINS JORDAN, Mary: Developing leadership competencies in librarians. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 38. (2012) 1., p. 37-46.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

A könyvtárosok vezetési kompetenciáinak fejlesztése

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Továbbképzés; Vezetés

Milyen kompetenciák szükségesek a hatékony könyvtárvezetéshez? Mitől jó egy könyvtár-igazgató? Többek között ezekre a kérdésekre keresték a választ egy felmérés keretében. Egy korábbi vizsgálat és a szakirodalom alapján összeállítottak egy kiinduló jegyzéket azokról a

kompetenciákról, amelyekkel a könyvtárvezetőknek célszerű rendelkezniük (ezek és meghatározásaik a cikk függelékében olvashatók).

A későbbiekben a jegyzéket tovább finomították, Delphi módszerrel szakértők véleményét is megkérdezték. A szakértőket az amerikai közkönyvtárakban alkalmazott Hennen-féle éves értékelés (15 szempont alapján) eredményei alapján választották ki. (10 – könyvtár nagyság szerinti – kategóriában választják ki a legkiválóbb tíz könyvtárat.) Száz könyvtárnak a vezetőit kívánták bevonni a felmérésbe.

A vizsgálat első szakaszában online felmérést végeztek. A megkérdezetteknek az említett jegyzékben szereplő 34 kompetencia közül a legfontosabbakat kellett megjelölniük, illetve a jegyzéket szükség szerint kiegészíteniük. A 31 válaszoló 18 kompetenciát választott ki, ezekkel folytatódott a vizsgálat második szakasza. A megkérdezettek 80%-ánál többen tartották fontosnak a következőket: jövőorientáltság, kommunikációs készség, ügyfélszolgálati szem-

lélet, hitelesség, interperszonális készségek, kreativitás. 40%-uknál kevesebben említették a következőket: munkatárs-központúság, korábbi tapasztalat, intelligencia, érzelmi intelligencia, ambíció. Öt újabb kompetencia merült fel: politikai tájékozottság, érettség, könyvtári szaktudás, számviteli-költségvetési ismeretek, érdekérvényesítés.

A második szakaszban ezt a kiinduló 18, plusz 5 újonnan felmerült, összesen 23 kompetenciát vizsgálták tovább. Az egyes kompetenciákat Likert-skálán pontozták a résztvevők, 1-től 7-ig terjedő pontszámokkal. A fontosság megítélésakor a szakma leglényegesebb igényeit kellett figyelembe venniük a következő évtizedre összpontosítva. 23-an válaszoltak. Az alacsony pontszámot elért négy kompetenciát (diplomáciai érzék, humorérzék, könyvtári szaktudás, számviteli-költségvetési ismeretek) a továbbiakban nem vizsgálták.

A harmadik szakaszban az egyes kompetenciákat (szám szerint 19-et) a Likert skálán értékelték. Itt ismét 23-an válaszoltak. Mivel a kompetenciák mindegyike megkapta a 6.0 értéket, ezzel az adatgyűjtés lezárult. A legalacsonyabb átlagos érték 6,00 volt (lelkesedés, kockázatvállalás, erőforrások menedzselése, kreativitás). A legmagasabb átlagos értéket az integritás és az ügyfélszolgálati szemlélet kapta (6,57), ezt követte (6,52) két másik (számonkérhetőség és hitelesség). Ebben a szakaszban számos statisztikai összefüggést vizsgáltak, például a szolgálati idővel, a vezetői poszton töltött idővel. A legkevesebb tapasztalattal rendelkezők tartották legfontosabbnak az érettség követelményét; a legkevésbé azok értékelték, akik már 26 éve vagy annál régebben vezetőként dolgoznak. A nemek szerinti eltérést vizsgálva a jövőorientáltságban mutatkozott eltérés, ezt a nők kevésbé tartották fontosnak, mint a férfiak. Ami a kiszolgált lakosság számát illeti, három területen voltak jelentős eltérések (kockázatvállalás, politikai tájékozottság, érdekérvényesítés); ezeket az 5000-nél kisebb létszámú települések könyvtárigazgatói lényegesen kevésbé fontosnak találták.

A vizsgálat folyamán kialakult kompetenciajegyzék hasznos lehet a könyvtáros szakma, különösen az új könyvtárvezetők és e posztokra aspirálók számára, és lényeges szempontokkal szolgálhat a sikeres vezetői működéshez. Mivel kutatáson alapszik, jó kiindulást jelenthet a vezetőképzés tananyaga számára is. A tananyagnak a kompetenciák mindegyikére ki kell térnie, de valószínűleg célszerűbb a kompetenciákból bizonyos csoportokat képezni, és azokkal külön-külön foglalkozni, az elméleten kívül természetesen a gyakorlatra is kitérve. A kutatás megállapította azt is, hogy a vizsgálódást a jövőben ki kell terjeszteni más (felsőoktatási, iskolai, vállalati) könyvtártípusokra is.

(Hegyközi Ilona)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

212/2012

DEPPING, Ralf: Selbstbedienung in Hochschulbibliotheken. Teil 1. : Versuch einer Annäherung an ein weitverbreitetes Phänomen In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 58. (2011) 6., p. 316-323.

Res. angol nyelven

Önkiszolgáló kölcsönzés a felsőoktatási könyvtárakban, 1. rész: a jelenség megközelítése

DEPPING, Ralf: Selbstbedienung in Hochschulbibliotheken. Teil 2. : Selbstbedienung aus Kunden- und Mitarbeiterperspektive In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 59. (2012) 1., p. 20-32. Res. angol nyelven

Önkiszolgáló kölcsönzés a felsőoktatási könyvtárakban, 2. rész: használói és könyvtárosi szempontok

Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Használó; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Munkaszervezés; Személyzet

Az egyetemi könyvtárak számos szolgáltatást kínálnak önkiszolgálás keretében. Első pillantásra a munkafolyamatok racionalizálásának elemei játszanak domináns szerepet, de érdemes a jelenséget más szempontból is megvizsgálni. A cikk első része az önkiszolgálással mint általános társadalmi jelenséggel foglalkozik. A szerző az önkiszolgálás egyetemi környezetben való alkalmazására tipológiát dolgozott ki, összehasonlította a kiegészítő és helyettesítő technológiák használatát, és kritikai értékelést adott a munka ésszerűsítésére gyakorolt potenciális hatásairól. A második rész a használók és a személyzet szempontjaival foglalkozik annak érdekében, hogy következtetéseket vonjon le a személyzeti politikával és a szervezeti stratégiával kapcsolatban.

Az első rész bemutatta, milyen széles körben terjedt el az önkiszolgálás mind társadalmi, mind könyvtári környezetben. De az is világossá vált, hogy az általánosan elvárt költségcsökkentő hatás nem következik be automatikusan.

(Autoref.)

213/2012

KONT, Kate-Riln: New cost accounting models in measuring of library employees' performance. – Bibliogr. In: Library management. – 33. (2012) 1/2., p. 50-65.

Új költségszámítási modellek a könyvtári alkalmazottak teljesítményének mérésében

Költségelemzés; Minősítés; Munkaelemzés; Munkaidő; Személyzet

A cikk megkísérli áttekinteni, mennyire foglalkoznak a felsőoktatási könyvtárakban az olyan új költségszámítási modellekkel, mint a tevékenység-alapú (ABC) és az időalapú (TDABC) költségszámítás, különös tekintettel azokra a

módszerekre, amelyeket a munkaidő-felosztás mérésére alkalmaznak. A szerző részletesen bemutatja a két említett modell erősségeit és gyengeségeit.

A tanulmányban használt adatok azoknak a témával foglalkozó vizsgálatoknak a szemléléséből és összegzéséből származnak, melyeket könyvtárakban végeztek, s eredetileg az ipar és a magánszektor számára kifejlesztett, költség-számítással és árképzéssel kapcsolatos elméleti megfontolások és eljárások inspiráltak. A költség-számítási rendszerek könyvtárbeli bevezetését történetileg inkább technikai újításként, mintsem szervezeti vagy menedzsment innovációként kezelték. A legfontosabb megfontolás az, hogy a könyvtárosok nem gépek, amelyeket adott sebességre lehet beállítani, és elvárható tőlük, hogy egyforma terméket termeljenek. Kiderült, hogy az ilyen vizsgálatok eredményeit jelentős mértékben befolyásolja, milyen módszert alkalmazunk a különböző tevékenységek meghatározása során, és milyen jól tudja a könyvtár vezetése vagy a vizsgálatot végző megértetni a munkatársakkal az ilyen vizsgálat szükségességét. Az ABC és a TDABC könyvtári alkalmazásáról publikált közleményeken kívül még nem készült sem felmérés, sem cikk a könyvtári alkalmazottak szemszögéből ezekre a kérdésekre fókuszálva.

(Autoref.)

214/2012

TENOPIR, Carol: Beyond usage : measuring library outcomes and value. – Bibliogr. In: Library management. – 33. (2012) 1/2., p. 5-13.

A könyvtári teljesítmény és érték mérése

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság

A cikk (eredetileg egy 2011-es athéni konferencia előadása) a kritikus incidens (*critical incident*) és a befektetések megtérülése (*return on investment*, ROI) módszerének használatát mutatja be a felsőoktatási könyvtárak explicit és származtatott értékének kimutatásában.

Régóta feltételezzük az egyetemi könyvtárak hasznosságát az oktató személyzet, a hallgatók és az intézményvezetőség számára, de a csökkenő költségvetések és a bővülő választási lehetőségek idején szükség van ennek konkrét kimutatására is.

A szerző a szakirodalom alapján áttekinti a felhasználható módszereket. A könyvtárak *implicit* értékét a dokumentumok letöltésével és a használati naplózással, az *explicit* értéket az interjúk révén, a *származtatott* értéket pedig a költségek és eredmények (költséghatékonyság) kiszámításával mérhetjük.

A naplózás az elmúlt évtized során a legtöbb könyvtárban az elektronikus dokumentumok letöltésének hatalmas növekedését bizonyítja, az oktatók körében végzett olvasásvizsgálat hasonló képet mutat (pl. az 1977-es 150 cikk/évtől a 2006-as kb. 280/évre), az általuk elolvasott elektronikus folyóiratcikkek száma nagyon megnőtt, és ennek legnagyobb része a könyvtárak által előfizetett e-folyóiratoknak köszönhető.

Az explicit hasznosság kimutatása sokkal nehezebb. Kritikus incidens módszerrel a legutoljára elolvasott folyóiratcikkeket vizsgálták. A részletezőbb kutatások rákérdezhetnek az utolsó olvasás céljára, forrására, a kiválasztás szempontjaira, az olvasottak felhasználására. (Ezekből is kiderül, hogy a könyvtár a legfontosabb forrás.)

A könyvek tekintetében a nyomtatott kiadvány még mindig a legkedveltebb formátum. A könyvtár nyújtja az olvasmányok többségét (egy 2011-es, 6 brit egyetemen lefolytatott felmérés szerint). Ugyanez a vizsgálat viszont az elektronikus források népszerűségének gyors növekedését mutatta ki. A kvalitatív kutatások kimutatták, hogy az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés kényelmes, alapvetően fontos a tudományos publikációk megírásához, elősegíti az interdiszciplináris kutatásokat, és időt takarít meg.

A megtérülési mutató (ROI) kiszámításához sokféle adatot használhatunk fel (költségvetés, pályázatok és adományok, bevételek, interjúk az oktatókkal és intézményvezetőkkel). Egy nemzetközi kutatócsoport vizsgálatában az első fázis

egy korlátozott esettanulmány volt az Illinois-i Állami Egyetemen: mi a könyvtár szerepe a pályázási folyamatban. A második fázis ugyanezt 8 ország 8 egyetemére terjesztette ki. Az oktató személyzet megkérdezésén túl figyelembe vették a pályázati jelentkezéseket, az elnyert pályázatokat, a könyvtári költségvetés számain, a pályázatok benyújtásában szereplő hivatkozásokat és ezeknek a hivatkozásoknak a könyvtár által előfizetett e-folyóiratokhoz való viszonyát. Azt találták, hogy egy dollárnyi könyvtári támogatás 4,38 dolláros hasznot (ROI) hozott. A második fázisban alkalmazott képlet egy kicsit különböző volt, ez 1:5,60 arányt mutatott ki. Ebben a második fázisban a ROI tekintetében nagy különbségeket találtak az egyes intézmények között (1:15,5 egy nyugat-európai egyetemen és 1:1 egy ázsiai intézményben – az utóbbiban a pályázatok aránya elhanyagolható). Az intézményi vezetőkkel folytatott interjúk feltárták a könyvtárak szerepét a kiváló oktatók és hallgatók megtartásában, a kutatási kultúra ápolásában és az egyetem hírnevének építésében. A kutatások arra mutatnak, hogy a többet publikáló oktatók többet is olvasnak. Mivel az olvasás fő forrása a könyvtár, összefüggés mutatható ki a könyvtári gyűjteményekbe való beruházások és az oktatók színvonala között. A 2. fázis azt találta, hogy minden egyes hivatkozott cikkhez 27-40 cikket olvasnak el. Egy másik tanulmány szerint a többet publikáló és többet idézett oktatók több pályázatot nyernek el. Egy brit egyetemi felmérés szerint a cikkletöltések megduplázása (1-ről 2 millióra) óriási növekedéshez vezetett a kutatási produktivásban.

Az Amerikai Múzeumi és Könyvtári Intézet (US Institute of Museum and Library Services) által finanszírozott Lib-Value projekt számításba veszi az egyetemi könyvtárak különféle értékteremtő funkcióit, és a kutatási eredményeket saját weboldalán publikálja, ott megtalálható a témába vágó tanulmányok bibliográfiai adatbázisa is.

(Mándy Gábor)

Lásd még 177, 180, 188, 198, 215, 216

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 161, 186, 213

Személyzet

215/2012

KELLER, Alice: „Subject Librarians” in Grossbritannien : von der Bestands- zur Benutzerorientierung. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 36. (2012) 1., p. 11-23.

Res. angol nyelven

Szakreferens könyvtárosok Nagy-Britanniában

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtáros -felsőfokú; Munkakör; Szakreferens-szolgálat

A szakreferens-szolgálat viszonylag új jelenség az Egyesült Királyságban a német hagyományokhoz képest. A német modellt hagyományosan példaként említik. A tanulmány az elmúlt 60 évet áttekintve vizsgálja a szakreferens-szolgálatot a felsőoktatási könyvtárak és könyvtárosok szempontjából, különös tekintettel a szakreferensek változó szerepére. Kezdetben a szakterülettel és a gyűjteménnyel kapcsolatos feladataik álltak előtérben, mostanában viszont egyre inkább a kommunikációs, szervezési és oktatási készségeik iránt nőtt meg az igény. A szakterületen szerzett diplomára egyre kevésbé van szükség, ehelyett az oktatókkal való kapcsolatok erősítése és a könyvtárnak az egyetem oktatási tevékenységében és információs műveltségi programjaiban való szerepének megalapozása a cél.

(Autoref.)

216/2012

ENDERLE, Wilfried: Selbstverantwortliche Pflege bibliothekarischer Bestände und Sammlungen : zu

Genese und Funktion wissenschaftlicher Fachreferate in Deutschland 1909-2011. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 36. (2012) 1., p. 24-31.

Res. angol nyelven

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárügy története; Munkakör; Szakreferens-szolgálat

A német egyetemi könyvtárak az 1920-as évek óta az ún. Fachreferenssystem (szakreferensrendszer) mint szervezeti modell szellemében működnek. A német egyetemi könyvtárak egyik jellegzetessége a tudományosan képzett könyvtárosok által végzett önálló állománygyarapítás és tárgyi feltárás. A tanulmány e szervezeti felépítés okaival foglalkozik, amelyeket egyre inkább kétségbe vonják az olyan új állománygyarapítási kihívások, mint a hozzáférés kontra tulajdonlás vagy a használók által kezdeményezett gyarapítás. Mindezen trendeket figyelembe véve meglehetősen érdekes, hogy a Német Tudományos Tanács számos 2011-ben publikált tanulmányában amellet érvel, hogy a könyvtárakat és gyűjteményeiket a tudományos infrastruktúra nélkülözhetetlen részeként jobban kellene értékelni.

(Autoref.)

Lásd még 199

Marketing, közönségkapcsolatok

217/2012

COLBURN, Selene – HAINES, Laura: Measuring libraries' use of YouTube as a promotional tool : an exploratory study and proposed best practices. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 6. (2012) 1., p. 5-31.

Mennyire használják a könyvtárak a YouTube-ot propagandacélokra? Elemzés és javaslatok a bevált gyakorlatról

Felmérés; Információtechnológia; Könyvtárismerető film; Könyvtárpropaganda; Marketing

A közösségi hálózatok és a web 2.0-s alkalmazások megjelenésével a könyvtárak is el tudják érni használóikat olyan interaktív, webalapú eszközök segítségével, mint pl. a Facebook és a YouTube, amelyeket az olvasók magánéletükben is használnak. A cikkben a szerzők azt vizsgálják, hogyan használják a könyvtárak a YouTube-ot marketingcélokra. Orvostudományi tanulmányokból átvett módszer segítségével a szerzők a YouTube-on könyvtárnépszerűsítő videókat kerestek és elemeztek, egyrészt más, könyvtárakat és könyvtárosokat bemutató művekkel összehasonlítva, másrészt egyedülálló tartalmuk miatt. A könyvtárnépszerűsítő videók nézőközönségének és e nézőtábor időközbeni növekedésének elemzésére a nézettségi adatokat egy tizenhat hónapos időtartam folyamán háromszor hasonlították össze. A YouTube által közzétett adatokat felhasználva a szerzők az egyes videókra hivatkozó első öt webhelyet elemezték, így alapvető képet kaptak a könyvtárnépszerűsítő videók nézőközönségéről és arról, hogy e videók elérték-e a megcélzott kört. A szerzők a YouTube által támogatott számos interaktív vonást vizsgáltak, hogy bepillantást nyerjenek abba, hogyan reagálnak a nézők a videókra, beleértve a kommenteket és a videók kedvencek közé történő felvételének lehetőségét is. Végül a könyvtárak által készített népszerűsítő videó három példáját esettanulmányként mutatják be. Mindegyik videó készítőjét kikérdezték az alkotás folyamatáról és véleményükről videóik hatásosságával kapcsolatban.

A legfontosabb megállapítás, hogy bár a könyvtári szakemberek jelentős részét alkotják a könyvtárnépszerűsítő videók nézőinek, a készítőik azzal növelhetnék a potenciális nézőtábor, ha rendszeresen és stratégiai céllal közzétennék az online videótartalmat a honlapon, helyi vagy campusbeli kommunikációs csatornán és a közösségi médiában. A tanulmány számára kifejlesztett mennyiségi és minőségi mérőszámok alkalmasak lehetnek az online könyvtári

videótartalom értékelésére és mérésére, valamint a közösségi média könyvtári felhasználásának felbecsülésére. Ezek alapján és több száz könyvtári tartalmú videó áttekintése után a szerzők számos, bizonyítékon alapuló bevált gyakorlat módszerére tesznek javaslatot az online videók propaganda célú könyvtári felhasználásához.

(Autoref.)

218/2012

HALL, Hazel: All gold, but no glitter In: Public library journal. – 26. (2011) 1., p. 2-5.

Mind arany, de nem fénylik! Esettanulmányok a márkaépítés (branding) szerepéről a közkönyvtárakban

Esettanulmány; Közművelődési könyvtár; Marketing; Public relations

A közkönyvtárak valójában nagyon sokat tesznek a társadalom és a gazdaság fejlődéséért, de nem tudják megváltoztatni a köztudatban róluk kialakult képet. Probléma, hogy nem tudják pontosan azonosítani magukat, és tehetetlenségük a könyvtári márka megváltoztatására nemcsak az Egyesült Királyság könyvtárait jellemző, hanem globálisan az egész szektorra. A cikk három esettanulmányt elemez, betekintést ad abba, hogy lehet a márkát használni az identitás és a kialakított kép (imázs) közötti különbség megteremtésére.

Devon Library Service – egy vidéki közkönyvtári szolgáltatás, a viszonylag nemrég megújított márka tapasztalataival. A munka 2008-ban indult, a 21. századi Korszerűsítési Program (*21st Century Modernisation Programme*) keretében, amely 6 megyei könyvtár újjáépítését irányozta elő. Az 52 könyvtárból álló hálózat vidéki településeken főleg idősebbeket szolgál ki. A pénzügyi keret 15 ezer font volt. Számos érdekelt intézménnyel, vezetővel folytatott megbeszélés, valamint a szupermarketekben a lakosok tesztelése eredményeként az új márka lényege, hogy a devoni könyvtárak a jövőbe néző, etikus és korszerű szervezetet alkotnak. A

konceptiót 2009-ben dolgozták ki, megvalósítása a következő években várható a felújítandó könyvtárakkal kezdve.

Tower Hamlets Library Service – egy londoni városrész könyvtári szolgálata, ahol az új márka kialakítása több mint 10 éve folyik. 1998-ban a cél egy rosszul teljesítő és alig használt szolgáltatás megmentése volt. Intenzív piackutatást folytattak a könyvtár használói és nem használói között, hogy megtudják, mit várnak a jövő könyvtárától. Az 1999. évi, tíz évre szóló stratégia szerint a könyvtárakat össze kell vonni a helyi tanácshoz tartozó tanulási központtal, és kialakítani az ún. *Idea Store* intézményeket. A kormánytól kapott 20 millió fontot a helyhatóság 10 millióval egészítette ki. A munkatársak számára az új márka lényege nemcsak névváltozást, hanem kibővített, magas színvonalú szolgáltatásokat jelentett (részletes bemutatását ld. a 08/176. tételszámú referátumban a KF 2008. 3. számában).

Happy Days – walesi országos marketing és márkaépítési kampány. A 2008. évi kampány a 2006–2011 évi országos stratégiai terv része, a könyvtári szolgáltatások marketingje mint a Könyvtárak az Életért (*Libraries for Life*) kétnyelvű könyvtári szolgáltatási program támogatója szerepel benne. A walesi marketingkampányt erősítette az a felismerés, hogy a könyvtári márkát sokan jogosnak, tudatosnak, érzékelhetőnek tartják, de kötődnek hozzá negatív asszociációk is. A stratégia célja a negatív álláspontok leküzdése volt. Az országos internetes jelenlétet (<http://library.wales.org>) is tartalmazó dokumentumot valamennyi könyvtár aláírta.

Mindhárom közkönyvtárnak innovatív márkastratégiája volt. Az elemzések is bizonyítják, hogy a stratégiának a könyvtári szolgáltatás sajátosságait kell szem előtt tartania. A siker azon múlik, hogy a könyvtárak tudnak-e élni a lehetőségekkel, és tisztában vannak-e azzal, hogyan tudják közösségüket a legjobban szolgálni. Különböző körülményeknek különböző márka-modellek felelnek meg. A három esettanulmány a siker számos tényezőjét mutatta meg, ezeket összevetve a legfontosabbak a következők:

1. A digitális korszaknak megfelelő egyértelmű pozicionálás és identitás kialakítása.
2. Együttműködés a különböző célcsoportokkal, befolyásolásukon keresztül a szemléletük megváltoztatása.
3. Közös márkák, a könyvtári márka és más márkák együttműködése a kapcsolatok hatékony kihasználásával.
4. Olyan személyzet biztosítása, akik központi szerepet játszanak a márka élmény elfogadtatásában és megélésében.
5. Erőforrások biztosítása és kreatív megközelítések keresése a márka kommunikációjához.
6. Olyan értékelési rendszer használata, amely méri a márka bevezetésének hatékonyságát és elősegíti a márkával kapcsolatos tevékenységek eredményességét.
7. A közkönyvtárak számára országos marketingkampányok támogatása és lebonyolítása.

A könyvtári menedzserek úgy tudják a pozitív márkaimázst erősíteni, ha a fenti tényezők mindegyikét figyelembe veszik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

219/2012

ROSCO, Michele: Biblioteche e marketing al tempo del Web 2.0 In: Bollettino AIB. – 51. (2011) 4., p. 387-397.

Res. angol nyelven

Könyvtár és marketing a Web 2.0 idején

Információtechnológia; Konferencia -nemzetközi; Marketing

A 2010-es IFLA konferencia egyik kísérő rendezvénye volt Stockholmban a címben jelzett témájú tanácskozás. A gyakorlati és elméleti szempontból egyaránt megvitatott kérdést számos példa is megvilágította. Ezek elsősorban azt mutatták meg, hogy a könyvtárak milyen gyorsan változnak annak következtében, hogy elkezdtek használni az olyan új eszközöket,

mint a közösségi hálózatok, a folkszonómia, a felhasználó által létrehozott tartalmak, azaz mindazok az új, a neten megtalálható információforrások kiaknázását szolgáló módozatokat, amit Web 2.0-ként szokás emlegetni.

A marketing, ami segítheti a könyvtárakat ezekben a változási folyamatoknak a kezelésében, maga is változásokon ment/megy át az új, interaktivitáson alapuló kommunikációs modell következtében. A tudásnak manapság egyre gyakoribb olyan felfogása, hogy az az összefüggések értelmezésének képessége a struktúrált és szervezett szövegek használata révén. Ennek természetesen fontos következményei vannak a könyvtár legitimációja és szerepének újraértelmezése tekintetében. Szükség van tehát

az információ és a tudás valódi, komoly marketingjére, amely egyrészt képes a könyv központi szerepének hangsúlyozására, másrészt pedig nem tér ki az interaktivitás, intertextualitás, a felhasználó által létrehozott tartalmak kihívásai elől. Így válhat a net olyan virtuális helyszínné, ahol *counter-framing* megoldások segítségével vissza lehet állítani a kultúra központi szerepét, szemben azzal a (sajnos ma már többségi) előítélettel, miszerint a kultúra többé nem képes a valóság értelmezésére.

(A konferencia anyagát a De Gruyter Saur jelentette meg 2011-ben, D. Gupta és R. Savard szerkesztésében *Marketing libraries in a Web 2.0 world* címen.)

(Mohor Jenő)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

220/2012

WILLIAMS, Kate: Informatics moments. – Bibliogr. 45 tétel In: The library quarterly. – 82. (2012) 1., p. 47-73.

Informatikai pillanatok

Használati szokások; Információtechnológia; Kommunikáció -használatokkal; Könyvtártudományi kutatás; Városi könyvtár

Az informatikai pillanat az a pillanat, amikor valaki segítségre szorul egy olyan digitális technológia használatához, ami még ismeretlen a számára. Ez a cikk az informatikai pillanatot vizsgálja az emberek mindennapjaiban, amikor is segítségre szorulnak egy fiókkönyvtárban. A

jártasság (literacy) négy típusával foglalkozik: az elemi jártassággal (írás, olvasás), a számítógépes jártassággal (egérhasználat, számítógépvásárlás), a könyvtári jártassággal (navigálás online katalógusokban és adatbázisokban) és a domén jártassággal (rendszerint és sürgős jelleggel álláskeresés egy olyan világban, amelyben gyakorlatilag minden állással kapcsolatos információ a világhálón található). A közösségi tőke (social capital) is több ponton kapcsolódik az informatikai pillanatok többségéhez: azoktól a tapasztaltabbaktól kér az ember segítséget, akik kéznél vannak, megszólíthatók, ismerősek és másokkal is együttműködnek a maguk hálózataiban. Az informatikai pillanat megértése felgyorsíthatja az emberek (és a társadalom) félénk átlépését egy befogadó digitális korba.

(Autoref.)

Lásd még 160

Használat- és igényvizsgálat

221/2012

HARBO, Karen – HANSEN, Thomas Vibjerg: Getting to know library users' needs – experimental ways to user-centred library innovation In: LIBER quarterly. – 21. (2012) 3/4.

A könyvtárhasználók igényeinek megismerése – kísérleti módszerek a használóközpontú könyvtári innovációhoz

Ésszerűsítés; Használó; Igény; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Továbbképzés

A Találkozás a használóval a Dán Elektronikus Tudományos Könyvtár egyik programbizottsága. Országos szintű fejlesztő csoportként szerepüket a felsőoktatási könyvtárakon belüli innovatív kultúra segítésében látják a használók igényeire és azok kielégítésére koncentrálva.

Egy tanácsadó céggel együttműködve a bizottság 2010-ben vándortanácskozást szervezett könyvtárosok számára négy városban. A tanácskozás olyan gyakorlati módszereket mutatott be, melyekkel megismerhetik a használóknak a szolgáltatások iránti igényeit, antropológiai módszerekre támaszkodva. A vándortanácskozás egy nagyobb, a *Felfedezőúton a dán könyvtárhasználók földjén* (dánul *Brugerkaravanen*) nevű projekt része volt, melyben egy országos tematikus nap, blog szerkesztése és módszertani útmutató kiadása is szerepelt.

A felsőoktatási könyvtárakkal szemben folyamatos igény van a szolgáltatások javítására. Az egyik megoldás, hogy jobban figyelnek a használói igényekre. Egyrészt vannak könyvtárak, ahol rengeteg információhoz biztosítanak hozzáférést, információműveltségi kurzusokat kínálnak, és próbálnak a tanulási környezet részévé válni, másrészt a könyvtárosok nem mindig vannak tisztában használói igényeivel.

Ha a könyvtárak javítani akarnak olvasók kiszolgálásának módján, akkor az *olvasói logiká-*

ra, nem pedig a klasszikus *könyvtári logikára* támaszkodva kell megújítaniuk szolgáltatásait, berendezéseiket és kurzusaikat. Az *olvasói logika* az, ami a használó, nem pedig a könyvtár számára fontos. Annak kiderítése, mire van igénye a használónak, tanulmányozásukra alkalmas módszereket igényel.

A cikk azt írja le, miképp tanult meg ilyen módszereket 110 könyvtáros és információs szakember a négy városban négy nap alatt egy olyan tanácskozáson, melyet a szerzők a könyvtárhasználók földjén tett túravezetesként alakítottak ki. Írásuk célja az, hogy más könyvtárak számára ötleteket, elképzeléseket és konkrét eszközöket adjanak a használók szokásainak tanulmányozásához, és hogy még jobban megértsék, milyen szolgáltatásokra van igény.

A cikkben megtalálható a fent említett módszerek leírása, a tanácskozások értékes tapasztalatai, a könyvtárbeli emberközpontú innovációnak a hét alapelve, könyvtárosok tanulmányainak rövid jegyzéke és a további lehetőségek ismeretése.

(Autoref. alapján)

222/2012

HERRERA, Gail: Google Scholar users and user behaviors : an exploratory study. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 72. (2011) 4., p. 316-331.

A Google Scholar használók keresési szokásainak vizsgálata a Mississipp-i Egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Könyvtárközi kölcsönzés; Szolgáltatások használata

A Mississipp-i Egyetemen a *Google Scholar Library Links* program linkfeloldó szolgáltatását 2005-ben vezették be. A Google Scholar (GS) felől bejövő kattintások száma 2006 és 2009 között négy százalékról 27%-ra nőtt. A *Web of Knowledge* (WOK) esetében ez két százalékról 11%-ra nőtt. Bár a kattintások száma csökkent, az EBSCO (többek között a Biological Abstracts, az Inspec, az MLA International Bibliography, a

Psychinfo adatbázisokat is tartalmazó) adatbázisomagja a legfontosabb információforrás. A kutatás célja az volt, hogy naplófájlok elemzésével megvizsgálják, mely tudományterületen és kik használják a GS szolgáltatásait. Kíváncsiak voltak arra, hogy van-e különbség a használók és nem használók között, valamint a GS használók használják-e a könyvtári információforrásokat. A linkfeloldó naplófájljai megmutatják a használatot, viszont nem kapcsolódnak hozzájuk adatok a felhasználókról és azok tudományterületi érdeklődéséről. Éppen ezért elemezték a könyvtárközi kölcsönzéseket és az átkattintásokat, amelyek jelzik egy-egy link tényleges aktiválását. A Google Analytics adatait is felhasználták a GS-hez vezető kulcsszavak elemzéséhez.

2009-ben 1290, a GS felől az OPAC-ra irányuló kattintást regisztráltak. Ez az összes kattintás 12%-a, szemben a WOK 50 és az EBSCO 52 százalékával. A könyvtárközi kölcsönzésre csupán 5% jutott, ami azt mutatja, hogy a felhasználók előnyben részesítik az online teljes szövegeket. Ez utóbbiak iránt a természettudományok területén volt a legnagyobb az igény.

A 439 könyvtárközi kérés 110 egyedi felhasználótól ered. Bár a könyvtárközi szolgáltatás mindenki számára ingyenes, az alapképzésben tanulók inkább az amúgy is rendelkezésre álló forrásokat használták, míg a mesterszakosok indították a legtöbb kérést úgy a természet-, mint a társadalomtudományokban. Az oktatók kérései minden tudományterületet lefedtek, azonban tőlük származott a legtöbb természettudományi kérés, a társadalomtudományi kérésekben a második helyet foglalták el. Humán tudományi kérés alig érkezett az oktatóktól és az alapképzéses hallgatóktól. Huszonöt felhasználó csak fejenként egy kérést indított, míg egyetlen szuperfelhasználó a kérések több mint 40%-át adta. A kérések 60%-a a felhasználók 20%-ától jött. A 17 szuperfelhasználó többsége természet- és társadalomtudományi mesterszakos volt. Az előbbieket 132 kérést indítottak. A könyvtárközi szolgáltatás használóinak 76%-a más könyvtárak forrásait is használta.

A campusról jövő átkattintások többsége a természettudományi és a gyógyszerészeti kar épü-

leteiből jöttek. A 390 jogosult és azonosítható felhasználójú campuson kívüli átkattintás 79 egyedi felhasználótól jött. Ebből 52 alapképzéses, ezen belül 56% társadalomtudományi hallgató volt. A mesterszakosok 48%-a kerül ki innen. A természettudományi irodalmat közülük 28% kereste. Az egyes keresések 40%-ában használtak a GS mellett más forrást.

(Koltay Tibor)

223/2012

SEEHOLZER, Jamie – SALEM, Joseph A.: Library on the go : a focus group study of the mobile Web and the academic library. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 72. (2011) 1., p. 9-20.

A mobil web és az egyetemi könyvtár: fókuszcsoportos vizsgálat

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Honlap; Információtechnológia; Szolgáltatások használata

A Kenti Állami Egyetem (Ohio) hallgatónak könyvtári mobil web használatát vizsgálták kvalitatív módszerrel. Négy fókuszcsoportos beszélgetést folytattak le, öt-kilenc fős csoportokkal. A részt vevő hallgatók ebédet kaptak, és 10 dollárral honorálták részvételüket.

A beszélgetés helye (a könyvtár konferenciaterme) és meghirdetésének módja torzíthatta a mintát, amelyben főként könyvtárhasználók voltak.

Arra kerestek választ, hogy a felhasználók képesek-e elérni mobil eszközökkel a webet, és milyen eszközök ezek. Vizsgálták, hogy mely webhelyeket használnak és milyen gyakran, továbbá, hogy miként érik el és használják őket. Kíváncsiak voltak arra is, hogy milyen elérést szeretnének, véleményük szerint mi működik jól a mobil környezetben és mi nem. Megkérdezték, hogy szükségesnek látják-e, hogy a könyvtárak mobil eszközökkel kezelhető weboldalakat szolgáltatassanak, miért és mely elemeit használnák ezeknek. Használnák-e az OPAC mobil változa-

tát, és milyen más technológiák használata iránt érdeklődnek?

A résztvevők többségének volt mobil web elérése, amelyet változó gyakorisággal használtak. A ritka használat oka a költségekben volt keresendő. Sokan említettek olyan webhelyeket, mint a Facebook, az időjárás oldalak, útvonaltervezők, sportoldalak. A legtöbben kutatási projektjük kezdetén használnák a könyvtárat.

A hallgatóknak listát adtak a könyvtári weboldal három fő részében (Kutatás, Szolgáltatások és „Magunkról”) található szolgáltatásokról. Meglepő módon számos válaszadó tekintette alapvetőnek a kutatást segítő adatbázisokat annak ellenére, hogy azokat várhatóan nem fogják mobil formára alakítani. A mobil eszközöket inkább az irodalom áttekintésére, mint teljes szövegek olvasására használják. Nem az összes 200 adatbázist kellene mobil formára alakítani, hanem csak egy válogatást ezekből, kiegészítve a többi adatbázisra mutató betűrendes listával.

A hallgatók igényelték az OPAC, valamint a rövid kölcsönzésre félretett kötelező irodalom mobil elérését, főleg rövid, a szünetekben olvasható anyagok esetében. Lehetőséget kívántak kapni arra, hogy előjegyezzenek dokumentumokat, és ellenőrizzék azokat, valamint kölcsönzéseiket, továbbá, hogy értesítést kapjanak a kölcsönzési idő lejártáról vagy az előjegyzett dokumentum beérkezéséről, valamint könyvtári rendezvényekről.

Szükségessnek látták az épületben való eligazodást segítő, valamint a raktári jelzeteket megmagyarázó segédanyag mobil szolgáltatását. A „Magunkról” szekció bekapcsolását nem találták fontosnak. Igény volt a testreszabhatóságra, és nem tetszett a mobil felület lecsupaszított dizájnya.

Mindez eltér a mobil weboldalak kialakításának szokásos gyakorlatától. Összességében a résztvevők kiemelkedően fontosnak tartották, hogy a könyvtárak mobil eszközökkel is elérhetőek legyenek.

(Koltay Tibor)

Lásd még 204, 229

Olvasás

224/2012

SOLIMINE, Giovanni: Leggere per leggere la realtà
In: Bollettino AIB. – 51. (2011) 4., p. 381-385.

Res. angol nyelven

Az olvasás helyzete Olaszországban

Olvasás; Olvasásra nevelés

Az olvasás nem tekintendő felsőbbrendűnek más, gyakran kevésbé nemesnek tekintett kulturális tevékenységeknél. A mozi, a színház, a zenehallgatás, a tévénézés vagy a szörfözés a neten (bár e két utóbbit nemegyszer egyenesen károsnak tekintik) fontos (oktató-nevelő hatású) tartalmat is hordozhat. A médiafogyasztási felmérések azt is megmutatták, hogy nem az a kulturálisan szegény, aki gyakrabban használ egy eszközt a többinél, hanem az, aki csak egy vagy csak kevés eszközt használ. Mindezek ellenére nem tagadható, hogy a közeli ismeretség az olvasással és főképp a könyvvel fontos eszköz a funkcionális írástudás, különféle kompetenciák, a mindennapi élethez szükséges intellektuális eszközök megszerzéséhez, a kulturális gazdagodáshoz. Az olvasás segítségével tudatosabban élhetünk a valóságban. Mindezeket tekintetbe véve jogos az aggodalom az olasz népesség gyér olvasottsága és az ezzel korreláló információs műveltségbeli lemaradása miatt.

Az olaszok több mint fele soha nem vesz kézbe könyvet, sem szakmai, sem tanulmányi okból. Igen nagy a funkcionális analfabéták száma, a lakosság kétharmada egyszerű szöveget sem képes teljes mértékben megérteni, és alapvető nyelvi kompetenciák hiányával él. Olaszország tehát nagyon messze van attól, hogy az Európai Bizottság *Europa 2020* stratégiájának célkitűzéseit elérje.

A Forum Egyesület (*Associazione Forum*) azt az ambiciózus célt tűzte ki, hogy egybegyűjti az olvasás népszerűsítésében bármilyen módon

érdekelt valamennyi szereplőt, egyesületeket (kiadói, könyvtári stb.), intézményeket – állami, tartományi és helyi szinten – a közös cselekvésre. Végül soron egy törvény kezdeményezése lenne leginkább fontos, bár nyilvánvaló, hogy jogszabállyal senkit nem lehet olvasásra kötelezni, de lehet olyan törvényt hozni, mely az olvasás terjedését elősegítő körülményeket teremti. Ilyen törvény született Franciaországban 1981-ben (legutóbb 2008-ban módosították), Spanyolországban pedig 2007-ben. Azok az olvasást érintő témák, amelyek jogi szabályozás tárgyát (is) képezhetik, a következők lehetnek: az olvasásbarát politika; a könyv az iskolában és a képzőintézményekben (az iskolai könyvtárak stratégiai szerepének fel- és elismerése); az olvasás helyei (a gazdasági válságtól különösen sújtott könyvtárak és könyvesboltok fontosságának belátása, a teljes közkönyvtári rendszer újrafinanszírozása); az olvasás ösztönzése (anyagi az iskolás gyermekes családok esetében, gazdasági a dolgozók továbbképzése során); olvasás a neten (copyright, az e-könyvek áfája).

Ezeknek az első ötleteknek a kidolgozására, elmélyítésére nyílt munkacsoport jött létre, melynek összejövetelén a kiadók, könyvkereskedők, könyvtárak egyesületeinek, valamint a települési önkormányzatok szövetségének képviselői, a kiadói, az iskolai világ szakemberei vesznek részt. Az állandó és nyilvános vita érdekében létrehozták a www.legge-rete.net című wikit. Első komoly fellépésük az olvasás Európában témájú fórum volt, melyet (szimbolikusan) az olvasási statisztikák utolsó helyén álló Basilicata tartományban rendezték (Matera városában, mely 2019-re pályázik az „Európa kulturális fővárosa” címre), és amelyre francia, spanyol szakembereket is meghívtak.

(Mohor Jenő)

Használók képzése

225/2012

GROTTI, Margaret G. – SOBEL, Karen: WorldCat Local and information literacy instruction : an exploration of emerging teaching practice. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 8. (2012) 1., p. 12-25.

A WorldCat Local és az információs műveltség oktatása

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Központi katalógus -online

Az OCLC WorldCat Local (WCL) egyetlen közös keresésben (federated search, amelyet metakeresésnek is neveznek) teszi lehetővé több dokumentumtípus keresését. Népszerű és olcsóbb vetélytársainál.

A felhasználókat oktatni kell annak érdekében, hogy hatékony információfogyasztók legyenek. Közben reagálnunk kell arra, hogy a használók a Google keresés egyszerűségét és gyorsaságát utánzó rendszereket részesítik előnyben. Hosszú ideje folyik a vita arról, hogy miként oldjuk fel ezt a feszültséget.

Vannak, akik elfogadják, hogy a modern idők egyetemistája ellenáll annak, hogy megtanítsák, miként kell információ keresni. Sokan ezért az intuícóra épülő információ-visszakereső rendszerek megalkotását sürgetik, amelyek szükségtelemmé teszik az oktatást. A WCL-hez hasonló rendszerek ígéretes lépést jelentenek a kívánt egyszerűség irányába. Egyetlen, egyszerű keresőfelületet nyújtanak, amelyik lehetővé teszi a keresést eltérő információ-visszakereső rendszerekben, köztük az OPAC-okban. A felhasználóképzéssel foglalkozó könyvtárosok közül sokan úgy vélik, az ilyen rendszerek akadályt jelentenek az információs műveltségi készségek elsajátításának útjában. Tény, hogy a dokumentumtípusok ismeretének hiánya megnehezíti a

hallgatók számára, hogy eredményesen használják ezeket a rendszereket.

2010-ben online kérdőíves felmérést készítettek annak felderítésére, hogy a WCL-t használó amerikai egyetemi könyvtárakban hogyan változott meg a felhasználóképzés. Kíváncsiak voltak arra is, hogy van-e különbség az alapképzésben tanuló és a mesterképzésben részt vevő hallgatók oktatásában. Egyúttal össze kívánták gyűjteni az ezen a téren felgyülemlett jó gyakorlatot. Negyvennégy intézmény 82 könyvtárosának küldték el a kérdőívet. Tizenöt választ kaptak, ami viszonylag alacsony, 19%-os válaszarányt jelent. Tizenhárom válaszadó jelezte, hogy a WCL vagy az egyetlen, vagy az elsődleges katalógus, amelyet a könyvtár használ. Sokan jelezték, hogy a hallgatókat a kulcsszavas keresésre és az eredmények csoportosítására oktatják. Vélemény-

különbség volt abban, hogy azt tanítsák-e, hogy előbb dokumentumtípust válasszanak, vagy fordítva járjanak-e el. Gyakori, hogy az oktatás során párhuzamosan keresnek a saját intézmény és egy másik intézmény rendszerében, majd a másik intézménytől kérik a dokumentumot. Többen említik, hogy a WCL kapcsán gyakrabban oktatják a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos ismereteket. Sokan mutatják meg a katalógusrekord összetevőit, és hívják fel a figyelmet a deskriptoroknak a keresés finomításában játszott szerepére.

A WCL-t a legtöbben a könyvek keresésére ajánlják, és néhányan óvnak a cikkek keresésétől.

(Koltay Tibor)

Lásd még 159, 163

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

226/2012

DAHLSTRÖM, Mats – HANSSON, Joacim – KJELLMAN, Ulrika: 'As we may digitize' – institutions and documents reconfigured In: LIBER quarterly. – 21. (2012) 3/4.

Digitalizálás: az intézmények és dokumentumok újradefiniálása

Digitalizálás; Információszerzés; Közgyűjtemény

A cikk a digitalizálást a könyvtárak és a múzeumok tudásszervezési gyakorlatának tekinti, majd a múzeumoknak a kulturális örökséget tartalma-

zó gyűjteménykezelésében tanúsított, kezdettől diszkriminatív gyakorlatát veti össze a könyvtárak nem diszkriminatív gyakorlatával. A kulturális örökség digitalizálása új megoldásokat, eszközöket és színtereket teremt, melyek nemcsak a gyűjteményeket formálják és értelmezik újra, hanem a kulturális emlékezet intézményeit és az általuk társadalmi szinten betöltött szerepüket is. A digitalizálás fejlődése a könyvtárak és múzeumok közötti rések egy részét is áthidalni ígéri: vagy eddigi identitásuk újradefiniálása révén, vagy olyan új alapot teremtve, ahol a két intézmény érdekei megegyeznek vagy hasonlóak, vagy figyelmen kívül hagyva bizonyos feladatokat és szerepeket, amelyek az új területen nem otthonosak.

A szerzők két pólust különböztetnek meg a digitalizálás stratégiai skáláján, a tömeges és a kri-

tikus digitalizálást. Míg a kulturális emlékezet intézményeit újradefiniálják a digitalizált dokumentumgyűjtemények kialakítása szerint, pl. jobban hangsúlyozva a közös nemzetek feletti, mint a nemzeti kulturális örökséget, a tömeges digitalizálás és a kritikus digitalizálás két alternatív utat képvisel. A múzeumoknak, levéltáraknak és könyvtáraknak a közös eszközökre és megoldásokra való törekvése a kulturális örökséget képező gyűjtemények digitalizálásában e mechanizmusoknak az alapos ismeretét igényli.

A cikk új összefüggések közé helyezi a digitalizálásról folytatott diskurzust; egyrészt történetileg (kijelentve, hogy a digitalizálás inkább régi megoldásokat kelt életre, mintsem alapvetően újat találna ki), másrészt konceptuálisan (amikor új elnevezést, a kritikus digitalizálást használja egy olyan digitalizálási stratégiára, melyet addig a digitalizálásról folytatott vitában alábecsültek), harmadrészt elméletileg (feltárva a kapcsolatot a különböző digitalizálási stratégiák előnyei, a már digitalizált gyűjtemények újraformálása és a könyvtárak, levéltárak, múzeumok újradefiniálása között). A cikk érveit különböző svéd és európai könyvtárak digitalizálási példáiból meríti.

(Autoref.)

227/2012

VODOPIVEC, Ines: The role of the National and University Library of Slovenia in a multinational research project (IMPACT) : a case study. – Bibliogr. jegyzetekben In: LIBER quarterly. – 21. (2012) 3/4.

A Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár szerepe egy nemzetközi kutatási projektben (IMPACT)

Alakfelismerés; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár

A tanulmány a könyvtáraknak a digitalizálással foglalkozó kutatási projektek konzorciumaiban partnerként való részvételét és szerepét elemzi a Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár

(Narodna in univerzitetna knjižnica, NUK) példáján, mely az IMPACT projektben (Improving Access to Text) vett részt. Az IMPACT az Európai Bizottság hetedik keretprogramjának (FP7) a finanszírozásában zajlott, és különböző európai digitális gyűjtemények anyagai automatikus szövegfelismerésének a javítását tűzte ki célul. A projekt céljainak elérése érdekében több európai könyvtárból, információtechnológiai és szoftverfejlesztő központból és nyelvészeti intézetből álló konzorciumot hoztak létre. A konzorcium működése interdiszciplináris együttműködésen alapult, melyben a könyvtárak (mint a NUK is) fontos szerepet játszottak: részben eszközök és munkafolyamatok demonstrátoraiként, részben a végfelhasználók igényeinek és kívánalmainak képviselőiként.

A múltban különböző európai digitalizálási programokban már vettek részt nemzeti könyvtárak projektpartnerként, és az együttműködés eredményei elég pozitívak voltak. Az esettanulmány módszereit használja a cikk az együttműködés dimenzióinak a kibontására. Először ismerteti, hogy a konzorcium biztosítja azokat a gazdasági és szakértői alapfeltételeket, melyek a projekt keretében vázolt célok hatékony megvalósításához szükségesek, majd bemutatja a pozitív eredményeket, miközben összeveti a projekt során szerzett tudás és tapasztalat összességét az egyes könyvtárak befektetett erőfeszítéseivel. E sikerekre alapozva a NUK bővíteni tudja majd digitalizálási terveit. További előnyök is adódnak a projekt konkrét hozadékaiként: egy közös nemzetközi digitális gyűjtemény létrejötté, alkalmazható OCR-technológia vagy metaadat-szabványosítás. Egy összehasonlító, a NUK többi, jelenleg is folyó projektjével foglalkozó tanulmány bemutatja a könyvtárak alkalmazott és kutatási projektekben való együttműködésében mutatkozó különbségeket és hasonlóságokat. Sőt, a könyvtár fő eredményeit projektbeli demonstrátorként is bemutatja – ezek összhangban vannak a könyvtár stratégiai céljaival és az információs társadalomban betöltött hivatalos szerepével.

Az ismertített esettanulmány a nemzeti könyvtárak nemzetközi kutatási programokban való részvétele bevált gyakorlatának is egyik példájaként fogható fel, azt bizonyítja, hogy a nemzeti könyvtár nemcsak az alkalmazott, hanem a kutatási projektekben is fontos és aktív partner lehet.

(Autoref.)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

228/2012

DEWAN, Pauline: Are books becoming extinct in academic libraries? In: New library world. – 113. (2012) 1/2., p. 27-37.

Eltűnnek-e a könyvek a felsőoktatási könyvtárakból?

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Szolgáltatások használata

Bár sikeresek, a felsőoktatási könyvtárakban dolgozó könyvtárosok tudják, hogy nem minden olvasó lelkesedik az e-könyvekért. A hallgatók sokszor még mindig a nyomtatott könyveket részesítik előnyben, főleg ha egész művet kell elolvasniuk.

Egészen a közelmúltig a tudományos e-könyvek csak a szállítók saját platformjain és többnyire LCD képernyőkön voltak olvashatók. Ezeknek a műveknek az olvasásához folyamatos internetkapcsolatra van szükség, és görgetni kell az oldalakat. Egyes platformokon a tartalomjegyzékek nincsenek linkekkel ellátva, így nehéz megtalálni a keresett fejezeteket. A hivatkozások használata is nehézkes. Nincs mindenütt lehetőség arra, hogy könyvjelzőket helyezünk el, szövegrészeket emeljünk ki, és jegyzeteljünk. A keresés hatékonysága gyakran rossz. A kifejezetten e-könyv olvasóeszközök nem olcsók, és a hallgatók többsége számára további terhet jelent,

hogy a laptopok és egyéb eszközök mellé még egy eszközt kellene beszerezniük. Az oldalszámolás gyakori hiánya gondot okoz a hivatkozás során. A nyomtatott könyvek újraolvasásra, átlapozásra jobban használhatók.

A tudományos tartalmak egyelőre hiányoznak az e-könyvek kínálatából. Mennyiségük növekszik, de még nem érte el a kritikus tömeget. Ennek oka az, hogy a kiadóknak költséges a kettős (nyomtatott és digitális) kiadás infrastruktúrájának kialakítása és fenntartása. Változtatniuk kellene azon is, hogy a digitális jogkezelő eszközök túlságosan korlátozzák a használatot.

Az e-könyvek növekvő használata az EPUB3 formátum 2011-es megjelenésének is köszönhető. Ez a HTML5-ön alapuló formátum képes multimédia tartalmakat tárolni és sugározni. Képes többhasábos és más komplex tördeléseket megjeleníteni, ami nagy előny az eddig nem jól megjelenített tudományos, műszaki, sok tervrajzot tartalmazó szövegek esetében.

Számos könyvtár választja a teljesen elektronikus gyűjtemény opcióját, különösen az orvosi-egészségügyi, műszaki és természettudományos területen. A több campuson működő könyvtárak egyre gyakrabban vesznek majd e-könyveket, ami olcsóbb megoldás, mint a több (nyomtatott) példányban történő beszerzés. Nem felejtethjük azonban el, hogy egy-egy új technika nem feltétlenül teszi feleslegessé a korábbiakat.

(Koltay Tibor)

229/2012

TESTONI, Laura: E-book italiani: quale bibliodiversità? : lo stato dell'arte 2011 In: Bollettino AIB. – 51. (2011) 4., p. 347-368.

Res. angol nyelven

Az olasz elektronikus könyvek. Helyzetkép 2011-ben

Elektronikus könyv; Szolgáltatások használata

Bár az elektronikus könyv témájú szakirodalom az elmúlt tíz évben is folyamatosan gyarapodott (a *Web of Science* adatai szerint 2001-ben

17, 2010-ben 42, 2011-ben novemberig 38 cikk foglalkozott a témával), a fogalom ma is ellentmondásos, tisztázatlan, többértelmű. Egy 2008-ban végzett vizsgálat 37 különféle definíciót elemzett annak megállapítására, hogy megfogalmazható-e egy általánosan elfogadható és fenntartható meghatározás. Jelen cikk azt a (szintén vitatható) meghatározást tette magáévá, miszerint „az elektronikus könyv olyan szöveges és/vagy más típusú tartalommal rendelkező digitális objektum, amely a könyv közismert fogalma integrációjának eredménye az elektronikus környezet által nyújtható jellemzőkkel.”

Az elektronikus könyv piacát Olaszországban csak az ügyben érdekelttek figyelgetik, olyan, harmadik fél által végzett felmérés, mint ami a hagyományos könyv piacán rendszeres, még nem történt. Előljáróban leszögezhető, hogy mind az internet-hozzáférés, mind az elektronikus kereskedelem elterjedése lényegesen alacsonyabb szintű az európai átlagnál, ami alapvetően befolyásolja az e-könyv piacot. A 2011-ben végzett vizsgálat az illegális letöltéseket figyelmen kívül hagyva az online kereskedelemben, illetve az elektronikus-digitális könyvtárakban ingyen hozzáférhető olasz nyelvű elektronikus könyvek mennyiségét, forgalmát, egyéb jellemzőit mérte fel.

A mintegy 600 ezer olasz e-könyv vásárló általában nem túl fiatal (50%-uk 30-59 év közötti), magasabb iskolai végzettségű, és kvalifikált munkát végez. 2011-re az elektronikus könyvek eladása a teljes könyvvásárlás 0,1%-át tette ki, ami óriási emelkedés a 2009-es 0,03%-hoz képest, ám a kiinduló adat (számokban) rendkívül alacsony volt. A felmérés 19 online áruházat és 9 elektronikus könyvtárt ölelt fel. Az általános kínálatú (nem egyetlen kiadó termékeit forgalmazó) kereskedelmi platformok átlagosan 10-14 ezer címet kínálnak; tízegynéhánytól több mint négyszáz kiadó kiadványaiból. A digitális könyvtárak olasz nyelvű állománya nem haladja meg a 2300 egységet (eltekintve a *Google Libri* több mint másfél milliós kínálatától). A kereskedelmi kínálat fájljait általában a DRM (*Digital*

Rights Management) valamilyen változata védi (a „védtelen” áru kb. 10%-nyi mennyiségű).

Az elektronikus könyveket kínáló platformok nyújtotta keresési lehetőségeket a *searching*, *browsing*, *monitoring* hármas kategória szerint elemezve azt állapították meg, hogy az online áruházak nem nagyon kínálnak olyan keresési lehetőségeket (*searching*), amelyekkel a vásárló valódi információs igényeit ki tudná elégíteni. Sokkal inkább számos, a böngészést elősegítő csatornát (*browsing*) nyitnak kínálatuk megközelítése, felderítése érdekében. A digitális könyvtárak viszont kevesebb böngészési lehetőséget, kevesebb segítséget nyújtanak azoknak az olvasóknak, akik nincsenek tisztában saját információigényükkel. Ha a használó – aki tisztában van igényeivel, és nem kíván erőfeszítéseket tenni a szükséges művek megkeresése érdekében – a *monitoring* lehetőségét választja, nagyobb valószínűséggel kap releváns információt a digitális könyvtártól (ám ezért még egyszer kattintania kell, ezt a műveletet a vizsgálat során nem vették figyelembe). A kereskedések kevesebb figyeltethető témakört kínálnak fel, ám azok jobban a vásárló keze ügyében vannak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 190, 238

Információ- és kommunikációs technológia

230/2012

ALLISON, DeeAnn: Chatbots in the library : is it time? In: Library hi tech. – 30. (2012) 1., p. 95-107.

Beszélgető robotok a könyvtárban: időszerű volt már?

Mesterséges intelligencia; Programozás; Referenz

A cikk annak a Nebraska-Lincoln Egyetemen lefolytatott robotkísérletnek a leírására vállalkozik

zik, melynek során a könyvtárra és a könyvtár dokumentumaira vonatkozó kérdéseket automatikusan válaszolták meg. A beszélgető robotot (chatbot) SQL adatbázis alkalmazásával fejlesztették ki – ebben tárolták a kérdéseket és a válaszokat –, és mesterséges intelligenciájú jelölőnyelvi metaadatokat használtak. A felhasználói interfész elkészítéséhez a PHP-t használták, melyet a Program-O-ból adaptáltak. A nyílt forráskódú PHP programot úgy módosították, hogy támogassa a jobb képernyő-megjelenítést és a beszélgetőrobot-képernyőn megjelenő URL-ek indítását. Az adatbázis tartalma könyvtári weboldalak „bányászata” és chatfórumok elemzése révén gazdagodott.

A beszélgető robot felel a világ bármely részén tartózkodó olvasók kérdésére. Megnyerte váratlanul nagyszámú közösségi *chatelő* tetszését is, emiatt többlet metaadatokra volt szükség, hogy a személyes csevegéshez igazítsák, és a kérdéseket a projekt eredeti céljához vezessék vissza. A kérdések többsége irányokra és tényekre vonatkozik, ezeket a pixel kezelni tudja. Az adatbázis-építés hasznosnak bizonyult, és ahogy az állomány és a személyzet változik, ez is frissítésre kerül.

A beszélgető robot megállás nélkül és egyenletesen „dolgozik” a hét minden napján, fejleszthető, mint az állomány, a szolgáltatások vagy a személyzet, és mindezt olyan játékos interfészen, ami megragadja a felhasználók figyelmét. Feleslegessé teszi a bonyolult navigációs rendszereket és hosszú találati listák böngészését, és képes a kérdéseket a „valódi” könyvtárosokhoz továbbítani.

Noha a beszélgető robotok már évtizedek óta léteznek, alig van alkalmazásukról szóló közlemény a könyvtári szakirodalomban.

(Autoref.)

231/2012

COLE, Meryl B. – GRAY, Christian L. – ROMAINE, Cindy A.: Blog impossible. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 32. (2012) 1., p. 12-18.

Egy könyvtári blog története

Dokumentáló -felsőfokú; Elektronikus hirdetőtábla; Könyvtártudományi tájékoztatás; Public relations

A cikk azt a folyamatot írja le, ahogy néhány önkéntes elképzeléséből minden költségvetési háttér nélkül egy olyan blog jött létre, amelyet 400 ezer különböző látogató 4 millió alkalommal keresett fel, és 365 bejegyzést tett.

2011-ben az Amerikai Szakkönyvtári Egyesület (SLA) önkéntesei (többek között a szerzők) azt akarták megvizsgálni, hogy az információs szakemberek hogyan alkalmazkodnak az új, tudásalapú társadalom lehetőségeihez és kihívásaihoz. A kérdés az volt, hogy mennyire vagyunk felkészülve a jövőre (*future ready*).

A FutureReady365 blog ötlete 2011-ben az SLA kezdeményezéseként merült fel. Arra bátorították az információs szakembereket, hogy osszák meg történeteiket, mennyire vannak felkészülve, hogyan alkalmazkodtak, hogyan váltak rugalmasabbá. Mivel 9-10 ezer tagja van az egyesületnek, a 400 ezer látogató azt jelenti, hogy negyvenszer annyian olvasták a bejegyzéseket. Az olvasótábor kiterjedt a kis és nagyvállalkozásokra, valamint a felsőoktatási intézményekre. A cím azt hangsúlyozta, hogy a mindennapi gazdasági és foglalkoztatottsági gondok helyett a jövőre és a lehetőségekre koncentrálnak.

Ahogy a blog címkefelhőjéből is kiderül, három fő kérdés volt a legtöbbször megemlítve: érték, együttműködés és technológia. Sok bejegyzés hangsúlyozta az olyan készségeket, mint például a kapcsolatépítés, az ügyfél problémakörének megismerése vagy a változáshoz történő alkalmazkodás. Az információs szakemberek új szerepeket találnak, amelyek felkészültté teszik őket a jövőre.

A blogból vett számos idézet körüljárja ennek a „future ready” ideálnak a jelentését: a könyvtár az innovációs technológiával és a digitális tartalommal való kísérletezés színhelye; a használókat hiteles, feldolgozható és működőképes információval hozza össze; jövőorientáltak, stratégiaileg gondolkodnak és gyorsan alkalmazkodnak; merészen behatolnak az ismeretlen területekre; az erősségeiket és gyengeségeiket

tudomásul veszik, a kudarcokból és a másokkal folytatott interakciókból tanulnak stb.

A bloggereket erőteljesen támogatták a WordPress sablonon keresztül, közzölték velük, mikor vált bejegyzésük élővé, köszönőleveleket írtak nekik, tippeket adtak a bejegyzésük népszerűsítéséhez, pl. a Twitteren és a Facebookon, sőt a bejegyzésekhez jogtisztá illusztrációs anyagokat is szolgáltatottak.

Az eredeti célkitűzés az volt, hogy naponta egy bejegyzés megjelenjen. Novemberben, 2 hónappal a közösségi blog indítása előtt, 40 potenciális közreműködőnek küldtek e-mailt, remélve, hogy ezzel biztosítják a kezdeti lendületet. A legjobban a személyes meghívás vált be. Ugyancsak nagy szerepe volt az SLA konferenciákon bemutatott 20 prezentációnak.

A blog forgalmát elősegítette az SLA szakosztályok és levelezőlisták értesítése, a Twitter, a LinkedIn, a lájkolás – de olyan hagyományos médiaeszközöket is igénybe vettek, mint az SLA *Information Outlook* c. folyóirata. Szorgalmazták a magas forgalmú blogok bejegyzéseinek keresztpostázását (cross-postings), és felkérték a szerzőket, hogy az új blogot a saját hálózatukon is népszerűsítsék.

A blog szervezése számos tanulsággal szolgált. Követőket kell találni, és minden közösségi médiakapcsolatot rámenősen kell használni. A közzölt tartalmakat személyes és telefonbeszélgetéseken, konferenciákon kell megerősíteni. Nem szabad megelégedni a hozzászólások öszszegyűjtésével, tartalék anyagokról is gondoskodni kell, hogy ne legyenek hézagok a megjelenésben. Bár ez kifejezetten önkéntes projekt volt, úgy kezelték, mintha üzleti vállalkozás lenne. (Számítások szerint akár 50 ezer dollárt is kereshettek volna vele.) Ha azt akarjuk, hogy komolyan vegyenek bennünket, magunkat is komolyan kell vennünk.

[A jövő még kétséges volt a cikk nyomdába adásakor; lehet, hogy folytatják a projektet, lehet, hogy könyvformában adják ki, de az is lehetséges, hogy abbahagyják. De akárhogy is lesz, készen állnak a jövőre.]

(Mándy Gábor)

232/2012

ELMORE, Lauren – STEPHENS, Derek: The application of QR codes in UK academic libraries In: New review of academic librarianship. – 18. (2012) 1., p. 26-42.

QR-kódok alkalmazása a brit felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Könyvtárpropaganda

A Quick Response (QR) kód viszonylag új jelenség az Egyesült Királyságban, jóllehet igen sikeresen alkalmazzák Japánban. A cikk két példáját mutatja be a QR-kód kereskedelmi termék reklámozását szolgáló alkalmazásának, az egyik siker, a másik kudarc.

Mindezt figyelembe véve a cikk arról számol be, hogy a felsőoktatási könyvtárakban egyre nagyobb igény mutatkozik a szolgáltatások és források népszerűsítésére az ún. „mobil” használók körében. Két esettanulmányt ír le, amikor brit felsőoktatási könyvtárak QR-kódot használtak a könyvtári források propagálására. Beszámol a Loughborough Egyetem Könyvtárának kísérleti projektjéről, amelynek során rövid tesztet végeztek QR-kódokkal.

A kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy bár egyre inkább ismerik és használják a QR-kódokat az Egyesült Királyságban, és bizonyos típusú QR-kódok a könyvtári használat során sikeresebbek voltak a többinél, egyik sem volt annyira sikeres, amint azt várták. Más új és kifinomultabb technológia van kialakulóban, amely azt sugallja, hogy a QR-kód egyszerűen csak egy áthidaló megoldás.

(Autoref.)

Lásd még 217, 223

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtáráépítés, -berendezés

233/2012

BARCLAY, A. Donald – SCOTT, D. Eric: Directions to library wayfinding : directional and informational signs guide patrons into and around the library In: American libraries. – 43. (2012) 3/4., p. 36-38.

Hogyan készítsünk megfelelő eligazító jelzéseket a könyvtárban való tájékozódáshoz?

Eligazító jelzés; Könyvtáráépület

Az útbaigazító jelek a könyvtárban való tájékozódás egyik legfontosabb eszközei. A hibák megértése az első lépés a jó jelzések készítése felé. Amíg az építészek az épületrészek megnevezésére szolgáló jelzésekért, addig a könyvtárosok az útbaigazító és tájékoztató táblákért felelősek.

Az útbaigazító jelek kapcsán figyelembe kell venni a következőket:

1. Használj minél kevesebb jelet! Teljesen új épületben óvakodni kell a tér túl sok jelzéssel való leterhelésétől. Meglévő terekben célszerű először mindent eltávolítani, és alaposan végiggondolni, hogyan lehet a lehető legkevesebb jellel megoldani az útbaigazítást.
2. Az útbaigazító jelzésekhez használd ki azokat a pontokat, ahol az emberek megállnak, vagy lelassítanak, hogy eldöntsék, merre tovább. Célszerű először ideiglenes jelzésekkel kipróbálni, hogy valójában hol helyezkednek el ezek a pontok az épületben.
3. Meg kell vizsgálni, hogy pontosan hová kell tenni a jelzéseket, hogy az igény felmerülésekor az emberek meglássák azokat. Ehhez nincsenek kész megoldások, minden a konkrét helyszín függvénye.

A tájékoztató táblák arra szolgálnak, hogy a használók tudják, hol vannak az épületben, és mit tudnak ott csinálni. A tájékoztató táblák a helyiségek megnevezésén kívül útbaigazításként is szolgálhatnak. Képzeljük el például, hogy a fénymásoló helyiség egy hosszú folyosó közepén helyezkedik el. Ebben az esetben egy „Fénymásoló” feliratú tábla egyrészt informatív, hiszen megnevezi a helyet, másrészt pedig útbaigazító, hiszen a folyosó bármely végéről látható, hogy merre lehet másolatokat készíteni.

A tájékoztató táblák speciális csoportját képezik az adományozókat elismerő táblák. Fontos, hogy ezek elkülönüljenek, és ne akadályozzák az eligazodást vagy a könyvtár működését.

Nem létezik általánosan alkalmazható, egyszerű megoldás olyan könyvtári terek létrehozására, amelyekben valamennyi használó könnyedén eligazodik. Ráadásul a gondos tervezés és az egyes megoldások összehangolása mellett sem nélkülözhető az emberi segítség az eligazodás során.

(Tóth Máté)

234/2012

BILO, Albert – PETSCHENKA, Anke – SCHOLLE, Ulrike: Mehr Raum zum Lernen für die Generation Internet : Konzepte und Erfahrungen in der Umgestaltung der Universitätsbibliothek Duisburg-Essen In: BuB. – 64. (2012) 2., p. 130-135.

Több hely az internetes generációnak a tanuláshoz. A Duisburg-Esseni Egyetemi Könyvtár átalakításának koncepciója és tapasztalatai

Átéépítés; Egyetemi könyvtár; Igény

A könyvtár mindig is a tanulás színhelye volt, és sajátos atmoszférájával, kínálatával annak fontos segítője. Németországban a statisztikai adatok a könyvtár fokozott használatáról tanúskodnak. A

Duisburg-Esseni (DE) Egyetem könyvtáraiban a hallgatókat nemcsak könyvtári, hanem információtechnológiai kérdésekben is segítik, az elmúlt években pedig az olvasóterek korszerűsítése is megtörtént: Duisburgban egy világos és flexibilis tér jött létre, Essenben pedig két szakkönyvtárat közös helyiségbe vontak össze.

Nemcsak a tudományos könyvtárak napi gyakorlatában lett fontos a fizikai tanulási tér, hanem a szakmai közvéleményben is: a *Deutsche Initiative für Netzwerkinformationen* (Német Hálózati Információk Kezdeményezés) munkabizottsága már két pályázatot írt ki a témában, és számos szakmai rendezvény is foglalkozott vele. Mindenki másképp tanul, ezért a könyvtáraknak (igény szerint) különböző tereket kell kínálniuk: csendes nagy olvasótermeket, csoportmunkára alkalmas szobákat, egyéni munkahelyeket és így tovább, hogy mindenki megtalálja a helyét. A bolognai reform nyomán is sok változás következett be; a könyvtáraknak követniük kell a diákok igényeit (gyorsaság, csoportmunka stb.). Minél több időt töltenek a diákok az egyetemen, annál fontosabb szerepet kapnak a szociális, kommunikációs és fizikai igények, de igénylik a személyre szabott szolgáltatást, törődést is. A „digitális bennszülöttek” tanulási kultúráját ösztönösen meghatározza az elektronikus és a szociális média, szükségük van technikai segédletekre (szkenner, nyomtató) és multimédiás munkahelyekre. Mivel a diákok az egyszerű keresési módszereket kedvelik, fontos számukra képzéseket és tájékoztatókat szervezni, s bár egyre több az elektronikus kiadvány, a hagyományos dokumentumok iránt is nagy a kereslet.

Az egyetem területén a dokumentumok elektronikusan érhetők el, a tájékoztatás webes felületen történik, számos helyen van lehetőség találkozássra, egyéni és csoportos tanulásra, s mindeütt van vezeték nélküli kapcsolat. A könyvtárak bőséges nyitva tartással várják a diákokat, s itt található a virtuális és a konvencionális tanulási tér: a berendezések, eszközök és a térkialakítás a tanulást segítő külső tényezők.

A DE egyetemi könyvtár 36 ezer diáknak kínál vonzó tanulási tereket és szolgáltatásokat;

hétköznap 10 ezer látogató keresi fel a három legnagyobb szakkönyvtárat. A hat szakkönyvtárban jelenleg 1924 számítógépes munkaállomás áll rendelkezésre: miattuk az utóbbi években a segédkönyvtár és a nyomtatott folyóiratok visszaszorultak. Duisburgban a többszintes gazdaság- és társadalomtudományi szakkönyvtár az elmúlt években a felújítás során 8800 négyzetméterrel bővült; minden szinten levegős olvasóterek jöttek létre 715 számítógépes munkahellyel. Gondot fordítottak a bejáratok zóna és csoportos (flexibilis) tanulási terek kialakítására, a kölcsönzést automatizálták. Az egyetem információs és médiaközpontjának (e-point) és a könyvtár központi tájékoztatási szolgálatának együttműködését is optimalizálták.

Essenben a matematikai, műszaki és természettudományi szakkönyvtár 2008 januárjában költözött közel 2000 négyzetméteres új helyiségeibe. Itt valósult meg az új térkonceptió, a funkció szerinti tagolás: a bejárat mellett van a gyorstájékoztató és kölcsönzés, ezt követi az új szerzemények és a tankönyvgyűjtemény, majd a tanulózóna az egyéni munkahelyekkel és a szabadpolcokkal, végül az olvasói tér, a csoportos munkaszobák és az oktatóhelyiség következik. A szakkönyvtárban 140 olvasóhely – 100 egyéni és 40 csoportos munkahely –, WLAN és 30 számítógépes munkahely van. (2010-ben 300 ezer látogatója volt – nem csak a természettudományi karról.)

A tudományos könyvtárakban mára átalakult a tanulási tér a technikai, társadalmi és a felsőoktatásban bekövetkezett változások következtében. Figyelni kell a különböző igényekre, új megoldásokat kell találni a felhasználók tér- és tanulásbeli igényeinek kielégítésére, hogy a tudományos tevékenységet a lehető legjobban segítsük.

(Murányi Lajos)

HAUKE, Petra – WERNER, Klaus Ulrich: The second hand library building : sustainable thinking through recycling old buildings into new libraries. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 38. (2012) 1., p. 60-67.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Könyvtárépület másodkézből. Fenntarthatósági szempontok régi épületek újrahazsnosításánál

Átépités; Könyvtárépület; Megőrzés

A könyvtárosok hosszú időn át az új könyvtár-épületeket részesítették előnyben. Idegenkedtek attól, hogy más célra épült épületeket könyvtári célra adaptáljanak. Ebben egy 1985-ben, az illetékes IFLA szekció által tartott budapesti szeminárium hozott változást, amely a régi épületek könyvtári célra való átalakítását járta körül. 2007-ben Santi Romero meghatározta a könyvtári célra hasznosítható épületek tipológiáját és alapkövetelményeit.

Az adaptálás lényeges teendője a környezetvédelmi és ökológiai szempontok érvényesítésén túlmenően a fenntarthatóság biztosítása is. Ez egyaránt vonatkozik a kulturális örökség, az adott hely és épület történelmi identitásának és a „genius loci”-nak a megőrzésére. Néhány példa: a Braunschweigi Művészeti Egyetem könyvtára, amely a 2000. évi világkiállítás mexikói pavilonjába került, és az egyetem jelképe lett; Luckenwalde városka könyvtára, amely egy régi vasútállomás épületét kapta meg (2008); a Luzerni Egyetem és a Tanítóképző közös könyvtára, amely egy korábbi postai raktárépületben található. Különleges megoldásaival vált ismertté a Sienai Városi Könyvtár, amely egy muzeális könyvgyűjteményből 1999-ben lett valódi, kölcsönző közkönyvtár, és amelyet sajátos atmoszféra jellemez. Egy középkori utcácskát fedtek be, amikor az épületegyüttest átalakították nyilvános könyvtár céljára.

A régi épületek adaptálása egyben az épület és környezete revitalizálását is jelenti. A fenntarthatóság az ökológiai és energiatakarékossági megfontolásokon túlmenően a kulturális örökség

védelmével, a várostervezéssel és a pénzügyekkel is kapcsolatban áll, és végső soron az illető könyvtár stratégiai céljává válhat. Az átépítés előnyei: építészeti szempontból értékes épületek megőrzése, a könyvtárkép erősítése, érdekes és szokatlan épületek létrehozása, közös felhasználás más partnerekkel, pénzügyi támogatás elnyerésének esélye. Átépitéssel gyakran akkora térhez jut a könyvtár, amekkoráról addig nem is álmodott. Emellett recesszió esetén jóval nehezebb előteremteni a szükséges anyagiakat egy új könyvtárépületre, mint valamilyen régebbi épület átalakítására, renoválására, továbbfejlesztésére.

A szerzők javasolják, hogy a fenntarthatóság legyen a 12. az Andrew McDonald-féle, a jó könyvtári tér jellemzőit felsoroló, eredetileg tíz pontból álló listán. Van ugyanis egy 11. szempont is, az izgalmas megoldásokat elismerő „ez igen!” effektus. A fenntarthatóság rendkívül fontos szempont a jövőre nézve.

A berlini Humboldt Egyetem könyvtár- és információtudományi tanszékén a könyvtároshallgatók egy szemináriumi projekt keretében foglalkoztak előbb az új könyvtárépületek, majd a könyvtári célra adaptált épületek kérdéseivel, a bevált gyakorlatot feltérképezve. Az érintett könyvtárak vezetőit felkérték, hogy írjanak tanulmányokat tapasztalataikról, és ezeket kötetbe szerkesztették. A kötetet szakirodalmi szemlével és egy, a híres német-amerikai építésszel, Robert Niess-szel készített interjúval egészítették ki. A könyv – amely 150 érdekes példát tartalmaz – 2011-ben jelent meg.

(Hegyközi Ilona)

236/2012

KOHL-FREY, Oliver: Asbest? Krise und Chance : Schliessung und Sanierung der Bibliothek der Universität Konstanz In: BuB. – 64. (2012) 1., p. 42-44.

Azbeszt? Válság és megoldási lehetőségek a Konstanz Egyetemi Könyvtárban

Állományvédelem; Egyetemi könyvtár; Ergonómia; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Munkaszervezés

2010 novemberében egy pénteki napon a Konstanz Egyetem könyvtárának háromnegyedét – közel 20 ezer négyzetmétert – lezárták. Az apróbb javításokkal kapcsolatos vizsgálatok azbeszt jelenlétét mutatták ki. Ezzel egyik pillanat alatt elvesztette az egyetem információs központjának legfontosabb elemét, másfél millió könyvet, több száz olvasóhelyet, emellett a könyvtári szolgáltatások infrastruktúrájának zöme elérhetetlenné vált – minden előzetes figyelmeztetés vagy előkészület nélkül. Mindez pár nappal azelőtt történt, hogy a könyvtárat nevezték a 2010. év könyvtára címre. Egy hektikus hétvégén tett erőfeszítések nyomán a könyvtár különálló és nem érintett természettudományos részlegében tanulásra alkalmas teret és irányító pontot alakítottak ki. Az információs központot ide telepítették át, hogy a befutó számtalan, szerteágazó témájú kérdést megválaszolják. Közben fokozatosan kialakították a további szolgáltatásokhoz (pl. a dokumentumszolgáltatáshoz) szükséges teret és infrastruktúrát.

Közben a felújítás előtt az érintett területet (kb. 18 ezer négyzetmétert) már kiürítették. Nemcsak a másfél millió könyv, hanem a berendezések és a bútorzat is érintett a környezeti katasztrófa miatt. A szükséges feladatokat előkészítették a mentesítésre szakosodott vállalatok számára, meghírdették, majd a beérkező ajánlatokat elbírálták. A munkálatok zöme 2012 első felében elkészül. Az érintett dokumentumok számára Konstanzban megfelelő 8 ezer négyzetméter alapterületű raktárt béreltek, ami azt jelenti, hogy az eddig szabadpolcos állomány átmenetileg zárt raktárba kerül. Az olvasók kéréseit szállító és szkennelő szolgálat fogja kielégíteni. A felújítás 2014 végére fejeződik be.

(Autoref.)

Lásd még 185

Számítógép-szoftver

Lásd 197, 230

Elektronikus könyvtár

237/2012

NEUBAUER, Wolfram: Schweizer Bibliotheken im Netz : Stand und Zukunft digitaler Angebote In: Bibliothek. – 36. (2012) 1., p. 70-77.

Res. angol nyelven

A svájci könyvtárhálózat digitális kínálata ma és holnap

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat

Svájcban is évek óta tart a digitális átállás a könyvtárakban, de a hagyományos könyvtár halálát jövendőelő jósálatok nem váltak valóra. Az oktatás és kutatás terén olyan sajátosságok vannak, amelyek Európa többi országára nem jellemzők.

A felsőoktatásban 10 (kantonális) egyetem, két (szövetségi) műszaki főiskola, 10 szakfőiskola, 15 pedagógiai főiskola és több magánfőiskola működik. A K+F-tevékenység állami és magánintézményekben folyik (utóbbiban a kutatások 70%-a), és szoros az együttműködés. Az alap kutatásokat a Svájci Nemzeti Kutatási Alap (SNF) finanszírozza. A decentralizált politikai kultúra rányomja bélyegét a könyvtárügyre is. Főleg a felsőoktatási könyvtárak látják el információkkal a tudományos kutatást és az oktatást, de a többi is fontos szerepet játszik a helyi vagy regionális igények kielégítésében, digitális könyvtárak létesítésében.

Eddig két kivételtől eltekintve nem akadt központi kezdeményezés a könyvtárügyben: az egyik a főiskolai könyvtárak konzorciuma, a másik a *Svájci Elektronikus Könyvtár* projekt, melyet a kantonok szövetsége finanszíroz. A Svájci

Elektronikus Könyvtár célja egy olyan nemzeti tudásportál felépítése, amelynek keretében tizenkilenc részprogramot támogatnak. Ilyen pl. a központi portál (*E-lib.ch*), a *Swissbib*, mely számos főiskolai és más könyvtár metakatalógusa (17 millió adat), a *retro.seals.ch*, ahol a visszamenőleg digitalizált folyóiratok találhatók, az *E-rara.ch* (16. századi könyvek), a *DOI-CH*, a térképadatbázis (www.kartenportal.ch). Egyes könyvtárakban, illetve az egyetemeken különböző projektek zajlanak: a *DigiBern*, a helytörténeti anyagok digitalizálása (a berni egyetemi könyvtárban), a *nemzeti könyvtárban* napilapok, folyóiratok, nyelvjárások anyagainak, plakátok digitalizálása, a Freiburgi Egyetemen az *e-kódexek* program (<http://www.e-codices.unifr.ch>).

A közkönyvtárakban az alábbi programok folynak: a *BibNetz Schweiz*, a városi könyvtárak tudásportálja 2009 óta működik, a *Kelet-Svájc digitális könyvtára* 2011-ben indult, és a legnagyobb ilyen közkönyvtár Svájcban, a genfi városi könyvtár *Livres pour tous* (Könyvet mindenkinek!) programja hasonló szolgáltatást nyújt (francia és angol nyelvű művekkel).

A kutatás során keletkezett *primer adatok megőrzése* és felhasználása nem újdonság, de csak az utóbbi két-három évben került a figyelem központjába, s már néhány egyetem is foglalkozik vele: a zürichi ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) 2010-ben indította el *Digitális adatok megőrzése* címmel programját, melynek eredményei 2012 végén várhatók.

Máig nincs elfogadott szakmai koncepció arról, hogyan alakítható ki egy *svájci információs tér*, ezért a svájci egyetemek rektori konferenciája 2010-ben elhatározta, hogy foglalkozik ezzel a kérdéssel, és munkabizottságot hozott létre egy tervezet elkészítésére, amit 2011-ben meg is vitattak. Jelenleg hét területre kiterjedő országos cselekvési terven dolgoznak (e-publikálás, adatkezelés, azonosítás-kezelés, felhő és grid, e-learning, tudományos munkakörnyezet, szervezési szempontok), amelyben természetesen a tudományos kutatás szempontjai élveznek prioritást. Kérdés, hogy a könyvtári elgondolásokat és fejlesztéseket be lehet-e majd integrálni a jövőben. A *Tudományos információk elérése, feldolgozása és tárolása* projekt jó példa arra, hogy miképp csatlakozhatnak a könyvtárak: a kutatás-fejlesztés és oktatás számára nyújtott kézzelfogható értéktöbblet dönti el a sikert vagy a sikertelenséget.

Az elmúlt években minden területen jelentősen bővült a digitális kínálat – a takarékosági intézkedések és az áremelkedések ellenére. Jelenleg az információellátást többnyire helyi aspektusból szemlélik Svájcban, pedig az országos, sőt nemzetközi perspektíva lenne a kívánatos. A különböző kezdeményezéseket, tapasztalatokat és szolgáltatásokat országos koncepcióba kellene foglalni, és ezeket hosszú távon megőrizni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 196, 209

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

238/2012

PAVLÍK, Jiří: E-knihy v knihovnách v České republice In: Čtenář. – 64. (2012) 3., p. 83-85.

E-könyvek a Cseh Köztársaság könyvtáraiban

Elektronikus könyv; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

Cseh e-könyveket napjainkban több mint 15 internetes könyvkereskedés kínál. Nagyobb ajánlatokkal rendelkezik a Kosmas, eReading, eLibellus, Datart, a Wooky nagykereskedés

platformján többek közt az eBux, Luxor, Arara könyvkereskedések jelennek meg. 2011 vége óta az Apple iBookstore cseh verziójának kínálata is elérhető. Jelenleg kb. 3000 címet forgalmaznak, licencük személyes használatot biztosít, ezért az így vásároltak könyvtárakban nem kölcsönözhetők.

Angol, német és francia nyelvű e-könyveket internetes kereskedések százai kínálnak, nagyon sok helyen könyvtári kölcsönzési licenccel együtt. A Károly Egyetem könyvtáraiban jelenleg 120 ezer, zömmel angol nyelvű e-könyv érhető el (az EBSCO, Springer, Safari, Elsevier, Cambridge University, Oxford University kínálatából). A városi könyvtárak számára a legjobb ajánlatokat az OverDrive szolgáltatja, de a Kindle-típusú e-könyveket az Amazonnal való együttműködésük miatt csak az USA-ban árulják. Német nyelvű e-könyveket a cseh könyvtárak a DiViBib-től szerezhetnek be, a Goethe Intézet könyvtárában lehet kölcsönözni ezeket. A prágai nemzeti könyvtár állományában több mint 70 ezer e-könyv található, amelyek a könyvtár terein belül és kívül is elérhetők iPad, iPhone vagy iPod Touch eszközökkel. A prágai városi, akadémiai, nemzeti, műszaki és a morva területi könyvtárakban az Akadémiai Kiadó e-könyvei hozzáférhetők. Ezekben a könyvtárakban több mint 100 cím olvasható, kizárólag helyben. Más kiadókkal is partnerségi projektet kezdeményeztek a könyvtárak az *E-könyvet minden könyvtárba* megállapodás keretében. A Prágai Városi Könyvtár 200 cseh e-könyvcímet kínál ePub, PDF és TXT formátumokban. A Károly Egyetem Pszichológiai és Szociokulturális kari könyvtárában hozzáférhetők az EBSCO e-könyvei.

A cseh könyvtári e-könyvek leggyakrabban PDF, ePub, HTML formátumúak, az Amazon Kindle, Wooky vagy Apple iBooks e-könyv olvasóval használhatók, a könyvtárakban online is olvashatóak, leggyakrabban az Adobe DRM technológia alkalmazásával. Az internetes könyvkereskedések e-könyvei többféle eszközzel, számítógéppel, könyvolvasóval, tablettel, okos telefonnal is olvashatók.

A Károly Egyetem könyvtáraiban a Kindle Fire olvasó segítségével 2012-től elérhető a cseh e-könyvkereskedések kínálata. Az Android operációs rendszerű eszköz új verziója cseh nyelven nem kommunikál, de az angol felület áttekinthető és kényelmes, hátránya, hogy offline módban nem, csak online eléréssel használható. Az egyetem valamennyi elérhető e-könyve online hozzáférésű. A könyvtárban található e-könyv olvasók kipróbálhatók, kölcsönözhetők.

2012 elején az Apple interaktív tankönyve jelent meg iPad tabletekhez, amely a jövő tankönyveit vetíti előre. A tankönyvek szerkesztéséhez a szabad hozzáférésű iBooks Author nyújt lehetőséget. Az interaktív tankönyvek részletei megtalálhatóak a <http://www.apple.com/education/#video-textbooks> oldalon.

A cseh könyvtárakban 2012-ben megjelentek az e-könyvek. Az újabb technológiai fejlesztések (Apple iPad 3) a korábbi verziók árának csökkenését jelzik, amelyek az e-tankönyvek szélesebb elterjedésével járhatnak. A cseh könyvtárak egy-egy könyvtári portálja az e-folyóiratok kínálata mellett e-könyvek elérését is biztosítja.

(Prókai Margit)

Lásd még 165

Az ismertetett cikkek forrásai

Alexandria (GB)
American libraries (US)
Bibliothek (DE)
Bollettino AIB (IT)

22. (2011) 1.
43. (2012) 1/2., 3/4.
36. (2012) 1.
51. (2011) 4.

BuB (DE)	64. (2012) 1., 2.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	57. (2012) 2.
Collection building (US)	31. (2012) 1.
Collection management (US)	37. (2012) 1.
College & research libraries (US)	73. (2012) 1.
College & research libraries news (US)	72. (2011) 1., 3., 5.
Computers in libraries (US)	32. (2012) 1., 2.
Čtenář (CZ)	64. (2012) 3.
Documentaliste (FR)	48. (2011) 4.
Education for information (I)	29. (2012) 1.
IFLA journal (I)	38. (2012) 1.
Information outlook (US)	16. (2012) 1.
Interlending & document supply (GB)	40. (2012) 1.
The international information & library review (I)	44. (2012) 1.
The journal of academic librarianship (US)	37. (2012) 1.
Journal of access services (US)	9. (2012) 1.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	63. (2012) 1.
Journal of web librarianship (US)	6. (2012) 1.
LIBER quarterly (I)	21. (2012) 3/4.
Library hi tech (US)	30. (2012) 1.
Library management (GB)	33. (2012) 1/2.
The library quarterly (US)	82. (2012) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2012) 2., 3.
New library world (GB)	112. (2011) 9/10.; 113. (2012) 1/2.
New review of academic librarianship (GB)	18. (2012) 1.
New review of children's literature and librarianship (GB)	18 (2012) 1.
Online information review (I)	35. (2011) 6.; 36. (2012) 1.
Public library journal (GB)	26. (2011) 1.
Public library quarterly (US)	31. (2012) 1.
Public services quarterly (US)	8. (2012) 1.
The reference librarian (US)	53. (2012) 1.
Revista española de documentación científica (ES)	35. (2012) 1.
Scandinavian library quarterly (Sx)	45. (2012) 2.
Technical services quarterly (US)	29. (2012) 1.
Vestnik BAE (Fx)	(2011) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	58. (2012) 1.